22.13
П563

С. А. ПОНОМАРЁВ и Н. И. СЫРНЕВ

АРИФМЕТИКАНЫН БОДОЛГОЛОРЫ ЛА ТАСКАДУЛАРЫ

5—6 КЛАССТАРГА

ГОРНО-АЛТАЙСК
1959

ББК 22.13
П563

А7992 7
БУ РА «Национальная
библиотека
имени М.В. Чевалкова»

I БАЖАЛЫК.

БҮДҮН ТООЛОР.

1 §. Айдып ла бичип өткүрер нумерация. Кемјииринің единицалары.

1. 1) Берилген тоолорды кажызын ла јаңыс сӧслӧ айдып беригер: он бирлер, он он, он јүс.

2) Бистиң тоолоор система ненің учун десятичный (онноң тӧзӧлгӧн) система деп адалат?

3) Бу таблицаны ајыктап көрүгер.

Класстардың номерлери	Бежинчи			Төртинчи			Үчинчи			Экинчи			Баштапкы		
Класстардың аттары	Триллиондор			Миллиардтар			Миллиондор			Мүңдар			Тегин бирлер		
Разрядтардың номерлери (баштапкы, экинчи, үчинчи)	III	II	I	III	II	I	III	II	I	III	II	I	III	II	I
Разрядтардың аттары	јүс триллиондор	он триллиондор	бир триллиондор	јүс миллиардтар	он миллиардтар	бир миллиардтар	јүс миллиондор	он миллиондор	бир миллиондор	јүс мүңдар	он мүңдар	бир мүңдар	јүстер	ондор	бирлер

Таблицаның болужыла мындый суракгарга каруу беригер: кажы ла класска кандый разрядтардың бирлери кирип јат? Баштапкы класстың бирлери канайда адалат? экинчи класстыйы? үчинчи класстыйы? төртинчи класстыйы?

Он бирлер кандый класстың кандый разрядын бүдүрет? бир мүңдар? јүс мүңдар? он миллиондор?

Баштапкы класстың, экинчи класстың, үчинчи класстың, төртинчи класстың разрядтарының бастыра бирлерин айдып беригер.

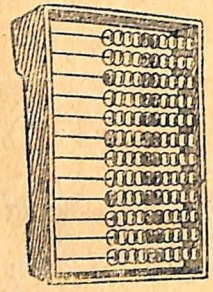
2. 1) Онноң бир канча катап ас? йүстең он канча катап ас? муңнаң йүс канча катап ас?

2) Бирдең он канча бирге көп? онноң йүс канча бирге көп? йүстең муң канча бирге көп?

3) Үч муңнаң он канча катап ас?

4) Йүстең бежен муң канча катап көп?

5) Беш йүстең беш муң канча бирге көп?

Йүс миллиардтар
Он миллиардтар
Миллиардтар
Йүс миллиондор
Он миллиондор
Миллиондор
Йүс муңдар
Он муңдар
Муңдар
Йүстер
Ондор
Бирлер

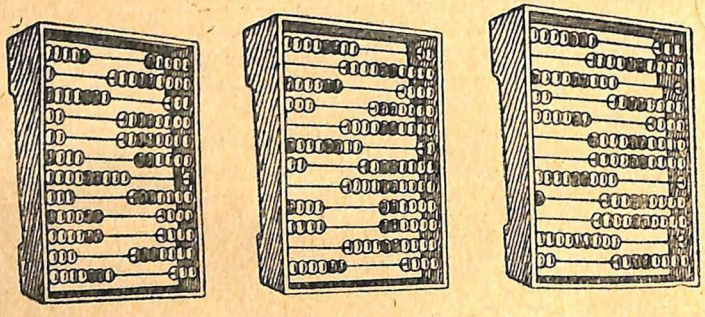
1 йур.

3. Орус счёт йуралган 1-кы йурукты аjыктап көрүгер. Счётко салган тоолорды кычырып беригер (2 йур.).

4. 1) Ээчий турган, бийик класстың jаңыс бирине jабыс класстың канча бири кирет?

2) Йүстер кандый разрядты ла классты бүдүрет? он муңдар? йүс миллиондор?

3) Экинчи класстың, бежинчи класстың разрядтарының бастыра бирлерин айдып беригер.

2 йур.

5. 1) Он беш бирдең, он беш онноң, он беш йүстең, он беш муңнаң, он беш миллионноң турган тооны бичип алала, оны счётко салыгар.

2) Бу тоолорды бичийле, счётко салып, кычырып беригер: баштапкы класстың экинчи разрядының үч биринең ле баштапкы разрядының jети биринең турган тооны; үчинчи класстың экинчи разрядының эки биринең, баштапкы класстың үчинчи разрядының jети биринең ле баштапкы разрядының төрт биринең турган тооны; үчинчи класстың үчинчи разряды-

ның тогус биринең ле баштапкы разрядының јаңыс биринең, экинчи класстың экинчи разрядының эки биринең ле баштапкы класстың экинчи разрядының јаңыс биринең турган тооны.

6. 1) Ӱч јӱс төртӧн эки бирдең турган тооны бичийле, счётко салыгар; ӱч јӱс төртӧн эки муңнаң турган тооны; ӱч јӱс төртӧн эки миллионноң турган тооны.

2) Бу тоолорды бичийле, счётко салып, кычырып беригер: экинчи класстың ӱчинчи разрядының јаңыс биринең ле баштапкы разрядының ӱч биринең, баштапкы класстың экинчи разрядының беш биринең ле баштапкы разрядының сегис биринең турган тооны; ӱчинчи класстың баштапкы разрядының ӱч биринең, экинчи класстың экинчи разрядының ӱч биринең, баштапкы класстың ӱчинчи разрядының ӱч биринең ле баштапкы разрядының ӱч биринең турган тооны; ӱчинчи класстың экинчи разрядының беш биринең, экинчи класстың ӱчинчи разрядының төрт биринең, баштапкы класстың ӱчинчи разрядының ӱч биринең ле баштапкы разрядының јаңыс биринең турган тооны.

7. 1) Јӱсте канча он? муңда? миллиондо? миллиардта? јирме муңда? сегизен миллиардта?

2) Миллион бирдең канчага көп? онноң? јӱстең? муңнаң?

3) Ӱчинчи класстың баштапкы разрядының бири экинчи класстың экинчи разрядының биринең канча катап көп? баштапкы класстың экинчи разрядының биринең?

4) Баштапкы класстың баштапкы разрядының бири экинчи класстың баштапкы разрядының биринең канчага ас? ӱчинчи класстың баштапкы разрядының биринең? төртинчи класстың баштапкы разрядының биринең?

8. 1) Муңда канча јӱс? миллиондо? миллиардта? төртӧн муңда? јирме миллиондо?

2) Баштапкы класстың экинчи разрядының бири баштапкы класстың ӱчинчи разрядының биринең канчага ас? экинчи класстың баштапкы разрядының биринең?

3) Баштапкы класстың экинчи разрядының бири экинчи класстың баштапкы разрядының биринең канча катап ас? экинчи класстың экинчи разрядының биринең?

4) Ӱчинчи класстың баштапкы разрядының бири экинчи класстың ӱчинчи разрядының биринең канчага көп? экинчи класстың экинчи разрядының биринең?

9. 1) Ӱч темдектӱ тоодо кандый класстардың разрядтарының бирлери бар? беш темдектӱ тоодо? сегис темдектӱ тоодо?

2) Берилген тоолордо кандый класстардың кандый разрядтарының бирлери бар: 3 257; 42 009; 105 428; 26 030 064; 10 206 037?

3) Төмӧн бичилген тоолорды кычырып, счётко салала, олордо кандый класстардың кандый разрядтарының бирлери јок болуп турганын айдып беригер: 2 000 856; 80 065 003;

705 030 402; 126 000 309; 305 300 602; 5 000 986 000; 500 770 032.

10. Класстагы счётко салган тоолорды айдып беригер.

11. Бу эрмектерде учурап турган бастыра тоолорды цифраларла бичигер:

1) Бистиң промышленность продукцияны эдип чыгарарын јылдың сайын орто тооло мындый кемине көптөдип турган: баштапкы бешјылдыкта беш миллиард беш јўс миллион салковойго; экинчи бешјылдыкта он миллиард беш јўс миллион салковойго; ўчинчи бешјылдыкта он төрт миллиард ўч јўс миллион салковойго; јууның кийининдеги бешјылдыкта продукцияның јыл сайын көптөгөни он беш миллиард алты јўс миллион салковой болуп турган.

2) Совет јаңның туркунына балдарга бир миллиард алты миллион бичик чыгарылган. Маршактың произведениелери јирме ўч миллион сегис јўс алтан ўч муң экземплярла чыгарылган, Бартоның—он тогус миллион јети јўс јирме төрт муң экземплярла, Чуковскийдиң—он тогус миллион сегизен муң экземплярла, Михалковтың—он сегис миллион алты јўс јирме алты муң экземплярла, Гайдардың—он эки миллион ўч јўс сегизен алты муң экземплярла. Јаңыс ла бир муң тогус јўс бежен бир јылда балдарга сегизен бир миллион јети јўс муң бичик чыгарылган.

12. 1) Эң кичинек ле эң јаан тоолор бичип алыгар: јаңыс темдектў, ўч темдектў, беш темдектў, сегис темдектў.

2) Бичилген бастыра тоолорды, эң кичинегинең баштап ла эң јаанына токтоп, ээчий-деечий тургузып салыгар: 1 325 437; 1 326 437; 1 325 447; 1 325 381; 13 254 970; 13 254 371; 13 254 380.

13. 1) Эң кичинек ле эң јаан тоолор бичип алыгар: эки темдектў, төрт темдектў, јети темдектў.

2) Бичилген бастыра тоолорды, эң јаанынаң баштап ла эң кичинегине токтоп, ээчий-деечий тургузып салыгар: 207 851; 207 951; 207 551; 208 851; 217 851; 2 079 510; 2 079 511; 207 999.

14. 1) Берилген тоолордың кажызында ла бастыра канча бўдўн бирлер, ондор, јўстер, муңдар, он муңдар, јўс муңдар, миллиондор барын айдып беригер: 4 258; 12 709; 417 526; 7 526 021; 8 651 322 759; 409 000 527.

2) Мынаң озо турган бодолгоның сурагына мындый тоолорго келиштире каруу беригер: 6 331; 10 907; 408 519; 7 586 000; 78 005 328; 409 000 527.

Тоолорды туйуктаар ээжи.

Тооны туйуктаарга, артык цифраларды алып таштайла, олорды нульдарла солып салар керек.

Ташталган цифралардың баштапкызы 4-төң јаан болзо, арткан цифралардың калганчызын бирге көп-

төдип ийер керек, таштаган цифралардың баштапкызы 5-тең кичинек болзо, арткан цифралардың калганчызын кубултпай артызар керек.

5 деп јаныс цифра таштаган болзо, арткан цифралардың калганчызын, ол чётный эмес болзо, бирге көптөдип ийер, ол чётный тоо болзо, кубултпай артызар керек.

15. Берилген тоолорды туйуктаар:
1) ондорго јетире: 30 407; 99 824; 101 385; 247 215;
2) јүстерге јетире: 17 528; 375 461; 5 042 150; 560 450;
3) мунгдарга јетире: 36 500; 846 750; 2 003 076; 777 500;
4) он мунгдарга јетире: 74 337; 526 000; 3 273 400; 345 000;
5) миллиондорго јетире: 40 870 000; 76 402 537; 103 807 324;

16. Разрядтардың бирлериниң суммазыла бичилген тоолор кандый разрядтардың ла класстардың канча бирлеринең турганын айдып беригер. Олорды счётко салыгар, тегин эпле бичип алала, кычырып беригер:

1) $8 \cdot 1\,000 + 3 \cdot 100 + 5 \cdot 10 + 2$
2) $3 \cdot 1\,000 + 7 \cdot 10 + 5$
3) $9 \cdot 10\,000 + 7 \cdot 1\,000 + 8 \cdot 100 + 3 \cdot 10 + 2$
4) $5 \cdot 100\,000 + 7 \cdot 10\,000 + 4 \cdot 1\,000 + 3 \cdot 100 + 9 \cdot 10 + 2$
5) $6 \cdot 1\,000\,000 + 3 \cdot 10\,000 + 7 \cdot 100 + 8$
6) $7 \cdot 100\,000\,000 + 5 \cdot 1\,000\,000 + 9 \cdot 1\,000 + 2 \cdot 10$

17. Берилген тоолордың кажызын ла оның разрядтарының бирлериниң суммазыла бичип алыгар: 564; 304; 8 309; 15 846; 12 709; 284 060; 7 526 021.

18. 1) 383 деп тоого оң јанынаң бир нуль кожуп бичизе, ол канча бирлерге көптөй берер?

2) 1 236 деп тоого оң јанынаң бир нуль кожуп бичизе, ол канча бирлерге көптөй берер?

19. 1) Эки темдектү кандый бир тооны бичийле, цифраларын јерлериле солыштырып ийигер. Тоо канча бирлерге көптөди эмезе астады?

2) Үч темдектү кандый бир тооны алала, ол ок цифраларла, је тескери аайынча тургузып, өскө тоо бичип алыгар. Экинчи тоо баштапкызынаң канча бирлерге көп эмезе ас?

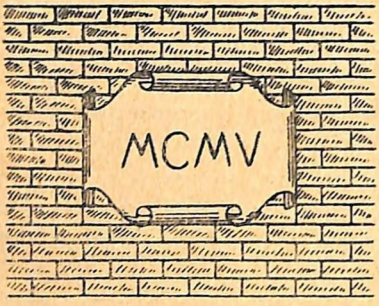
20. 1) Римский нумерацияның болужыла бичилген тоолорды кычырыгар: VII; XIII; XXV; CCXI, MCCCV; MDCLXVI; IV; IX; XL; XC; MDXCIV; MCMXXVII.

2) Берилген тоолорды римский нумерацияның болужыла бичип алыгар: 15; 34; 78; 156; 509; 1 723; 443; 499; 946.

21. 1) Тура кажы јылда тудулганын билип алыгар (3 јур.).

2) Бичик кажы јылда кепке базылып чыккан (4 јур.)?

22. 1) Бир дециметрде канча сантиметр?
2) Квадратный дециметрде канча квадратный сантиметр?
3) Кубический дециметрде канча кубический сантиметр?
4) 5-чи јурукта не јуралган?
5) Кубический сантиметрдиң ле кубический дециметрдиң сомын эдип алыгар.

3 јур.

4 јур.

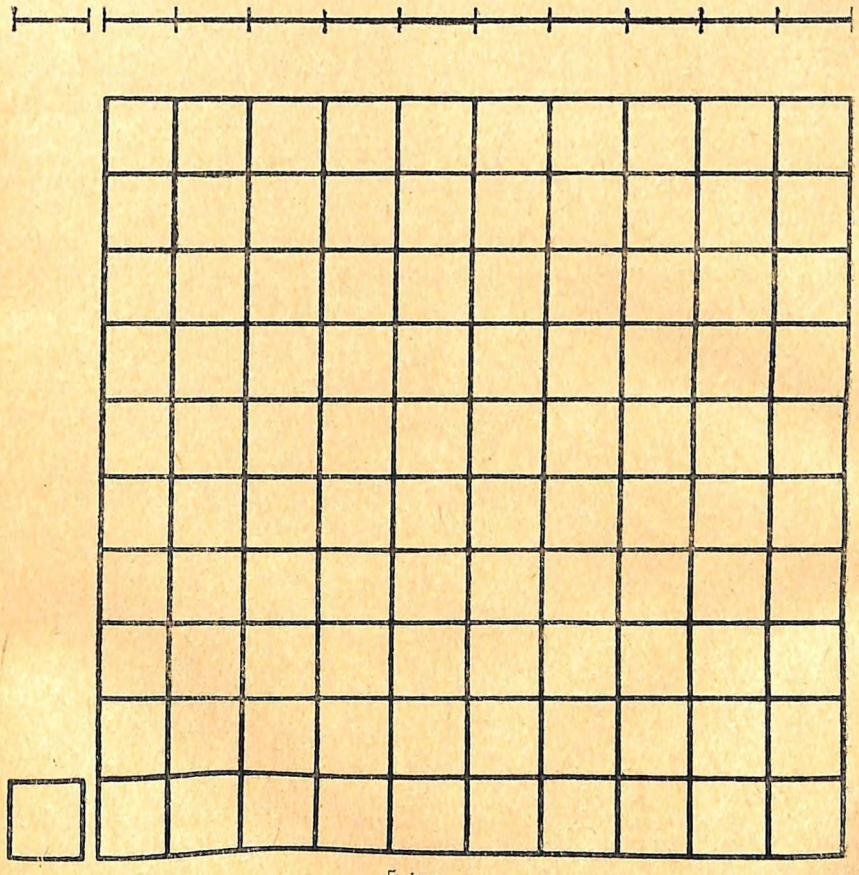
23. 1) 10 000 *см*-де канча метр? 1 000 *дм*-де?
2) 2 400 *см*-де канча дециметр?
3) 1 *кв. м*-де канча квадратный дециметр? канча квадратный сантиметр? канча квадратный миллиметр?
4) 1 *куб. м*-де канча кубический дециметр? канча кубический сантиметр? канча кубический миллиметр?

24. 1) 1 *кв. мм*-деҥ 1 *кв. дм* канча катап көп?
2) 1 *кв. км*-деҥ 1 *кв. м* канча катап ас?
3) 1 *куб. мм*-деҥ 1 *куб. дм* канча катап көп?
4) 1 *куб. м*-деҥ 10 *куб. см* канча катап ас?
5) 8 400 *кв. м*-де канча ар?
6) 50 000 *кв. м*-де канча гектар?
7) 1 *л*-де канча кубический сантиметр?

25. 1) 1 *кв. см*-деҥ 1 *кв. м* канчага көп?
2) 1 *куб. см*-деҥ 1 *куб. мм* канчага ас?
3) 1 *кв. км*-ге 1 000 *кв. м* канча катап кирет?
4) 1 *куб. м*-ге 100 *куб. см* канча катап кирет?
5) 1 *кв. км*-де канча ар? канча гектар?
6) 600 000 *кв. м*-ди арла, гектарла көргӱзер.
7) 5 *куб. дм*-де канча литр?
8) 3 000 000 *куб. мм* канча литр болор?

26. 1) Килограммда канча грамм? канча миллиграмм?
2) 15 000 *г*-да канча килограмм? 640 000 000 *мг*-да канча?
3) Тоннада канча килограмм? канча центнер?
4) 1 *т*-даҥ 1 *г* канча катап ас?

5) 8 *м* 9 *дм*-ди сантиметрлерге ооктоор.
5 *га* 1 *а* 7 *кв. м*-ди квадратный метрлерге ооктоор.
7) 3 *куб. м* 5 *куб. см*-ди кубический сантиметрлерге ооктоор.
8) 3 *т* 4 *ц* 7 *кг*-да канча килограмм?
9) 3 *куб. м* 38 *л*-де канча литр?

5 jур.

27. 1 *кг*-нан 1 *ц* канча катап көп?
2) 5 *кг*-да канча грамм? канча миллиграмм?
3) 1 *т*-дан 1 *ц* канча килограммга ас?
4) 1 *ц*-ден 1 *г* канча катап ас?
5) 6 *дм* 5 *см* 4 *мм*-де канча миллиметр?
6) 2 *кв. км* 34 *га*-да канча ар?
7) 12 *куб. дм* 52 *куб мм*-де канча кубический миллиметр?

8) 15 *кг* 450 *г*-ды граммдарга ооктоор.

28. 1) 1254 *см* канча метр, дециметр ле сантиметр болуп јат?

2) 52425 *кв. м*-ди бийик адалганду кемјўлерге кöчўрер.

3) 3565000 *куб. мм*-ди бийик адалганду кемјўлерге кöчўрер.

4) 18 283 *кг* канча тонна, центнер ле килограмм болуп јат?

5) 425 *л*-ди бийик адалганду кемјўлерге кöчўрер.

6) 575 *мм*-ди бийик адалганду кемјўлерге кöчўрер.

7) 25 040 *кв. см*-ди бийик адалганду кемјўлерге кöчўрер.

8) 85400 *куб. дм*-де канча кубический метр ле кубический дециметр?

9) 395 *ц*-ди бийик адалганду кемјўлерге кöчўрер.

29. 1) 3 конок 5 часты минуттарга ооктоор.

2) 1 айды 30 кўнге бодоп, 4820 кўнди бийик адалганду кемјўлерге кöчўрер.

3) Ай толун болгонынаң ала катап толун болорына јетире 2551443 секунд öдöт. Бу тооны бириктирилген адалганду тоолс темдектеп көргўзер.

4) 4 јыл 5 ай 1 неделени кўндерге ооктоор.

5) 60000 секундты бийик адалганду кемјўлерге кöчўрер.

6) Јер Кўнди эбиреде 31556926 секундка айланып келет. Бу öйди бириктирилген адалганду тооло темдектеп көргўзер.

2 §. Кожоры.

30. 1) (Сагышта бодоор.) Тоолорды кожор: 12, 14 лö 15; 13, 27, 15 ле 22; 72, 84 лö 96; 75, 112 ле 225.

2) Бу тоолордың суммазын табар: 246, 9574 лö 35278; 1785, 2656 ла 8007; 17586, 4596 ла 1070078. Болгонын счётло шиңжўлеп көрöр.

3) Тоолорды көптöдöр: 49-ты 278-ке; 80099-ты 59607-ге; 27 589-ты 4009 ла 17078 деп тоолордың суммазына.

31. 1) Төрт темдектў эң јаан ла ўч темдектў эң кичинек тоолордың суммазын таап алар.

2) Тоолорды кожор: 376, 5725 ле 7458; 52706, 60304 лö 99062; 500 865, 49048 ле 38787. Болгонын счётло шиңжўлеп көрöр.

3) 1750-ди мындый тоолордың суммазына көптöдöр: 14009, 40728 ле 22090.

32. Действиелерди бўдўрбей, кажы ла сумманың бийик разрядын айдып беригер, оның кийининде дезе шиңжўлеп көрўгер:

1) 212+379+517
2) 5 331+6 285+8 016
3) 15 463+24 115+1 052
4) 500 865+49 048+38 787

33. 1) 25-теҥ јаан, 35-теҥ дезе кичинек бастыра бӱдӱн тоолордыҥ суммазын таап алар.

2) 31 ле 43 деп тоолор ортодогы бастыра бӱдӱн тоолордыҥ суммазын таап алар.

34. 1) Јерденҥ Айга јетире ӱч јӱс сегизен муҥ километр, Јерденҥ Кӱнге јетире дезе јӱс төртӧн тогус миллион алты јӱс јирме муҥ километрге ыраак. Јерденҥ Кӱнге јетире канча кире болгонын таап алар.

2) Эльбрустыҥ бийиги беш муҥ алты јӱс одус ӱч метр, Ленинниҥ адыла адалган сӱмер (пик) дезе оноҥ бир муҥ төрт јӱс тогузон төрт метрге бийик. Ленинниҥ адыла адалган сӱмердиҥ бийигин таап алар.

35. 1) Библиотека төрт кып турада: баштапкы кыпта 8 077 том, экинчизинде 10 909, ӱчинчизинде экинчи кыптагызынаҥ 1 870 томго көп, төртинчизинде дезе баштапкы кыптагызынаҥ 1 908 томго көп. Библиотекада бастыра канча том?

2) Донныҥ ла ого кирип турган суулардыҥ бастыра площади 429 777 *кв. км*, Днепрдиҥ ле ого кирип турган суулардыҥ бастыра площади 510 534 *кв. км*, Тӱндӱк Двинаныҥ ла ого кирген суулардыҥ бастыра площади 362 284 *кв. км*. Волганыҥ ла ого кирип турган суулардыҥ бастыра площади Дон, Днепр ле Тӱндӱк Двина суулардыҥ ла олорго кирип турган суулардыҥ бастыра площадинеҥ 99 354 *кв. км*-ге јаан болуп турган болзо, Волганыҥ ла ого кирип турган суулардыҥ бастыра площадин таап алар.

36. 1) Ӱредӱге керектӱ немелер алар туштa болотон чыгымдарды бу таблица аайынча тоолоп алыгар.

Ӱредӱге керектӱ немелердиҥ аттары	Баазы	
	салковой	акча
1. Портфель	28	50
2. Тетрадьтар	2	80
3. Јураар альбом	1	20
4. Перолорлу ручка	—	88
5. Кара өҥдӱ карандаштар	—	76
6. Јӱзӱн-јӱӱр өҥдӱ карандаштар	5	45
7. Будуктар	1	80
8. Кисточка	1	00
9. Линейка	—	36
10. Резинка	—	42
Бастыразы		

Болгонын счётло шиҥжӱлеп көрӧр.

2) V класска алган учебниктерге ондый ок смета тургузып алыгар.

37. (Сагышта бодоор.) Солыштырачы ла бириктиречи закондорды тузаланып, берилген тоолордың суммазын таап алар:

1) 27+39+13+11
2) 38+94+12+16
3) 49+29+87+31+51+13
4) 18+39+27+12+23
5) 54+28+13+12+16
6) 116+37+14+43
7) 357+89+43+111
8) 254+87+46+53
9) 1528+457+272+543
10) 244+97+25+156+103

38. Солыштырачы ла бириктиречи закондорды тузаланып, кожорын анчадала эптӱ јолло бӱдӱрер:

1) 2 608+529+392+271
2) 1 016+704+250+884+296
3) 10 556+8 074+9 444+926+1 000
4) 1 720+863+280+137
5) 1 927+798+465+202+473+135
6) 13 075+931+1 064+2 069+10 025+2 036

Болгонын счётло шиңжӱлеп көрӧр.

39. Сумманы эки эпле табала, счёттың болужыла шиңжӱлеп көрӧр:

1) 4 098+(1 765+7 908)
2) 7 509+(12 078+9 067)
3) 15 728+(4 987+3 751+7 399)
4) 10 087+(3 445+5 684+7 889)

40. Кожор:

1) 1+1
2) 270+1
3) 0+1
4) 0+0+0
5) 1+102
6) 1+0
7) 1+1473+0+830
8) 0+1+0+2+0
9) 5 386+0+714+0
10) 7 806+(0+894)

41. 1) Солыштырачы ла бириктиречи закондорды тузаланып, 13+27+40 деп сумманы башка-башка эптерле бичиир.

2) Солыштырачы ла бириктиречи закондорды тузаланып, $a+b+c$ деп сумманы башка-башка эптерле бичиир.

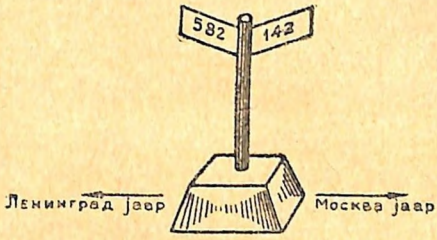
42. 1) Јыртар календарьдың кажы ла листогында јылдың башталганынаң ала ӧткӧн кӱндердиң тоозын ла јылдың учына јетире арткан кӱндердиң тоозын көргӱзип койгон (6 јур.). Ол тоолор 5 январьдың кийининде 20 кӱннің бажында кандый болор? 52 кӱннің бажында? 100 кӱннің бажында? Бисмында сумманың кандый свойствозын көрӱп турубыс?

2) 7-чи јурукта Москва—Ленинград шосседеги километровый столмолордың бирӱзин көргӱзип койгон. Бу столмодоң

Москва јаар 30 *км* јерде турган столмодо кандый тоо болор? Ленинград јаар 60 *км* јерде турган столмодо кандый тоо болор? Бис мында суммаңың кандый свойствозын көрўп турубыс?

6 јур.

7 јур.

43. 1) Кожулачылардың бирўзи, таблицаларда көргўзилгени ок чылап, кубулып, экинчи кожулачы дезе кубулбай артып турза, эки тоонын суммазы канайда кубулар?

I таблица	II таблица
10+15=25	10+15=25
11+15=	9+15=
12+15=	8+15=
13+15=	6+15=
. . . .	. . . .
. . . .	. . . .

2) 20+30=50.

Баштапкы кожулачы улай-телей 2-ге, 5-ке көптөөр лө астаар тушта берилген сумма канайда кубулатаныңың таблицаларын тургузып алыгар. Сумма канайда кубулып турар?

44. Мындый учуралдарда сумма канайда кубулар:

1) Бир кожулачыны 6 бирге көптөтсө?

2) Бир кожулачыны 8 бирге астатса?

3) Баштапкы кожулачыны 9 бирге көптөдөлө, экинчизин дезе 7 бирге көптөтсө?

4) Баштапкы кожулачыны 15 бирге көптөдөлө, экинчизин дезе 18 бирге астадып койзо?

5) Баштапкы кожулачыны 12 бирге астадала, экинчизин дезе 8 бирге астатса?

6) Баштапкы кожулачыны 7 бирге астадала, экинчизин дезе 15 бирге көптөдип койзо?

45. 1) Бир кожулачыны 37 бирге астадып койгондор. Сумма кубулбазын деп, экинчи кожулачыны канайда кубултар керек?

2) Бир кожулачыны 60 бирге көптөдип койгондор. Сумма кубулбазын деп, экинчи кожулачыны канайда кубултар керек?

3) Бир кожулачыны 16 бирге астадып койгондор. Сумма 20 бирге астап калзын деп, экинчи кожулачыны канайда кубултар керек?

4) Бир кожулачыны 40 бирге көптөдип койгондор. Сумма 5 бирге астап калзын деп, экинчи кожулачыны канайда кубултар керек?

5) Бир кожулачыны 26 бирге көптөдип койгондор. Сумма 39 бирге көптөп калзын деп, экинчи кожулачыны канайда кубултар керек?

6) Бир кожулачыны 42 бирге астадып койгондор. Сумма 18 бирге көптөп калзын деп, экинчи кожулачыны канайда кубултар керек?

46. Доского бичип кошкон кийининде кезик цифраларды арчып койгон. Баштапкы катап бичигенин орныктырып салар.

1)	2)	3)
35?78	60?84	5?728
+ 4?596	+379?5	+ 7045
678?	4415?	83?50
89455	?450	821??
	148733	227165

47. 1) Сад бир келтегейи 27 *м* 8 *дм*, экинчи келтегейи дезе 18 *м* 9 *дм* болуп турган прямоугольниктий. Ол садты курчаган чеденниң узуны кандый болор учурлу?

2) Кожор: 8 *км* 788 *м* 8 *дм* ле 6 *км* 533 *м* 9 *дм*;

6 *дм* 9 *см* 8 *мм*, 1 *дм* 5 *см* 6 *мм* ле 2 *дм* 4 *см* 7 *мм*.

48. 1) Лагерьдең станцияга јетире агаш ортозыла 2 *км* 850 *м*, јаланла 1 *км* 200 *м* ле темир јолды сындай 550 *м* барар керек. Лагерьдең станцияга јетире ыраагын билип алар.

2) Кожор: 15 *км* 320 *м*, 20 *км* 580 *м* ле 17 *км* 160 *м*;

1 *м* 5 *дм* 3 *см* 7 *мм*, 2 *м* 7 *дм* 8 *см* 5 *мм* ле 6 *дм* 8 *мм*.

49. 1) Школдың зданиезиниң орды 980 *кв. м*, сад ла маала 2 *га* 42 *а*, таскак-сарайлу двор 25 *а* ла спортивный городок 1 220 *кв. м*. Школдың участогының бастыра площадин билип алар.

2) Ӱч кызычак агаш ортозында кой јиилек терип јӱргендер. Баштапкы кызычак 2 *кг* 450 *г* јиилек терип алган, экинчизи 1 *кг* 840 *г* ла ӱчинчизи 3 *кг* 50 *г*. Кызычактар бастыра канча кире кой јиилек терип алгандар?

50. 1) Квартира ӱч кыпту: 60 *куб. м* 130 *куб. дм*, 24 *куб. м*

880 *куб. дм* ле 19 *куб. м* 470 *куб. дм*. Бастыра квартиранын кубатуразын билип алар.

2) Балыкчылар 52 *кг* 800 *г* лещ балык, 26 *кг* 450 *г* язь балык ла бескези 31 *кг* 500 *г* бир осетр балык тудуп алгандар. Балыкчылар бастыра канча кире балык тудуп алгандар?

51. 1) Ӱренчик урокторго белетенерин 15 час 20 минутта баштайла, 2 час 55 минут белетенип отурган. Ӱренчик урокторго белетенерин божодордо, канча ӧй болгон?

2) Экспедиция 21 апрельде 14 час 40 минутта атанала, јолдо 12 конок 20 час 50 минут болгон. Экспедиция темдектелген јерине качан јеткен?

52. Кожор:

1) 9 кон. 8 час 58 мин. ла 18 кон. 19 час 49 мин.

2) 1 чак 98 јыл 5 ай ла 3 чак 26 јыл 9 ай.

3) 3 час 20 мин. 12 сек., 1 час 35 мин. 50 сек. ла 5 час 4 мин.

4) 52 јыл 9 ай 25 кон., 15 јыл 4 ай 9 кон. ло 33 јыл 8 ай.

3 §. Айрыыры.

53. 1) 80 000 болзын деп, 50 899 деп тоого кандый тооны кожор керек?

2) 265 780 деп тоо 89 347-деҥ канчага көп?

3) 103 429 деп тооны 65 682-ге астадар.

4) $x+394=512$ болуп турган болзо, x-ти таап алар.

5) 87 316 болзын деп, 37 528-ти кандый тоого кожор керек?

6) 49 756 деп тоо 50 401-деҥ канчага ас?

7) 2 046 353 деп тооны 89 765-ке астадар.

8) $5\,894+x=6\,282$ болуп турган болзо, x-ти таап алар.

54. Айрыырын бӱдӱрер:

1) 50 053-ти 62 089-таҥ
2) 37 867-ни 40 000-наҥ
3) 69 884-ти 80 400-теҥ
4) 302 759-ты 1 071 121-деҥ
5) 100 100—89 489
6) 200 000 000—7 809 608
7) 700 401—617 080
8) 5 001 274—1 274 539

Болгонын счётло шиҥжӱлеп көрӧр.

55. 1) Тоолордыҥ 53 067+72 492+5 040 деп суммазы 46 054+70 609 деп суммадаҥ канчага көп?

2) Тоолордыҥ 44 077+15 924 деп суммазы олордыҥ ок разнозынаҥ канчага көп?

56. 1) Памирдиҥ эҥ ле бийик бажы, Сталинниҥ адыла адалган сӱмер, талайдыҥ кеминеҥ 7 495 *м*-ге кӧдӱрилет, Кавказтыҥ эҥ ле бийик бажы, Эльбрус, талайдыҥ кеминеҥ

5 633 *м*-ге көдүрилет. Эльбрус Сталиннинг адыла адалган сүмерден канча кире јабыс?

2) Филиппинский оңкок јер (впадина) 1951 јылга јетире Телекейлик теңисте эң ле терең јер деп бодолып турган, оның тереңи 10 540 *м*. 1951 јылда Марианский ортолыктардың јанында тереңи 10 863 *м* оңкок јер табылган. Марианский оңкок јер Филиппинский оңкок јерден канча кире терең?

57. Көргүзилген действиелерди бүдүрер:

1) 3 080+6 385—7 967
2) 10 000—4 657—3 886
3) 302 506—128 567—0+13 585
4) 6 547—6 547
5) 137—0—137+0
6) 9 084—7 556—386+0
7) 64 537—45 289—19 248—0
8) 53 032+0—49 769+5 007

Болгонын счётло шиңжүлеп көрөр.

58. Сумманы айрыырын эки эпле бүдүрер:

1) 1037—(425+389)
2) 17 037—(6 584+9 689)
3) 53 884—(9 307+8 816+16 284)
4) 20 376—(6 005+7 047+5 885)

Болгонын счётло шиңжүлеп көрөр.

59. Бодоп чыгарар:

1) 103 451 721—(98 501 000—49 687 532)
2) 205 807—[87 000—49 652+(50 000—8 657)]
3) 1 480+520+(2 871—1 983)—(1 000—897)
4) 9 000 000—3 897 631—[1 000 000+(809 700—570 442)]

60. 1) Азияның площади 41 839 000 *кв. км*, Африканың площади 11 998 000 *кв. км*-ге ас. Антарктиданың площади Африканың площадинең 15 841 000 *кв. км*-ге ас, Европаның площади дезе Антарктиданың площадинең 2 391 000 *кв. км*-ге ас. Африканың, Антарктиданың ла Европаның площадин таап алар.

2) СССР-диң промышленнозы продукцияны эдип чыгарарын орто тооло јылдың сайын мындый кемине көптөдип турган: баштапкы бешјылдыкта 5 500 млн. салковойго, экинчи бешјылдыкта 10 500 млн. салковойго, үчинчи бешјылдыкта 14 300 млн. салковойго. Продукцияны эдип чыгарары кажы ла бешјылдыкта, озо болгон бешјылдыкка көрө, канчага көптөп турган?

61. Разностьты бодоп чыгарар:

100—70=30 100—70=30
98—70= 102—70=
90—70= 108—70=
85—70= 115—70=

Астаачы бир канча бирлерге астаар ла көптөөр тушта разность канайда кубулар?

62. 1) Астаачыны 8 бирге көптөтсө, разность канайда кубулар? 15 бирге? канча-канча бирлерге?

2) Астаачыны 7 бирге астатса, разность канайда кубулар? 13 бирге? канча-канча бирлерге?

63. Разностьты бодоп чыгарар:

200—120=80	350—250=100
200—100=	350—280=
200— 64=	350—300=
200— 50=	350—348=

Астадачыны бир канча бирлерге астадар ла көптөдөр тушта разность канайда кубулар?

64. 1) Астадачыны 10 бирге көптөтсө, разность канайда кубулар? 23 бирге көптөтсө? канча-канча бирлерге көптөтсө?

2) Астадачыны 5 бирге астатса, разность канайда кубулар? 17 бирге астатса? канча-канча бирлерге астатса?

65. Мындый учуралдарда разность канайда кубулар:

1) Астаачыны 7 бирге көптөдөлө, астадачыны дезе 5 бирге көптөтсө?

2) Астаачыны 5 бирге астадала, астадачыны дезе 2 бирге астатса?

3) Астаачыны 10 бирге көптөдөлө, астадачыны дезе 7 бирге астатса?

4) Астаачыны 15 бирге астадала, астадачыны дезе 10 бирге көптөтсө?

66. 1) Астаачыны 18-ке көптодип койгондор. Разность 8-ке көптөй берзин деп, астадачыны канайда кубултар керек? разность 22-ге көптөй берзин деп? разность 10-го астай берзин деп? разность кубулбай артып калзын деп?

2) Астадачыны 12-ге көптодип койгондор. Разность 16-га астай берзин деп, астаачыны канайда кубултар керек? разность 8-ке көптөй берзин деп? разность 12-ге астай берзин деп?

67. Берилген примерлерди бодойло, болгондоры (результаттары) нениҥ учун ондый болуп турганын јартап берер:

1) (86+44)+(86—44) 2) (86+44)—(86—44)
3) (86+20)+(86—20) 4) (86+20)—(86—20)
5) (100+44)+(100—44) 6) (100+44)—(100—44)

68. x деп јарты јок тооны таап алар:

1) x—9 987 768=25 609 2) x—786 957=446 789
3) 100 000—x=25 609 4) 15 036—x=7 204

#4992

БУ РА «Национальная библиотека имени М.В. Чевалкова»

5) 75 883—(31 200+x)=999 6) (5 376—x)—3 877=904
7) (x—7 756)—12 000=4 896 8) 4 284—(x—378)=1 000

69. 1) Јербойындагы өйлө Москвада 9 час 17 мин. 2 сек. болгондо, Ленинградта 8 час 47 мин. 58 сек. Москвада тал түш болгондо, Ленинградта канча час?

2) Ленинградта 22 декабрьда күн јербойындагы өйлө 9 час 2 минутта чыгала, 14 час 56 минутта ажат, 22 июньда дезе ол 2 час 37 минутта чыгала, 21 час 27 минутта ажат. Ленинградта эң кыска ла эң узун түштиң узагы кандый база ол күндердиң бирүзи экинчизинең канча кире узун?

70. 1) Питомникте 2 *га* 76 *а* 50 *кв. м* јерге бороңот, малина ла тожула отургузып койгондор. Бороңотко 84 *а* 60 *кв. м* јер, малинага 1 *га* 32 *а* 70 *кв. м* јер бөлүп салгандар. Тожула канча кире јерге отургузылган?

2) Станоктың бескези 2 *т* 224 *кг* болгон. Стахановчылардың јөп-шүүлтези аайынча станоктың бир бөлүгин 142 *кг*-га, экинчизин дезе 96 *кг*-га јеңилткендер. Јеңилткен станоктың бескези канча?

71. Кремль турган төңниң бийиги 30 *м*, Ленинский кырлар дезе Москва суунып кеминең 78 *м*-ге бийик көдүрилет. Кремль турган төңдө эң ле бийик зданиениң, Улу Иванның колокольнязының, бийиги 80 *м*, ол 1600 јылда тудулган. Ленинский кырларда эң ле бийик зданиениң, Московский университеттиң, бийиги 240 *м*, ол 1953 јылда тудулган. Бу берилген тоолор аайынча бир канча бодолголор тургузып алыгар.

4 §. Катаптаары.

72. 1) Кожорын катаптаарыла солыыр:

$7+7+7$; $5+5+5+5$; $4+4+4+4+4$; $3+3+3+3$.

2) Катаптаарын кожорыла солыыр: 5·3; 9·4; 8·5.

3) Действиелердиң темдектерин ле түңейликтиң темдегин тузаланып, кожулачы эдип 4 катап алынган 3 деп тоо 12 болорын бичип алар; 4-кө катапталган 3 деп тоо 12 болорын; 5, 2, 6 ла 3 деп көптөдөчилердиң произведениези 180-ге түңей болорын.

73. Катаптаарын бүдүреле, болгонын счётло шиңжүлеп көрөр:

1) 3 846·3 2) 2 636·4 3) 65 038·6
4) 50 261·7 5) 46·12 6) 37·23
7) 558·16 8) 354·24 9) 473·38
10) 682·25 11) 585·134 12) 462·245

74. Произведениенинг эң бийик разрядын сагышта таап алар, оныңг кийининде дезе катаптаарын бӱдӱрип салар:

1) 3 257·100 2) 978·10 000 3) 276 895·687
4) 67 059·809 5) 40 057·7 010 6) 71 050·7 002
7) 1·724 8) 0·1 9) 1 435+(137—136)·1

75. Көргӱзилген действиелерди бӱдӱрер:

1) 8 750·1 000 2) 374·100 000
3) 198 756·178 4) 367 528·6 007
5) 47 072·4 060 6) 312 500·401
7) 1·0 8) 539—0·(434+271)
9) 1 607—235·(16—16)+1·1
10) 644·52·(120—119)+(57—0)·0

76. 1) Кӱкӱрттиңг табыжы јалкын јалт эткен кийининде 14 секундтыңг бажында угулганын наблюдатель темдектеп алды. Табыш бир секундка 330 *м* ӧдӧтӧни јарт болуп турганда наблюдательдеңг канча кире ыраак јерде кӱкӱрт болгонын билип алар.

2) Бир фабрикада ишмекчилердиңг тоозы экинчи фабрикадагызынаңг тӧрт катап көп. Экинчи фабрикада 719 кижи болгон болзо, баштапкызында канча ишмекчи?

77. 1) Тӧмӧн эки темдектӱ тоолорды 48-ке катаптаарыныңг таблицазы берилген.

	0	10	20	30	40	50	60	70	80	90
0	0	480	960	1 440	1 920	2 400	2 880	3 360	3 840	4 320
1	48	528	1 008	1 488	1 968	2 448	2 928	3 408	3 888	4 368
2	96	576	1 056	1 536	2 016	2 496	2 976	3 456	3 936	4 416
3	144	624	1 104	1 584	2 064	2 544	3 024	3 504	3 984	4 464
4	192	672	1 152	1 632	2 112	2 592	3 072	3 552	4 032	4 512
5	240	720	1 200	1 680	2 160	2 640	3 120	3 600	4 080	4 560
6	288	768	1 248	1 728	2 208	2 688	3 168	3 648	4 128	4 608
7	336	816	1 296	1 776	2 256	2 736	3 216	3 696	4 176	4 656
	384	864	1 344	1 824	2 304	2 784	3 264	3 744	4 224	4 704
	432	912	1 392	1 872	2 352	2 832	3 312	3 792	4 272	4 752

Таблицаныңг болужыла мындый примерлерди бодоп салыгар:

48·9; 48·17; 37·48; 69·48; 48·99.

2) Эки темдектӱ тоолорды 57-ге катаптаарыныңг ондый ок таблицазын тургузып алыгар. Онызын кандый јеңил эпле эдер?

78. Көргүзилген действиелерди бүдүрер:

1) $89 \cdot 17 + 108 \cdot 14 - 99 \cdot 18$
2) $(807 - 527) \cdot 63$ (эки эпле)
3) $(840 + 357) \cdot (527 + 481)$
4) $(986 - 800) \cdot 19 + (1\,007 - 965) \cdot 14 - 48 \cdot 16$
5) $1\,027 - [428 + 17 \cdot 18 + (78 - 56) \cdot 9]$
6) $(9\,867 + 76\,535) \cdot 105 - 96 + 78 \cdot (1\,080 - 789)$
7) $[(1800 - 967) \cdot 807 + 103 \cdot 70] \cdot 100 + (840 - 87) - 480 \cdot 107$

79. Көргүзилген действиелерди бүдүрер:

1) $840 + 357 \cdot 527 + 481$
2) $(840 + 357) \cdot 527 + 481$
3) $(89 + 77) \cdot 47$ (эки эпле)
4) $405 + 451 \cdot 75 - (729 - 642)$
5) $79 \cdot 68 + [1\,400 - (777 - 687) \cdot 5] \cdot 96$
6) $78 \cdot 607 - 19 \cdot 97 + 904 \cdot (2\,081 - 1\,978)$
7) $805\,001 + [908 \cdot 307 - 65 \cdot (403 - 289)] - 205 \cdot 78$

80. Берилген произведениелерди степеньдерле бичип алар:

1) $2 \cdot 2 \cdot 2 \cdot 2 \cdot 2$
2) $3 \cdot 3 \cdot 3 \cdot 3$
3) $5 \cdot 5 \cdot 5 \cdot 5$
4) $7 \cdot 7 \cdot 7 \cdot 7 \cdot 7 \cdot 7$
5) $3 \cdot 3 \cdot 7 \cdot 7 \cdot 7 \cdot 7$
6) $5 \cdot 5 \cdot 5 \cdot 11 \cdot 11 \cdot 11 \cdot 11 \cdot 11$

81. Берилген степеньдерди произведениелерле бичийле, бодоп чыгарар: 3^3; 2^6; 7^4; 5^4; $2^3 \cdot 5^2$; $3^3 \cdot 7^2$; $2^2 \cdot 3^4 \cdot 5^3$; $2^3 \cdot 5^2 \cdot 11^2$.

82. Катәптаарын бүдүрер:

1) 5 *м* 8 *дм* 9 *см* · 7
2) 3 *кв. м* 54 *кв. дм* 28 *кв. см* · 15
3) 26 *куб. дм* 245 *куб. см* 834 *куб. мм* · 4
4) 2 *т* 8 *ц* 45 *кг* · 52
5) 6 час 40 мин. 16 сек. · 25

83. 1) Кадык кижиниң тамыры бир минутка 75 катап кире согулып јат. Кижиниң тамыры бир часка канча катап согулар? бир конокко? бир јылга?

2) Тегелик кажы ла 4 минутка 52 эбирӱ эдет. Ол бир часка канча эбирӱ эдет? 3 часка? бир конокко?

84. 1) Кушкаштардың балдары өзӱп јаанаар туштa сӱрекей ачап. Стриж деп кушкаш оок курт-коңустарды, учуп јӱрӱп, тудуп алала, бойыныҥ балдарын, өскө кушкаштарга көрө, каа-јаа, кӱнине јӱк ле 20 катап азырап јат, је бир ле барганда, орто тооло 370 оок курт-коңус экелет. Эки стриж 32 кӱнниҥ туркунына (балдарын чыдадып азыраар өйгө) канча курт-коңус тудуп алар?

2) Бир мечиртке јай туркунына јалаҥныҥ 1000 чычка-

ның—јаланғдардың каршучыларын јоголтот, јаланғның бир чычканы дезе 1 *кг* аш јип койот. Јай туркунына 2 мечиртке, 20 мечиртке канча кире аш корып берерин билип алар.

85. 1) Поезд Москвадаң 10 час 40 минутта атанала, бир часка 34 *км*-дең ӧдүп, Рязаньга 16 час 40 минутта келет. Москвадаң Рязаньга јетире ыраагын таап алар.

2) Москвадаң ла Саратовтоң јаңыс ӧйдӧ бирӱзи бирӱзине удура эки поезд атанат. Баштапкы поезд бир часка 31 *км*, экинчизи дезе 37 *км* ӧдӧт. Москвадаң Саратовко јетире 892 *км* болгоны јарт болзо, атанган кийининде 9 частың бажында бу поездтер бирӱзи бирӱзинең канча кире ыраак јерде болор?

86. 1) Резервуарга эки труба ӧткӱрилген: баштапкызыла бир минутка 30 көнӧк суу агып кирет, экинчизиле дезе бир часка 840 көнӧк агып чыгат. Эки трубаны экӱлезин ачып ийзе, резервуар 12 частың бажында толо берер. Резервуардың ичкири кандый?

2) 1 *куб. м* агаштаң 165 *кг* искусственный учук эдип алар, бу учуктаң дезе 1 500 *м* бӧс эмезе 4 000 эжер чулук эдер аргалу. 24 *куб. м* агаштаң канча кире искусственный учук, бӧс эмезе чулук эдип алар аргалу? 1 *куб. м* агаш 50 *а* јерденң јуунадып турган көббӧңди эмезе 320 000 шелковичный коконноң алган торконы солыыр аргалу болзо, 24 *куб. м* агаш канча кире көббӧңди эмезе шелковичный кокондорды солыыр аргалу?

87. Тӱңейликтерди шиңжӱлеп көрӧр:

1) $78 \cdot 6 = 6 \cdot 78$ 2) $307 \cdot 18 = 18 \cdot 307$
3) $2 \cdot 5 \cdot 7 = 2 \cdot 7 \cdot 5 = 5 \cdot 2 \cdot 7 = 5 \cdot 7 \cdot 2 = 7 \cdot 2 \cdot 5 = 7 \cdot 5 \cdot 2$
4) $(25+35) \cdot 7 = 60 \cdot 7$ ле $(25+35) \cdot 7 = 25 \cdot 7 + 35 \cdot 7$

88. Ӱлештиречи законды тузаланып, произведениелерди таап алар:

$$(12+35) \cdot 2; \quad (40+7) \cdot 3; \quad 302 \cdot 5; \quad 604 \cdot 9.$$

89. Катаптаарының закондорын тузаланып, эң ле јеңил эпле катаптаар:

1) $2 \cdot 13 \cdot 5$	2) $2 \cdot 8 \cdot 9 \cdot 5$	3) $4 \cdot 8 \cdot 9 \cdot 5 \cdot 5$
4) $25 \cdot 7 \cdot 4 \cdot 11$	5) $28 \cdot 99$	6) $198 \cdot 7$
7) $495 \cdot 8$	8) $32 \cdot 999$	9) $16 \cdot 499$

90. 1) Произведениелерди бодоп чыгарар:

$2 \cdot 3 = 6$	$12 \cdot 5 = 60$	$12 \cdot 8 = 96$	$7 \cdot 60 = 420$
$4 \cdot 3 =$	$6 \cdot 5 =$	$12 \cdot 16 =$	$7 \cdot 30 =$
$6 \cdot 3 =$	$4 \cdot 5 =$	$12 \cdot 24 =$	$7 \cdot 20 =$
$10 \cdot 3 =$	$3 \cdot 5 =$	$12 \cdot 32 =$	$7 \cdot 15 =$
$16 \cdot 3 =$	$2 \cdot 5 =$	$12 \cdot 40 =$	$7 \cdot 12 =$
$20 \cdot 3 =$	$1 \cdot 5 =$	$12 \cdot 48 =$	$7 \cdot 10 =$

Кажы ла jолдогы произведение, берилгенине көрө, канча катапка көптөөр эмезе астаар база көптөдөчи эмезе көптөөчи канча катапка көптөдилген эмезе астадылган?

2) Произведениелерди бодоп чыгарар:

2·3=6	3· 5=15	2· 7=14
2·6=	6·10=	6·14=
6·9=	6·15=	8·21=
4·9=	9·10=	10·28=

Кажы ла көптөжөчини бир канча катапка көптөдөр туштa произведение, берилгенине көрө, канайда кубулар?

91. Мындый учуралдарда произведение канайда кубулар:

1) Көптөжөчилердиң бирўзин 5 катапка астатса? 8 катапка көптөтсө? 15 катапка астатса? 20 катапка көптөтсө? бир канча катапка астатса? бир канча катапка көптөтсө?

2) Баштапкы көптөжөчини 5 катапка, экинчизин дезе 7 катапка көптөтсө? баштапкызын 2 катапка, экинчизин дезе 4 катапка? баштапкызын 10 катапка, экинчизин дезе 6 катапка? баштапкызын 12 катапка, экинчизин база 12 катапка?

92. 1) Произведениелерди бодоп чыгарар:

12· 8=96	16·20=320	32· 24=768	50· 30=1500
48· 4=	8·40=	16· 48=	5·150=
24· 2=	2·80=	2·192=	200· 15=
6·64=	32· 2=	64· 2=	25·240=

Баштапкы столбиктеги примерлерди бодойло, көптөжөчилер экўлези кубулар тушта произведение канайда кубулып турганын билип алыгар. Арткан столбиктердеги примерлердиң болгонын, эткен тўп-шўўлтеге тайанып, бичип алыгар, оның кийининде дезе шиңжўлеп көрўгер.

2) 3 859 деп тооны 25-ке катаптайла, болгон произведениени дезе 8-ке катаптаза, бу тоо канча катапка көптөй берер?

3) 4 756 деп тооны 35-ке катаптайла, болгон произведениени дезе 6-га катаптаза, бу тоо канча катапка көптөөр?

93. Jойу кижи бир канча часка 24 *км* базып өткөн. Атту кижи бастыра jолго jойу кижиден эки катап көп өй өткўрип, кажы ла час сайын jойу кижиден 3 катап көп ёдўп турган болзо, ол канча километр ёдөр эди?

5 §. Ўлеери.

94. 1) 23 760 деп тооны 45 тўңей ўлўге ўлеер.

2) 3 675 деп тооны 25 катапка астадар.

3) 890 деп тоо 178 деп тоодоң канча катап jаан?

4) 72 841-дең jирме ўчинчи ўлўни таап алар.

5) 1 850 310-го 462 деп тоо канча катап кирет?

6) Эки көптөжөчининг произведениези 63 242, бир көптөжөчи 307. Экинчи көптөжөчини таап алар.

7) 36 000-га 450 канча катап кирет?

8) 8 192-деңг 128-ти канча катап айрыыр аргалу?

9) 2 070 боло берзин деп, 345-ти кожулачы эдип канча катап алар керек?

10) 2 747 135 боло берзин деп, 9 007-ни кандый тоого каташтаар керек?

95. Ўлеерин бўдўрер:

1) 782 : 23	2) 1 134 : 42	3) 8 610 : 246
4) 77 000 : 25	5) 75 500 : 25	6) 142 524 : 321
7) 1 964 800 : 64	8) 7 566 000 : 78	9) 2 458 763 : 307

96. 1) 55 832 652 деп тооны 38 329 ла 37 325 деп тоолордыңг суммазына ўлеер.

2) 1 286 578 020 деп тооны 128 401 ле 167 деп тоолордыңг произведениезине ўлеер.

97. 1) Велосипедист 6 часка 90 *км* ёдўп барган. Велосипедист бир часка орто тооло канча кире ёдўп турган (велосипедисттиңг тўргени кандый)?

2) Волгадагы эки пристаньныңг ортозы 1 200 *км*. Пароход бу јолды бир часка 20 *км* орто тўргениле ёдўп барган. Пароход бир пристаньнаңг экинчизине бараргa канча кире ёй ёткўрген?

98. 1) Экипажтыңг тегелигиниңг окружнозы 2 *м*. Бу тегелик 1600 *м* јерге канча эбирў эдер?

2) Тегелик 192 *м* јерге 64 эбирў эдет. Тегеликтиңг окружнозыныңг узунын билип алар.

99. 1) Ўлелечи 47 864, ўлеечи дезе 363 болуп турган болзо, частныйды ла артканын таап алар; ўлелечи 910 721, ўлеечи дезе 708 болуп турган болзо, частныйды ла артканын таап алар.

2) Заводко узуны 4 280 *мм* ле 4 380 *мм* болот тилбектер экелип турат. Бу тилбектердеңг узуны 188 *мм*, 195 *мм*, 212 *мм* ле 215 *мм* детальдар кескилеп јат. Кезинтилерге металл ас корозын деп, детальдардыңг кажызын ла кандый тилбектеңг кезип турар керек? (Кажы ла тилбектеңг станок јўк ле јаңыс кемјўлў детальдар кезер аргалу.)

3) Бош јерлерди толтырып салыгар:

Ўлелечи	Ўлеечи	Частный	Ўлелечи	Ўлеечи	Частный	Артканы
	105	29		97	85	78
22 356		108		105	98	63
	97	104		4 090	708	999
22 356		207		7 008	906	1 889

100. 1) Частныйды бодоп чыгарар:

360 : 2 = 180	30 : 3 = 10	160 : 40 = 4	300 : 3 = 100
180 : 2 =	60 : 3 =	160 : 20 =	300 : 6 =
120 : 2 =	120 : 3 =	160 : 10 =	300 : 12 =
72 : 2 =	150 : 3 =	160 : 8 =	300 : 15 =
60 : 2 =	180 : 3 =	160 : 2 =	300 : 30 =

Ўлелечи эмезе ўлеечи канча катапка көптөгөнин эмезе астаганын база онойып эткенинең частный канча катапка көптөгөнин эмезе астаганын кажы ла јолго, кажы ла столбиктиң баштапкы јолына көрө, таап тургузыгар.

2) Частныйды бодоп чыгарар:

2 400 : 12 = 200	400 : 20 = 20
4 800 : 6 =	200 : 5 =
7 200 : 4 =	1 200 . 10 =
1 200 : 2 =	1 600 : 10 =
1 200 : 24 =	2 000 : 4 =
600 : 60 =	200 : 100

Ўлелечи эмезе ўлеечи канча катапка көптөгөнин эмезе астаганын база онойып эткенинең частный канча катапка көптөгөнин эмезе астаганын кажы ла јолго, кажы ла столбиктиң баштапкы јолына көрө, таап тургузыгар.

101. 1) Берилген таблицада бош јерлерди толтырып салыгар („катапка көптөдөр" деп сөстөрдиң ордына таблицада катаптаарыныңг темдеги, „катапка астадар" деп сөстөрдиң ордына ўлеерининг темдеги туруп јат):

Ўлелечи	Ўлеечи	Частный	Ўлелечи	Ўлеечи	Частный
· 8	: 2		· 15		кубулбаган
: 5	· 3		18		кубулбаган
· 12	· 4			· 10	· 2
: 10	: 5			: 42	· 6
· 20	: 10			· 24	: 6
: 15	: 3		· 30		: 5
· 8	· 16		: 7		· 6
: 7	· 6			: 9	: 3

2) Ўлелечини 4 катапка көптөткөн. Частный 3 катапка астай берзин деп, ўлеечини канайда кубултар керек?

3) Ўлелечини 6 катапка астаткан. Частный 2 катапка астай берзин деп, ўлеечини канайда кубултар керек?

102. 1) Бассейннең сууны насосло 32 часка чыгара тартар аргалу. 4 катап кичинек экинчи бассейннең сууны азыйгызы-

нан эки катап күчтү насосло канча өйдин туркунына чыгара тартар арпалу?

2) Јорыкчы кижи бир канча јолды 12 часка атту јортуп өткөн. Автомобильдин түргени аттын түргенинен 4 катап көп болзо, 10 катап узун јолды автомобиль канча часка өдүп барар?

103. Частныйды эки эпле табар. Олордын анчадала јеңил болгонын айдып берер:

1) (12·15·17):2	2) (22·7·12):3	3) (32·75·83):4
4) (84·35·18):9	5) (428·75):25	6) (845·48):16
7) (552·68):12	8) (360·215):18	9) (51·399):17

104. Кажы ла примерде x-ти таап алар:

1) $17 \cdot 15 = x$	2) $18 \cdot x = 90$	3) $x \cdot 27 = 513$
4) $4\ 214 : 14 = x$	5) $380 : x = 20$	6) $x : 37 = 28$
7) $27 \cdot 86 = x$	8) $x \cdot 24 = 360$	9) $75\ 075 : x = 1\ 001$
10) $1\ 728 : 48 = x$	11) $8\ 526 : x = 87$	12) $x : 68 = 35$

105. Берилген тоолордын орто арифметическийин таап алар:

1) 37 ле 55
2) 96; 121 ле 146
3) 105; 116; 121 ле 150
4) 2 *кг* 380 *г* ла 3 *кг* 440 *г*
5) 5 *м* 7 *дм*; 4 *м* 8 *дм* ле 3 *м* 9 *дм*
6) 12 *га* 40 *а*; 11 *га* 75 *а* ла 9 *га* 60 *а*

106. 1) Күнди эбиреде айланар туштa Јер бир айга 75 168 720 *км* өдүп барат. Јер бир конокко канча кире ыраак барат? бир часка?

2) Кара суунын берип турган суузынын көбин билип аларга тура, туристтер эки литрдин банказы 4 секундка толо бергенин темдектеп алдылар. Кара суу бир часка канча кире суу берет? бир конокко?

107. 1) Баштапкы часка чаначы 10 *км* 800 *м* өткөн, экинчи часка 9 *км* 450 *м*, үчинчи часка 9 *км* 100 *м* ле төртинчи часка 8 *км* 150 *м* өткөн. Чаначы орто тоолo бир часка канча кире өдүп турган?

2) 4 сотка јерден 380 *кг* свёкла јуунадылган; 5 сотка јерден 450 *кг* ла 2 сотка јерден 226 *кг*. Үренделген бастыра јердин бир сотказынан алган свёкланын орто түжүмин билип алар (1 сотка—өскөртө айтса, гектардын јүзинчи үлүзи, эмезе 1 *а*).

6 §. Бастыра действиелерге берилген бодолголор ло примерлер.

108. Көргӱзилген действиелерди бӱдӱрер:

1) $1:1+0:428+428:1$ 2) $20\cdot17+15\cdot18-43\,310:71$
3) $178-4\cdot(25-13)-40$ 4) $510:17+24\cdot38-80:4$
5) $510:17+24\cdot(38-80:4)$ 6) $(510:17+24)\cdot38-80:4$
7) $(510:17+24)\cdot(38-80:4)$ 8) $510:(27+24\cdot38-33\cdot13)$
9) $2\,098\cdot0+1\cdot(207+0:4\,567)+728:1$
10) $(627\,900:8\,050+5\,420\,635:67)\cdot2\,458\,763:307-999\,600:4\,900$

109. Көргӱзилген действиелерди бӱдӱрер:

1) $78+23\cdot81-69$ 2) $78+23\cdot(81-69)$
3) $(78+23)\cdot81-69$ 4) $(78+23)\cdot(81-69)$
5) $(10\,101+817):53-(10\,101-419):47$
6) $1\,008-17\,119:(119-714:7)$
7) $(43\cdot19-26\,928:33)\cdot(16\,112:53-304)$
8) $128\cdot430-6\,795+675-34\,125:375$

110. Бодоп чыгарар:

1) $78\cdot29+6\,573:313-408$ 2) $477\cdot85-7\,784:56+10\,809$
3) $5\,871:103+(247-82):5-1$ 4) $(395\cdot52-603)\cdot25-960\cdot24$
5) $[28\cdot105+7\,236:18-(4\,247-1\,823):6]\cdot25$
6) $1\,092\,322:574+152\cdot93-(96\cdot125-82\,215:9)$
7) $79\,348-64\cdot84:28+6\,539:13-11\,005$
8) $\{37\,037\,000:[(777\,777\cdot9+7):4\,375+1\,900]+8\,547\}:407$

111. Бодоп чыгарар:

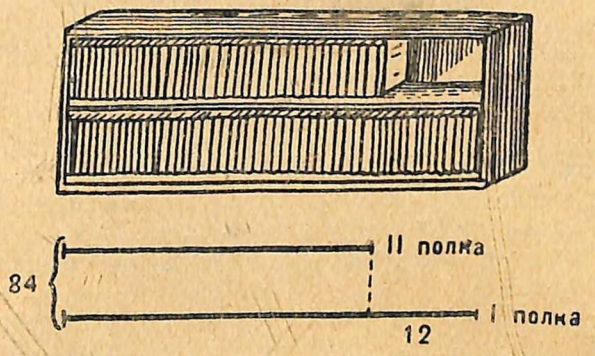
1) $1\,200+420:20-15$ 2) $1\,200+420:(20-15)$
3) $(1\,200+420):20-15$ 4) $(1\,200+420):(20-15)$
5) $3\,121\,350-[15\,125:25+302\;804-(3\,044+2\,056):17]\cdot9$
6) $(110\,292:14:101+4\;129-3\,127)\cdot(1\,237-23\,138:23)$
7) $375\cdot12+(255-37)\cdot102-(3\,075:15)\cdot42$
8) $4\,049\cdot7-7\,659+64\cdot105-6\,992:38:23$

112. x-ти табар:

1) $(6\,400+2\,600)-3\cdot x=1\,200$ 2) $(x+2\,958):87=134$
3) $[(6\cdot x-72):2-84]\cdot28=5\,628$ 4) $(720+x)\cdot501=365\,730$
5) $4\cdot x-[(8\,000-3\,567)-(2\,031-1\,598)]=400$
6) $2\,448:[119-(x-6)]=24$

113. 1) Эки полкада 84 бичик (8 jур.); бир полкадан 12 бичикти тўжўрип ийзе, полкалардын экўлезинде бичиктердин тоозы теп-тен болор. Кажы ла полкада канча бичик болгон?

Jурукты ajыктап көрөлө, оны бодолго бодоорго тузаланыгар.

8 jур.

2) (Сагышта бодоор.) 1 800 *кв. м* jерди бойына тура тударга турган эки кижиге ўлеген, онойып ўлегенинен бирўзи экинчизинен 100 *кв. м*-ге ас jер алган. Бойына тура тударга турган кажы ла кижи канча кире jер алганын билип алар.

113-чи бодолго аайынча 114-чи ле 115-чи бодолголордын условиелерин (берилгендерин) jурап көргўзеле, ол бодолголорды сагышта бодоп салыгар.

114. 1) Бир полкада 80 бичик, экинчизинде дезе 100 бичик. Полкалардын экўлезинде бичиктердин тоозы теп-тен боло берзин деп, экинчи полкадан баштапкызына канча бичик салып койор керек?

2) Бир кызычакта 90 кузук, экинчизинде 60. Кызычактарда кузуктын тоозы теп-тен боло берзин деп, баштапкы кызычак экинчизине канча кузук берер учурлу?

115. 1) Эки уулчакта 300 марка; олордын бирўзи экинчизине 30 марка берип ийзе, уулчактардын экўлезинде маркалар теп-тенинен болор. Кажы ла уулчакта канча марка?

2) 86 пионер лагерьге эки автобусла бараткан. Кажы ла автобуста балдардын тоозы теп-тен болзын деп, отурган кийининде эки кижини баштапкы автобустан экинчизине отургузарга келишкен. Кажы ла автобуста баштапкы тарыйын канча кижи болгон?

116. 1) Коноктын өткөн бөлўги арткан бөлўгинен 3 час 30 минутка көп болзо, эмди канча час?

2) Коноктын өткөн бөлўги арткан бөлўгинен 6 час 20 минутка ас болзо, эмди канча час?

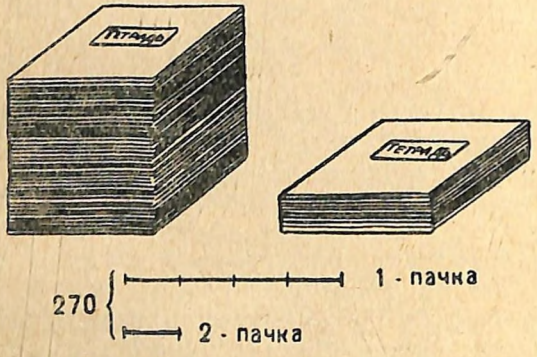
117. 1) Ортозы 400 *км* эки јерден јанҕыс өйдө бирўзи бирўзине удура эки автомобиль атанала, 4 частыҥ бажында јолугышкан. Автомобильдиҥ бирўзи экинчизинеҥ бир часка 12 *км*-ге тўрген барган болзо, кажы ла автомобильдиҥ тўргенин билип алар.

2) Эки автомашина, 6 катап барала, 21 *т* кош тартып экелген. Баштапкызы барган ла сайын экинчизинеҥ 500 *кг*-га ас кош тартып экелип турган болзо, кажы ла машинаныҥ кош көдўрер кемин билип алар.

---

118. 1) Эки пачкада јаба 270 тетрадь (9 јур.). Пачкалардыҥ бирўзинде экинчизинеҥ 4 катап көп тетрадьтар болгоны јарт болзо, кажы ла пачкада канча тетрадь?

Јурукты ајыктап көрөлө, оны бодолго бодоорго тузаланыгар.

9 јур.

2) Ўч полкада бичиктер мынайда тургузылган: экинчи полкада бичиктер баштапкы полкадагызынаҥ эки катап көп, ўчинчизинде дезе экинчизинеҥ ўч катап көп. Бастыра ўч полкада 171 бичик турганы јарт болзо, кажы ла полкада канча бичик барын билип алар. (Мынаҥ озо турган бодолго аайынча бодолгоныҥ условиезин јурап көргўзигер.)

119. 1) Коноктыҥ өткөн бөлўги арткан бөлўгинеҥ 3 катап ас болзо, эмди канча час?

2) Коноктыҥ арткан бөлўги өткөн бөлўгинеҥ 2 катап ас болзо, эмди канча час?

120. 1) 100 *км* јерге туристский јорык өткўрип, пионерлер јаан ўде эттилер. Ўделеген кийининде олор база 10 *км* ёдөрдө, бараргa өткөнинеҥ 3 катап көп арткан. Атанган јерден ала канча кире ыраагында јаан ўде әдилген?

2) Бочкодо 180 *л* суу болгон. Кызычактар озо баштап помидор сугаргандар, оныҥ кийининде дезе 60 *л* сууны огурчын сугарарга кородып саларда, мааланыҥ өскө ажына помидорго ло огурчынга барган суудаҥ 3 катап ас суу арткан. Помидор сугарарга канча литр суу барган?

121. 1) Станцияныҥ запасной јолдорында тўҥей вагондорлу эки состав турган. Бир составта экинчизинеҥ 12 вагонго көп болгон; кажы ла составтаҥ 6 вагоннон айрып ийерде, бир составтыҥ сыны экинчи составтыҥ сынынаҥ 4 катап узун боло бертир. Кажы ла составта канча вагон болгон? (Бодолгоныҥ условиезин јурап көргўзигер.)

2) Састыҥ јанында прямоугольниктий участоктыҥ сыны тууразынаҥ 70 *м*-ге узун. Касты кургадар иштер өткўрген кийининде сынын ла тууразын 20 *м*-ге элбедип ийерде, участоктыҥ сыны тууразынаҥ эки катап узун боло берген. Участоктыҥ азыйгы площадин табала, ол канча кире элбегенин билип алар.

122. 1) Спортсмен јыданы, ядроны ийдип мергедегенине көрө, 5 катап ыраак, эмезе 48 *м*-ге, мергедеп ийген. Јыда канча метр учул барды, ядро канча метр учул барды? (Бодолгоныҥ условиезин јурап көргўзигер.)

2) Спортсменниҥ ичкери калыганы оныҥ өрө калыганынаҥ 450 *см*-ге, эмезе 4 катап, узун болгон эмтир. Ичкери ле өрө канча кире калыганын билип алар.

---

123. 1) Выставкага келип јўрер туштa балдардыҥ 78 биледин ле јаан улустыҥ 16 биледин садып алгандар, ол айас бастыра билеттер учун 31 салк. 50 акча төлөгөндөр. Баланыҥ биледи јаан кижиниҥ билединеҥ 3 катап јеҥил турган болзо, билеттердиҥ баазын билип алар.

2) Магазинниҥ кассазында беш салковойдыҥ ла он салковойдыҥ чаазын акчалары јадат, бастыразы 1050 салковой. Он салковойдыҥ чаазын акчалары беш салковойдыҥ чаазын акчаларынаҥ эки катап көп болзо, кассада беш салковойдыҥ ла он салковойдыҥ канча чаазын акчазы бар?

124. 1) Баштапкы экскаватор экинчизинеҥ бир часка 60 *куб. м*-ге көп јер казып чыгарат. Экскаваторлор экўлези јаба 10 320 *куб. м* јер казып чыгарган, олордыҥ баштапкызы 20 час, экинчизи дезе 18 час иштеген. Кажы ла экскаватор бир часка канча кубический метр јер казып чыгарат?

2) 6 *кг* кайылтпаган сарјуда канча кире ўс бар, 8 *кг* арулаган кузукта анча ок кире ўс болуп јат, 1 *кг* сарјуда ўс 1 *кг* кузуктагызынаҥ 200 *г*-га көп. 1 *кг* кайылтпаган сарјуда ла 1 *кг* кузукта канча кире ўс болот?

125*. 1) 46 ўренчик ӧткӱрип турган туристский јорыкка алты кижи ле тӧрт кижи отурар кемелер белетеп салган болгон. Бастыра туристтер 10 кемеге отурып аларда, бир де бош јер артпаган болзо, бир бӱдӱмдӱ ле экинчи бӱдӱмдӱ канча кеме болгон? (10 јур.)

10 јур.

2) Мастерскойдо 560 лист чаазыннаҥ эки сорт 60 тетрадь эдерде, бир сорттыҥ тетрадьтарына 8 листтеҥ, база бир сорттыҥ тетрадьтарына 12 листтеҥ чыгымдагандар. Эки сорттыҥ тетрадьтарын алдынаҥ башка канча кире эткендер?

126*. 1) Площади эки јарым гектар коллективный маалану јааны 250 *кв. м* ле 400 *кв. м* эдип 70 участокко бӧлӱп салгандар. Коллективный маалада кажы ла участоктордоҥ канча участок болгон?

2) (Китай албатыныҥ јебрен ӧйдӧги бодолгозы.) Клетканыҥ ичинде тоозы јарты јок фазандар ла кроликтер отурып јат. Клеткада јӱк ле 35 баш, 94 бут бары јарт. Фазандардыҥ тоозын ла кроликтердиҥ тоозын билип алар.

127*. 1) Бир ле јерге јетире бараргa кассада јымжак ла кату вагондорго баазы 104 салк. 50 акчадаҥ ла 70 салк. 50 акчадаҥ 400 билет садылган. Бастыра 400 билет 31 600 салковойго турган болзо, баазы эки башка билеттер алдынаҥ башка канча кире садылган?

2) Кассирде 20 акчаныҥ ла 15 акчаныҥ 50 монетазы јуулып калган, бастыразы 9 салковой. Кассирде 20 акчаныҥ канча монетазы ла 15 акчаныҥ канча монетазы болгонын билип алар.

---

128. 1) Көргӱзилген величиналардыҥ божодылган учурларын бодоп чыгарар:

Ыраагы	Тӱргени	Ӧй	Ыраагы	Тӱргени	Ӧй
1 200 *м*	секундка 40 *м*	?	?	секундка 250 *м*	8 мин.
12 480 *км*	?	160 час	480 *км*	минутка 4800 *м*	?
?	минутка 250 *м*	8 мин.	2 *км* 800 *м*	?	14 час

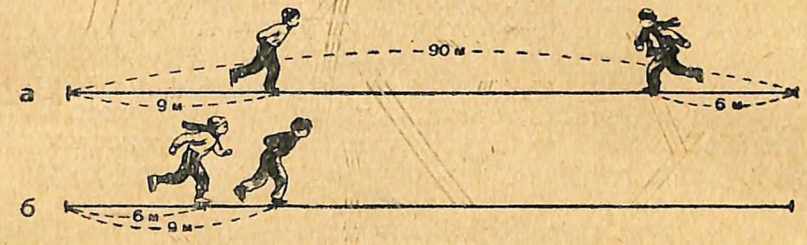
* Јылдысчакла темдектелген бодолголор ӱренчиктердиҥ таҥынаҥ бӱдӱрер јакылталарына ла классный эмес занятиелеринe берилердеҥ маат јок.

2) Жойу кижи часка 4 *км*, чаначы 9 *км*, велосипедист дезе 12 *км* ӧдӧт. Олордың кажызы ла 4 часка канча кире јер ӧдӧр аргалу? 180 *км* ӧдӧргӧ, олордың кажызына ла канча ӧй керек болор? (Амыраар ӧйди тоого албас.)

129. 1) Тогус вагонду электрический поезд наблюдательдиң јанынча 12 секундка ӧдӧ конгон. Кажы ла вагонның узуны 16 *м* болзо, поезд кандый тӱргениле бараткан?

2) Рельсалардың учтары биригер јерде јик бар болгонынаң улам, бараткан поездтиң тегеликтери токулдап турат. Пассажир тоолоордо, тегеликтер бир минутка 80 катап токулдаган. Рельсаның узуны 9 *м* болзо, поездтиң бир часка барар тӱргени канча километр?

130. 1) Сыны 9 *м* тоштың одош учтарынаң бирӱзи бирӱзине удура эки уулчак јӱгӱрип келедири (11, *а* јур.). Уулчактар

11 јур.

јаңыс ӧйдӧ јӱгӱрип баштайла, баштапкы уулчак бир секундка 9 *м*, экинчизи дезе 6 *м* јӱгӱрип ӧдӱп турган болзо, олор канча секундтың бажында јолугыжар?

2) Уулчактар јаңыс ӧйдӧ бир јерден ле јаңыс јер јаар јӱгӱргилезе, баштапкы уулчак экинчизин канча секундтың бажында 30 *м*-ге озолой берерин баштапкы бодолгоның условиези аайынча билип алыгар (11, *б* јур.).

131. 1) Бир часка 50 *км* ӧдӱп турган пассажирский поездтиң кондукторы бир часка 40 *км* тӱргениле удура келеткен товарный поезд оның јанынча 10 секундка ӧдӧ конгонын темдектеп алды. Товарный поездтиң сынын билип алар.

Бодолгоны бодогонын тоо формулала бичип алыгар.

2) Метроның эки пассажири, бирӱзи метроның јылар тепкижиле тӧмӧн тӱжерин, экинчизи дезе ӧрӧ чыгарын јаңыс ӧйдӧ баштайла, 30 секундтың бажында јолугышкан. Тепкиштиң тыш јанындагы бӧлӱги секундка 1 *м* јылып ӧдӱп турган болзо, оның сынын билип алар.

132. 1) Ортозы 2400 *км* эки городтоң јаңыс ӧйдӧ бирӱзи бирӱзине удура эки самолёт учуп чыгала, 4 частың бажында тушташкан. Баштапкы самолёт бир часка 350 *км* ӧдӱп турган болзо, экинчи самолёттың тӱргенин билип алар.

2) Ортозы 660 *км* эки пристаньнаң јаңыс ӧйдӧ бирӱзи бирӱ-

зине удура эки пароход атанган. Баштапкы пароход бир минутка орто тооло 250 *м* ёдүп турган. Атанганынаң ала 8 частың бажында пароходтор ортодо 396 *км* арткан болзо, экинчи пароходтың түргенин билип алар.

133. 1) Москвадаң ла Калинин городтоң Ленинградка јаңыс шосселе јаңыс өйдө эки машина атанган. Москвадаң—легковой, Калининнең дезе—грузовой. Грузовой машина бир часка орто тооло 40 *км* ёдүп турган. Легковой машина грузовой машинага 8 частың бажында једиже берген бололо, Москвадаң Калининге јетире 168 *км* болзо, легковой машинаның түргенин билип алар.

Бодолгоны бодогонын тоо формулала бичип алыгар.

2) Ортозы 8 *км* *А* ла *Б* деп јерлерден јаңыс өйдө јаңыс јер јаар бир часка 5 *км* ёдүп турган јойу кижи чыккан, база автобус атанган. Автобус јойу кижиге 12 минуттың бажында једиже берген болзо, оның түргенин билип алар.

134. 1) Эртең тура 8 часта бир канча пионерлер, часка 4 *км* 800 *м* ёдүп, городтоң совхозко баргылаган, 11 часта дезе олорды ээчий велосипедтерлү бир канча пионерлер атанала, часка 12 *км* өткүлеп турган. Группалар экүлези совхозко јаңыс өйдө једип келген болзо, городтоң совхозко јетире ыраагын билип алар.

2) 9 часта бир городтоң экинчизине часка 40 *км* ёдүп турган пассажирский поезд атанган, 11 часта дезе оны ээчий часка 58 *км* ёдүп турган түрген поезд атанган. Јолдо јеткер болбозын деп, поездтер бирүзи бирүзинең 8 *км*-деҥ јуук болбос учурлу болуп турганда, түрген поездти озо божодып ийерге, пассажирский поездти канча часта токтодор керек?

135. 1) Часка 30 *км* ёдүп турган автобус *А* деп јерден атанала, *Б* деп јерден баскан јойу кижиге 15 минуттың бажында једиже берген. Јойу кижи *А* деп јерден атанган автобусла јаңыс өйдө көндүгеле, бир часка 6 *км* ёдүп турган. Ол јерлер бирүзи бирүзинең канча кире ыраак болгонын билип алар.

2) Тал түште пристаньнаҥ часка 16 *км* ёдүп турган пароход атанган. 3 частың бажында ол ок пристаньнаҥ ол ок јер јаар база бир пароход атанган, ол бойының көндүккенинең ала 12 частың бажында баштапкы пароходко једиже берген. Экинчи пароходтың түргенин билип алар.

136. 1) (Озогы бодолго.) Ийт бойынаҥ 150 футта болгон кроликти истежип маҥтайт. Ол кажы ла сайын 9 фут ичкери калыйт, бу ок өйдө кролик 7 фут калыйт. Кроликке једижип аларга, ийт канча катап калыыр учурлу?

2) Ийт бойынаҥ 120 *м*-де болгон түлкүни истежип маҥтады. Түлкү минутка 320 *м*, ийт дезе 350 *м* маҥтап ёдүп турган болзо, ийт түлкүге канча өйдиҥ бажында једижип алар?

137. 1) Окружнозының узуны 1 *м* 2 *дм* тегелик бир кезек јолго 900 катап эбирилген. Бу тегеликтиҥ окружнозынаҥ 8 *дм*-ге

узун окружностьту тегелик ол ок јолго канча катап эбирилер?

Бодолгоны бодогонын тоо формулала бичип алыгар.

2) Алдындагы тегелик 720 *м* јолго кийининдеги тегеликтең 40 катап көп эбирилген. Кийининдеги тегеликтиң окружнозыныҥ узуны 2 *м* болзо, алдындагы тегеликтиң окружнозыныҥ узунын таап алар.

138. 1) Колхозтоҥ станцияга јетире 6 *км* јолды јойу кижи бир часка ӧдӧт, велосипедист дезе 30 минутка ӧдӧт. Велосипедист колхозтоҥ, јойу кижи дезе станциядаҥ јаҥыс ӧйдӧ атаҥгылаза, көндӱккилегенинеҥ ала колхозтоҥ канча кире ыраак јерде ле канча ӧйдиҥ бажында олор јолугыжар?

Н. И. Лобачевский.

2) Эки городтоҥ јаҥыс ӧйдӧ бирӱзи бирӱзине удура эки поезд чыгала, 18 частыҥ бажында јолугышкан. Поездтердиҥ тӱргендериниҥ разнозы бир часка 10 *км*, городтор ортодо дезе 1 620 *км* болгонын билип тура, поездтердиҥ тӱргендерин билип алар.

139. 1) Ортозы 794 *км* эки станциядаҥ эки поезд башка ӧйдӧ бирӱзи бирӱзине удура атанган. Баштапкы поезд часка 52 *км*, экинчизи дезе часка 42 *км* ӧдӱп турган. 416 *км* ӧдӧлӧ, баштапкы поезд экинчизине јолуккан. Поездтердиҥ бирӱзи экинчизинеҥ канча часка эрте атанган?

2) Орто тӱргени бир часка 50 *км* болуп турган поезд *А* городтоҥ *Б* город јаар атанды. 12 частыҥ бажында ол ок городтыҥ аэродромынаҥ самолёт учуп чыгала, ол ок јер јаар поездтеҥ 7 катап тӱрген барып, ого *А*-даҥ *Б*-ге јетире јолдыҥ чике кабортозында једишти. *А* городтоҥ *Б* городко јетире ыраагын билип алар.

140. Узуны 720 *м* тегерик спортивный јолло эки конёкчы јӱгӱрип келедири. Баштапкызыныҥ тӱргени бир секундка 10 *м*, экинчизиниҥ дезе бир секундка 8 *м*. Јӱгӱрерин олор јаҥыс ӧйдӧ лӧ спортивный јолдыҥ јаҥыс јеринеҥ баштагандар. Олор јаҥыс јер јаар ууланып јӱгӱргилеер болзо, баштапкы конёкчы экинчизине канча ӧйдиҥ бажында једижип турар? Олор тушбашка јӱгӱргилеер болзо, канча ӧйдиҥ бажында туштажып турар?

П. Л. Чебышев.

141. 1) Школдо уроктор эртен тура 8 час 30 минутта башталат. Кажы ла урок 45 минуттаң. Экинчи ле үчинчи, үчинчи ле төртинчи уроктор ортодогы переменалар 20 минуттаң, артқандары дезе 10 минуттаң. 6 уроктың кажызының ла башталар ла божоор өйин билип алар.

2) Ол ок бодолгоны уроктор 2 час түште башталып турган учуралга келиштире бодоор.

142. 1) Үредү јыл школдордо төрт четвертьке бөлүнет: I четверть—1 сентябрьдаң ала 6 ноябрьга јетире, II четверть—9 ноябрьдаң ала 29 декабрьга јетире, III четверть—11 январьдаң ала 24 мартка јетире, IV четверть—3 апрельдеҥ ала 30 майга јетире. Кажы ла четвертьтиҥ узунын билип алар.

2) Слердиҥ энеден чыккан күнигерден ала канча бүдүн јыл, ай ла күн өтти?

143. 1) 1895 јылда 7 майда А. С. Попов телекейде эҥ баштапкы радиоприёмникти ченеп көргүскен. Мынаҥ 332 јыл 8 күнге озо Иван Фёдоров Россияда эҥ баштапкы бичиктерди кепке баскан. Иван Фёдоров бичиктерди кепке базарын качан баштаган?

2) Јерди эбиреде орус талайчылар Крузенштерн ле Лисянский өткүрген баштапкы јорык 1803 јылда 7 августта башталган. Талайчылар јолдо 3 јыл ла 14 күн болгондор. Олор төрөлине качан јанып келдилер?

144. 1) Улу орус математик Н. И. Лобачевский 1792 јылда 20 ноябрьда чыккан, 1856 јылда 12 февральда дезе јада калган. Н. И. Лобачевский канча јаш јүрген?

2) Улу орус математик П. Л. Чебышев 1821 јылда 26 майда чыккан, 1894 јылда 8 декабрьда дезе јада калган. П. Л. Чебышев канча јаш јүрген?

---

145. 1) Параллелепипед кеберлү сарайда толтыра өлөҥ болгон. Сарайдың сыны 8 *м*, тууразы 6 *м*, бийиги 5 *м*. 10 *куб. м.* өлөҥниҥ ууры 6 *ц* болзо, сарайдагы өлөҥниҥ уурын билип алар.

2) 2 *куб. м* одынның ууры 1 *т* болзо, сыны 6 *м*, тууразы 2 *м*, бийиги 3 *м* кулаш одынды тартарга, үч тонна көдүрер канча машина керек?

146. 1) Потолоктың сыны 14 *м*, тууразы дезе сынынаң 5 *м*-ге кыска. Бир лист кургак шыбантының (штукатурканың) тууразы 1 *м* 5 *дм*, сыны дезе 2 *м* болзо, потолокко кадаарга канча лист керек болор?

2) Эки кыптың площади тўңей, је сыны ла тууразы башка. Баштапкы кыптың сыны 12 *м*, тууразы дезе 6 *м*. Экинчи кыптың сыны баштапкы кыптың сынынаң 3 *м*-ге кыска болзо, экинчизининг тууразын билип алар.

147. 1) Тууразы 18 *м* ле площади 576 *кв. м* прямоугольниктий участок јерди эмикле 6 ряд эдип чедендеер керек. Канча кире эмик керек болор?

2) Сыны 24 *см*, тууразы дезе 22 *см* прямоугольниктий лист шилдең кемјўлери 8 *см*×6 *см* прямоугольник кеберлў тилбектер кезип алар керек. Бу туштa эң ле көп канча тилбек кезип алар аргалу? (Тетрадьтың бир клетказын 1 *см* деп алып, бодолгоны бодогонын јурап көргўзигер.)

---

148. 1) Бу ўч примердиң кажызында ла көргўзилген величинаның божодылган учурын бодоп чыгарар:

Ишти бўдўрген өй	Единица өйгө бўдўрген иштиң тоозы	Бўдўрген иштиң текши тоозы
10 час	бир часка 50 деталь	?
?	бир часка 50 деталь	1 000 деталь
12 час	?	600 деталь

2) Ўренчик күнўң сайын 12 страницадаң кычырып, 8 күннiң туркунына бичиктиң кабортозын кычырып салган. Оның киининде, бичикти бойының өйинде кычырып саларга, ол күнўң сайын 4 страницага көп кычырып турар болды. Ўренчик бичикти канча күнге алган?

149. 1) Библиотекага 1 800 бичикти кадарлап көктөөр керек болгон. Ўч мастерской кажызы ла алдынаң башка бу јакылтаны мындый өйлөргө бўдўрерге алып турган: баштапкызы 20 күнге, экинчизи 30 күнге ле ўчинчизи 60 күнге. Бичиктерди кадарлап көктөөрин канча ла кире тўрген божодорго, јакылтаны ўч мастерскойго ўчўлезине бир ынай берерге јөптөжип алгандар. Јаңыс өйдө иштеп, мастерскойлор ишти канча күнге божодып салгылаар?

2) Трюмнаң сууны чыгара сордырарга, эки насос тургузып койгондор: баштапкызы минутка 20 көнөк, экинчизи дезе минутка 30 көнөк чыгара соруп турган. Озо баштап јўк ле баштапкы насос иштеген, 30 минуттың бажында дезе экинчи де насос иштей берген, оның киининде насостор экўлези

бастыра сууны 1 час 30 минуттың бажында чыгара сорып салгандар. Трюмда канча кире суу болгон база баштапкызынаң ла ала эки насос экўлези иштеген болзо, олор бастыра сууны канча өйгө чыгара сорор эди?

150. 1) Район ўч шоссейный јолдың ремонтын өткўрерге пландап алган, ол јолдордың узуны мындый: баштапкызы 80 *км*, экинчизи 98 *км* ле ўчинчизи 112 *км*. 1 *км* јолдың ремонтына керектў чыгымдар тўњей бололо, баштапкы јолдың ремонтына, экинчи јолдың ремонтына көрө, 21 600 салковойго ас акча божодылган болзо, кажы ла јолдың ремонтына керектў чыгымдарды билип алар.

2) Баштапкы ўренчик экинчизинең 6 детальга көп јазаган, ус дезе баштапкы ўренчиктең 70 детальга көп, экинчизинең ўч катап көп јазаган. Ус канча деталь база ўренчиктердиң кажызы ла канча деталь јазаган?

---

151. 1) Прямоугольник кеберлў участок јердиң тууразы оның сынынаң 80 *м*-ге кыска. Участокты эбиреде туткан чеденниң узуны 800 *м* болзо, участоктың площадин билип алар.

2) Прямоугольник кеберлў участок јерди сыны 200 *м* чеденле чедендеп койгон, ол ок өйдө участоктың сыны тууразынаң 20 *м*-ге узун. Участокты эки бөлўкке бөлўп койгондор, олордың бирўзи экинчизинең 200 *кв. м*-ге јаан. Кажы ла бөлўктиң площадин таап алар.

152. 1) Стахановчылардың бригадазы руда казар сменный јакылтазын 4 катапка ажыра бўдўреле, јакылтазынаң 24 *т*-га көп берген. Бригада сменаның туркунына канча тонна руда каскан база сменный јакылта кандый болгон?

2) Кўлерге 41 ўлў јес, 8 ўлў теленгир, 1 ўлў цинк кирет. Цинк теленгирден 1 *кг* 484 *г*-га ас кирип турган болчок кўлердиң бескези канча болор?

153. 1) Эки автомашина складтаң магазинге 2 кўннің туркунына 96 *т* јўзўн-јўўр товар тартып экелген, баштапкы кўнде, экинчизине көрө, 12 *т*-га көп товар тартылган. Баштапкы кўнде баштапкы машина 9 јорык, экинчизи дезе 12 јорык эткени, экинчи кўнде баштапкы машина 3 јорык, экинчизи дезе 12 јорык эткени јарт болзо, кажы ла машинаның кош көдўрер кемин билип алар.

2) Мастерской 1 980 салковойго эки тўрбек бөс алган. Баштапкы тўрбектеги бөстиң баазы метри учун 39 салк., экинчи тўрбектиң метри учун 40 салк. Экинчи тўрбек баштапкызынаң 420 салковойго баалу турган болзо, кажы ла тўрбекте канча метр бөс болгон?

154. 1) Эки јер ортодогы 600 *км* јолды мотоциклист, часка 30 *км*-ден барып, өдөр учурлу болгон, је јолдо ого 4 часка токтой тўжерге келишкен. Темдектелген јерге бойының өйинде једерге, ол токтой тўшкен кийининде эки катап тўрген барар

учурлу болгон. Атанган јеринең канча кире ыраак јерде ол токтой тўшкен?

2) Пионер, неделе сайын чыгатан журнал алдыртып, ээчий номер келер өйгө оны кычырып койотон. Деревнеде болор тужунда ондо 6 номер јуулып калган, јанып келген кийининде ол неделеге 3 номерден кычырар деп сананып алды. Алдырткан бастыра журналдарды ол канча неделеге кычырып койор?

155. 1) Адазы уулынаң 24 јашка јаан. 3 јылдың бажында уулы адазынаң 5 катап кичинек болор болзо, уулы эмди канча јашту?

2) Уулы эмди 14 јашту, беш јыл мынаң озо дезе ол адазынаң 5 катап јаш болгон. Адазы эмди канча јашту?

156. 1) Экскурсанттар эки күннің туркунына 156 салковой чыгымдагандар. Экинчи күнде олор, баштапкы күнге көрө, 2 катап көп чыгымдайла, ого үзеери 6 салковой чыгымдагандар. Экскурсанттар күнүң сайын канча салковойдоң чыгымдап тургандар?

2) Сыны 350 *мм* болот тилбектең 2 јаан ла 4 кичинек үлү кезип алган, оның кийининде 22 *мм* кезинти артып калган. Јаан үлү кичинегинең 2 катап узун болзо, кажы ла үлүнің сынын билип алар.

157. 1) Базада 180 *т* маала ажы бар болгон, ол оны 20 столовыйга берип турган. Үч неделенің бажында ол базага база 15 столовыйды бириктирип салгандар. Кажы ла столовый орто тооло неделеге 900 *кг* маала ажын короткон болзо, бар маала ажын канча неделеге кородып салгандар?

2) Метродогы вестибюльдың стенелерин мраморло кыптап јабар туштa баштапкы бригада сменага 14 *кв. м*, экинчизи дезе 12 *кв. м* плита тургузып турган. Вестибюльдың кемјүлери мындый: 24*м*×8*м*×4*м*. Стенеде кемјүлери 2*м*×3*м* төрт өткүш бар. Экинчи бригада ижин баштапкы бригададаң 2 күнге озо баштаган болзо, иш канча күнге божоп калар?

158. 1) Ортозы 484 *км* эки городтоң јаңыс өйдө бирүзи бирүзине удура велосипедист ле мотоциклист атанган. 4 частың бажында олордың ортозы 292 *км* болгон. Мотоциклист велосипедисттең 3 катап түрген бараткан болзо, велосипедисттиң ле мотоциклисттиң түргенин билип алар.

2) Эки город бирүзи бирүзинең 900 *км* јерде туруп јат. Бир городтоң поезд атанган, экинчи городтоң дезе поездле јаңыс өйдө база ол ок јер јаар самолёт учуп чыгала, 3 частың бажында поездке једиже берген. Поезд самолёттоң 7 катап араай бараткан болзо, поездтиң ле самолёттың түргенин билип алар.

159. 1) Бир канча үренчиктер мяч садып аларга 50 акчадаң бергендер, је јууп алган акча мячтың баазынаң 1 салк. 50 акчага ас болуп калтыр. Үренчиктердиң кажызы ла база 10 акчадаң кожордо, јууп алган бастыра акча мячтың баазынаң 70

акчага ажа берген. Канча ўренчик болгон база мяч канчага турган?

2) Кызычак альбомго јуруктар јапшырып турган. Кажы ла страницага бир јуруктаң јапшырар болзо, 4 јурук артып калар, кажы ла страницага эки јуруктаң јапшырар болзо, бир страница куру артып калар. Канча јурук болгон база альбомдо канча страница?

160. 1) Мастерской 8 тўңей тон ло тўңей ок бир канча костюмдар көктөйлө, 61 *м* бөс короткон. Кажы ла тонго 3 *м* 25 *см* бөс, кажы ла костюмга дезе, тонго көрө, 25 *см*-ге көп бөс барып турган. Мастерской канча костюм көктөгөн?

2) Бодолгоныҥ условиезин кубултып ийигер: костюмдардыҥ табылган тоозын јарт деп бодоп, арткан бастыра тоолорды кубултпай артырала, мастерской канча тон көктөгөнин таап алыгар. Јаҥы бодолгоныҥ условиезин тургузып алыгар.

3) Тон ло костюм көктөөрго барып турган бөстиҥ тоозын тузаланып, баштапкы эки бодолгодый јаҥы бодолго тургузып алыгар. Арткан тоолорды кубултып салыгар.

161. Таблицада бала кроликтерге керектў азыралдыҥ јайгы ла кўс-кышкы нормалары (кўнине граммдарла) берилген.

Јажы	Јайгы нормалар		Кўс-кышкы нормалар		
	јаш өлөҥ	концентраттар	кургак өлөҥ	концентраттар	корнеплодтор
1—2 ай	300	40	70	50	150
2—3 „	500	50	120	50	200
3—4 „	600	55	140	60	250
4—5 „	900	60	170	60	300

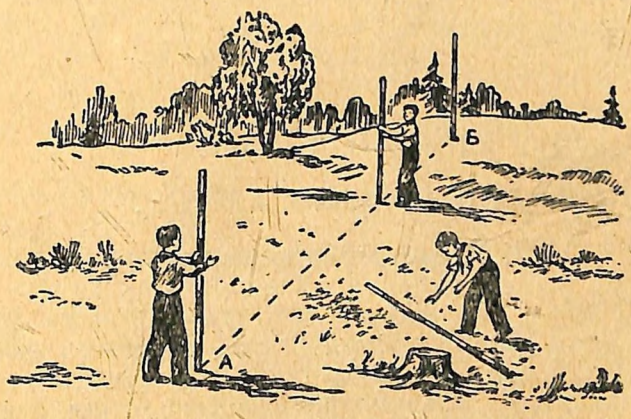
Јайгыда, кўскўде ле кышкыда 50 тын јаш кроликтерди өскўрип аларга, јўзўн-јўўр азыралдар канчадаҥ керек болорын тоолоп алыгар. Азыралдардыҥ баазын билип алала, чыгымдарды тоологор.

162. 1) Арифметикала калганчы контрольный иште слердиҥ класстыҥ ўренчиктери алган бештердиҥ, төрттөрдиҥ, ўчтердиҥ ле коомой темдектердиҥ тоозын тоолойло, столбиктер кеберлў диаграмма јурап алыгар.

Јартаганы. Диаграмманы јураар туштa кажы ла столбиктиҥ төзөгөзи эдип туура барган эки клетканы алыгар, ўренчиктер алган кажы ла отметкага—саҥ өрө бир клетканы.

2) Слердиҥ класста канча ўренчик? Олордыҥ канчазы пионерлер? Диаграмма јурап алыгар.

163. „Тўс чийўни јерде шиҥжўлеп көрөри“ деп лабораторный иш.

12 јур.

Классты кажызы ла 3 кижиден турган звенолорго бөлўўр (баштапкы ўренчик—јааны, экинчизи ле ўчинчизи казыктар экелип, олорды тургузып јадылар).

Керектў инструменттер: 6—8 казык.

И ш т и ҥ ӧ д ӧ р а а й ы: 1) учында турган А ла Б точкаларды казыктарла темдектеер (12 јур.), 2) А ла Б ортодо өскө казыктарды, олор јаҥыс тўс чийў бўдўрер эдип, тургузар.

II БАЖАЛЫК.

ТООЛОРДЫҢ ЎЛЕЛЕРИ.

7 §. Ўлелериниң танылулары.

164. 1) 1-деҥ 50-ге јетире тоолордыҥ кандыйлары 2-ге; 3-ке; 5-ке; 10-го артканы јокко ўлелип турганын билип алар.

2) 4; 7; 9; 25 деп тоолордыҥ кандыйлары 100; 252; 630; 1 260 деп тоолордыҥ ўлеечилери болорын билип алар.

3) 3; 8; 11 деп тоолорго кратный ўч тоодоҥ бичип алар.

4) 20; 50; 144; 864; 1 500 деп тоолордыҥ кандыйлары 3; 5; 8; 25 деп тоолорго кратный болуп турганын билип алар.

5) Берилген тоолордыҥ кажызыныҥ ла бастыра ўлеечилерин билип алар: 24; 50; 77; 90.

6) 3 ле 5 деп тоолорго јаҥыс өйдө кратный болуп турган ўч тоо бичип алар.

165. 1) 60-наҥ 75-ке јетире; 200-теҥ 215-ке јетире ээчий-деечий барган бастыра чётный тоолорды бичип алар.

2) Эҥ кичинек чётный тоо ло эҥ јаан чётный тоо бар ба, јок по?

3) 75-теҥ 90-го јетире; 450-неҥ 465-ке јетире ээчий-деечий барган бастыра чётный эмес тоолорды бичип алар.

4) Эҥ кичинек чётный эмес тоо ло эҥ јаан чётный эмес тоо бар ба, јок по?

166. 1) Берилген суммалардыҥ кожулачыларыныҥ кажызы ла 2-ге артканы јокко ўлелер бе, јок по база ол өйдө суммалар 2-ге артканы јокко ўлелер бе, јок по, билип алар:

$$6 + 8 = 14; \qquad 18 + 34 + 42 = 94.$$

База өскө ўлеечилерге ондый ок примерлер талдап алала, тўп шўўлте эдер. Кайра айткан шўўлте чын болор бо, јок по: тоолордыҥ суммазы кандый бир тоого ўлелип турган болзо, кажы ла кожулачы да ол тоого ўлелер? Темдектеп айдып берер.

2) Астаачы ла астадачы 3-ке артканы јокко ўлелер бе, јок по база ол ок өйдө разностьтор 3-ке артканы јокко ўлелер бе, јок по, билип алар:

$$24 - 15 = 9; \qquad 45 - 18 = 27.$$

База өскө ўлеечилерге ондый ок примерлер талдап алала,

тўп шўўлте эдер. Кайра айткан шўўлте чын болор бо, јок по? Темдектеп айдып берер.

167. 1) Кожулачылардың кажызы ла 5-ке артканы јокко ўлелер бе, јок по база ол ок өйдө сумма 5-ке артканы јокко ўлелер бе, јок по, билип алар:

$15 + 26 = 41$ $\quad$ $15 + 45 + 50 + 38 = 148$
$15 + 35 + 17 = 67$ $\quad$ $15 + 30 + 45 + 75 + 19 = 184$

База өскө ўлеечилерге ондый ок примерлер талдап алала, тўп шўўлте эдер.

2) Астаачы 7-ге артканы јокко ўлелип турган бололо, астадачы дезе 7-ге артканы јокко ўлелбей турган болзо; астаачы 7-ге артканы јокко ўлелбей турган бололо, астадачы дезе 7-ге артканы јокко ўлелип турган болзо, разность 7-ге артканы јокко ўлелер бе, јок по, билип алар. Ондый ок примерлер талдап алар.

168. 1) Кожорын, аргалу болзо, бўдўрбей туруп, берилген суммалардың кандыйлары 2-ге; 3-ке; 4-кө; 5-ке артканы јокко ўлелип турганын билип алар:

$80 + 90 + 120$ $\quad$ $27 + 60 + 300$ $\quad$ $6 + 60 + 180$
$64 + 180 + 540$ $\quad$ $75 + 120 + 240$ $\quad$ $12 + 15 + 25$

2) Айрыырын, аргалу болзо, бўдўрбей туруп, берилген разностьтордың кандыйлары 7-ге; 8-ке; 9-ка артканы јокко ўлелип турганын билип алар:

$616 - 504$; $\quad$ $693 - 504$; $\quad$ $1\,008 - 792$; $\quad$ $5\,544 - 2\,520$.

169. 1) Ондордың учураган ла тоозы 2-ге; 5-ке артканы јокко ўлелер бе, јок по? Јартап берер.

2) Јўстердиң учураган ла тоозы 4-кө; 25-ке артканы јокко ўлелер бе, јок по? Јартап берер.

3) Јўстердиң учураган ла тоозы 8-ке ўлелер бе, јок по?

170. 1) Разрядтардың бирлериниң суммазыла бичилген тоолор 2-ге; 4-кө; 5-ке; 25-ке ўлелер-ўлелбезин, суммаңың ўлелер танылуларына тайанып, билип алар:

$3 \cdot 100\,000 + 5 \cdot 10\,000 + 7 \cdot 1\,000 + 4 \cdot 100 + 6 \cdot 10 + 8$
$7 \cdot 100\,000 + 9 \cdot 10\,000 + 4 \cdot 1\,000 + 3 \cdot 100 + 2 \cdot 10 + 0$
$9 \cdot 1\,000\,000 + 4 \cdot 10\,000 + 5 \cdot 1\,000 + 4 \cdot 100 + 7 \cdot 10 + 5$
$24 \cdot 1\,000 + 3 \cdot 100 + 2 \cdot 10 + 5$

2) Берилген тоолор 10-го; 25-ке ўлелер-ўлелбезин, суммаңың ўлелер танылуларына тайанып, билип алар:

$4 \cdot 100\,000 + 9 \cdot 10\,000 + 5 \cdot 1\,000 + 7 \cdot 100 + 3 \cdot 10 + 8$
$2 \cdot 100\,000 + 6 \cdot 10\,000 + 7 \cdot 1\,000 + 3 \cdot 100 + 7 \cdot 10 + 5$

$3 \cdot 10000 + 2 \cdot 1000 + 7 \cdot 100$
$4 \cdot 10000 + 8 \cdot 1000 + 2 \cdot 100 + 5 \cdot 10$

171. 1) 2-ге; 4-кө; 5-ке; 10-го; 25-ке артканы јокко ўлелип турган бастыра тоолорды табала, алдынаҥ башка бичип алар:
10; 80; 300; 375; 400; 480; 500; 625; 648; 720; 1 000; 1 400; 20 288; 62 125; 70 125.

2) 2-ге; 5-ке; 4-кө; 20-ге; 25-ке артканы јокко ўлелип турган ўч темдектў ле тёрт темдектў тоолорды бичип алар.

172. 1) Мындый сумма берилген: $4 \cdot 1000 + 7 \cdot 100 + 3 \cdot 10 + 3$. Берилген сумманыҥ кандый кожулачылары 2-ге; 4-кө ўлелбезин билип алар. Берилген сумманы 2-ге; 4-кө ўлезе, артканы кандый болор? Сумма 2-ге; 4-кө ўлелзин деп, кандый кожулачыны база канайда кубултып ийер керек?

2) Мындый сумма берилген: $7 \cdot 1000 + 4 \cdot 100 + 6 \cdot 10 + 8$. Кандый кожулачылар 5-ке; 25-ке ўлелбезин билип алар. Берилген сумманы 5-ке; 25-ке ўлезе, артканы кандый болор? Сумма 5-ке; 25-ке артканы јокко ўлелзин деп, кандый кожулачыны база канайда кубултып ийер керек?

173. 1) 6 043-ти 2-ге; 5 438-ти 5-ке; 7 858-ти 4-кө; 43 353-ти 25-ке ўлезе, артканы кандый болорын, ўлеерин бўдўрбей туруп, билип алар.

Ўлееріле шиҥжўлеп көрөр.

2) 6 376-ны 5-ке; 9 977-ни 4-кө; 8 565-ти 25-ке ўлегенинеҥ артканын, ўлеерин бўдўрбей туруп, билип алар.

174. Берилген тоолорды 3-ке ле 9-ка ўлезе, артканы кандый болор: 10; 100; 1 000; 10 000; 100 000; 1 000 000; 20; 80; 400; 600; 3 000; 5 000; 8 000; 9 000?

175. Кажы ла кожулачыны база бастыра сумманы 3-ке ле 9-ка ўлезе, артканы кандый болорын билип алар:

$800 + 20 + 7$
$2\,000 + 300 + 70 + 3$
$700\,000 + 50\,000 + 4\,000 + 9\,000 + 70 + 5$
$8\,000 + 900 + 60 + 7$
$5\,000 + 40 + 7$

2) Тоолор разрядтардыҥ бирлериниҥ суммазыла бичилген:

$6 \cdot 1000 + 2 \cdot 100 + 4 \cdot 10 + 8$
$7 \cdot 1000 + 5 \cdot 100 + 6 \cdot 10$
$5 \cdot 1000 + 2 \cdot 10 + 8$
$3 \cdot 1000 + 9 \cdot 100 + 2 \cdot 10 + 7$

Берилген тоолордыҥ кажызын ла 3-ке ле 9-ка ўлезе, артканы кандый болорын билип алар. Берилген тоолордыҥ кандыйлары 3-ке; 9-ка артканы јокко ўлелип јат?

176. 1) 78; 123; 226; 501; 827; 954; 1 440; 28 054; 25 308; 222 111 деп тоолордыҥ кандыйлары 3-ке; 9-ка артканы јокко ўлелип јат?

2) Берилген тоолорды 3-ке ле 9-ка ўлегенинеҥ артканын,

ўлеерин бўдўрбей туруп, таап алар: 91; 104; 198; 224; 1 233; 5 727; 12 047; 48 207.

Ўлееріле шиңжўлеп көрөр.

177. 1) 132; 136; 288; 570; 600; 981; 2 400; 4 232; 8 132; 54 090 деп тоолордың кандыйлары 3-ке; 4-кө; 5-ке; 9-ка кратный болуп турганын билип алар. Олордың кажызын 9-ка ўлезе, артканы 5 болор? Кажызы 6-га; 15-ке артканы јокко ўлелер?

2) 312; 336; 450; 522; 824; 870; 2 880; 23 025; 48 960; 76 300 деп тоолордың кандыйлары 3-ке; 4-кө; 5-ке; 9-ка кратный? Кандыйларын 3-ке ўлезе, артканы 2 болуп јат? Кандыйлары 6-га; 18-ке; 75-ке ўлелип јат?

178. Мындый тоолорды бичип алар: 1) 3-ке ўлелер, је 9-ка ўлелбес ўч темдектў тооны;

2) 9-ка ўлелер, 5-ке ўлеер туштa дезе артканы 4 болор төрт темдектў тооны;

3) 9-ка да, 4-кө дө ўлелер төрт темдектў тооны;

4) 4-кө ўлелер, 3-ке ўлеер туштa дезе артканында 2 болор ўч темдектў тооны;

5) 9-ка да, 25-ке де ўлелер төрт темдектў тооны;

6) 3-ке, 4-кө лө 5-ке јаңыс өйдө кратный болуп турган ўч темдектў тооны.

179. 1) 8; 6; 5 ле 3 деп цифралардаң 5-ке ўлелер төрт темдектў тоолор тургузып алар.

2) 0; 3; 4; 8 деп цифралардаң 15-ке ўлелер бастыра тоолорды тургузып алар.

180. 1) Берилген суммалар ла разностьтор 2-ге; 3-ке; 5-ке; 6-га ла 15-ке ўлелер-ўлелбезин, действиелерди бўдўрбей туруп, ўлелериниң танылуларының болужыла таап алар:

150+225	450—160	5 040+8 310+ 750
180+255	28 422—22 050	2 808+6 500+1 875

2) Берилген суммалар ла разностьтор 4-кө; 9-ка; 25-ке ле 18-ке ўлелер-ўлелбезин, действиелерди бўдўрбей туруп, ўлелериниң танылуларының болужыла таап алар:

1 800+5 400	9 900—4 200	7 200+6 300+4 500
2 700+1 836	92 250—36 000	3 636+4 800+6 075

181. 1) Действиелерди бўдўрбей туруп база ўлелериниң танылуларын тузаланып, берилген произведениелердиң кандыйлары 2-ге; 3-ке; 5-ке; 6-га; 15-ке ўлелерин билип алар:

6 · 23 · 75	55 · 32 · 27	64 · 128 · 32
177 · 22 · 13	225 · 75 · 17	175 · 16 · 47

2) Действиелерди бўдўрбей туруп база ўлелериниң танылуларын тузаланып, берилген произведениелердиң кандыйлары 4-кө; 5-ке; 9-ка; 18-ке ўлелерин билип алар:

24 · 36 · 53	60 · 25 · 17	61 · 44 · 70
37 · 121 · 19	123 · 207 · 41	43 · 50 · 11

8 §. Көптөдөчилерге ооктооры.

Эң јаан текши ўлеечини ле эң кичинек текши кратныйды табары.

182. 1) 1-деҥ 50-ге јетире бастыра тегин тоолорды бичип алар.

2) 1-деҥ 50-ге јетире эки тегин тоонып произведениези болуп турган бастыра тоолорды чыгара бичип алар.

3) Бойлоры ортодо тегин тоолор болгодый бир канча составной (бириктирилген) тоолор бичип алар.

183. 1) 51-деҥ 100-ке јетире бастыра тегин тоолорды бичип алар.

2) Баштапкы јўстиҥ бастыра составной тоолорын, чике айтса, канча-канча катап такып алынган бир тегин көптөдөчиниҥ произведениезинеҥ бўткен составной тоолорды, чыгара бичип алар.

3) 8; 20; 84 деп тоолорго бойлоры ортодо тегин тоолор болгодый эки тоодоҥ бичип алар.

184. 1) 48; 84; 150 деп тоолорды составной көптөдөчилерге ооктоор.

2) Берилген тоолорды тегин көптөдөчилерге (ўлеечилерге) ооктойло, аргалу болзо, степеньдерле темдектеп көргўзер: 8; 24; 81; 96; 100; 125; 400; 512; 680; 946; 1 001; 3 125; 4 500; 13 860.

185. 1) 32; 60; 156 деп тоолорды составной көптөдөчилерге ооктоор.

2) Берилген тоолорды тегин ўлеечилерге (көптөдөчилерге) ооктойло, аргалу болзо, степеньдердиҥ произведениезиле темдектеп көргўзер: 9; 12; 36; 42; 49; 72; 112; 144; 256; 500; 729; 1 155; 10 000.

186. Частныйды эң кыска эпле табар:

1) $(5\cdot7):7$
2) $(2\cdot3\cdot5):2$
3) $(3\cdot7\cdot11\cdot13):13$
4) $(2\cdot3\cdot7):(2\cdot3)$
5) $(2\cdot3\cdot5\cdot5):(2\cdot5)$
6) $(2\cdot5\cdot11):(2\cdot11)$
7) $(2\cdot3\cdot5\cdot7\cdot7):(3\cdot7)$
8) $(2\cdot3\cdot5\cdot5\cdot5\cdot7):(3\cdot5\cdot5)$
9) $(2\cdot3\cdot3\cdot3\cdot7\cdot11):(3\cdot7\cdot11)$
10) $(5\cdot5\cdot7\cdot7\cdot13):(7\cdot7\cdot13)$

187. 1) 12 ле 18; 42 ле 28; 16 ла 48 деп тоолордыҥ бастыра тегин ўлеечилерин ле бириктирилген ўлеечилерин таап алар. Тоолордыҥ кажы ла эжерине ончо текши ўлеечилерди чыгара бичийле, эң јаан текши ўлеечиниҥ алдыла чийў тартар.

2) Мынаҥ озо турган бодолгоны мындый тоолорго келиштире бодоор: 48 ле 60; 56 ла 72; 105 ле 315.

188. Берилген тоолордыҥ эң јаан текши ўлеечизин табар:

1) 12 ле 18
2) 18 ле 54
3) 60 ла 45
4) 21 ле 28
5) 20 ле 24
6) 72 ле 63
7) 42 ле 56
8) 80 ле 64
9) 120 ле 96
10) 96 ла 192
11) 150 ле 180
12) 102 ле 170

13) 130 ла 221 14) 84 лӧ 120 15) 180 ле 252
16) 512 ле 2 688 17) 12; 18 ле 30 18) 26; 65 ле 130
19) 54; 243 ле 297 20) 105; 350 ле 455 21) 48; 240 лӧ 264
22) 360; 432 ле 792 23) 1 260; 2 310 ло 1 995

189. 1) Эҥ јаан текши ӯлеечизи 12; 45 болгодый ӯч тоо табар.

2) 2-ге ле 3-ке; 3-ке ле 7-ге; 2-ге, 5-ке ле 11-ге; 3-ке, 5-ке ле 7-ге кратный болгодый бир канча тоолор бичип алар.

3) 5 ле 15; 8 ле 12; 20 ле 25; 24 лӧ 36 деп тоолорго бир канча текши кратныйлар бичип алар.

190. Бу тоолордыҥ эҥ кичинек текши кратныйын табар:

1) 2 ле 5 2) 3 ле 7 3) 9 ла 10
4) 14 лӧ 25 5) 15 ле 18 6) 24 лӧ 36
7) 45 ле 75 8) 100 ле 120 9) 10; 21 ле 23
10) 56; 70 ле 126 11) 54; 90 ло 162 12) 40; 60; 100 ле 150

191. Бу тоолордыҥ эҥ кичинек текши кратныйын табар:

1) 2 ле 3 2) 3 ле 11 3) 4 лӧ 9
4) 10 ло 21 5) 12 ле 15 6) 25 ле 45
7) 16 ла 56 8) 25 ле 75 9) 8; 15 ле 19
10) 26; 51 ле 78 11) 63; 126 ла 252 12) 54; 81; 135 ле 189

192. Бу тоолордыҥ эҥ кичинек текши кратныйын ла кожулта көптӧдӧчилерин табар:

1) 154 лӧ 210 2) 120 ле 144 3) 255 ле 510
4) 35 ле 55 5) 105 ле 165 6) 120 ле 192
7) 12; 18 ле 108 8) 60; 72 ле 75 9) 240; 360 ла 900
10) 50; 125 ле 175 11) 210; 84 лӧ 45 12) 450; 855 ле 950

193. Бу тоолордыҥ эҥ кичинек текши кратныйы олордыҥ эҥ јаан текши ӯлеечизинеҥ канча катап јаан:

1) 66; 110 ло 154 2) 42; 63 ле 105 3) 60; 75 ле 135
4) 160; 240 лӧ 2 000; 5) 156; 195 ле 3 900 6) 40; 64; 112 ле 88

194. 1) Эки тоонып суммазы—чётный тоо болзо, олордыҥ разнозы база чётный тоо; эки тоонып суммазы—чётный эмес тоо болзо, олордыҥ разнозы да чётный эмес тоо. Темдектеп айдала, јартап берер.

2) Эки тоонып произведениези—чётный эмес тоо болзо, ол тоолордыҥ суммазы—чётный тоо. Темдектеп айдала, јартап берер.

195. 1) Ээчий-деечий барган учураган ла ӯч тоонып произведениези 6-га ӯлелип турганын примерлерле көргӯзип беригер.

2) Чётный тоодоң башталып, ээчий-деечий барган ўч тооның произведениези 24-кө ўлелип турганын примерлерле көргўзип беригер. Оны неле јартаар?

И. М. Виноградов.

3) Бир канча нөкөрлөр бойлоры ортодо фотокарточкаларыла толушкандар. Улустың тоозы канча да болзо, фотокарточкалар чётный тоолу болорын примерлерле көргўзип берер.

196*. Берилген тооның бастыра ўлеечилерин јаанап турары аайынча, бирдең баштап ла берилген тоого токтоп, бичип алыгар (темдектезе, 12-ниң ўлеечилери мындый болор: 1; 2; 3; 4; 6; 12). Рядтың учтарынаң тўңей ыраагында турган эки ўлеечиниң произведениези берилген тоого тўңей, темдектезе: $1 \cdot 12 = 12$; $2 \cdot 6 = 12$; $3 \cdot 4 = 12$. Бу свойствоны 32 ле 48 деп тоолордың ўлеечилерине келиштире шиңжўлеп көрўгер.

197. 100-ке јетире тегин тоолордың таблицазын тургузып алыгар. Онойып эдерге 100-ке јетире бастыра тоолорды квадратный таблицага бичип, баштапкы онның тоолорын баштапкы строкага, экинчи онның тоолорын экинчи строкага база оноң до ары онойып ок бичип барыгар. Бирди ле бастыра составной тоолорды кырып салыгар. Арткан тегин тоолорды ондый ок таблицага бичип, составной тоолор болгон клеткаларды куру артырып салыгар. Мындый сурактарга каруу беригер:

1) 100-ке јетире бастыра тегин тоолор канча?

2) Кажы ла ондо канча тегин тоо?

3) 10-ноң јаан тегин тоолордың учында кандый цифралар болуп јат?

4) Учураган ла ондо тегин тоолор ненинг учун төрттөң көп болбос?

5) Бирўзи бирўзинең эки бирге башкаланып турган эжер тегин тоолорды ончозын чыгара бичип алыгар.

198. Эки тооның эң кичинек текши кратныйы 600, олордың эң јаан текши ўлеечизи он катап ас. Тоолордың бирўзи 120. Экинчи тооны билип алар.

199. 1) Экипажтың бир тегелиги 210 *см* окружностьту, экинчизи дезе, 330 *см*. Тегеликтер экўлези бўдўн тоо катап эбирилип келзин деп, экипаж ёдётөн эң кыска јолдың узунын таап алар.

2) Пионерлер соот јорыкка бararга рядтарга 6 кижиден туруп алгандар, оның кийининде дезе, рядта 4 кижиден болор

эдип, олорды јаңыдаң тургускандар. Пионерлердиң тоозы 90-ноң ас, је 80-нең көп болзо, канча пионер болгон?

Мынаң төмөн тегин тоолордың свойстволорыла колбулу бодолголор берилген, олорды бодоор јанынаң Социалистический Иштиң Геройы академик И. М. Виноградов јеңӱлӱ иштеген. Бу свойстволорды бир кезек примерлерге келиштире ченеп көрӱгер.

200*. 1) Экиденг јаан кажы ла чётный тооны эки тегин тооның суммазыла көргӱзер аргалу. Онызын эки темдектӱ бир канча тоолорло шиңжӱлеп көрӱгер.

2) Бештең јаан кандый ла бӱдӱн тооны ӱч тегин тооның суммазыла көргӱзер аргалу. Онызын эки темдектӱ бир канча тоолорло шиңжӱлеп көрӱгер.

III БАЖАЛЫК.

ТЕГИН ДРОБЬТОР.

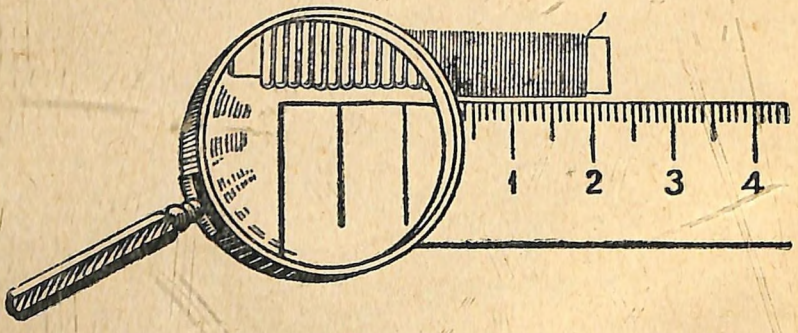
9 §. Төс шўўлтелер.

Дробьтың табылганы.

201—212 №-лў бодолголорды сагышта бодоор.

201. 1) Эмиктиң 5 толгомыныҥ јооны 1 *мм*. Эмиктиң јоонын таап алар (13 јур.).

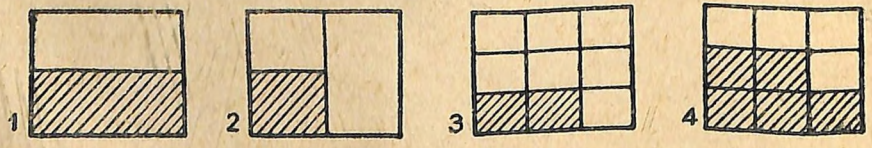
А а р у. Лупаныҥ (јаанадар шилдиҥ) болужыла эмиктиҥ беш толгомыныҥ јоонын канайда табатаныҥ 13-чи јурукта көргўзип койгон.

13 јур.

2) Бичиктиҥ 280 страницазыныҥ калыҥы 15 *мм*. Бичиктиҥ ир листиниҥ калыҥын таап алар.

202. 1) Прямоугольниктиҥ штрихтеп койгон бөлўги оныҥ кандый ўлўзи болуп јат? (14 јур.)

14 јур.

2) 1 ай жылдың кандый ўлўзи болор? 6 ай? 2 ай? 1 кўн?
3) 1 час коноктың кандый ўлўзи болор? 2 час? 12 час?

203. 1) Линейканың болужыла тетрадьтың сынын ла тууразын кемјигер. Кемјигенининг болгондорын сантиметрлерле бичип алыгар.

2) Бу бичиктиң (задачниктиң) кадарының сынын ла тууразын кемјигер. Болгондорын сантиметрлерле бичип алыгар.

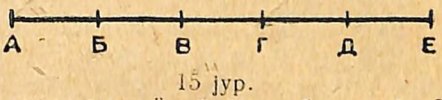
204. Яблоконы эки тўңей бөлўкке јара кезеле, оның кийининде болгон кажы ла бөлўгин база ла эки тўңей бөлўкке, оның кийининде база бир катап эки тўңей бөлўкке јара кессе, кажы ла бөлўги канайда адалар?

205. 1) Тўс чийўниң *АЕ* кезинтизин (15 јур.) беш тўңей бөлўкке бөлўп койгон:

АБ, БВ, ВГ, ГД ле *ДЕ*.

АБ, АВ, АГ, АД ле *АЕ*

кезинтилердиң кажызы ла *АЕ* кезинтиниң бастыра сынының кандый ўлўзи болуп јат?

15 јур.

2) Тўс чийўниң 1 *см*-ге тўңей кезинтизин чийўлеп алыгар. Оны төрт тўңей бөлўкке бөлўйле, кезинтиниң бастыра сынының кабортозына, кезинтиниң бастыра сынының ўч төртинчизине тўңей кезинтини көргўзип беригер.

206. 1) Бирде јарым ўлўлер канча? төртинчи ўлўлер канча?

2) Эки бирде јарымдар канча? ўч бирде канча?

3) Эки бирде бирдиң тогузынчы ўлўлери канча? беш бирде канча?

207. 1) Турист, кўнине бир кеминде барып, бир кезек јолды 4 кўнге өткөн. 1 кўнге ол бастыра јолдың кандый ўлўзин өткөн? 2 кўнге? 3 кўнге?

208. Эки город ортодогы јолды ат, јолдо кўнўң сайын 10 частаң болуп, 10 конокко ёдёр аргалу, самолёт дезе бу јолды 2 часка учуп ёдёр. Ат 1 часка бастыра јолдың кандый ўлўзин ёдёр? Самолёт кандый ўлўзин ёдёр?

209. 1) Тўс чийўниң 4 *см* кезинтизин 8 тўңей бөлўкке бөлўўр керек. Онызын канайып бўдўрер?

2) Тегерикти 16 тўңей бөлўкке бөлўўр керек. Онызын канайып бўдўрер?

210. Бир килограмм конфетти теп-теңнең 2 пакетке уруп койгондор, экинчи килограмм конфетти—4 пакетке, ўчинчизин—8 пакетке. Кажы ла пакетте килограмм конфеттиң кандый ўлўзи болор? Кажы ла пакет баштапкы учуралда, экинчи ле ўчинчи учуралга көрё, канча катапка көп бескелеер?

211. Кўнўң сайын тўңей тоо страница кычырып, ўренчик бичикти 5 кўнге кычырып салган. Ўренчик 1 кўнге бичиктиң кандый ўлўзин кычырган? 2 кўнге? 3 кўнге?

212. 1) Окружностьто 360^0. Окружностьтың кабортозында канча градус? окружностьтың төртинчи ўлўзинде? окружностьтың 10-чы ўлўзинде?

2) Метрдиң төртинчи ўлўзинде канча сантиметр? метрдиң 10-чы ўлўзинде канча?

3) Јарым килограммда канча грамм? килограммныҥ 5-чи ўлўзинде? килограммныҥ 20-чи ўлўзинде?

213. Дробьторды кычырар: $\frac{1}{2}$; $\frac{1}{10}$; $\frac{2}{5}$; $\frac{3}{4}$; $\frac{15}{28}$; $\frac{53}{60}$, оныҥ кийининде кажы ла дробь бирдеҥ канайда бўткенин айдып берер.

214. Дробьторды бичиир: бир бежинчи, эки ўчинчи, ўч јетинчи, он беш он алтынчы, беш јўс алтынчы (јўс алты ўлўниҥ беш ўлўзи), јирме јети јўзинчи (јўс ўлўниҥ јирме јети ўлўзи).

215. 1) 3 *дм* метрдиҥ кандый ўлўзи болуп јат? 11 *см*? 27 *мм*?

2) 3 *г* килограммныҥ кандый ўлўзи болуп јат? 17*г*? 309 *г*?

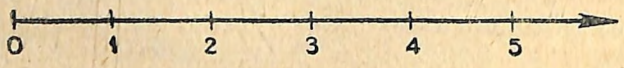
216. 1) 2 *кг* кулурдаҥ 7 тўҥей булочка быжырып алгандар. Кажы ла булочкага канча кире кулур барган?

2) Алты уулчак 5 *кг* балык тудала, теп-теҥнеҥ ўлежип алгандар. Кажы ла уулчакка канча кире балык једишкен?

217. Частныйларды дробьторло бичиир:

1) 3 : 5 2) 5 : 8 3) 7 : 10 4) 13 : 15 5) 5 : 48
6) 43 : 47 7) 21 : 20 8) 52 : 41 9) 120 : 77

218*. 16-чы јурукта тоолорлу тўс чийў јуралган. Чийўниҥ башталганы 0 деп цифрала темдектелген. 0 деп точкадаҥ оҥ јаны јаар тўҥей кезинтилер салынган. 1; 2; 3; 4; 5; ..., деп точкаларла темдектелген цифралар бир, эки, ўч, төрт деп тоолорго ле оноҥ до өскө тоолорго келижип јат.

16 јур.

1) Тетрадьтарыгарда тоолорлу чийў јурап алала, ондо 1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9 ла 10 деп тоолорго келижип турган точкаларды темдектеп алыгар.

2) Тоолорлу чийўде $\frac{1}{4}$; $\frac{3}{4}$; $1\frac{1}{2}$; $4\frac{1}{3}$ ле $6\frac{2}{5}$ деп тоолорго келижип турган точкаларды темдектеп алыгар.

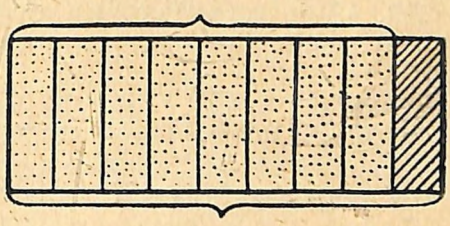
219. 1) Касты кургаткан кийининде колхозтыҥ кыра јери бойыныҥ величиназыныҥ $\frac{1}{8}$-не көптөгөн. Кургаткан участок эмди колхозтыҥ кыра јерлериниҥ кандый ўлўзи болуп јат? (17 јур.)

2) Колхоз бойыныҥ кыра јерлериниҥ $\frac{1}{10}$ ўлўзине фрукто-

вый сад отургускан. Фруктовый садтың площади колхозтың арткан кыра јерлериниң кандый ўлўзи болуп јат?

220. 1) Агашту 5 *га* јерди 8 тўнгей участокко бөлўген. Кажы ла участок бастыра площадьтың кандый ўлўзи болуп јат? Кажы ла участок гектардың кандый ўлўзи болуп јат?

Болгон кыра јер

Боло берген кыра јер

17 јур.

2) Велосипедист 30 минутка 7 *км* өткөн. Ол 1 минутка бастыра јолдың кандый ўлўзин өткөн? 5 минутка кандый ўлўзин? Ол 1 минутка километрдиң кандый ўлўзин өткөн?

221. Адазы 15 яблоконы бойыныҥ эки уулына ўлеп берерде, кичинеги 2 яблокодоҥ канча катап алган, јааны 3 яблокодоҥ анча ок катап алды. Кажызына ла канча яблоко једишкен? Уулдарыныҥ кажызы ла бастыра яблоколордыҥ кандый ўлўзин алган?

Чын дробьтор ло чын эмес дробьтор. Колушкан тоолор.

222. (Сагышта бодоор.) 1) Бирди 5 тўнгей ўлўге ўлейле, болгон ўлўни 4 катап алза, кандый дробь болор? Болгон дробь канайда адалат?

2) Бирди 4 тўнгей ўлўге ўлейле, болгон ўлўни 5 катап алза, кандый дробь боло берер? Боло берген дробь канайда адалат?

223. 1) Берилген тоолордыҥ кажызында ла бирдиҥ јарымдары канча: 1; $1\frac{1}{2}$; $5\frac{1}{2}$? (Јурап көргўскени ажыра бодоор.)

2) Берилген тоолордыҥ кажызында ла бирдиҥ бежинчи ўлўлери канча: 1; $1\frac{1}{5}$; $2\frac{1}{5}$; $3\frac{3}{5}$; $6\frac{4}{5}$? (Јурап көргўскени ажыра бодоор.)

224. Берилген тоолорды кычырала, чын дробьторды, чын эмес дробьторды ла колушкан тоолорды алдынаҥ башка бичип алыгар: $\frac{2}{3}$; $\frac{5}{3}$; $\frac{4}{9}$; $\frac{7}{3}$; $2\frac{1}{2}$; $\frac{5}{5}$; $\frac{85}{91}$; $\frac{121}{56}$; $5\frac{17}{18}$; $\frac{60}{60}$; $7\frac{13}{25}$.

225. Бир канча дробьтор бичип алыгар: бирдеҥ кичинек, бирге тўнгей, бирдеҥ јаан.

226. 1) 1; 3; 5; 6; 12 деп тоолордоҥ бир канча чын дробьтор тургузып алар.

2) 1; 5; 8; 15; 17 деп тоолордоҥ бир канча чын эмес дробьтор тургузып алар.

227. 1) 6 деп числительдў чын эмес дробьторды онҷозын бичип алар.

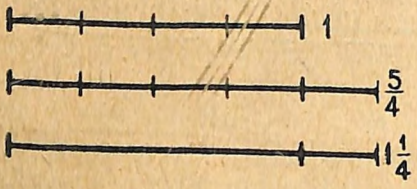
2) 7 деп знаменательдў чын дробьторды ончозын бичип алар.

228. 1) 2 деп тооны 3; 5; 6 деп знаменательдерлў дробьторло көргўзер.

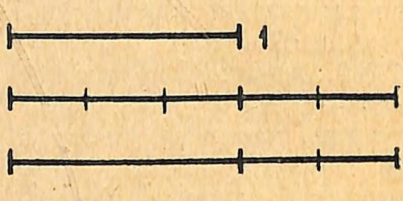
2) 10 деп тооны 5; 20; 50 деп знаменательдерлў дробьторло көргўзер.

229. 18-чи јуруктаң чын дробьты, чын эмес дробьты, колушкан тооны темдектеп турган кезинтилерди көргўзип беригер.

Колушкан тооны чын эмес дробько канайда кочўрерин тетрадьта јуралган ондый ок јуруктаң көргўзип беригер.

18 јур.

19 јур.

230. Чын эмес дробьторго кочўрер:

$$2\frac{1}{2};\ 3\frac{2}{5};\ 1\frac{15}{21};\ 20\frac{1}{3};\ 35\frac{5}{12};\ 16\frac{7}{8};\ 101\frac{3}{7};\ 407\frac{5}{11}.$$

231. 19-чы јурукты тетрадька јурайла, чын эмес дробьты колушкан тоого канайда кочўрерин көргўзип беригер.

232. Бу дробьтордоң бўдўн тоолорды чыгарар:

$$\frac{5}{3};\ \frac{15}{7};\ \frac{50}{9};\ \frac{125}{12};\ \frac{145}{36};\ \frac{256}{33};\ \frac{673}{40};\ \frac{1201}{55};\ \frac{3256}{421};\ \frac{16507}{2500}.$$

233. Јеңилтер:

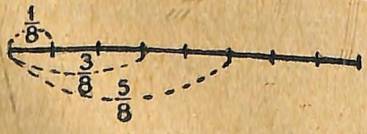
$$5\frac{6}{5};\ 7\frac{13}{4};\ 12\frac{50}{39};\ 15\frac{53}{7};\ 6\frac{2561}{1000}.$$

234. 1) Ўч уулчак јаба 7 *кг* балык тудала, бастыра тутқан балыгын теп-теңнең ўлежип алгандар. Кажызына ла канча килограмм балык једишкен?

2) Саша 100 *м*-ди 17 секундка јўгўрип өткөн. Секундка ол орто тоголо канча метр јўгўрип ёдўп турган?

Дробьтордың величиназын тўңдештирери.

235. 20-чи јурукта тўңей знаменательдерлў дробьтор јуралган. Дробьтордың кажызы јаан? Тўңей знаменательдерлў дробьторды величиназы аайынча тўңдештирер ээжини айдып беригер.

20 јур.

236. 1) Кажызы көп: $\frac{1}{5}$ *кг* эмезе $\frac{2}{5}$ *кг*? $\frac{1}{4}$ *км* эмезе $\frac{3}{4}$ *км*?

2) Берилген дробьтордың эң јаанын ла эң кичинегин айдып берер:

$$\frac{5}{13};\ \frac{6}{13};\ \frac{3}{13};\ \frac{7}{13};\ \frac{9}{13}.$$

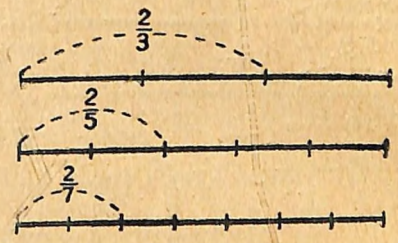
237. 1) Берилген дробьторды величиназы јаанап турары аайынча тургузар:

$$\frac{6}{23};\ \frac{5}{23};\ \frac{9}{23};\ \frac{15}{23};\ \frac{1}{23};\ \frac{17}{23};\ \frac{4}{23}.$$

2) Берилген дробьторды величиназы кичинектеп турары аайынча тургузар.

$$\frac{21}{37};\ \frac{16}{37};\ \frac{14}{37};\ \frac{25}{37};\ \frac{6}{37};\ \frac{13}{37};\ \frac{1}{37};\ \frac{5}{37}.$$

238. 21-чи јурукта тўнгей числительдерлў дробтор јуралган. Дробтордың кажызы јаан? Тўнгей числительдерлў дробторды величиназы аайынча тўнгдештирер ээжини айдып беригер.

21 јур.

239. 1) Кажызы көп:

$\frac{7}{10}$ *км* эмезе $\frac{7}{8}$ *км*? $\frac{3}{5}$ *га* эмезе $\frac{3}{4}$ *га*?

2) $\frac{5}{16};\ \frac{5}{21};\ \frac{5}{6};\ \frac{5}{128};\ \frac{5}{142}$ деп дробтордың кажызы эң јаан, кажызы эң кичинек? Эң јаанынаң баштап, бу дробторды ээчий-деечий тургузыгар.

240. Бир јойу кижи јурттаң городко јетире 6 часка, экинчизи дезе 8 часка једер аргалу. Олордың кажызы ла 5 часка бу јолдың кандый ўлўзин ёдўп барар? Кемизи көп ёдөр? (Бодогонын јурап көргўзер.)

241. 1) Мындый дробтор берилген: $\frac{3}{4};\ \frac{5}{6}$ ла $\frac{2}{3}$. Олордың кажызын ла јурап көргўзигер (бирге бодоп 12 клетканы алыгар). Берилген дробторды величиназы аайынча тўнгдештирерге канайда ончозынаң јеңил? Бу дробтордың кажызы јаан?

2) $\frac{3}{4};\ \frac{5}{6};\ \frac{11}{12};\ \frac{8}{9}$ деп дробторды олордың величиназы јаанап турары аайынча тургузып салыгар.

242. Кажы дробь јаан:

$\frac{3}{4}$ эмезе $\frac{7}{8}$? $\frac{1}{2}$ эмезе $\frac{2}{3}$? $\frac{2}{5}$ эмезе $\frac{7}{10}$? $\frac{15}{19}$ эмезе $\frac{21}{25}$?

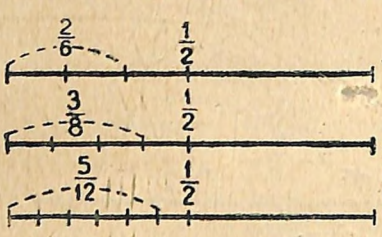
243. Дробторды ээчий-деечий тургузыгар:

1) јаанынаҥ баштап: $\frac{5}{6}$; $\frac{7}{8}$; $\frac{2}{3}$; $\frac{3}{4}$; $\frac{16}{17}$;

2) кичинегинеҥ баштап: $\frac{5}{8}$; $\frac{7}{10}$; $\frac{16}{19}$; $\frac{2}{5}$; $\frac{20}{23}$.

244. 22-чи јурукта јуралган дробьторды величиназы аайынча $\frac{1}{2}$-ле тўҥдештиригер. Олорды величиназы кичинектеп турары аайынча бичигер.

$\frac{1}{2}$; $\frac{3}{8}$; $\frac{2}{6}$ ла $\frac{5}{12}$ деп дробьторды олордыҥ величиназы кичинектеп турары аайынча тургузып салыгар.

22 јур.

245. Кажы дробь јаан: $\frac{5}{12}$ эмезе $\frac{7}{16}$? $\frac{7}{16}$ эмезе $\frac{9}{20}$? $\frac{5}{14}$ эмезе $\frac{7}{18}$?

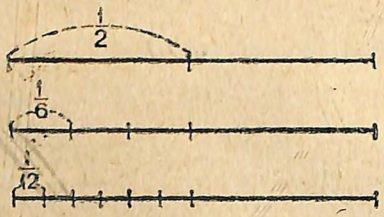
246. Берилген дробьтордыҥ кандыйлары јарымнаҥ ас, кандыйлары јарымнаҥ көп болуп турганын айдып беригер:

$\frac{2}{3}$; $\frac{2}{5}$; $\frac{3}{5}$; $\frac{3}{7}$; $\frac{4}{7}$; $\frac{3}{8}$; $\frac{5}{8}$; $\frac{4}{9}$; $\frac{5}{9}$.

247. Кажы дробь јаан:

$\frac{5}{6}$ эмезе $\frac{6}{5}$? $\frac{13}{12}$ эмезе $\frac{3}{4}$? $\frac{161}{162}$ эмезе $\frac{8}{7}$?

248. 1) Ўч тўҥей кезинти мынайда ўлелген: бирўзи 2, экинчизи 6, ўчинчизи 12 тўҥей ўлўге.

23 јур.

23-чи јурукты тузаланып, мындый суракгарга каруу беригер: $\frac{1}{2}$ деп дробь $\frac{1}{6}$-даҥ канча катап көп? $\frac{1}{2}$ деп дробь $\frac{1}{12}$-деҥ канча катап көп? $\frac{1}{6}$ деп дробь $\frac{1}{12}$-деҥ канча катап көп?

2) $\frac{1}{3}$ деп дробь $\frac{1}{6}$-даҥ канча катап көп? $\frac{1}{5}$ деп дробь $\frac{1}{15}$-деҥ канча катап көп? $\frac{1}{7}$ деп дробь $\frac{1}{21}$-деҥ кача катап көп?

249. 1) $\frac{1}{8}$ деп дробь $\frac{1}{2}$-деҥ канча катап ас? $\frac{1}{75}$ деп дробь $\frac{1}{25}$-деҥ канча катап ас? $\frac{1}{144}$ деп дробь $\frac{1}{12}$-деҥ канча катап ас? $\frac{1}{1001}$ деп дробь $\frac{1}{13}$-деҥ канча катап ас?

2) $\frac{1}{8}$ деп дробь $\frac{1}{2}$-ге канча катап кирет? $\frac{1}{24}$ деп дробь $\frac{1}{8}$-ге? $\frac{1}{15}$ деп дробь $\frac{1}{3}$-ге?

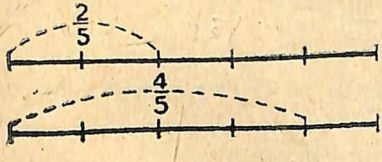
10 §. Дробьтың членлери кубулганынаң дробьтың величиназы кубулары.

250. 1) (Сагышта бодоор.) 24-чи јурукта эки дробь јуралган: $\frac{2}{5}$ ле $\frac{4}{5}$. Кажы дробь јаан база канча катап јаан? $\frac{4}{5}$ деп дробь $\frac{2}{5}$ деп дробьтоң канайда бүткен?

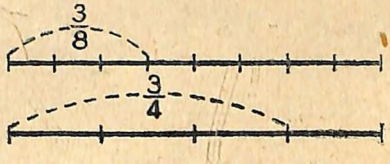
2) Берилген дробьтордың кажызын ла 2 катапка көптөдөр:

$$\frac{1}{4};\ \frac{2}{3};\ \frac{3}{5};\ \frac{3}{8};\ \frac{5}{11};\ \frac{6}{13};\ \frac{1}{15};\ \frac{15}{16}.$$

251. 1) (Сагышта бодоор.) 25-чи јурукта эки дробь јуралган: $\frac{3}{8}$ ле $\frac{3}{4}$. Кажы дробь јаан база канча катап јаан? $\frac{3}{4}$ деп дробь $\frac{3}{8}$ деп дробьтоң канайда бүткен?

24 јур.

25 јур.

2) Берилген дробьтордың кажызын ла 3 катапка көптөдөр:

$$\frac{1}{12};\ \frac{2}{9};\ \frac{5}{21};\ \frac{4}{15};\ \frac{17}{36};\ \frac{33}{120};\ \frac{10}{99}.$$

252. Эки эпле көптөдөр:

1) $\frac{1}{12}$-ни 6 катапка 2) $\frac{5}{32}$-ни 4 катапка 3) $\frac{23}{51}$-ни 17 катапка

4) $1\frac{1}{2}$-ни 2 катапка 5) $5\frac{1}{6}$-ны 6 катапка 6) $2\frac{2}{21}$-ни 7 катапка

253. Берилген тоолордоң 2 катап јаан тоолор бичиир:

$\frac{5}{6}$; $\frac{15}{32}$; $4\frac{1}{2}$; $3\frac{2}{3}$; $\frac{5}{12}$; $\frac{11}{15}$; $2\frac{2}{9}$; $5\frac{2}{3}$.

254. 1) $\frac{3}{4}$ болзын деп, $\frac{3}{20}$-ни канча катапка көптөдөр керек?

2) $\frac{4}{5}$ болзын деп, $\frac{4}{15}$-ни канча катапка көптөдөр керек?

255. 1) Јурап көргүскени ажыра $\frac{3}{7}$ ле $\frac{6}{7}$ деп дробьторды түңдештирер. Кажы дробь кичинек база канча катап кичинек? $\frac{3}{7}$ деп дробь $\frac{6}{7}$-деңг канайда бүткен?

2) Берилген дробьтордың кажызынаң ла 4 катап кичинек дробьтор бичиир:

$\frac{4}{5}$; $\frac{8}{11}$; $\frac{12}{13}$; $\frac{32}{27}$; $\frac{16}{51}$; $2\frac{2}{5}$; $4\frac{4}{7}$.

256. 1) Јурап көргүскени ажыра $\frac{3}{4}$ ле $\frac{3}{8}$ деп дробьторды түңдештирер. Кажы дробь кичинек база канча катап кичинек? $\frac{3}{8}$ деп дробь $\frac{3}{4}$ деп дробьтоң канайда бүткен?

2) Берилген дробьтордың кажызынаң ла 3 катап кичинек дробьтор бичиир:

$\frac{1}{3}$; $\frac{2}{5}$; $\frac{1}{7}$; $\frac{4}{9}$; $\frac{11}{12}$; $\frac{7}{8}$; $\frac{15}{22}$; $2\frac{1}{4}$; $6\frac{7}{9}$.

257. Берилген тоолордың кажызын ла 5 катапка астадар:

$\frac{5}{7}$; $\frac{3}{4}$; $\frac{15}{22}$; $1\frac{1}{5}$; $3\frac{3}{4}$.

258. Эки эпле астадар:

1) $\frac{16}{17}$-ни 4 катапка 2) $3\frac{3}{4}$-ни 3 катапка 3) $7\frac{1}{2}$-ни 5 катапка.

259. 1) $\frac{5}{17}$ болзын деп, $\frac{15}{17}$-ни канча катапка астадар керек?

2) $\frac{3}{35}$ болзын деп, $\frac{3}{7}$-ни канча катапка астадар керек?

260. Мындый учуралдарда дробьтың величиназы канайда кубулар:

1) Оның числителин 2 катапка көптөтсө? 5 катапка? 15 катапка?

2) Оның числителин 3 катапка астатса? 12 катапка? 20 катапка?

3) Оның знаменателин 3 катапка көптөтсө? 10 катапка? 30 катапка?

4) Оның знаменателин 5 катапка астатса? 7 катапка? 25 катапка?

261. 1) Числительдерин бирле солып ийзе, берилген дробьтордың кажызы ла канайда кубулар: $\frac{5}{8}$; $\frac{4}{7}$; $\frac{9}{13}$; $\frac{15}{23}$?

2) Берилген дробьтордың кажызының ла знаменателин бирле солып ийзе, олордың величиназы канайда кубулар: $\frac{4}{7}$; $\frac{5}{11}$; $\frac{11}{15}$?

262. 1) Берилген дробьтордың кажызын ла озо баштап 6 катапка көптөдөр, оның кийининде дезе болгонын 7 катапка астадып ийер:

$$\frac{7}{12};\ \frac{35}{42};\ \frac{14}{18};\ \frac{21}{36};\ \frac{42}{72};\ \frac{84}{96};\ \frac{91}{108}.$$

2) Берилген дробьтордың кажызын ла озо баштап 7 катапка астадар, оның кийининде дезе болгонын 25 катапка көптөдип ийер:

$$\frac{14}{25};\ \frac{21}{50};\ \frac{49}{250};\ \frac{84}{125};\ \frac{7}{1000};\ \frac{427}{1000}.$$

263. Бир ишмекчи бастыра иштиң $\frac{3}{4}$ ӱлӱзин бӱдӱрген, экинчизи дезе 6 катапка ас. Экинчи ишмекчи бастыра иштиң кандый ӱлӱзин бӱдӱрген?

264. Самолёт эки город ортодогы јолды 4 часка учуп ӧдӧт. Ол 1 часка бу јолдың кандый ӱлӱзин учуп ӧдӧр? $\frac{1}{2}$ часка? $\frac{1}{4}$ часка?

265. Бир труба ажыра 3 часка бассейннің $\frac{1}{5}$ ӱлӱзи толот; экинчи труба ажыра 5 часка бассейннің $\frac{1}{4}$ ӱлӱзи толот. Суу 1 часка кандый труба ажыра көп кийдире агат?

266. Эки ишмекчи ырынты казып койгон; олордың баштапкызы 4 часка ырынтының бастыра сынының $\frac{8}{25}$ ӱлӱзин, экинчизи дезе 3 часка ырынтының бастыра сынының $\frac{9}{25}$ ӱлӱзин ка-

зып салган. Кажы ишмекчиниң ижи арбынду?

267. (Сагышта бодоор.) 1) Дробтың числителин эки катапка көптөдип койгондор. Дробтың величиназы кубулбай артсын деп, знаменателин канайда кубултар керек?

2) Дробтың знаменателин 3 катапка астадып койгондор. Дробтың величиназы кубулбай артсын деп, числителин канайда кубултар керек?

268. Јаңы дробь берилгенине тўңгей болзын деп, бу тўңгейликтерде x-тиң ордына керектў тоо тургузар:

1) $\frac{2}{3}=\frac{x}{9}$ 2) $\frac{x}{5}=\frac{4}{10}$ 3) $\frac{5}{x}=\frac{30}{36}$

4) $\frac{15}{25}=\frac{x}{5}$ 5) $\frac{84}{91}=\frac{12}{x}$ 6) $\frac{125}{x}=\frac{5}{3}$

269. Мындый учуралдарда дробь канайда кубулар:

1) Числителин 4 катапка көптөдөлө, знаменателин дезе 2 катапка астадып койзо?

2) Числителин 6 катапка көптөдөлө, знаменателин дезе 3 катапка көптөдип койзо?

3) Числителин 10 катапка астадала, знаменателин дезе 5 катапка астадып койзо?

4) Числителин 12 катапка астадала, знаменателин дезе 2 катапка көптөдип койзо?

270. 1) Дробтың числителин 12 катапка көптөдип койгондор. Дробь 2 катапка көптөй берзин деп, знаменателин канайда кубултар керек?

2) Дробтың знаменателин 2 катапка астадып койгондор. Дробь 4 катапка көптөй берзин деп, числителин канайда кубултар керек?

3) Дробтың знаменателин 5 катапка көптөдип койгондор. Дробь 4 катапка көптөй берзин деп, числителин канайда кубултар керек?

271. (Сагышта бодоор.) $\frac{5}{28}$ деп дробьты 5 катапка көптөдөр керек болгон. Ўренчик јастыра эдерде, $\frac{1}{28}$ боло берген. Чын карууга једерге, боло берген дробьты канайда кубултар керек?

272. 1) Турист минутка $\frac{1}{15}$ *км*-деҥ базып ӧдөр болзо, ол темдектелген јерине 2 частың бажында једип барар. Ол 2 часка канча километр ӧдөр?

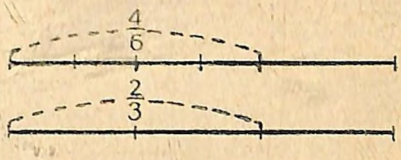
2) Час бир частың туркунына $\frac{3}{4}$ секундка соңдоп јат. Бир коноктың туркунына ол канчага соңдоп калар?

273. $\frac{1}{3}$ деп дробь 6 бирге 18 катап кирип турганын билип, бирге $\frac{2}{3}$ канча катап кирип турганын јартап алар.

11 §. Дробьторды кыскартары.

274. 26-чы јурукта $\frac{4}{6}$ ла $\frac{2}{3}$ деп дробьтор јуралган. Бу дробьтор нениҥ учун тўҥей?

275. 1) Кажы ла дробь $\frac{1}{3}$-ге тўҥей болор эдип, башка бўдўмдў бир канча дробьтор бичип алыгар. (Јурап көргўзигер.)

26 јур.

2) Башка-башка знаменательдерлў бир канча тўҥей дробьтор бичип алыгар. (Јурап көргўзигер.)

276. Бу дробьторды кыскартар:

1) $\frac{2}{4}; \frac{4}{10}; \frac{6}{9}; \frac{3}{15}; \frac{8}{16}; \frac{20}{24}; \frac{24}{36}; \frac{28}{40}; \frac{150}{200}; \frac{125}{375}; \frac{500}{750}$

2) $\frac{45}{90}; \frac{22}{44}; \frac{35}{140}; \frac{77}{220}; \frac{51}{340}; \frac{13}{169}; \frac{45}{270}; \frac{103}{3090}; \frac{270}{5400}; \frac{420}{36000}$

3) $\frac{27}{999}; \frac{66}{440}; \frac{117}{1300}; \frac{300}{525}; \frac{1680}{2640}; \frac{1250}{1625}; \frac{1415}{1981}; \frac{1405}{1967}; \frac{1485}{5940}$

4) $\frac{450}{480}; \frac{327}{351}; \frac{840}{960}; \frac{264}{312}; \frac{128}{192}; \frac{501}{1002}; \frac{297}{2002}; \frac{765}{855}; \frac{3024}{3672}$

277. Бу дробьторды кыскартала, онын кийининде бўдўн тооны чыгарар:

$$\frac{8}{6}; \frac{14}{8}; \frac{50}{18}; \frac{27}{6}; \frac{85}{65}; \frac{210}{147}; \frac{945}{600}; \frac{1000}{300}; \frac{770}{140}; \frac{2070}{180}$$

278. Дробьторды кыскартар:

1) $\frac{17\cdot 3\cdot 9}{6\cdot 51\cdot 15}; \frac{19\cdot 8\cdot 3\cdot 11}{22\cdot 4\cdot 20\cdot 19}; \frac{15\cdot 13\cdot 6}{6\cdot 9\cdot 5\cdot 26}; \frac{49\cdot 77\cdot 56\cdot 100}{33\cdot 70\cdot 42\cdot 280}$

2) $\frac{37\cdot 147\cdot 63\cdot 25}{111\cdot 49\cdot 100\cdot 3}; \frac{64\cdot 22\cdot 49\cdot 15}{66\cdot 42\cdot 16\cdot 56}; \frac{76\cdot 102\cdot 130\cdot 108}{162\cdot 78\cdot 68\cdot 114}$

279. 1) Кажы дробь јаан:

$\frac{2}{3}$ эмезе $\frac{160}{240}$? $\frac{3}{4}$ эмезе $\frac{72}{96}$?

2) Баштапкы дробь экинчизинең канча катап јаан эмезе кичинек:

$\frac{4}{5}$ ле $\frac{24}{60}$? $\frac{15}{18}$ ле $\frac{90}{216}$? $\frac{2}{3}$ ле $\frac{96}{288}$?

280. 1) Эки темдектӱ эң јаан тоо төрт темдектӱ эң јаан тоонын кандый ӱлӱзи болуп јат?

2) 7 ле 11 деп тоолордың произведениези төрт темдектӱ чётный эмес эң кичинек тоонын кандый ӱлӱзи болуп јат?

281. Колхоз 510 *га* јерди арышла, 850 *га* јерди дезе буудайла ӱрендеп койгон. Арышла ӱрендеген кыра буудайла ӱрендеген кыраның кандый ӱлӱзи болуп јат? Арышла ӱрендеген кыра арышла, буудайла ӱрендеген јердің кандый ӱлӱзи болуп јат?

282. 1) Эмди 8 час эртен тура болзо, коноктың кандый ӱлӱзи өткөн? эмди 14 час 40 минут болзо?

2) 10 частаң 19 час 36 минутка јетире улалган өй коноктың кандый ӱлӱзи болуп јат?

283. Кӱр тутканы учун эки колхоз 18 600 салк. төлөгөн, је баштапкы колхоз экинчизинең 3 100 салковойго көп төлөгөн. Экинчи колхоздың төлөгөн акчазы баштапкы колхоздың төлөгөн акчазының кандый ӱлӱзи болуп јат?

284. 1) Числители 300; 450 ле 525 деп тоолордың эң јаан текши ӱлеечизине тӱңей, знаменатели дезе ол ок тоолордың эң кичинек текши кратныйына тӱңей дробьты табала, сыраңай ла тегин бӱдӱмдӱ эдип салар.

2) Числители 20, знаменатели дезе 20; 30 ла 75 деп тоолордың эң кичинек текши кратныйы болуп турган дробьты сыраңай тегин бӱдӱмдӱ эдип салар.

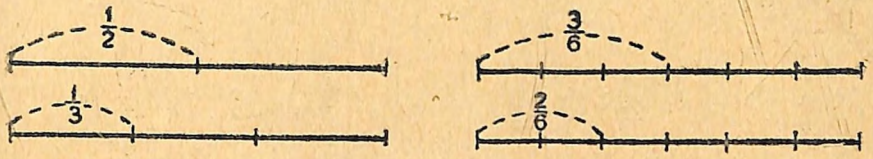
12 §. Дробьторды эң кичинек текши знаменательдӱ эдери.

285. Дробьтордың кандыйлары (27 јур.) бойлоры ортодо тӱңей?

286. (Сагышта бодоор.) 1) $\frac{1}{5}$ деп дробьты онынчы ӱлӱлерле көргӱзер арга бар ба? јирме бежинчи ӱлӱлерле? јирме јетинчи ӱлӱлерле?

2) $\frac{1}{3}$ деп дробьты тогузынчы, јирме јетинчи ӱлӱлерге ооктоор.

3) $\frac{3}{4}$ деп дробьты он экинчи, он алтынчы, төртөнинчи ўлўлерге ооктоор.

27 jур.

287. $\frac{2}{3}$ деп дробьты знаменательдери 18, 27, 51 болгодый дробьторло көргўзер.

288. Тўнгей ўлўлерле темдектеп көргўзер:

1) $\frac{1}{2}$ ле $\frac{1}{6}$; $\frac{3}{8}$ ле $\frac{3}{4}$; $\frac{2}{9}$ ла $\frac{5}{36}$; $\frac{3}{7}$ ле $\frac{7}{35}$

2) $\frac{1}{15}$ ле $\frac{1}{5}$; $\frac{7}{16}$ ла $\frac{3}{8}$; $\frac{11}{14}$ ле $\frac{13}{140}$; $\frac{15}{16}$ ла $\frac{23}{192}$

3) $\frac{7}{10}$ ла $\frac{2}{9}$; $\frac{13}{15}$ ле $\frac{7}{8}$; $\frac{3}{10}$ ла $\frac{17}{9}$; $\frac{7}{13}$ ле $\frac{8}{15}$

4) $\frac{7}{15}$, $\frac{11}{60}$ ла $\frac{9}{20}$; $\frac{11}{50}$, $\frac{7}{10}$ ла $\frac{27}{100}$; $\frac{17}{20}$, $\frac{7}{150}$ ле $\frac{43}{100}$

289. Берилген дробьторды эң кичинек текши знаменательдў эдер:

1) $\frac{1}{4}$ ле $\frac{1}{3}$; $\frac{2}{3}$ ле $\frac{3}{4}$; $\frac{1}{2}$ ле $\frac{3}{7}$; $\frac{3}{5}$ ле $\frac{5}{6}$; $\frac{7}{10}$ ла $\frac{2}{9}$

2) $\frac{1}{12}$ ле $\frac{1}{7}$; $\frac{7}{15}$ ле $\frac{3}{4}$; $\frac{5}{11}$ ле $\frac{2}{13}$; $\frac{6}{17}$ ле $\frac{3}{10}$; $\frac{3}{15}$ ле $\frac{7}{11}$

3) $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$ ле $\frac{1}{5}$; $\frac{2}{3}$, $\frac{4}{5}$ ле $\frac{3}{4}$; $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{5}$ ле $\frac{4}{7}$

4) $\frac{7}{10}$, $\frac{2}{3}$ ле $\frac{10}{11}$; $\frac{3}{4}$, $\frac{5}{9}$ ла $\frac{3}{7}$; $\frac{4}{5}$, $\frac{5}{7}$ ле $\frac{7}{9}$

5) $2\frac{5}{8}$, $1\frac{7}{8}$ ле $3\frac{1}{15}$; $4\frac{3}{8}$, $2\frac{5}{9}$ ла $3\frac{3}{7}$

290. Берилген дробьторды эң кичинек текши знаменательдӱ эдер:

1) $\frac{1}{5}$ ле $\frac{1}{20}$; $\frac{2}{7}$ ле $\frac{3}{14}$; $\frac{5}{9}$ ла $\frac{11}{18}$; $\frac{1}{15}$ ле $\frac{7}{180}$; $\frac{23}{120}$ ле $\frac{1}{30}$

2) $\frac{11}{200}$ ле $\frac{2}{25}$; $\frac{19}{120}$ ле $\frac{8}{15}$; $\frac{7}{120}$ ле $\frac{7}{24}$; $\frac{11}{35}$ ле $\frac{13}{105}$; $\frac{5}{36}$ ла $\frac{13}{144}$

3) $\frac{3}{20}$, $\frac{2}{15}$ ле $\frac{7}{180}$; $\frac{3}{8}$, $\frac{19}{120}$ ле $\frac{8}{15}$; $\frac{11}{50}$, $\frac{7}{10}$ ла $\frac{27}{100}$

4) $\frac{2}{3}$, $\frac{5}{6}$, $\frac{11}{18}$ ле $\frac{1}{36}$; $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{6}$, $\frac{4}{15}$ ле $\frac{7}{120}$; $\frac{11}{14}$, $\frac{13}{140}$, $\frac{3}{7}$ ле $\frac{2}{35}$

5) $1\frac{5}{36}$, $2\frac{8}{9}$ ла $5\frac{7}{144}$; $4\frac{17}{65}$, $3\frac{3}{10}$ ла $5\frac{1}{130}$; $\frac{17}{72}$, $2\frac{7}{18}$ ле $1\frac{5}{6}$

291. Берилген дробьторды эң кичинек текши знаменательдӱ эдер:

1) $\frac{1}{6}$ ла $\frac{1}{4}$; $\frac{1}{9}$ ла $\frac{1}{6}$; $\frac{5}{12}$ ле $\frac{3}{8}$; $\frac{3}{4}$ ле $\frac{5}{6}$; $\frac{13}{15}$ ле $\frac{7}{10}$

2) $\frac{7}{20}$ ле $\frac{11}{30}$; $\frac{5}{18}$ ле $\frac{23}{24}$; $\frac{15}{36}$ ла $\frac{11}{24}$; $\frac{7}{150}$ ле $\frac{19}{120}$; $\frac{11}{360}$ ла $\frac{19}{144}$

3) $\frac{3}{4}$, $\frac{5}{8}$ ле $\frac{7}{12}$; $\frac{5}{6}$, $\frac{7}{9}$ ла $\frac{1}{4}$; $\frac{7}{24}$, $\frac{5}{18}$ ле $\frac{3}{40}$

4) $\frac{3}{5}$, $\frac{7}{10}$, $\frac{13}{15}$ ле $\frac{7}{20}$; $\frac{2}{3}$, $\frac{5}{6}$, $\frac{4}{7}$ ле $\frac{10}{21}$

5) $\frac{17}{20}$, $\frac{7}{150}$, $\frac{3}{40}$ ле $\frac{43}{100}$; $\frac{17}{30}$, $\frac{43}{60}$, $\frac{19}{40}$ ле $\frac{53}{72}$; $\frac{9}{50}$, $\frac{11}{360}$, $\frac{47}{80}$ ле $\frac{19}{144}$

292. Берилген дробьторды, озо баштап кыскартала, эң кичинек текши знаменательдӱ эдер:

1) $\frac{20}{45}$, $\frac{14}{35}$ ле $\frac{32}{44}$; $\frac{77}{176}$, $\frac{12}{144}$ ле $\frac{75}{200}$; $\frac{15}{108}$, $\frac{70}{180}$ ле $\frac{20}{225}$

2) $\frac{75}{90}$, $\frac{77}{99}$ ла $\frac{15}{60}$; $1\frac{10}{72}$, $2\frac{96}{108}$ ле $1\frac{70}{1440}$; $3\frac{45}{120}$, $1\frac{125}{225}$ ле $5\frac{39}{51}$

293. 1) $\frac{5}{6}$, $\frac{13}{18}$ ле $\frac{8}{9}$ деп дробьтордың кажызы эң јаан, кажызы эң кичинек?

2) $\frac{7}{10}$, $\frac{11}{15}$, $\frac{2}{3}$ ле $\frac{1}{2}$ деп дробьтордың кажызы эң јааны?

294. 1) $\frac{7}{16}$, $\frac{6}{13}$, $\frac{3}{8}$ деп дробьторды олордың величиназы јаанап турары аайынча тургузар.

2) $\frac{9}{20}$, $\frac{5}{8}$, $\frac{13}{24}$ ле $\frac{2}{3}$ деп дробьторды олордың величиназы кичинектеп турары аайынча тургузар.

13 §. Дробьторды кожоры.

295. (Сагышта бодоор.) 1) Өндү бир лист чаазынның $\frac{7}{8}$ ўлўзин ўренчик плакаттың буквааларына тузаланып койгон, $\frac{1}{8}$ ўлўзи дезе өөндөргө барган. Ўренчик бастыра канча кире чаазын короткон?

2) $\frac{3}{5}$ *м* бөс јастыктың кыбына, $\frac{1}{5}$ *м* колплаттарга барган. Јастыктың кыбына ла платтарга јаба канча кире бөс барган?

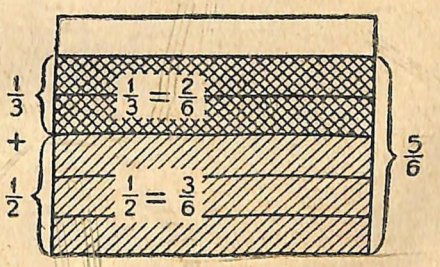
296. (Сагышта бодоор.) Кожор:

1) $\frac{2}{5}+\frac{1}{5}$ 2) $\frac{3}{8}+\frac{1}{8}$ 3) $\frac{5}{6}+\frac{1}{6}$ 4) $\frac{1}{6}+\frac{5}{6}$

5) $\frac{7}{9}+\frac{2}{9}$ 6) $\frac{3}{5}+\frac{4}{5}$ 7) $\frac{7}{30}+\frac{29}{30}$ 8) $4+\frac{1}{2}$

9) $2\frac{1}{3}+\frac{2}{3}$ 10) $2\frac{1}{4}+1\frac{3}{4}$ 11) $5\frac{13}{15}+2\frac{4}{15}$ 12) $14\frac{11}{12}+3\frac{5}{12}$

297. Трактористтердиң бригадазы баштапкы күнде јалаңның кабортозын, экинчи күнде оның ўчинчи ўлўзин сўрўп койгон. Эки күнге јалаңның кандый ўлўзин сўрўп койгондор? (28 јур.)

28 јур.

Кожор:

298. 1) $\frac{1}{4}+\frac{1}{3}$ 2) $\frac{1}{5}+\frac{1}{6}$ 3) $\frac{1}{3}+\frac{2}{5}$

4) $\frac{1}{8}+\frac{3}{7}$ 5) $\frac{3}{8}+\frac{2}{5}$ 6) $\frac{1}{4}+\frac{1}{2}$

7) $\frac{1}{6}+\frac{1}{3}$ 8) $\frac{1}{2}+\frac{5}{6}$ 9) $2\frac{1}{4}+1\frac{1}{8}$

10) $5\frac{2}{3}+1\frac{1}{6}$ 11) $\frac{1}{4}+\frac{1}{6}$ 12) $\frac{1}{6}+\frac{1}{15}$

13) $\frac{5}{6}+\frac{1}{8}$ 14) $3\frac{3}{8}+1\frac{5}{12}$ 15) $7\frac{1}{6}+2\frac{5}{9}$

299. 1) $\frac{3}{20}+\frac{9}{20}+\frac{7}{20}$ 2) $\frac{11}{60}+\frac{7}{60}+\frac{17}{60}$

3) $1\frac{3}{5}+2\frac{2}{5}+1$ 4) $4\frac{3}{7}+2\frac{5}{7}+1\frac{1}{7}$

5) $22\frac{3}{10}+5+7\frac{1}{10}+10\frac{1}{10}$ 6) $3\frac{7}{16}+2\frac{7}{16}+5\frac{3}{16}+10\frac{5}{16}$

300. 1) $\frac{1}{2}+\frac{1}{3}+\frac{2}{5}$ 2) $\frac{2}{3}+\frac{4}{7}+\frac{3}{4}$ 3) $\frac{3}{7}+\frac{2}{5}+\frac{1}{2}$

4) $\frac{1}{4}+\frac{3}{5}+\frac{2}{9}$ 5) $\frac{5}{12}+\frac{3}{5}+\frac{1}{7}$ 6) $\frac{1}{14}+\frac{5}{13}+\frac{3}{11}$

301. 1) $\frac{1}{3}+\frac{1}{6}+\frac{1}{12}$ 2) $\frac{5}{12}+\frac{1}{6}+\frac{3}{4}$ 3) $\frac{7}{20}+\frac{3}{5}+\frac{1}{4}$

4) $\frac{6}{7}+\frac{13}{42}+\frac{5}{14}$ 5) $\frac{5}{72}+\frac{7}{360}+\frac{23}{180}$ 6) $\frac{3}{10}+\frac{51}{100}+\frac{13}{1000}$

302. 1) $\frac{1}{20}+\frac{1}{5}+\frac{1}{6}$ 2) $\frac{7}{10}+\frac{1}{4}+\frac{3}{5}$ 3) $\frac{5}{8}+\frac{11}{10}+\frac{7}{25}$

4) $\frac{2}{15}+\frac{5}{7}+\frac{4}{21}$ 5) $\frac{7}{11}+\frac{4}{33}+\frac{3}{4}$ 6) $\frac{5}{8}+\frac{7}{18}+\frac{8}{15}$

303. 1) $\frac{1}{3}+\frac{7}{9}+\frac{5}{6}+\frac{17}{18}+\frac{13}{36}$ 2) $\frac{3}{4}+\frac{4}{9}+\frac{25}{36}+\frac{13}{18}+\frac{1}{72}$

3) $\frac{13}{14}+\frac{5}{7}+\frac{2}{3}+\frac{1}{6}+\frac{23}{42}+\frac{17}{21}$ 4) $\frac{47}{150}+\frac{9}{80}+\frac{19}{120}+\frac{91}{300}$

5) $\frac{2}{15}+\frac{5}{12}+\frac{7}{48}+\frac{1}{4}+\frac{11}{18}$ 6) $\frac{59}{180}+\frac{14}{15}+\frac{8}{9}+\frac{23}{30}+\frac{9}{20}$

304. Бодоп чыгарар эң жеңил эптерди тузаланып, бу тоолорды кожуп салар:

1) $4\frac{3}{4}+1\frac{7}{9}+2\frac{5}{12}+5\frac{2}{9}+\frac{7}{12}+3\frac{1}{4}$

2) $1\frac{1}{2}+2\frac{1}{3}+3\frac{1}{4}+5\frac{1}{6}+7\frac{5}{12}$

3) $1\frac{1}{2}+2\frac{1}{4}+3\frac{1}{4}+\frac{1}{2}+\frac{7}{8}+5\frac{1}{8}$

4) $2\frac{3}{13}+1\frac{5}{26}+10\frac{1}{4}+11\frac{29}{52}+2\frac{10}{13}$

5) $5\frac{5}{8}+3\frac{7}{15}+1\frac{5}{8}+3\frac{1}{4}+25\frac{17}{36}$

305. Бу тўнгейликтерди шингжўлеп көрөр:

1) $3\frac{17}{24}+2\frac{8}{15}+1\frac{7}{8}=4\frac{3}{4}+3\frac{11}{30}$

2) $8\frac{19}{60}+10\frac{17}{40}+15\frac{11}{24}=17\frac{5}{8}+16\frac{23}{40}$

3) $20\frac{19}{120}+15\frac{9}{40}+1\frac{91}{300}=21\frac{47}{150}+15\frac{28}{75}$

4) $15\frac{72}{125}+2\frac{41}{75}=11\frac{11}{30}+4\frac{7}{75}+3\frac{497}{750}$

5) $10\frac{3}{10}+211\frac{7}{15}=115\frac{7}{15}+100\frac{89}{90}+5\frac{14}{45}$

Ол ок кожулачыларды өскөртө тургузып, кожорын бўдўреле, шингжўлеп көрөр:

306. 1) $\frac{2}{3}+\frac{7}{12}+\frac{3}{10}+\frac{9}{20}$ 2) $4\frac{2}{9}+3\frac{5}{12}+2\frac{4}{9}+5\frac{7}{12}$

3) $10\frac{4}{9}+9\frac{5}{8}+8\frac{7}{10}+1\frac{7}{30}$ 4) $6\frac{3}{4}+7\frac{5}{12}+3\frac{1}{4}+\frac{7}{36}$

307. 1) $10\frac{3}{5}+2\frac{19}{20}+1\frac{1}{6}+4\frac{5}{8}+3\frac{11}{24}$

2) $\frac{5}{44}+5\frac{1}{3}+4\frac{2}{11}+\frac{5}{66}+\frac{13}{44}$

3) $4\frac{17}{25}+15\frac{47}{75}+10\frac{341}{525}+21\frac{94}{175}$

308. Берилген тўғейликтердиң чынын жиңжўлеп көрөлө, кожорыныңбу тўғейликтерле көргўзилген закондорын айдыл берер:

1) $\frac{4}{9}+\frac{1}{9}=\frac{1}{9}+\frac{4}{9}$ 2) $\frac{10}{23}+\left(\frac{11}{23}+\frac{7}{23}\right)=\left(\frac{10}{23}+\frac{11}{23}\right)+\frac{7}{23}$

3) $\left(\frac{15}{64}+\frac{17}{64}\right)+\frac{3}{64}=\left(\frac{15}{64}+\frac{3}{64}\right)+\frac{17}{64}$

309. Эки эпле бодоп чыгарар:

1) $3\frac{7}{8}+\left(\frac{1}{8}+\frac{1}{4}\right)$ 2) $2\frac{7}{720}+\left(3\frac{31}{144}+\frac{53}{720}\right)$

3) $2\frac{35}{174}+\left(1\frac{85}{348}+10\frac{49}{116}\right)$ 4) $14\frac{5}{63}+\left(2\frac{3}{8}+3\frac{53}{126}\right)$

310. Суммага тооны кожорыныңээжизин тузаланып, капсуларлу бичийле, бодоп чыгарар:

1) $1\frac{1}{2}$ ле $4\frac{1}{4}$ деп тоолордыңсуммазына $3\frac{1}{4}$ -ни кожор;

2) $2\frac{7}{180}$ ле $6\frac{11}{360}$ деп тоолордыңсуммазына $8\frac{5}{90}$-ны кожор.

311. Суммага сумманы кожорыныңээжизин тузаланып, капсуларлу бичийле, бодоп чыгарар:

1) $8\frac{2}{5}$ ле $3\frac{8}{15}$ деп тоолордыңсуммазына $4\frac{7}{9}$ ла $10\frac{2}{3}$ деп тоолордыңсуммазын кожор;

2) $1\frac{2}{5}$ ле $4\frac{12}{20}$ деп тоолордыңсуммазына $3\frac{7}{12}$ ле $1\frac{7}{15}$ деп тоолордыңсуммазын кожор.

312. Кожорын кожулачылардыңтурганы аайынча бўдўреле, оныңкийининде дезе, кожулачыларды анчадала јеңил эпле бириктирип, кожорын база катап бўдўрер. Кажы ла учуралда болгон суммаларды тўңдештирер:

1) $\frac{2}{15}+1\frac{5}{13}+3\frac{1}{5}+4\frac{3}{26}$ 2) $12\frac{1}{2}+\frac{3}{14}+1\frac{1}{2}+\frac{5}{14}+\frac{3}{7}$

3) $4\frac{5}{16} + 2\frac{1}{2} + 1\frac{8}{15} + \frac{3}{16} + 5\frac{7}{15}$

4) $5\frac{3}{16} + 2\frac{7}{15} + 3\frac{1}{4} + 2\frac{1}{3} + 1\frac{1}{5} + \frac{1}{96} + 2\frac{11}{32}$

313. 1) Сумманы $\left(5\frac{5}{8}$ *км* $+ 1\frac{4}{5}$ *км* $+ 520$ *м* $\right)$ метрлерле темдектеп көргүзер.

2) Сумманы $\left(2\frac{1}{2}$ *т* $+ 3\frac{3}{4}$ *ц* $+ 305\frac{2}{5}$ *кг* $\right)$ килограммдарла темдектеп көргүзер.

314. 1) Сумманы $\left(1$ кон. 10 час 20 мин. $+ 2\frac{1}{2}$ час $\right)$ частарла темдектеп көргүзер.

2) Сумманы $\left(2\frac{3}{4}$ *га* $+ 51$ *а* 50 *кв. м* $\right)$ арларла темдектеп көргүзер.

315. 1) Талайдың кеминең $43\frac{2}{5}$ *м*-ге бийик көдүрилип турган јылым таштың үстүнде маяк тудулган. Маяктың төзинең ала $22\frac{1}{2}$ *м* бийикте фонарь туруп јат. Маяктың фонари талайдың кеминең канча кире бийикте туруп јат?

2) Үренчик, келер күннің урокторына үйде белетенип, математикала $\frac{3}{4}$ час, орус тилле $\frac{5}{6}$ час, историяла $\frac{1}{2}$ час үренген. Ол канча өй үренип отурган?

316. 1) $5\frac{11}{12}$-дең $3\frac{7}{15}$-ге јаан тооны таап алар.

2) $107\frac{13}{51}$-дең $13\frac{9}{34}$-ге јаан тооны таап алар.

317. 1) Отливка эдип аларга $56\frac{4}{5}$ *кг* јес ле $21\frac{1}{2}$ *кг* теленгир короткондор. Отливканың бескезин таап алар. (Угарды тоого албас.)

2) Бочкодоң $46\frac{3}{4}$ *л* суу төккөндөр, оның кийининде бочкодо $75\frac{2}{5}$ *л* суу арткан. Бочкодо канча литр суу болгон?

318. 1) Трактористтердиң бригадазына кыра сүрер керек болгон. Баштапкы күнде бригада бастыра јалаңның $\frac{2}{15}$ үлү-

зин, экинчи күнде $\frac{3}{20}$ үлүзин ле үчинчи күнде $\frac{7}{30}$ үлүзин сүрүп койгон. Трактористтердиң бригадазы 3 күнге бастыра јаланғныҥ кандый үлүзин сүрүп койгон?

2) Статуяга керектү күлер белетеп аларга, $37\frac{4}{5}$ *кг* јес, $4\frac{19}{20}$ *кг* цинк ле $2\frac{1}{4}$ *кг* теленгир алыштырып кайылткандар. Бу күлерден кайылтып урган статуяныҥ бескези кандый болор? (Угарды тоого албас.)

319. 1) Туранı баштапкы күнде $8\frac{3}{5}$ *м*-ге јылдырып апаргандар, экинчи күнде дезе, баштапкы күнге көрө, $2\frac{1}{2}$ *м*-ге ыраак јылдыргандар. Туранı 2 күнге канча кире ыраак јылдырып апаргандар?

2) Кеме баштапкы часка $6\frac{3}{4}$ *км* јүзүп өткөн, экинчи часка, баштапкы часта өткөнине көрө, $1\frac{1}{2}$ *км*-ге көп, үчинчи часка дезе, экинчи часта өткөнине көрө, $\frac{5}{8}$ *км*-ге көп өткөн. Кеме 3 часка канча кире ыраак барган?

320. 1) Бензиндү бочкодоҥ баштапкы автомашинага $25\frac{1}{2}$ *л* бензин, экинчизине $3\frac{3}{4}$ *л*-ге көп ургандар. Экинчи машинага канча кире бензин урган, бочкодо база анча ок кире бензиҥ артып калган. Бочкодо баштап тарыйын канча литр бензин болгон?

2) Колодецтиҥ ичине таштаган таш баштапкы секундта $4\frac{9}{10}$ *м* өдөт, келер кажы ла секундта алдындагызынаҥ $9\frac{4}{5}$ *м*-ге көп өдөт. Таштаган таш колодецтеги сууга 3 секундтыҥ бажында келип тийген болзо, колодецтиҥ тереҥи кандый?

321. 1) Колхоз технический культураларла 4 участок јер үрендеген: баштапкы участок $27\frac{21}{25}$ *га*, экинчизи баштапкызынаҥ $5\frac{3}{4}$ *га*-га јаан, үчинчизи экинчизинеҥ $10\frac{7}{20}$ *га*-га јаан, төртинчизи дезе үчинчизинеҥ $1\frac{17}{20}$ *га*-га јаан. Кол-

хоз технический культураларла бастыра канча кире jер ўрендеп койгон?

2) Колхоз кўнкузукла 4 участок jер ўрендеген: баштапкы участоктыҥ площади $2\frac{5}{8}$ *га*, экинчизиниҥ площади баштапкызыныҥ площадинеҥ $\frac{5}{8}$ *га*-га jаан, ўчинчи участоктыҥ площади баштапкы эки участоктыҥ площадьтарыныҥ суммазына тўҥей, тёртинчизиниҥ площади дезе ўчинчи участоктыҥ площадинеҥ $\frac{1}{2}$ *га*-га jаан. Колхоз кўнкузукла бастыра канча кире jер ўрендеген?

322. 1) Прямоугольниктиҥ тууразы $50\frac{2}{5}$ *м* бололо, сыны дезе тууразынаҥ $99\frac{7}{10}$ *м*-ге узун болзо, ол прямоугольниктиҥ периметрин таап алар.

2) Прямоугольниктиҥ бир келтегейи $16\frac{7}{8}$ *м* бололо, экинчизи дезе $12\frac{1}{4}$ *м*-ге оноҥ узун болзо, ол прямоугольниктиҥ периметрин таап алар.

323. 1) Эки турист бирўзи бирўзине удура эки jердеҥ чыккан: баштапкызы ол jерлер ортодогы jолды 8 часка, экинчизи дезе 6 часка ёдёр аргалу. Олор бир часка бастыра jолдыҥ кандый ўлўзине jууктажат?

2) Машинкала согуп бичиирге рукопись тёрт машинисткага берилген: баштапкы машинистка бастыра рукописьти jаҥыскан 12 часка, экинчизи 15 часка, ўчинчизи 10 часка ла тёртинчизи 9 часка согуп салар эди. Олор ончозы jаба иштеп, бир часка рукописьтиҥ кандый ўлўзин согуп салар?

324. 1) Бир кожулачыны $\frac{11}{15}$ деп тоого, экинчизин $\frac{8}{21}$ деп тоого, ўчинчизин дезе $\frac{31}{35}$ деп тоого кёптёдип ийзе, сумма канайда кубулар?

2) Бир кожулачыны $6\frac{47}{50}$ деп тоого, экинчизин $3\frac{67}{200}$ деп тоого, ўчинчизин дезе $5\frac{9}{40}$ деп тоого кёптёдип ийзе, сумма канайда кубулар?

14 §. Дробьторды айрыыры.

325. (Сагышта бодоор.) 1) Товардыҥ брутто бескези (таралу бескези) $10\frac{1}{2}$ *кг*. Таранып бескези 2 *кг*. Товардыҥ нетто бескезин (ару бескезин) таап алар.

2) Литр суу 1 *кг*, литр бензин дезе $\frac{7}{10}$ *кг* бескелейт. Литр суу литр бензиннеҥ канчага уур?

326. (Сагышта бодоор.) 1) Площади $\frac{7}{8}$ *га* маалага $\frac{5}{8}$ *га* картошко, арткан јерге дезе—мааланыҥ өскө аштарын отургускан. Мааланыҥ өскө аштарына канча кире јер келижет?

2) Литр керосин $\frac{4}{5}$ *кг*, литр бензин дезе $\frac{7}{10}$ *кг* бескелейт. Литр бензин литр керосиннеҥ канчага јеҥил?

Разностьты табар (327, 328 №-лӱ примерлерди сагышта бодоор):

327. 1) $\frac{3}{4}-\frac{1}{4}$ 2) $\frac{7}{11}-\frac{5}{11}$ 3) $\frac{11}{15}-\frac{2}{15}$

4) $\frac{15}{17}-\frac{13}{17}$ 5) $\frac{8}{21}-\frac{5}{21}$ 6) $\frac{17}{50}-\frac{7}{50}$

7) $\frac{53}{55}-\frac{42}{55}$ 8) $\frac{115}{117}-\frac{112}{117}$ 9) $\frac{17}{150}-\frac{13}{150}$

328. 1) $4\frac{1}{2}-2$ 2) $10\frac{2}{3}-10$ 3) $1-\frac{7}{12}$

4) $1-\frac{5}{6}$ 5) $2-\frac{15}{16}$ 6) $5-\frac{10}{17}$

7) $5-2\frac{6}{7}$ 8) $27-20\frac{11}{12}$ 9) $40-39\frac{3}{20}$

329. 1) $3\frac{2}{3}-1\frac{1}{3}$ 2) $5\frac{7}{8}-2\frac{3}{8}$ 3) $10\frac{2}{13}-5\frac{2}{13}$

4) $3\frac{1}{4}-1\frac{3}{4}$ 5) $1\frac{1}{3}-\frac{2}{3}$ 6) $5\frac{1}{9}-4\frac{7}{9}$

7) $12\frac{2}{5}-10\frac{3}{5}$ 8) $20\frac{3}{8}-15\frac{7}{8}$ 9) $15\frac{5}{18}-1\frac{17}{18}$

330. 1) $\frac{1}{3}-\frac{1}{5}$ 2) $\frac{3}{5}-\frac{1}{7}$ 3) $\frac{11}{15}-\frac{1}{2}$

4) $\frac{1}{3}-\frac{1}{6}$ 5) $\frac{11}{28}-\frac{5}{14}$ 6) $\frac{51}{100}-\frac{17}{50}$

7) $\frac{5}{12}-\frac{2}{9}$ 8) $\frac{35}{36}-\frac{5}{8}$ 9) $\frac{9}{20}-\frac{11}{30}$

331. 1) $3\frac{3}{5}-1\frac{1}{2}$ 2) $7\frac{6}{7}-5\frac{2}{9}$ 3) $42\frac{15}{38}-40\frac{1}{3}$

4) $4\frac{1}{75}-3\frac{11}{150}$ 5) $16\frac{1}{12}-15\frac{1}{4}$ 6) $160\frac{1}{9}-125\frac{16}{27}$

7) $15\frac{7}{24}-11\frac{31}{36}$ 8) $17\frac{1}{55}-12\frac{13}{33}$ 9) $4\frac{121}{360}-1\frac{41}{48}$

332. 1) $121\frac{29}{33}-107\frac{13}{44}$ 2) $504\frac{11}{14}-385\frac{15}{28}$

3) $15\frac{11}{170}-11\frac{49}{85}$ 4) $4\frac{5}{246}-3\frac{9}{410}$

5) $16\frac{3}{31}-5\frac{3}{62}$ 6) $16\frac{19}{144}-10\frac{7}{60}$

333. Айрыырын бүдүреле, кожорыла шиҥжүлеп көрөр:

1) $10\frac{59}{63}-8\frac{37}{45}$ 2) $30\frac{7}{99}-25\frac{5}{121}$

3) $105\frac{2}{17}-3\frac{1}{13}$ 4) $27\frac{343}{600}-20\frac{19}{75}$

334. Айрыырын бүдүреле, айрыырыла шиҥжүлеп көрөр:

1) $120\frac{53}{102}-107\frac{9}{34}$ 2) $90\frac{23}{60}-48\frac{11}{12}$

3) $88\frac{7}{24}-49\frac{31}{36}$ 4) $27\frac{25}{48}-19\frac{17}{60}$

335. Чын бодоп чыгарган ба, јок по:

$$11\frac{8}{9}-2\frac{7}{8}=11\frac{8}{9}-3+\frac{1}{8}=8\frac{8}{9}+\frac{1}{8}=8\frac{64+9}{72}=8\frac{73}{72}=9\frac{1}{72}\ ?$$

336. Мынаҥ озо турган бодолгодогы (№ 335) эпти тузаланып, айрыырын бүдүрип салар:

1) $17\frac{13}{15}-6\frac{5}{6}$ 2) $11\frac{4}{21}-7\frac{6}{7}$ 3) $5\frac{1}{4}-3\frac{13}{16}$

337. Эки эпле бодоп чыгарар:

1) $\left(15\frac{3}{4}+2\frac{1}{2}\right)-6\frac{1}{4}$ 2) $\left(24\frac{19}{26}+15\frac{9}{10}\right)-4\frac{7}{10}$

3) $12\frac{4}{5}-\left(3\frac{1}{5}+4\frac{3}{10}\right)$ 4) $43\frac{29}{36}-\left(15\frac{11}{36}-4\frac{1}{2}\right)$

338. Бодоп чыгарар:

1) $\left(24-3\frac{7}{36}\right)-\left(21\frac{5}{12}-\frac{11}{18}\right)$

2) $\left(3\frac{5}{8}+\frac{1}{4}+2\frac{7}{12}\right)-\left(4\frac{8}{15}+\frac{11}{30}+\frac{17}{45}\right)$

3) $\left(14\frac{2}{3}+1\frac{1}{2}+3\frac{1}{5}\right)-\left(4\frac{3}{4}+1\frac{7}{12}-2\frac{4}{9}\right)$

4) $\left(15\frac{3}{7}-3\frac{11}{14}\right)+\left(1-\frac{6}{7}\right)+\left(2\frac{3}{4}-1\frac{5}{14}\right)$

5) $\left(4\frac{5}{18}-3\frac{1}{3}\right)+\left(2\frac{3}{5}-1\frac{17}{25}\right)-1\frac{209}{450}$

6) $\left(\frac{19}{33}-\frac{9}{22}+17\frac{35}{132}\right)-\left(8\frac{3}{4}+4\frac{7}{11}\right)$

339. $105-\left[\left(12\frac{1}{2}+28\frac{6}{7}\right)-\left(\frac{19}{21}+34\frac{5}{21}\right)\right]-\left(103\frac{4}{21}-72\frac{5}{18}\right)$

340. $25\frac{1}{45}-\left(3\frac{4}{5}-1\frac{14}{15}\right)-10\frac{7}{9}-\left[15\frac{1}{90}-\left(7\frac{1}{5}+\frac{11}{15}\right)\right]$

341. $2\frac{7}{15}-\left\{1\frac{1}{12}-\left[2\frac{7}{90}-\left(1\frac{1}{2}-\frac{8}{45}\right)\right]\right\}$

342. Капсуларлу бичийле, оның кийининде дезе бодоп чыгарар:

1) $4\frac{2}{5}$ ле $3\frac{3}{4}$ деп тоолордың разнозынаң $8\frac{7}{15}$ ле $8\frac{7}{60}$ деп тоолордың разнозын айрыыр;

2) $18\frac{3}{4}$ ле $16\frac{3}{5}$ деп тоолордың суммазынаң $25\frac{5}{8}$ ле $17\frac{7}{10}$ деп тоолордың разнозын айрыыр.

343. 1) Эки тооның суммазы $78\frac{8}{15}$; ол тоолордың бирүзи $12\frac{7}{30}$. Экинчи тооны таап алар.

2) Эки кожулачының суммазы $12\frac{1}{9}$; ол кожулачылардың

бирўзи $8\frac{16}{21}$. Экинчи кожулачыны таап алар.

344. 1) $88\frac{7}{24}$ деп тоо боло берер эдип, $49\frac{31}{36}$ деп тоого канчаны кожор керек?

2) $2\frac{41}{48}$ деп тоо боло берер эдип, $6\frac{121}{160}$ деп тооны канчага астадар керек?

345. 1) $\frac{7}{8}$-деҥ $\frac{3}{4}$-ге ас тооны таап алар.

2) $2\frac{25}{42}$-деҥ $2\frac{33}{56}$-га ас тооны таап алар.

346. 1) Товардыҥ брутто бескези $32\frac{2}{3}$ *кг*, тараныҥ бескези дезе $2\frac{5}{6}$ *кг*. Товардыҥ нетто бескезин таап алар. (325-чи бодолгоны көр.)

2) Суулу сосуд $10\frac{1}{8}$ *кг* бескелейт, сарјулу ол ок сосуд дезе $8\frac{1}{10}$ *кг* бескелейт. Сосудка урган суу сарјудаҥ канчага уур?

347. 1) Бистиҥ ороондо эҥ ле көп чык, $2\frac{3}{10}$ *м*, Батуми городтыҥ районында тўжет, эҥ ле ас дегени дезе, $\frac{39}{500}$ *м*, — Аму-Дарья сууныҥ алтыгы бөлўгинде тўжет. Батуми городтыҥ районында, Аму-Дарья сууныҥ алтыгы бөлўгине көрө, канча кире көп чык тўжет?

2) Узуны $17\frac{17}{20}$ *м* армакчыны эки ўлўге кезип койгондор; бир ўлўзиниҥ узуны $6\frac{3}{5}$ *м*. Армакчыныҥ экинчи ўлўзи баштапкызынаҥ канчага узун?

348. 1) Бассейнге эки труба өткўрип койгон. Баштапкы труба бассейнди 4 часка толтырат, экинчи труба ажыра дезе бассейннеҥ бастыра суу 5 часка чыгара агат. Трубаларды экўлезин јаҥыс өйдө ачып ийзе, бир частыҥ туркунына бассейниҥ кандый ўлўзи толо берер?

2) Ишмекчи станогыла норманы 7 часка бўдўрип турган. Станогын јарандырып алала, ол норманы 3 часка бўдўрер болды. Ол эмди бир часка бастыра норманыҥ кандый ўлўзине көп бўдўрер боло берген?

15 §. Дробьторды кожоры ла айрыыры.

Бодоп чыгарар:

349. 1) $3-\frac{5}{6}+1\frac{7}{12}+3-\frac{5}{4}$ 2) $4\frac{2}{5}-3\frac{3}{4}+8\frac{7}{15}-8\frac{7}{60}$

3) $25\frac{7}{9}-8\frac{3}{4}-12\frac{5}{12}-2\frac{11}{18}$ 4) $18\frac{3}{4}+16\frac{3}{5}-25\frac{5}{8}+17\frac{7}{10}$

350. 1) $12\frac{3}{4}-6\frac{5}{6}-4\frac{1}{2}+1\frac{2}{3}$ 2) $12\frac{3}{4}-\left(6\frac{5}{6}-4\frac{1}{2}\right)+1\frac{2}{3}$

3) $12\frac{3}{4}-\left(6\frac{5}{6}-4\frac{1}{2}+1\frac{2}{3}\right)$ 4) $12\frac{3}{4}-\left[6\frac{5}{6}-\left(4\frac{1}{2}+1\frac{2}{3}\right)\right]$

351. 1) $\left(45\frac{1}{2}-2\frac{3}{8}\right)-\left(5\frac{5}{6}+6\frac{3}{4}\right)+\left(10\frac{2}{3}-5\frac{5}{8}\right)$

2) $\left(36\frac{4}{5}-12\frac{3}{10}-4\frac{2}{15}-1\frac{1}{30}\right)-\left(20\frac{11}{12}-10\frac{3}{8}-\frac{3}{16}-3\frac{1}{48}\right)$

3) $\left(12\frac{1}{2}-3\frac{5}{6}\right)-\left(2\frac{8}{9}+1\frac{4}{5}\right)-\left(5\frac{5}{8}-4\frac{3}{4}\right)-\left(6\frac{9}{40}-5\frac{11}{90}\right)$

4) $56\frac{2}{21}-\left\{\left(1\frac{5}{6}+2\frac{13}{14}\right)+\left[27\frac{13}{20}-\left(15\frac{5}{12}-12\frac{13}{20}\right)\right]\right\}$

352. Капсуларлу бичийле, онын кийининде дезе бодоп чыгарар:

1) $10\frac{5}{6}$-га $5\frac{1}{3}$ ле $2\frac{1}{6}$ деп тоолордын разнозын кожор;

2) $12\frac{5}{12}$-деп $3\frac{4}{5}$ ле $5\frac{5}{6}$ деп тоолордын суммазын айрыыр;

3) $8\frac{2}{3}$ ле $5\frac{5}{6}$ деп тоолордын разнозына $15\frac{11}{12}$ ле $6\frac{3}{4}$ деп тоолордын разнозын кожор;

4) $28\frac{3}{4}$ ле $26\frac{3}{5}$ деп тоолордын суммазынаң $28\frac{5}{8}$ ле $20\frac{7}{10}$ деп тоолордын разнозын айрыыр.

353. 1) $2\frac{1}{2}$ ле $1\frac{3}{8}$ деп тоолордын суммазы бу ок тоолордын разнозынаң канчага көп?

2) $3\frac{3}{4}$ ле $1\frac{1}{2}$ деп тоолордын разнозы олордын ок суммазынаң канчага ас?

354. x деп јарты јок тооны табар:

1) $x+\frac{3}{10}=5\frac{7}{10}$ 2) $\frac{5}{18}+x=\frac{7}{20}$ 3) $\frac{33}{56}+x=\frac{25}{42}$

4) $x-\frac{11}{90}=\frac{5}{18}$ 5) $6\frac{11}{24}-x=5\frac{5}{18}$ 6) $\frac{123}{144}+x=6\frac{121}{360}$

355. Јарты јок тооны x ажыра темдектеп, тўнгейликтер бичип алар. x-ти таап алар:

1) $\frac{13}{15}$ болзын деп, $\frac{3}{5}$-ге кандый тооны кожор керек?

2) $40\frac{1}{9}$ болзын деп, $35\frac{22}{63}$ -ге кандый тооны кожор керек?

3) $92\frac{5}{6}$ болзын деп, $88\frac{5}{84}$-ни кандый тоого көптөдөр керек?

4) $32\frac{7}{12}$ болзын деп, $51\frac{5}{18}$ деп тооны кандый тоого астадар керек?

356. 1) $26\frac{4}{7}$ болзын деп, $14\frac{2}{3}$ -ни кандый тоого кожор керек?

2) $11\frac{1}{3}$ болзын деп, $35\frac{7}{8}$-ни кандый тоодоң айрыр керек?

3) Суммазы $27\frac{3}{4}$ ле $11\frac{1}{4}$ деп тоолордың разнозына тўнгей болзын деп, $10\frac{1}{2}$-ге кандый тооны кожор керек?

4) Астадачы $12\frac{3}{4}$ ле $1\frac{5}{8}$ деп тоолордың суммазына тўнгей бололо, разность дезе $5\frac{1}{2}$ болзо, астаачыны таап алар.

357. Мындый эки дробный тоо бичип алар:

1) Бирўзи экинчизинең $2\frac{3}{8}$-ге көп болор эдип.

2) Ол эки тоонып разнозы астадачыга тўнгей болор эдип.

358. Мындый учуралдарда эки тоонып суммазы канайда кубулар:

1) Бир кожулачыга $5\frac{3}{7}$ -ни кожуп ийзе?

2) Баштапкы кожулачыга $7\frac{3}{8}$ -ни, экинчизине дезе $3\frac{11}{12}$ -ни кожуп ийзе?

3) Баштапкы кожулачыдан $11\frac{7}{24}$-ни, экинчизинен дезе $3\frac{5}{6}$-ны айрып ийзе?

4) Баштапкы кожулачыдан $6\frac{13}{15}$-ни айрыйла, экинчизине дезе $10\frac{7}{30}$-ны кожуп ийзе?

359. Мындый учуралдарда эки тоонын разнозы канайда кубулар:

1) Астаачыны $5\frac{2}{3}$-ге көптөдип ийзе?

2) Астадачыны $7\frac{1}{3}$-ге астадып ийзе?

3) Астаачыга $14\frac{1}{9}$-ны, астадачыга дезе $15\frac{7}{45}$-ни кожуп ийзе?

4) Астаачыга $3\frac{9}{10}$-ны кожоло, астадачыдан дезе $5\frac{5}{6}$-ны айрып ийзе?

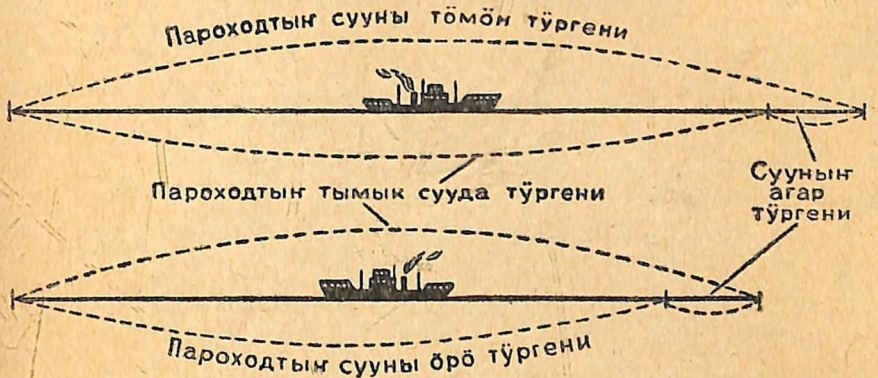
360. 1) Эки тоонын суммазын $5\frac{1}{2}$-ге астадала, ол ок өйдө бир кожулачыдан $3\frac{2}{3}$-ни айрыгандар. Экинчи кожулачыны канайда кубултқандар?

2) Эки тоонын разнозын 5-ке астадып койгондор, астадачыны дезе $3\frac{2}{5}$-ге көптөткөндөр. Астаачыны канайда кубултқандар?

361. Колхозто $1687\frac{1}{2}$ *га* јерди ўрендеп койгон; онон арышла $760\frac{3}{4}$ *га*, буудайла, арышка көрө, $20\frac{5}{8}$ *га*-га көп, арткан јерди дезе јалаңгының өскө культураларыла ўрендеп койгон. Өскө культураларла канча гектар јер ўрендеп койгон?

362. Баштапкы кайырчакта яблоколор экинчи кайырчактагызынан $3\frac{1}{2}$ *кг*-га көп. Баштапкы кайырчакта экинчи кайырчактагызынан $6\frac{3}{4}$ *кг*-га көп боло берзин деп, экинчи кайырчактаң канча килограмм яблоко алар керек? Баштапкы кайырчакта экинчи кайырчактагызынан $1\frac{1}{4}$ *кг*-га ас боло берзин деп, баштапкы кайырчактаң канча килограмм яблоко алар керек?

363. 1) Пароход сууны төмөн бир часка $23\frac{3}{8}$ *км* өдөт. Суу часка $2\frac{1}{2}$ *км* агып барат. Пароход сууны өрө бир часка канча километр өдүп барар? (29 jур.)

29 jур.

2) Катер сууны төмөн бир часка $17\frac{1}{2}$ *км*, сууны өрө дезе $12\frac{1}{2}$ *км* өдөт. Сууның аккан түргени кандый?

364. 1946 jылга Московский метрополитеннің (метроның) jолдорының текши узуны $40\frac{3}{10}$ *км* болгон. Бу jолдор үч очередьле (тарый) эдилген. Баштапкы ла экинчи очередьте эдилген jолдордың узуны $26\frac{1}{2}$ *км*, экинчи ле үчинчи очередьте эдилген jолдордың узуны дезе $28\frac{7}{10}$ *км*. Московский метрополитеннің кажы ла jолының узунын билип алар.

365. 1) Велосипедист 47*км*-ди 5 часка өткөн, атту кижи дезе 6 часка 43 *км* өткөн. Велосипедист бир часка атту кижиден канча километрге көп өдүп барат?

2) Бассейнге үч труба өткүрип койгон. Бир труба ажыра бассейн 6 часка, экинчизи ажыра 8 часка толо берет, үчинчизи ажыра дезе бассейиннең бастыра суу 9 часка чыгара агып калат. Үч трубаны үчүлезин jаңыс өйдө ачып ийзе, бир часка бассейннің кандый үлүзи толо берер?

366. Бодолголор тургузып алар, олорды бодоорго мындый действиелерди бүдүрерге керек болзын:

1) $\left(1-\frac{3}{4}\right)+2\frac{1}{8}$ 2) $1\frac{1}{2}-\left(4\frac{1}{3}-3\frac{1}{6}\right)$ 3) $1-\left(\frac{1}{5}+\frac{1}{6}\right)$

16 §. Дробторды катаптаары.

367. Көптөдөр:

1) $\frac{2}{3}$-ни 3 катапка 2) $\frac{5}{6}$-ны 12 катапка

3) $\frac{11}{24}$-ни 4 катапка 4) $\frac{1}{5}$ -ни 8 катапка

5) $\frac{14}{15}$-ни 3 катапка 6) $\frac{6}{21}$ -ни 7 катапка

7) $\frac{5}{14}$ -ни 16 катапка 8) $\frac{7}{18}$ -ни 6 катапка

9) $\frac{15}{22}$-ни 10 катапка

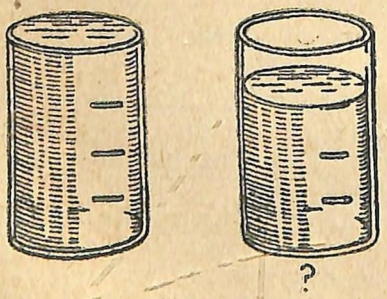
368. (Сагышта бодоор.) Произведениелерди табар:

1) $\frac{4}{5}\cdot 5$ 2) $\frac{5}{6}\cdot 12$ 3) $\frac{7}{8}\cdot 16$ 4) $\frac{3}{4}\cdot 2$

5) $\frac{7}{9}\cdot 3$ 6) $\frac{15}{18}\cdot 9$ 7) $\frac{7}{24}\cdot 8$ 8) $\frac{2}{3}\cdot 0$

9) $\frac{16}{35}\cdot 28$ 10) $1\frac{1}{2}\cdot 2$ 11) $2\frac{1}{3}\cdot 1$ 12) $3\frac{1}{6}\cdot 6$

369. $\frac{2}{3}$; $\frac{5}{6}$; $\frac{5}{18}$; $1\frac{1}{2}$ деп тоолордоң 6 катап јаан тоолорды таап алар.

Сосудтың ичкири 24 *л* 30 јур.

370—373 №-лӱ бодолголорды сагышта бодоор.

370. 1) 1 *кг* конфет 16 салковой туруп јат. $\frac{1}{2}$ *кг* бу конфет канчага туруп јат? $\frac{1}{4}$ *кг*? $\frac{3}{4}$ *кг*? $\frac{5}{8}$ *кг*? $1\frac{1}{2}$ *кг*? $2\frac{1}{4}$ *кг*?

2) 30-чы јуруктың берилгендери аайынча бодолго тургузала, оны бодоп салыгар.

371. 1) Ишмекчиде 840 салк. болгон; бу акчаның $\frac{3}{14}$ үлүзин ол час садып аларга чыгымдаган. Частың баазы канча?

2) Нева суунын узуны Москванын адыла адалган каналдын узунынын $\frac{37}{64}$ үлүзи болуп јат, каналдын узуны дезе 128 *км*. Нева суунын узунын таап алар.

372. Табар:

1) 12 деп тооның $\frac{1}{2}$-зин
2) 15 деп тооның $\frac{1}{3}$-зин
3) 35 деп тооның $\frac{1}{5}$-зин
4) 320 деп тооның $\frac{1}{8}$-зин
5) 480 деп тооның $\frac{1}{6}$-зын
6) 144 деп тооның $\frac{1}{12}$-зин
7) 9 деп тооның $\frac{1}{2}$-зин
8) 17 деп тооның $\frac{1}{4}$-зин
9) 21 деп тооның $\frac{1}{5}$-зин

373. Табар:

1) 12-дең $\frac{3}{4}$-ни
2) 15-тең $\frac{2}{3}$-ни
3) 30-таң $\frac{2}{5}$-ни
4) 36-даң $\frac{5}{6}$-ны
5) 64-төң $\frac{7}{8}$-ни
6) 88-тең $\frac{6}{11}$-ни
7) 75-тең $\frac{7}{15}$-ни
8) 225-тең $\frac{4}{15}$-ни
9) 105-тең $\frac{19}{21}$-ни

374. Табар:

1) 120-дең $\frac{7}{8}$-ни
2) 360-наң $\frac{4}{15}$-ни
3) 247-дең $\frac{17}{19}$-ны
4) 15-тең $\frac{3}{7}$-ни
5) 14-төң $\frac{5}{9}$-ны
6) 3-тең $\frac{4}{11}$-ни
7) $\frac{2}{3}$-дең $\frac{1}{2}$-ни
8) $\frac{5}{6}$-даң $\frac{3}{2}$-ни
9) $\frac{5}{9}$-даң $\frac{4}{5}$-ни

375. Кажызы јаан:

1) 60-наң $\frac{3}{4}$ бе эмезе 80-нең $\frac{5}{8}$ бе? 2) 49-таң $\frac{5}{7}$ бе эмезе 70-нең $\frac{1}{2}$ бе? 3) 60-наң $\frac{3}{4}$ бе эмезе $\frac{5}{6}$ ба?

376. Табар:

1) 24-төң $\frac{1}{2}, \frac{3}{8}, \frac{5}{6}$ 2) $\frac{1}{2}$-дең $\frac{3}{4}, \frac{5}{7}, \frac{11}{15}$

3) $2\frac{1}{4}$-дең $\frac{5}{6}, \frac{7}{9}, \frac{15}{16}$

377. 1) „Победа“ автомобильдиң эң јаан түргени бир часка 120 *км*, „Москвич“ автомобильдиң эң јаан түргени дезе „Победаның“ түргенииниң $\frac{2}{3}$ үлүзи болуп јат. „Москвич“ автомобильдиң эң јаан түргенин таап алар.

2) Карлагаштың учар түргени минутка 1600 *м*, баарчыктың түргени карлагаштың түргенииниң $\frac{3}{4}$ үлүзи, карчаганың түргени дезе карлагаштың түргенииниң $\frac{7}{16}$ үлүзи болуп јат. Баарчык ла карчага бир минутка канча кире учун ӧдӧрин таап алар.

378. Бичикте 140 страница кычырар текст. Үренчик бастыра бичиктиң $\frac{5}{7}$ үлүзиң кычырып койгон. Кычырарга ого канча страница артып калды? (Эки эпле бодоор.)

2) „Канча час?“—деп сурааарда, коноктың арткан үлүзи бүдүн коноктың $\frac{3}{8}$ үлүзине тӱнгей деп, каруузын јандырғандар. Канча час болгон?

379. 1) Кышкы каникулдың баштапкы күнинде Кремльдеги ёлкада 5 600 үренчик болгон. Јаан класстардың үренчиктериниң тоозы текши тооның $\frac{3}{7}$ үлүзи болгон. Ёлкада јаан класстардың үренчиктеринең канча кижи болгон?

2) Уулчакта 7 салк. 20 акча болгон; бастыра акчаның $\frac{5}{6}$ үлүзине ол баазы тӱнгей 3 бичик садып алган. Кажы ла бичиктиң баазы канча?

380. 1) 255 салковойлу кижи бир магазинде бойының акчазының $\frac{1}{5}$ үлүзин, экинчизинде дезе $\frac{1}{3}$ үлүзин чыгымдаган. Ондо канча кире акча артты?

2) Киоскко 960 тетрадь экелгендер; бу тооның $\frac{5}{8}$ үлүзи бир чийүлӱ, $\frac{1}{4}$ үлүзи клеткалу, арткандары дезе эки чийүлӱ тетрадьтар болгон. Эки чийүлӱ тетрадьтардаң канча тетрадь экелгендер?

381. Бодолго тургузып алыгар, оны бодоорго мындый тоолорды катаптаар керек болзын:

1) 40 *км*-ди $\frac{3}{4}$-ге 2) 60 *кг*-ды $\frac{2}{5}$-ге 3) 2 *т*-ны $\frac{1}{3}$-ге

382. Произведениелерди табар:

1) $\frac{5}{6} \cdot 4$ 2) $\frac{7}{9} \cdot 12$ 3) $\frac{17}{27} \cdot 18$

4) $\frac{3}{7} \cdot 140$ 5) $14\frac{1}{2} \cdot 29$ 6) $3\frac{1}{5} \cdot 10 \cdot 2$

7) $41\frac{3}{5} \cdot 12$ 8) $3\frac{1}{2} \cdot 2 \cdot 7$ 9) $1\frac{1}{13} \cdot 143 \cdot 0$

383. $3\frac{1}{2}$ деп тооны 6 катапка көптөдөр, катаптаарын мындый эки эпле бүдүрер: 1) $3\frac{1}{2}$ деп тооны чын эмес дробько көчүргениле; 2) катаптаарыныҥ үлештиречи законын тузаланганыла.

384. Катаптаарын эки эпле бүдүрер:

1) $5\frac{2}{3} \cdot 18$ 2) $15\frac{3}{25} \cdot 75$ 3) $4\frac{1}{5} \cdot 100$

385. Произведениелерди табар:

1) $6 \cdot \frac{2}{3}$ 2) $17 \cdot \frac{2}{5}$ 3) $14 \cdot \frac{3}{7}$

4) $15 \cdot \frac{7}{30}$ 5) $72 \cdot \frac{17}{60}$ 6) $180 \cdot 1\frac{1}{2}$

7) $140 \cdot 1\frac{1}{28}$ 8) $1 \cdot 5\frac{3}{22}$ 9) $48 \cdot 1\frac{5}{96}$

386. Катаптаарын эки эпле бүдүреле (383 №-ди көр), кажы эп јеҥил болуп турганын јартап алар:

1) $13 \cdot 4\frac{2}{13}$ 2) $13 \cdot 1\frac{7}{65}$ 3) $35 \cdot 2\frac{13}{14}$

387. Произведениелерди табар:

1) $\frac{7}{18} \cdot \frac{15}{34}$ 2) $\frac{16}{81} \cdot \frac{17}{32}$ 3) $\frac{12}{19} \cdot \frac{9}{4}$

4) $5\frac{3}{7} \cdot \frac{9}{20}$ 5) $\frac{9}{13} \cdot 3\frac{5}{6}$ 6) $6\frac{4}{5} \cdot \frac{3}{10}$

7) $5\frac{1}{2} \cdot 7\frac{6}{11}$ 8) $3\frac{5}{9} \cdot 4\frac{7}{8}$ 9) $8\frac{12}{31} \cdot 9\frac{8}{13}$

388. Катаптаарын бүдүрбей туруп, кажызы јаан болуп турганын билип алар:

1) 200 эмезе $200 \cdot \frac{3}{4}$ 2) $3\frac{1}{2}$ эмезе $3\frac{1}{2} \cdot \frac{5}{5}$

3) $5\frac{1}{2}$ эмезе $5\frac{1}{2} \cdot \frac{3}{2}$

389. Тооны дробько катаптаар туштa произведениезинде кандый учуралдарда мындый тоо болор: 1) көптөөчиден кичинек, 2) көптөөчиге түңей, 3) көптөөчиден јаан? Кажы ла учуралды јартагадый 2 примерден тургузып алар.

390. Произведениелерди табар:

1) $\frac{3}{4} \cdot \frac{5}{6} \cdot \frac{8}{15}$ 2) $\frac{4}{5} \cdot \frac{3}{8} \cdot \frac{3}{5} \cdot \frac{2}{3}$

3) $\frac{14}{15} \cdot \frac{55}{56} \cdot \frac{3}{16} \cdot \frac{8}{11}$ 4) $3\frac{1}{3} \cdot 3\frac{13}{53} \cdot 3\frac{1}{88}$

5) $2 \cdot \frac{1}{3} \cdot 1\frac{1}{2} \cdot 3\frac{3}{4} \cdot 4\frac{1}{5}$ 6) $5\frac{1}{4} \cdot 1\frac{1}{7} \cdot 5\frac{1}{2} \cdot \frac{3}{22}$

7) $1\frac{1}{24} \cdot 3\frac{3}{8} \cdot 1 \cdot 3\frac{7}{9} \cdot 1\frac{15}{17}$ 8) $2\frac{1}{7} \cdot \frac{56}{135} \cdot 22\frac{10}{11} \cdot 0 \cdot \frac{25}{28}$

391. Көптөжөчилер кандый аайынча бичилген, олорды ол ок аайынча алып, катаптаарын бүдүрер; оныҥ кийининде, көптөжөчилердиҥ турган аайын өскөртөлө, катаптаарын бүдүрер. Болгондорын түҥдештирер:

1) $2\frac{1}{2} \cdot 3\frac{2}{3} \cdot 4$ 2) $5\frac{1}{4} \cdot 5\frac{1}{2} \cdot 16$

3) $2\frac{1}{2} \cdot 1\frac{3}{4} \cdot 1\frac{1}{3} \cdot 2\frac{2}{5}$ 4) $1\frac{3}{5} \cdot 2\frac{5}{8} \cdot 1\frac{1}{7} \cdot 2\frac{1}{3}$

392. Көптөжөчилер кандый аайынча бичилген, олорды ол ок аайынча алып, катаптаарын бүдүрер; оныҥ кийининде, катаптаарга анчадала јеҥил эпле көптөжөчилерди группаларга бириктиреле, катаптаарын база катап бүдүрер. Катаптаарыныҥ кандый закондорын слер тузаландыгар?

1) $\frac{3}{5} \cdot \frac{2}{7} \cdot \frac{5}{6} \cdot \frac{14}{15}$ 2) $1\frac{1}{3} \cdot \frac{5}{9} \cdot \frac{3}{4} \cdot \frac{9}{10}$

3) $2\frac{2}{3} \cdot \frac{1}{5} \cdot \frac{3}{4} \cdot 10$ 4) $\frac{4}{15} \cdot 1\frac{7}{9} \cdot \frac{9}{16} \cdot 3\frac{3}{4}$

393. (Сагышта бодоор.) Сыны $\frac{1}{20}$ *м* аспанныҥ ичкери секир-

гени оның сынынаң 75 катап узун. Аспан ичкери канча кире ыраак секирет?

394. 1) Ключевской сопканың бийиги (Камчаткада) 4 900 *м*; Кавказтагы Эльбрус Ключевской сопкадаң $1\frac{1}{7}$ катапка шыдар бийик, Памирде Сталиннің адыла адалган сӱмер дезе Эльбрустаң $1\frac{19}{56}$ катап бийик. Эльбрустың бийигин ле Сталиннің адыла адалган сӱмердің бийигин таап алар.

2) Кайынның ла ольханың эң узак туратан јажы 150 јыл, карагай кайынгнаң $3\frac{4}{5}$ катап узак турат, чиби карагайдаң $2\frac{2}{19}$ катап узак, мамонтовый агаш дезе чибиден 5 катап узак турат. Карагайдың, чибиниң ле мамонтовый агаштың эң узак туратан јажын билип алар.

395. 1) Прямоугольниктий кыраның сыны $2\frac{1}{2}$ *км*, тууразы дезе сынының $\frac{2}{5}$ ӱлӱзине тӱнгей. Кыраның площадин таап алар (гектарла).

2) Прямоугольник кеберлӱ кыраның сыны 1 200 *м*, тууразы дезе сынының $\frac{3}{5}$ ӱлӱзине тӱнгей. Бу кыраның $\frac{2}{3}$ ӱлӱзи буудайла ӱренделген. Буудайла канча гектар јер ӱренделген?

396. 1) Тӱс толыктарлу параллелепипедтий комнатаның сыны $5\frac{1}{2}$ *м*, тууразы $4\frac{1}{2}$ *м*, бийиги 4 *м*. Комнатаның объёмын таап алар.

2) Фабриканың тӱс толыктарлу параллелепипедтий корпузының сыны 60 *м*. Корпустың тууразы оның сынының $\frac{2}{3}$ ӱлӱзи, корпустың бийиги дезе тууразының $\frac{3}{10}$ ӱлӱзи болуп јат. Бу корпустың объёмын таап алар.

397. „Баалар 20%-ке јабызаган“. Онызы не дегени, темдектеп јартап беригер.

398. Берилген проценттерди дробьторло темдектеп көргӱзер:

1) 1%; 5%; 20%; 25%; 30%; 40%; 50%; 75%; 100%; 120%;

2) 3%; 10%; 15%; 45%; 60%; 80%; 150%; 200%; 500 %

399. 1) Табар: 50-неҥ 2%-ти; 20-деҥ 10%-ти; 120-деҥ 5%-ти; 2 000-наҥ 30%-ти; 30-таҥ 60%-ти; 5-теҥ 15%-ти; 30-таҥ $1\frac{1}{2}$ %-ти.

2) Табар: 50 *кг*-наң 3%-ти; 400 *г*-наң 20%-ти; 150 *м*-дең 26%-ти; 70 салковойдоң 45%-ти; 12 *л*-дең 60%-ти; 160 *га*-даң 25%-ти; 1 *га* 4 ардаң 80%-ти.

400—402 №-лӱ бодолголорды сагышта бодоор.

400. Кремльде каан-пушка ла каан-шаң тургулайт, олорды орус устар кайылтып урган. Шаңның бескези 200 *т*, пушканың бескези дезе шаңның бескезинин 20%-не тӱңей. Каан-пушка канча кире бескелейт?

401. Сберегательный касса вкладчиктерге (акча салган улуска) јылына 3% төлөп јат. Салган акча 200 салк.; 800 салк.; 1 200 салк.; 1 500 салк.; 2 100 салк. болзо, касса вкладчиктерге јыл туркунына канчаны төлөгөн?

402. Москваның вокзалдары бир конокко орто тооло 1 500 поезд уткуп ла аткарып турат, бу тоодо ыраак јӱрер поездтер 9% болуп јат. Ыраак јӱрер канча поездти Москваның вокзалдары бир конокко уткуп ла аткарып турат?

403. 1) Кургадар туштa јаш ромашканың бескези 84%-ке астап турган болзо, 40 *кг* јаш ромашкадаң канча кире кургак ромашка болор?

2) Кургадар туштa липаның чечегининг бескези 74%-ке астайт. Липаның 300 *кг* јаш чечегинең канча кире кургак чечек болор?

404. 1) Свёкладаң 16% сахар чыгып јат. 22 *т* 5 *ц* свёкладаң канча кире сахар чыгар?

2) Кулурдың бескези буудайдың бескезинин 80%-и болуп турган болзо, 1 *т* 5 *ц* буудайды теермендеер туштa канча кире кулур чыгар?

405. 1) Јай туркунына пионерлердиң группазы 600 курткоңустаң турган коллекция јууп алган. Бу тоонын 23%-и көбөлөктөр, 22%-и—аспандар, 16%-и—себискелер, арткандары дезе—коңустар. Пионерлер канча коңус јууп алгандар?

2) Пионерлер дубтың, карганаңың, липаның ла клённың 50 *кг* ӱренин јууп алгандар. Дубтың ӱрени (жёлудьтар) јууп алган бастыра ӱреннің 33%-и, карганаңың ӱрени 25%-и, липаның ӱрени 15%-и болгон, арткандары дезе—клённың ӱрени. Пионерлер клённың ӱренин канча кире јууп алгандар?

17 §. Кожорыла, айрыырыла јаба катаптаары.

Көргӱзилген действиелерди бӱдӱрип салар:

406. 1) $2+\frac{8}{15}\cdot 1\frac{9}{16}$ 2) $2\frac{2}{11}\cdot\frac{7}{8}-6\cdot\frac{1}{5}$

3) $\frac{2}{5}\cdot\frac{7}{12}+\frac{2}{11}\cdot\frac{11}{15}$ 4) $1\frac{5}{12}\cdot 2+4\cdot 1\frac{1}{18}+1\frac{1}{9}\cdot 1\frac{1}{4}$

5) $2\frac{1}{10}\cdot 4\frac{1}{6}+5\cdot\frac{3}{8}-\frac{9}{20}\cdot 6$

6) $3 \cdot 2\frac{7}{15} - 5\frac{1}{2} \cdot \frac{7}{9} + 1\frac{7}{48} \cdot 2\frac{2}{11} - \frac{2}{5} \cdot 6\frac{5}{9}$

407. 1) $\left(1\frac{11}{24} + 1\frac{13}{36}\right) \cdot 9$ 2) $10 \cdot \left(5\frac{7}{10} - 3\frac{3}{4}\right)$

3) $\left(3\frac{4}{15} + 4\frac{5}{6}\right) \cdot \left(3\frac{17}{18} - 2\frac{5}{9}\right)$ 4) $\left(8\frac{7}{15} - 6\frac{13}{60}\right) \cdot \left(11\frac{3}{4} - 9\frac{7}{8}\right)$

5) $\left[\left(3\frac{2}{5} + 1\frac{7}{10}\right) \cdot 1\frac{3}{17} - \left(2\frac{7}{23} - 1\frac{45}{46}\right) \cdot \frac{69}{80}\right] \cdot \frac{4}{9}$

6) $\left[\left(5\frac{7}{12} - 3\frac{17}{36}\right) \cdot 1\frac{2}{3} - 4\frac{1}{3} \cdot \frac{3}{26}\right] \cdot \left(1 - \frac{9}{13}\right)$

408. Ўлештиречи законды мындый примерлерле шиңгжўлеп көрөр:

1) $\frac{5}{6}$ деп тооны $1\frac{1}{6}$ ла $\frac{3}{10}$ деп тоолордың суммазына катаптаар;

2) $\frac{3}{4}$ деп тооны $1\frac{1}{2}$, $2\frac{4}{5}$ ле $\frac{1}{2}$ деп тоолордың суммазына катаптаар.

409. Тўңгейликтерди шиңгжўлеп көрөр:

1) $\left(4\frac{2}{5} - 3\frac{2}{7}\right) \cdot 5 = 4\frac{2}{5} \cdot 5 - 3\frac{2}{7} \cdot 5$

2) $\left(2\frac{1}{2} - 1\frac{1}{4}\right) \cdot \left(2\frac{1}{2} + 1\frac{1}{4}\right) = 2\frac{1}{2} \cdot 2\frac{1}{2} - 1\frac{1}{4} \cdot 1\frac{1}{4}$

3) $\left(4\frac{3}{4} - 3\frac{1}{2}\right) \cdot \left(22\frac{9}{16} + 4\frac{3}{4} \cdot 3\frac{1}{2} + 12\frac{1}{4}\right) =$

$= 4\frac{3}{4} \cdot 4\frac{3}{4} \cdot 4\frac{3}{4} - 3\frac{1}{2} \cdot 3\frac{1}{2} \cdot 3\frac{1}{2}$

410. $\frac{3}{4}$ ле $\frac{1}{2}$ деп дробьтор берилген. Бичип алала, бодоп чыгарар:

1) бу дробьтордың ўч катап алынган суммазын;

2) ўч катап алынган баштапкы дробьтың ла эки катап алынган экинчи дробьтың суммазын;

3) бу дробьтордың суммазын олордың ок разнозына катаптаганынаң болгон произведениени.

411. 1) $2\frac{3}{10}$ ла $\frac{10}{23}$ деп тоолордың произведениезине $3\frac{5}{11}$ деп тооны кожор.

2) $3\frac{4}{15}$ ле $4\frac{5}{6}$ деп тоолордың суммазын $3\frac{17}{18}$ ле $2\frac{5}{9}$ деп тоолордың разнозына катаптаганынаң болотон произведениени таап алар.

412. 1) Прямоугольник кеберлӯ садтыҥ сыны $87\frac{1}{2}$ *м*, тууразы дезе сынынаҥ $20\frac{1}{5}$ *м*-ге кыска. Бу садты эбиреде туткан чеденниҥ узуны кандый?

2) Кажызы ла прямоугольник кеберлӯ эки участоктыҥ кемjӯлери $97\frac{1}{2}$ *м*$\times 56\frac{2}{3}$ *м* ле 78 *м*$\times 70\frac{1}{2}$ *м*. Кажы участоктыҥ площади jаан база канчага jаан?

413. 1) Колхоз jалаҥ корыйтан агашту ӱч полосага агаш отургузып койгон. Кажы ла полосаныҥ сыны 1 200 *м*, тууразы дезе $8\frac{1}{2}$ *м* болгон. Jалаҥ корыйтан агашту полосалардыҥ текши площадин таап алар.

2) Маала ажын садар магазинге 40 кайырчак помидор тартып экелгендер. 25 кайырчактыҥ кажызында ла $10\frac{1}{2}$ *кг*-наҥ болгон, арткандарында дезе $12\frac{2}{5}$ *кг*-наҥ. Магазинге канча килограмм помидор тартып экелгендер?

414. 1) Магазинге 602 *кг* яблоко тартып экелгендер. Баштапкы кӱнде магазин тартып экелген яблоколордыҥ $\frac{3}{14}$ ӱлӱзин садып ийген, экинчи кӱнде артканыныҥ $\frac{5}{11}$ ӱлӱзин, ӱчинчи кӱнде дезе баштапкы эки кӱнде сатканынаҥ арткан яблоколордыҥ $\frac{5}{6}$ ӱлӱзин садып ийген. Яблоколорло ӱч кӱннiҥ туркунына садышкан кийининде магазинде канча кире яблоко артты?

2) Поезд 540 *км* ӧткӧн; тӱс jолло бастыра jолдыҥ $\frac{8}{9}$ ӱлӱзин ӧткӧн, тӧҥ ӧрӧ чыгар туштa арткан jолдыҥ $\frac{7}{15}$ ӱлӱзин, арткан jолды дезе тӧмӧн тӱжӱп ӧткӧн. Поезд канча километр тӧмӧн тӱжӱп ӧткӧн?

415. 1) Эки jердеҥ jаҥыс ӧйдӧ бирӱзи бирӱзине удура эки велосипедист атанган. Баштапкы велосипедист ол jерлер ортодогы jолды 6 часка, экинчизи дезе 5 часка ӧдӱп барар аргалу. Велосипедисттердиҥ кӧндӱккенинеҥ ала 2 частыҥ бажында олорды бирӱзин бирӱзинеҥ бастыра jолдыҥ кандый ӱлӱзи бӧлӱп турар?

2) Эки jердеҥ jаҥыс ӧйдӧ бирӱзи бирӱзине удура тӱрген

поезд ле почтовый поезд чыккандар. Почтовый поезд ол jерлер ортодогы jолды 12 часка өдөт, тўрген поезд дезе почтовый поездтиң өдөр өйинин $\frac{3}{4}$ ўлўзине өдөт. Поездтердиң көндўккенинең ала 3 частың бажында олор ортодо бастыра jолдың кандый ўлўзи болор?

416. 1) Автомобиль 4 часка 180 *км* өткөн. Баштапкы часта ол бастыра jолдың $\frac{4}{15}$ ўлўзин өткөн, экинчизинде баштапкы часта өткөнинин $\frac{5}{8}$ ўлўзин, ўчинчизинде — баштапкы эки часка jаба өткөнинең эки катап ас, төртинчизинде дезе— арткан jолды өткөн. Автомобиль төртинчи часка канча километр өткөн?

2) Баштапкы школдо 840 ўренчик, экинчизинде бу тоонын $\frac{1}{7}$ ўлўзине көп, ўчинчизинде экинчи школдогы ўренчиктердиң тоозынын $\frac{5}{6}$ ўлўзи, төртинчизинде дезе баштапкы ўч школдогы бастыра ўренчиктердиң тоозынын $\frac{3}{10}$ ўлўзи. Бастыра төрт школдо канча ўренчик?

417. Бодолголор сананып алар, олорды бодоорго мынайда бодоп чыгарарын өткўрер керек болзын:

1) $30-12\frac{1}{2}\cdot\frac{3}{5}$ 2) $\left(10\frac{3}{4}+2\frac{1}{5}\right)\cdot\frac{5}{6}$ 3) $\frac{3}{4}\cdot\left(17\frac{1}{2}-24\cdot\frac{2}{3}\right)$

18 §. Дробьторды ўлеери.

418. (Сагышта бодоор.) 1) $\frac{2}{5}$ *кг*-ды 2 тўңей ўлўге ўлеер.

2) $\frac{9}{10}$ *м*-ди 3 тўңей ўлўге ўлеер.

3) 10 чайный калбак $\frac{3}{10}$ *кг* бескелейт. Бир калбак канча бескелеер?

419. Астадар:

1) $\frac{5}{6}$-ны 5 катапка 2) $\frac{3}{4}$-ни 2 катапка 3) $\frac{4}{7}$-ни 7 катапка

4) $\frac{8}{9}$-ны 4 катапка 5) $\frac{10}{17}$-ни 5 катапка 6) $\frac{44}{45}$-ни 88 катапка

7) $1\frac{1}{2}$-ни 3 катапка 8) $2\frac{2}{5}$-ни 12 катапка 9) $51\frac{1}{9}$-ны 90 катапка.

420. (Сагышта бодоор.) Ўлеерин бўдўрер:

1) $\frac{5}{6} : 5$ 2) $\frac{4}{5} : 2$ 3) $\frac{8}{11} : 4$ 4) $\frac{21}{25} : 7$

5) $\frac{12}{25} : 6$ 6) $\frac{3}{4} : 2$ 7) $\frac{5}{8} : 3$ 8) $\frac{7}{36} : 4$

9) $\frac{13}{40} : 5$ 10) $\frac{15}{28} : 10$ 11) $1\frac{1}{2} : 3$ 12) $2\frac{5}{6} : 17$

13) $5\frac{4}{9} : 8$ 14) $14\frac{14}{15} : 7$ 15) $24\frac{3}{7} : 8$ 16) $27\frac{5}{6} : 9$

421. $\frac{10}{11}$; $\frac{25}{31}$; $\frac{64}{85}$; $1\frac{1}{9}$ деп тоолордоң 5 катап кичинек тоолорды таап алар.

422. (Сагышта бодоор.) 1) Эки јурт ортодогы бастыра јолдың $\frac{1}{3}$ ўлўзи 8 *км* болуп јат. Јурттар ортодогы јолдың узуны кандый?

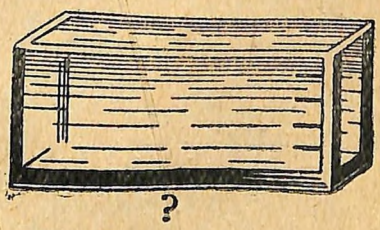
2) Бакка 15 *л* суу ўргандар, бу тушта бак бойының объёмының $\frac{3}{5}$ ўлўзине толгон. Бактың объёмы кандый?

3) 31-чи јуруктың берилгендери аайынча бодолго тургузып алала, оны бодоп салыгар.

423. (Сагышта бодоор.) 1) Тийиҥниҥ эҥ көп јўрер јажы 6 јыл, онызы койоннын эҥ көп јўрер јажының $\frac{3}{5}$ ўлўзи болуп јат. Койонның эҥ көп јўрер јажы кандый?

2) Карагуланың эҥ көп јўрер јажы 35 јыл, онызы айуның эҥ көп јўрер јажының $\frac{7}{10}$ ўлўзи ле слонның эҥ көп јўрер јажының $\frac{7}{40}$ ўлўзи болуп јат. Слонның ла айуның эҥ көп јўрер јажы кандый?

?

Объёмның $\frac{2}{5}$ ўлўзине 6 *л* кирет.

424. (Сагышта бодоор.) Мындый тооны табар:

1) $\frac{2}{5}$ ўлўзи 10 болуп јат 2) $\frac{3}{7}$ ўлўзи 21 болуп јат

3) $\frac{6}{11}$ ўлўзи 66 болуп јат 4) $\frac{15}{22}$ ўлўзи 45 болуп јат

425. Мындый тооны табар:

1) $\frac{12}{13}$ ўлўзи 288-ке тўњей 2) $\frac{15}{23}$ ўлўзи 7-ге тўњей

3) $\frac{11}{25}$ ўлўзи 1001-ге тўњей 4) $\frac{13}{40}$ ўлўзи 63-ке тўњей

426. Мындый тооны табар:

1) $\frac{1}{2}$ ўлўзи $\frac{2}{5}$-ге тўњей 2) $\frac{9}{16}$ ўлўзи $\frac{1}{20}$-ге тўњей

3) $\frac{3}{4}$ ўлўзи $\frac{3}{14}$-ге тўњей 4) $\frac{13}{18}$ ўлўзи $53\frac{13}{100}$-ге тўњей

5) $\frac{5}{8}$ ўлўзи $2\frac{1}{2}$-ге тўњей 6) $\frac{2}{5}$ ўлўзи $3\frac{3}{4}$-ге тўњей

427. Мындый учуралдарда x-ти таап алар:

1) $\frac{18}{19} \cdot x = 36$ 2) $\frac{15}{31} \cdot x = 225$ 3) $\frac{5}{7} \cdot x = 4$

4) $\frac{11}{19} \cdot x = 45$ 5) $\frac{19}{21} \cdot x = 15\frac{1}{3}$ 6) $\frac{7}{100} \cdot x = 1\frac{92}{125}$

428. 1) $\frac{2}{3}$ ўлўзи 160-ныњ $\frac{3}{4}$ ўлўзине тўњей болуп турган тооны табар.

2) $\frac{2}{5}$ ўлўзи 240-ниң $\frac{5}{6}$ ўлўзине тўњей болуп турган тооны табар.

429. 1) Калаш быжырарга 224 *кг* кулур кородылган. Кулурдыњ бескези калаштыњ бескезининг $\frac{7}{10}$ ўлўзи болуп турган болзо, канча кире калаш болор?

2) Кезинти эмиктиң $\frac{2}{5}$ ўлўзининг бескези $3\frac{1}{5}$ *кг*. Кезинти эмик бастыра бойы канча кире бескелеп турган?

430. 1) Москвадаң Ленинградка јетире јолдыњ $\frac{3}{13}$ ўлўзи 150 *км* болуп јат. Москвадаң Ленинградка јетире канча километр?

2) Керченский өткўштиң (проливтиң) јалбагы $4\frac{3}{10}$ *км*, онызы Берингов өткўштиң јалбагының $\frac{1}{20}$ ўлўзи болуп јат. Берингов өткўштиң јалбагы кандый?

431. 1) Бастыра сынының $\frac{2}{13}$ ўлўзине јерге кондырып койгон столмо јердиң ўстўнен $5\frac{1}{2}$ *м*-ге көдўрилет. Столмоның сынын билип алар.

2) Рафинад эдип кубултар туштa оок сахардыңъ бескези $\frac{2}{15}$ ўлўзине астап калат. 104 *кг* рафинад эдип аларга, канча кире оок сахар алар керек?

432. Бодолго тургузып алар, оны бодоорго мындый тоолорды ўлеерге керек болзын: 1) 25 *кг*-ды $\frac{5}{6}$-га; 2) 24 салковойды $\frac{2}{3}$-ге; 3) 200 *км*-ди $\frac{4}{5}$-ге.

433. Каймактаң чыккан сарју каймактың $\frac{2}{9}$ ўлўзи болуп јат. Сўттеңъ чыккан каймак дезе сўттиң бескезининъ $\frac{4}{25}$ ўлўзи болуп јат. 1 *ц* сарју эдип аларга, канча кире сўт алар керек?

434. Поезд мынча кире ёдўп турган болзо, оныңъ бир часка барар тўргени кандый:

1) 2 часка 100 *км*?
2) $\frac{1}{2}$ часка 30 *км*?
3) $\frac{3}{4}$ часка 45 *км*?
4) $\frac{2}{5}$ часка 20 *км*?

435. Ўлеерин бўдўрер:

1) $4 : \frac{2}{3}$
2) $8 : \frac{4}{5}$
3) $16 : \frac{6}{7}$
4) $25 : \frac{10}{11}$
5) $1 : 1\frac{1}{4}$
6) $12 : 2\frac{2}{3}$
7) $24 : \frac{6}{7}$
8) $0 : \frac{8}{9}$
9) $121 : \frac{11}{12}$
10) $48 : \frac{36}{37}$
11) $144 : \frac{60}{61}$
12) $180 : \frac{120}{121}$
13) $1 : 3\frac{1}{3}$
14) $45 : 3\frac{1}{3}$
15) $120 : 1\frac{4}{5}$
16) $320 : 3\frac{1}{5}$

436. Кыраныңъ $\frac{3}{100}$ *га* јеринеңъ $\frac{3}{4}$ *ц* буудай јуунадып алгандар. Ол кыраныңъ 1 *га* јеринеңъ болгон тўжўмди билип алар.

437. Ўлеерин бўдўрер:

1) $\frac{1}{2} : \frac{1}{4}$ 2) $\frac{1}{9} : \frac{1}{99}$ 3) $\frac{1}{2} : \frac{3}{10}$ 4) $\frac{2}{3} : \frac{5}{12}$

5) $\frac{1}{17} : \frac{3}{85}$ 6) $\frac{5}{8} : \frac{5}{12}$ 7) $\frac{8}{9} : \frac{9}{10}$ 8) $\frac{5}{6} : \frac{19}{24}$

9) $\frac{17}{30} : \frac{7}{10}$ 10) $\frac{13}{43} : \frac{299}{989}$ 11) $\frac{4}{7} : \frac{10}{21}$ 12) $\frac{15}{22} : 1\frac{7}{8}$

13) $1\frac{2}{3} : 3\frac{1}{2}$ 14) $8\frac{2}{5} : 1\frac{1}{20}$ 15) $12\frac{3}{5} : 1\frac{1}{20}$ 16) $20\frac{5}{8} : 13\frac{3}{4}$

438. Мындый тооны табар:

1) $\frac{4}{9}$ ўлўзи $\frac{2}{3}$-ге тўнгей 2) $\frac{11}{36}$ ўлўзи $\frac{7}{6}$-га тўнгей

3) $3\frac{1}{2}$ ўлўзи $1\frac{2}{3}$-ге тўнгей 4) $1\frac{1}{20}$ ўлўзи $12\frac{3}{5}$-ге тўнгей

439. Мындый учуралдарда x-ти табар:

1) $\frac{3}{5} \cdot x = \frac{3}{10}$ 2) $\frac{6}{7} \cdot x = \frac{18}{23}$ 3) $2\frac{1}{2} \cdot x = \frac{5}{6}$

4) $3\frac{8}{9} \cdot x = 5\frac{5}{6}$

440. Бодолго тургузып алар, оны бодоорго мындый тоолорды ўлеерге керек болзын:

1) $\frac{1}{4}$ *кг*-ды 3-ке; 2) $\frac{3}{4}$ *кг*-ды $\frac{1}{2}$ *кг*-га; 3) $\frac{5}{6}$ *га*-ны $\frac{3}{4}$ *га*-га.

441. Ўлеерин бўдўрер:

1) $\dfrac{8\frac{1}{2}}{15 : \frac{5}{17}}$ 2) $\dfrac{4\frac{4}{5} : \frac{4}{17}}{3\frac{2}{5}}$ 3) $\dfrac{11\frac{1}{3} : \frac{4}{21}}{4\frac{1}{4}}$

4) $\dfrac{\frac{28}{29} : \frac{4}{29}}{\frac{7}{9} : \frac{1}{9}}$ 5) $8\frac{13}{16} : \frac{47}{64} : 1\frac{1}{35} : 3\frac{1}{2}$

442. 1) Jарты jок тооны $\frac{2}{5}$-ге катаптап ийзе, 10 болор. Jарты jок тооны таап алар.

2) $7\frac{1}{11}$ болор эдип, $9\frac{3}{4}$-ни кандый тоого катаптаар керек?

443. Ўлеерин бўдўрбей туруп, кажызы јаан, билип алар:

1) 5 эмезе $5 : \frac{3}{4}$?

2) 3 эмезе $3 : \frac{8}{7}$?

3) $\frac{3}{5}$ эмезе $\frac{3}{5} : \frac{1}{2}$?

4) $1\frac{1}{3}$ эмезе $1\frac{1}{3} : \frac{2}{5}$?

444. 1) Бир часка орто тооло $4\frac{1}{2}$ *км*-деҥ басса, $14\frac{2}{5}$ *км*-ди канча өйгө базып өдөр?

2) Ишмекчи стенени $3\frac{3}{5}$ часка черетеп койгон. Ол бир часка стенениҥ кандый ўлўзин черетеп турган?

445. Кучыйактыҥ эҥ көп јўрер јажы 14 јыл, онызы кўўктиҥ јажыныҥ $\frac{7}{12}$ ўлўзи, такаанаҥ јажыныҥ $\frac{7}{15}$ ўлўзи ле шоҥкордыҥ јажыныҥ $\frac{7}{50}$ ўлўзи болуп јат. Кўўктиҥ, такаанаҥ ла шоҥкордыҥ эҥ көп јўрер јажын билип алар.

446. 1) Ишмекчи эки частыҥ туркунына бастыра иштиҥ $\frac{3}{5}$ ўлўзин бўдўрип салган. Бастыра ишти бўдўрерге ого канча өй керек болор? Арткан ишти бўдўрерге ого канча өй керек болор?

2) Тракторист ого берилген участоктыҥ $\frac{4}{5}$ ўлўзин 1 час 36 минутка сўрўп койгон. Участоктыҥ арткан площадин ол канча өйдиҥ бажында сўрўп божодор?

447. 1) Велосипедист 1 *км*-ди 5 минутка өдө конот, јойу кижи дезе $2\frac{1}{4}$ *км*-ди јарым часка базып өдөт. Велосипедисттиҥ тўргени јойу кижиниҥ тўргенинеҥ канча катап көп? Јойу кижиниҥ тўргени велосипедисттиҥ тўргенииҥ кандый ўлўзи болуп јат?

2) Баштапкы труба бассейнди $2\frac{1}{2}$ часка толтырат, экинчизи дезе $3\frac{3}{4}$ часка. Трубаларды јаҥыс өйдө ачып ийзе, олор бассейнди канча өйгө толтырып салар?

448. Панамский каналдыҥ узуны 81 *км*, Москваныҥ адыла адалган каналдыҥ узуны дезе 128 *км*. Панамский канал 35 јыл, Москваныҥ адыла адалган канал дезе $4\frac{2}{3}$ јыл тудулган. Москваныҥ адыла адалган каналдыҥ 1 *км*-и, Панамский каналдыҥ 1 *км*-ине көрө, канча катап тўрген тудулган?

449. 1) Турист эки город ортодогы бастыра жолдын $\frac{3}{8}$ үлүзин өдүп барарда, жолдын кабортозына жетире барарга ого 15 *км* арткан. Эки город ортодогы жолдын узунын таап алар.

2) Аш-курсактын базазы магазиндерге бойында бар болгон крупаның $\frac{5}{12}$ үлүзин берип ийерде, ондо бастыра крупаның кабортозынаң 5 *ц*-ге көп артып калган. Базада канча кире крупа болгон?

450. Бир городто эр улус бу ок городто журтап жаткан үй улустың тоозының $\frac{9}{10}$ үлүзи болуп жат. Эр улус городтың бастыра журт улузының кандый үлүзи болуп жат? Городто үй улус 200 000 кижи болзо, ондо эр улустың ла үй улустың тоозы канча?

451. 1) Прямоугольник кеберлү мааланың площади $1\frac{3}{4}$ *га*. Бу мааланың сыны 250 *м*. Оның тууразын таап алар.

2) Жалаң корыйтан агашту полосаның площади $10\frac{2}{5}$ *кв. км*, ол бойы дезе прямоугольник кеберлү. Полосаның тууразы $\frac{1}{20}$ *км* болзо, оның сынын билип алар.

452. Бир кезек өлөңлө жаңыс уйды 60 күннің туркунына азыраар, жаңыс атты дезе 36 күннің туркунына азыраар. Ол ок күндүк норма аайынча азыраар болзо, уйга ла атка жаба бу өлөң канча күнге жедер?

453. 1) Тооны табар: оның 3%-и 12 болзо; оның 10%-и 15 болзо; оның 25%-и 5 болзо; оның 17%-и 34 болзо; оның 42%-и 84 болзо; оның 50%-и $2\frac{1}{2}$ болзо; оның 25%-и $\frac{3}{4}$ болзо.

2) Тооны табар: оның 1%-и 15 *г* болзо; оның 5%-и 2 *т* болзо; оның 10%-и 25 салк. 50 акча болзо; оның 14%-и 56 акча болзо; оның 40%-и 2 *га* болзо; оның 50%-и $3\frac{1}{2}$ *га* болзо; оның 25%-и $\frac{1}{8}$ *л* болзо.

454. 1) Бөстің бааларын катап 15%-ке жабызаткан кийининде 1 *м* бөсти 7 салковой 50 акчага женил садар боло бергендер. Бааларды жабызаткалакта, ол бөстің 1 *м*-и канчага турган?

2) Кайнадар туштa эттиң бескези 35%-ке астап жат. 520 *г* кайнаткан эт болзын деп, канча кире чий эт алар керек?

455. 1) Ишмекчи санаторийге баазын 70%-ке түжүрип койгон путёвка алала, ол путёвка учун 240 салк. төлөгөн. Путёвка канчага турган?

2) Баазы 10%-ке тўшкен товар 18 салковойго садылган. Баазын тўжўрерден озо товар канчага турган?

19 §. Дробьторды катаптаары ла ўлеери.

456. Мындый тооны табар:

1) $\frac{2}{5}$ ўлўзи 12-ниг $\frac{1}{3}$ ўлўзине тўнгей

2) $\frac{2}{3}$ ўлўзи 45-тиг $\frac{3}{10}$ ўлўзине тўнгей

3) $\frac{4}{5}$ ўлўзи $1\frac{1}{15}$-ниг $\frac{15}{16}$ ўлўзине тўнгей

4) $\frac{32}{35}$ ўлўзи $5\frac{1}{3}$-ниг $\frac{16}{25}$ ўлўзине тўнгей

457. Көргўзилген действиелерди бўдўрер:

1) $\dfrac{4\frac{1}{2}\cdot 5\frac{2}{3}}{6\frac{3}{4}}$ 2) $\dfrac{4\frac{1}{4}}{11\frac{1}{3}\cdot 5\frac{1}{4}}$ 3) $\dfrac{22\cdot\frac{8}{33}}{15:\frac{5}{8}} : \dfrac{2\frac{1}{3}:3\frac{1}{2}}{3\frac{1}{8}\cdot 1\frac{3}{5}}$

4) $\dfrac{1:1\frac{1}{15}}{3\frac{1}{8}:6\frac{2}{3}} : \dfrac{4\frac{7}{8}:13}{5:1\frac{7}{8}}$ 5) $\dfrac{4\frac{1}{12}\cdot 8\frac{6}{7}\cdot 7\frac{2}{3}}{6\frac{1}{4}\cdot 1\frac{2}{5}\cdot 5\frac{3}{4}} : \dfrac{3\frac{4}{9}\cdot 7\frac{1}{5}}{5\frac{1}{7}\cdot 7}$

458. 1) Бир тоонын $\frac{16}{17}$ ўлўзи экинчизининг $\frac{15}{17}$ ўлўзине тўнгей. Кажы тоо јаан база канча катап јаан?

2) Бир тооныг $\frac{15}{22}$ ўлўзи экинчизининг $\frac{15}{19}$ ўлўзине тўнгей. Кажы тоо јаан база канча катап јаан?

459. x-ти табар:

1) $9\frac{3}{4}\cdot x = 7\frac{1}{11}$ 2) $x : 2\frac{3}{4} = 9\frac{5}{8}$ 3) $x : \frac{7}{8} = 3\frac{3}{7}$

4) $2\frac{2}{3}\cdot x : \frac{4}{5} = 25$ 5) $7\frac{1}{2}\cdot\frac{1}{2}\cdot x = 22\frac{1}{2}$ 6) $\frac{2}{3}\cdot x\cdot\frac{1}{3} = 8$

460. 1) $1\frac{3}{5}$ боло берзин деп, кандый тооны $\frac{6}{7}$-ге катаптаар керек?

2) 1 боло берзин деп, $2\frac{1}{3}$-ни кандый тоого катаптаар керек?

461. 1) Jарты jок тоонын $\frac{1}{2}$ ўлўзин $\frac{3}{4}$ -ге катаптаарда, 30 боло берген. Jарты jок тооны таап алар.

2) Jарты jок тоонын $\frac{2}{3}$ ўлўзин $1\frac{3}{5}$ -ге ўлеерде, 25 боло берген. Jарты jок тооны таап алар.

462. Берилген тоолорго кайра учурлу болуп турган тоолорды табар:

$$5;\ 7;\ 1;\ \frac{1}{2};\ \frac{1}{10};\ \frac{2}{5};\ \frac{13}{15};\ 1\frac{1}{2};\ 3\frac{4}{5};\ 15\frac{1}{3}$$

463. Катаптаарыла солып, ўлеерин бўдўрип салар:

1) $\frac{3}{4} : \frac{1}{2}$ 2) $1\frac{1}{35} : 18$ 3) $56 : \frac{14}{15}$

4) $2\frac{34}{57} : \frac{37}{38}$ 5) $6\frac{5}{19} : \frac{17}{38}$ 6) $\frac{22}{51} : 7\frac{2}{17}$

464. (Сагышта бодоор.) Мындый учуралдарда эки тоонын произведениези канайда кубулар:

1) Олордын бирўзин $\frac{1}{3}$ -ге; $\frac{2}{5}$ -ге; $\frac{3}{7}$ -ге катаптап ийзе?

2) Олордын бирўзин $\frac{1}{5}$ -ге; $\frac{5}{6}$-га; $1\frac{2}{3}$ -ге ўлеп ийзе?

465. (Сагышта бодоор.) Мындый учуралдарда частный канайда кубулар:

1) Ўлелечини $2\frac{1}{3}$ -ге катаптаза? 2) Ўлелечини $5\frac{1}{2}$ -ге ўлезе?

3) Ўлеечини $1\frac{1}{2}$ -ге катаптаза? 4) Ўлеечини $10\frac{2}{5}$ -ге ўлезе?

5) Ўлелечини ле ўлеечини $3\frac{1}{2}$ -ге катаптаза?

466. Мындый учуралдарда эки тоонын произведениези канайда кубулар:

1) Көптөөчини $\frac{2}{5}$ -ге, көптөдөчини дезе $1\frac{1}{2}$ -ге катаптаза?

2) Көптөөчини $2\frac{1}{2}$ -ге катаптайла, көптөдөчини дезе $\frac{1}{2}$-ге ўлезе?

3) Көптөөчини $\frac{5}{8}$ -ге ўлейле, көптөдөчини дезе $\frac{4}{5}$-ге катаптаза?

4) Көптөөчини $3\frac{1}{2}$ -ге, көптөдөчини дезе $\frac{1}{2}$ -ге ўлезе?

467. Мындый учуралдарда частный канайда кубулар:

1) Ўлелечини ле ўлеечини $1\frac{1}{3}$ -ге катаптаза?

2) Ўлелечини $\frac{2}{3}$ -ге, ўлеечини дезе $\frac{1}{3}$ -ге катаптаза?

3) Ўлелечини $1\frac{1}{2}$ -ге, ўлеечини дезе $2\frac{1}{2}$ -ге ўлезе?

4) Ўлелечини $\frac{3}{4}$ -ге катаптайла, ўлеечини дезе $\frac{1}{2}$ -ге ўлезе?

468. 1) Алган тоо эки катапка көптөй берер эдип, $1\frac{1}{2}$ -ни кандый тоого кожор керек?

2) Алган тоо ўч катапка көптөй берер эдип, $3\frac{1}{3}$ -ни кандый тоого кожор керек?

469. 1949 јылда СССР-де текши площади 12 млн. *га* 97 заповедник болгон. Олордоң СССР-диң заповедниктериниң бастыра площадиниң $\frac{49}{60}$ ўлўзине тўнгей текши площадьту 41 заповедник РСФСР-диң јеринде болгон. РСФСР-диң заповедниктери СССР-диң бастыра заповедниктериниң кандый ўлўзи болуп јат? РСФСР-деги заповедниктердиң текши площади кандый?

470. 1) Кўрдиң сыны 25 *м*, тууразы дезе 8 *м*. Досконың сыны 8 *м*, тууразы дезе $\frac{1}{4}$ *м* болзо, кўрдиң үстўне јайарга канча доско керек?

2) Колхоз районның төс јерине јетире узуны 6 *км*, тууразы 6 *м* шоссе јол өткўрип салган. 1 абрага $\frac{1}{4}$ *куб. м* кумак уруп тартар болзо, јолды калыңы 4 *мм* кумакла јабарга, канча абра кумак тартып экелер керек?

471. (Кокыр-бодолго.) „Сениң тудуп алган балыгың канча кире бескелейт?“—деп уулчактаң сурагандар. „Ўч төртинчи килограмм ла база бойының бескезиниң ўч төртинчизи“—деп, ол каруузын јандырган. Балык канча кире бескелейт?

20 §. Эки тооның отношениези. Масштаб.

472. Мындый тоолордың отношениезин табар:

1) 10 ло 5 2) 3 ле $\frac{2}{3}$ 3) $\frac{1}{2}$ ле $\frac{1}{4}$

4) $1\frac{2}{5}$ ле $1\frac{3}{5}$ 5) $1\frac{1}{2}$ ле 2 6) $2\frac{1}{3}$ ле $1\frac{1}{5}$

473. 1) Ээчий турган член $7\frac{7}{18}$, отношение дезе $\frac{2}{7}$ болзо, отношениең озо турган членин таап алар.

2) Озо турган член $\frac{5}{12}$, отношение дезе $2\frac{1}{2}$ болзо, отношениең ээчий турган членин таап алар.

474. Отношениениң јарты јок членин табар:

1) $1\frac{1}{2} : x = \frac{1}{2}$ 2) $18\frac{6}{25} : x = 22\frac{4}{5}$

3) $x : 6\frac{8}{9} = \frac{3}{4}$ 4) $x : 1\frac{31}{35} = 9\frac{1}{3}$

475. Отношениелерди кыскартып салар:

1) 25 : 75	2) 150 : 350	3) 36 : 144
4) 45 : 18	5) 66 : 165	6) 188 : 408
7) 1 225 : 1125	8) 1 024 : 960	9) 9 180 : 540

476. $\frac{2}{5}$ деп тооның мындый тоолорго отношениезин табар:

2; $\frac{5}{6}$; $1\frac{2}{3}$.

477. 1) 8; 10; 12; 20; 24; 40 тиштӱ шестерёнкалардаң эжерлер талдап алар, олордың тиштериниң отношениези мындый болзын: $\frac{1}{2}$; $\frac{1}{4}$; $\frac{1}{5}$; $\frac{2}{3}$; $\frac{3}{5}$; 2; 3.

2) Митя, баскетбольный мячты корзинага 20 катап таштайла, 8 катап кийдире таштаган, Лёша дезе, 36 катап таштайла, 10 катап кийдире таштаган. Кемизиниң мергени артык?

478. Канча болор:

1) $5\frac{3}{5}$ *кв. дм*-диң $\frac{7}{10}$ *кв. см*-ге отношениези?

2) $\frac{7}{10}$ *кв. см*-диң $5\frac{3}{5}$ *кв. дм*-ге отношениези?

479. Адазы 48 јашту, уулы дезе 20 јашту. Адазының ла уулының јаштары ортодогы отношение эмди кандый? 4 јыл мынаң озо? 12 јыл мынаң озо? Јылдар өткөн сайын отношение канайда кубулат?

480. 1) Бийиги $2\frac{1}{2}$ *м* шыйдамның көлӧткӧзи $3\frac{3}{4}$ *м*. Шый-

дамның бийиги шыйдамның көлөткөзинин узунына кандый отношениелў болгонын таап алар.

2) Узуны $7\frac{4}{5}$ *м* армакчы эки ўлўге кезилген, баштапкы ўлўзи экинчизинен $1\frac{4}{5}$ *м*-ге узун. Армакчының эки кезинтизининг отношениезин таап алар.

481. Берилген тоолордың отношениезин табала, олорды проценттерле темдектеп көргўзер: 1-диң 2-ге; 1-диң 4-кө; 1-диң 5-ке; 1-диң 10-го; 1-диң 25-ке; 1-диң 1-ге.

482. Берилген тоолорды проценттерле темдектеп көргўзер:

$$\frac{3}{4};\ \frac{2}{5};\ \frac{3}{10};\ \frac{7}{25};\ 1;\ 2$$

483. Кандый процент болуп јат: 5-тен 1? 28-тен 7? 200-тен 150? 400 *кг*-нан 80 *кг*? 800 салковойдоң 600 салковой?

484. 1) Класстың 40 ўренчигинен 16 кижи отличниктер. Отличниктер класстың бастыра ўренчиктериниң кандый проценти болуп јат?

2) Буудайдың 2 000 ўренинен 1 800 ўрени тирў болгон эмтир. Ўреннің өзўгириниң процентин билип алар.

485. 1) Бааларды јабызаткалакта, килограмм калаш 1 салк. 20 акчага турган, јабызаткан кийининде дезе 1 салк. 05 акчага турар болды. Калаштың баазын канча процентке јабызаткан?

2) 300 *г* чейинтиге 15 *г* тус кирип турган болзо, чейинтидеги тустың процентин билип алар.

486. Чертёжто алынган кандый ла кезинтининг узунының ого келижип турган чын кезинтинин узунына отношениезин тоо (численный) масштаб деп айдар.

1) Јерде 20 *м* ыраагын планда узуны 2 *см* кезинти эдип јурап койгон. Картаның тоо масштабын билип алар.

2) Москва ла Ленинград ортодогы 650 *км* јолды картада узуны $6\frac{1}{2}$ *см* кезинти эдип јурап койгон. Картаның тоо масштабын таап алар.

487. 1) Картаның масштабы $\frac{1}{100000}$ болзо, узуны 101 *км* Волго-Донской канал топографический картада кандый кезинтиле көргўзилер?

2) Картаның масштабы $\frac{1}{100000}$ болзо, узуны 227 *км* Беломорско-Балтийский канал топографический картада кандый кезинтиле көргўзилер?

488. Топографический картанын тоо масштабы $\frac{1}{50000}$. Картада узуну 1 *см*; 5 *см*; $2\frac{1}{2}$ *см* кезинтилер јерде кандый ыраагын темдектеер?

21 §. Тегин дробьторло бўдўрер бастыра действиелерге бодолголор ло примерлер.

Көргўзилген действиелерди бўдўрер:

489. 1) $2:\frac{3}{5}+\frac{3}{5}:2+1\frac{1}{2}:6+6:1\frac{1}{2}$

2) $6\frac{1}{4}\cdot 8-3\frac{2}{3}\cdot 5\frac{1}{2}+2\frac{2}{5}\cdot 4\frac{7}{12}$

3) $2\frac{1}{2}\cdot 48-3\frac{2}{3}:\frac{1}{18}+5\frac{5}{12}:\frac{7}{36}$

4) $13\frac{1}{2}:1\frac{1}{3}+16\frac{1}{2}\cdot 1\frac{5}{11}+19\frac{1}{4}:\frac{4}{25}$

490. 1) $\left(3\frac{1}{2}-2\frac{2}{3}+5\frac{5}{6}+4\frac{3}{5}\right)\cdot 24$

2) $\left(5\frac{3}{8}+18\frac{1}{2}-7\frac{5}{24}\right):16\frac{2}{3}$

3) $\left(12\frac{5}{12}+1\frac{2}{3}-3\frac{5}{6}+2\frac{3}{4}\right):\left(2\frac{1}{2}\cdot\frac{2}{5}-\frac{7}{9}\right)$

4) $48\frac{3}{5}:6\frac{3}{4}\cdot\frac{5}{12}-2\frac{5}{6}+1\frac{75}{94}\cdot\left(1\frac{1}{2}\cdot\frac{1}{3}-13:26\right)$

491. 1) $\left(\frac{5}{7}\cdot 2\frac{1}{3}\cdot\frac{5}{6}-1\right):\left(1-\frac{7}{8}\cdot 1\frac{3}{5}\cdot\frac{3}{14}\right)$

2) $\left(8\frac{7}{15}-3\frac{3}{4}+4\frac{2}{5}-8\frac{7}{60}\right):\left(4\frac{1}{4}-2\frac{3}{4}\right)$

3) $\left(1\frac{8}{13}\cdot\frac{13}{42}+5\frac{5}{7}:\frac{8}{21}\right):\left(8\frac{1}{8}+3\frac{1}{2}\right)$

4) $\left(2\frac{3}{5}:6\frac{1}{15}+1\frac{1}{14}-1\frac{39}{73}\right)\cdot\left(5\frac{5}{7}-5\frac{1}{16}\right)$

492. 1) $\dfrac{12\frac{4}{5}\cdot 3\frac{3}{4}-4\frac{4}{11}\cdot 4\frac{1}{8}}{11\frac{2}{3}:2\frac{4}{7}}$ 2) $\dfrac{28\frac{4}{5}:13\frac{5}{7}+6\frac{3}{5}:\frac{2}{3}}{1\frac{11}{16}:2\frac{1}{4}}$

3) $\dfrac{2\frac{3}{8}:\frac{3}{4}+24\frac{7}{9}}{7\frac{1}{8}-157\frac{4}{5}:24}$ 4) $\dfrac{\left(1\frac{1}{2}+2\frac{2}{3}+3\frac{3}{4}\right)\cdot 3\frac{3}{5}}{14-15\frac{1}{8}:2\frac{1}{5}}$

493. 1) $\left[\left(\frac{15}{28}-\frac{11}{36}\right)\cdot\frac{21}{29}+6\frac{6}{7}:\frac{16}{21}\right]:16\frac{1}{2}$

2) $\left[\left(4\frac{5}{7}-1\frac{11}{14}\right)\cdot 4\frac{2}{3}+\left(3\frac{2}{9}-1\frac{5}{6}\right)\cdot\frac{18}{25}\right]:2\frac{3}{4}$

3) $1\frac{9}{40}\cdot\left[7\frac{5}{7}:3\frac{3}{5}-\left(\frac{53}{56}-\frac{29}{35}\right):\frac{33}{40}\right]$

4) $\left[\left(5\frac{5}{9}-\frac{7}{18}\right):35+\left(\frac{40}{63}-\frac{8}{21}\right):20+\left(\frac{83}{90}-\frac{41}{50}\right):2\right]\cdot 35$

494. 1) $\left(20\frac{8}{15}\cdot 7\frac{1}{2}-54\frac{3}{5}:2\frac{1}{2}\right):\left(3\frac{13}{21}\cdot 8\frac{2}{5}-29\frac{2}{5}\right)-\frac{5}{6}\cdot 1\frac{1}{5}+\frac{21}{25}$

2) $\frac{7}{9}\cdot 1\frac{2}{7}+43\frac{3}{4}:11\frac{2}{3}-3\frac{18}{25}+1\frac{1}{45}\cdot\left(37\frac{1}{2}:2\frac{1}{12}-1\frac{3}{23}\cdot 9\right)+\frac{47}{100}$

3) $11\frac{2}{5}+7\frac{1}{2}\cdot\left(285\frac{3}{5}:14-1\frac{23}{30}+\frac{13}{50}\right):\left(24\frac{2}{5}-10\frac{23}{100}\right)$

4) $\frac{2}{5}+2\frac{4}{9}:\left[\left(7\frac{5}{12}-5\frac{3}{4}\right):22\frac{1}{2}+10\cdot\frac{5}{18}\right]-\frac{4}{5}$

495. 1) $\dfrac{14\frac{4}{5}-6\frac{11}{12}+12\frac{3}{4}-7\frac{2}{15}}{10\frac{2}{3}-3\frac{11}{12}}+2\frac{2}{3}\cdot 3\frac{3}{4}$

2) $\dfrac{1\frac{9}{16}\cdot 3\frac{1}{5}+16\frac{2}{3}-9:2\frac{2}{5}}{17\frac{7}{12}-6\frac{1}{3}}+\dfrac{12\frac{2}{3}-61\frac{1}{2}:6\frac{3}{4}}{2\frac{2}{3}}$

3) $\dfrac{36\frac{2}{3}:15+8\frac{2}{3}\cdot 7}{12\frac{1}{3}+8\frac{6}{7}:2\frac{4}{7}}+\dfrac{2\frac{3}{8}:\frac{3}{4}+24\cdot\frac{7}{9}}{7\frac{2}{3}-157\frac{4}{5}:24}$

4) $\dfrac{\left(9\frac{1}{4}-7\frac{2}{5}\right)\cdot 2\frac{1}{2}-1\frac{1}{2}}{\left(3\frac{1}{8}+4\frac{3}{20}-1\frac{5}{48}-5\frac{2}{5}\right):3\frac{1}{12}}+\dfrac{6-4\cdot\frac{1}{10}}{7+1:\frac{3}{7}}$

496. 1) $\dfrac{\left(9-5\frac{3}{8}\right)\cdot\left[4\frac{5}{12}-4:2\frac{2}{3}+\left(\frac{3}{10}-\frac{1}{2}:4\right)\cdot\frac{4}{7}\right]}{\frac{1}{24}+\frac{1}{4}:13\frac{1}{3}}$

2) $\left[\dfrac{\left(3\frac{2}{5}+1\frac{5}{7}\right)\cdot 11\frac{2}{3}}{1\frac{2}{9}-1\frac{1}{18}}-\dfrac{\left(10\frac{3}{4}-1\frac{5}{6}\right)\cdot 6}{\left(5\frac{3}{20}-4\frac{1}{4}\right)\cdot 1\frac{1}{9}}\right]:42\frac{1}{2}$

3) $\dfrac{\left[\left(\frac{23}{36}+\frac{31}{63}\right)-\left(\frac{3}{4}+\frac{5}{21}\right)\right]\cdot 48 : \left(\frac{3}{5}:\frac{7}{8}\right)}{\left(\frac{19}{26}+\frac{14}{39}-\frac{1}{6}\right)\cdot 54\frac{1}{6} : \left(8\frac{4}{7}:\frac{12}{35}\right)}$

4) $3\frac{1}{4}-\left[\dfrac{6:\frac{3}{5}-1\frac{1}{6}\cdot\frac{6}{7}}{4\frac{1}{5}\cdot\frac{10}{11}+5\frac{2}{11}}-\dfrac{\left(\frac{3}{20}+\frac{1}{2}-\frac{1}{15}\right)\cdot\frac{12}{49}}{3\frac{1}{3}+\frac{2}{9}}\right]\cdot 2\frac{1}{3}$

497. 1) $\dfrac{\left(20-31\frac{4}{15}\cdot\frac{3}{7}\right):2\frac{1}{5}}{\left(6+1:\frac{3}{10}\right)\cdot\frac{15}{28}}+\dfrac{9\frac{1}{4}+\left(8-3\frac{1}{4}\right):6\frac{1}{3}}{\left(7\frac{1}{2}+5\frac{5}{9}+7\frac{1}{2}\right)\cdot\frac{27}{185}}$

2) $\left\{\left[\frac{1}{3}+\frac{8}{33}\cdot\left(\frac{5}{6}-\frac{3}{8}\right)\right]:\left(8\frac{17}{56}+6\frac{5}{12}-12\frac{1}{8}-1\frac{29}{84}\right)\right\}\cdot 3\frac{3}{4}$

3) $\left\{\left[\left(1\frac{1}{4}-\frac{5}{12}-\frac{4}{5}\right)\cdot 4\frac{52}{77}-\frac{8}{55}\right]\cdot 6\frac{9}{16}+\frac{1}{18}\right\}:5\frac{4}{9}$

4) $\dfrac{\left[\left(5\frac{7}{12}-3\frac{11}{18}+1\frac{1}{24}\right)\cdot 1\frac{5}{31}-\frac{3}{52}\cdot\left(2\frac{1}{2}+1\frac{5}{6}\right)\right]\cdot 1\frac{7}{13}}{\frac{19}{84}:\left(4\frac{13}{42}-3\frac{13}{28}+2\frac{5}{24}\right)+1\frac{2}{27}-\frac{1}{3}\cdot\frac{8}{9}:2}$

498. Мындый учуралдарда x-ти табар:

1) $\frac{3}{8}\cdot x+25=100$ 2) $\frac{1}{9}\cdot x-20=56$

3) $\frac{7}{15}\cdot x-50\frac{3}{4}=19\frac{1}{4}$ 4) $40-\frac{3}{8}\cdot x=35\frac{1}{2}$

5) $\left(2\frac{4}{5}\cdot x-50\right):\frac{2}{3}=51$ 6) $\left(4\frac{1}{2}-2\cdot x\right)\cdot 3\frac{1}{3}=\frac{11}{15}$

499. Мындый учуралдарда x-ти табар:

1) $6:\left(\dfrac{\frac{3}{5}\cdot x+8}{20}+9\right)=\dfrac{3}{5}$ $\left(3\frac{1}{2}:4\frac{2}{3}+x-3\frac{1}{2}\right)\cdot 4\frac{4}{5}=10$

3) $\left[1\frac{7}{10}:\left(1\frac{2}{3}\cdot x-3\frac{3}{4}\right)\right]:\frac{8}{85}=1\frac{5}{12}$ 4) $1-\left(5\frac{3}{8}+x-7\frac{5}{24}\right):16\frac{2}{3}=0$

500. 1) Ja рты jок тоонын $\frac{3}{10}$ ўлўзине $10\frac{1}{2}$-ни кожуп ийзе, $13\frac{1}{2}$ болор. Jарты jок тооны таап алар.

2) Jарты jок тооның $\frac{7}{10}$ ўлўзинең $10\frac{1}{2}$-ни айрып ийзе, 15 болор. Jарты jок тооны таап алар.

501. Jарты jок тооның $\frac{3}{4}$ ўлўзинең 10-ды айрыйла, болго разностьты 5-ке катаптап ийзе, 100 болор. Jарты jок тоон таап алар.

502. Jарты jок тооны оның $\frac{2}{3}$ ўлўзине көптөдип ийзе 60 болор. Ол кандый тоо?

503. Jарты jок тоого анчаны ок кожоло, база $20\frac{1}{3}$- ни ко жуп ийзе, $105\frac{2}{5}$ болор. Jарты jок тооны таап алар.

---

504. 1) Эмди 6 час энгир. Коноктың арткан ўлўзи өткөн ўлўзининг кандый ўлўзи болуп jат база коноктың кандый ўлўзи арткан?

2)* Пароход эки город ортодогы jолды сууны төмөн 3 конокко, сууны өрө дезе 4 конокко өдөт. Бир городтоң экинчи городко jетире салдар канча конок кайкалап барар?

505. 1) Комбайнер буудайды бир участоктоң ўч кўнге jуунадып салган. Баштапкы кўнде буудайды ол участоктың бастыра площадининг $\frac{5}{18}$ ўлўзинең jуунадып салган, экинчи кўнде арткан площадьтың $\frac{7}{13}$ ўлўзинең, ўчинчи кўнде—арткан $30\frac{1}{2}$ *га* плошадьтаң. Орто тооло кажы ла гектардаң 20 *ц* буудай jуунадылган. Бастыра участоктоң канча кире буудай jуунадылган?

2) Автомобильдў маңтадарында турушкан улус баштапкы кўнде бастыра jолдың $\frac{3}{11}$ ўлўзин, экинчи кўнде арткан jолдың $\frac{7}{20}$ ўлўзин, ўчинчи кўнде jаңы артканының $\frac{5}{13}$ ўлўзин өткөн, төртинчи кўнде дезе—арткан 320 *км*-ди. Автомобильдў маңтадар jолдың узуны кандый?

506. 1) Автомобиль баштапкы кўнде бастыра jолдың $\frac{3}{8}$ ўлўзин, экинчи кўнде баштапкы кўнде өткөнининг $\frac{15}{17}$ ўлўзин, ўчинчи кўнде арткан 200 *км*-ди өткөн. 10 *км* jолдо ав-

томобиль $1\frac{3}{5}$ *кг* бензин кородып турган болзо, ол бастыра јолго канча кире бензин короткон?

2) Город төрт районду. Баштапкы райондо городтың бастыра јурт улузының $\frac{4}{13}$ ўлўзи јуртап јат, экинчизинде баштапкы райондогы јурт улустың тоозының $\frac{5}{6}$ ўлўзи, ўчинчизинде јаба алган баштапкы эки райондогы јурт улустың тоозының $\frac{4}{11}$ ўлўзи, төртинчи райондо дезе 18 мың кижи јуртап јат. Јаңыс кижи орто тооло күнине 500 *г* калаш јип турган болзо, городтың бастыра јурт улузына 3 күнге канча кире калаш керек?

507. 1) Турист баштапкы күнде бастыра јолдың $\frac{10}{31}$ ўлўзин базып өткөн, экинчизинде баштапкы күнде өткөнинің $\frac{9}{10}$ ўлўзин, ўчинчи күнде дезе—јолдың арткан ўлўзин, бу ок өйдө ўчинчи күнде ол, экинчи күнге көрө, 12 *км*-ге көп базып өткөн. Ўч күннің кажызында ла турист канча километр базып өткөн?

2) *А* городтоң *Б* городко јетире бастыра јолды автомобиль ўч күнге өткөн. Баштапкы күнде автомобиль бастыра јолдың $\frac{7}{20}$ ўлўзин, экинчи күнде арткан јолдың $\frac{8}{13}$ ўлўзин өткөн, ўчинчи күнде дезе, баштапкы күнге көрө, 72 *км*-ге ас өткөн. *А* ла *Б* городтор ортодогы јолдың узуны кандый?

508. 1) Завод ўч цехтў болгон. Баштапкы цехтиң ишмекчилериниң тоозы заводтың бастыра ишмекчилериниң $\frac{2}{5}$ ўлўзи болуп јат; экинчи цехте ишмекчилер баштапкы цехтегизинең $1\frac{1}{2}$ катап ас, ўчинчи цехте дезе экинчи цехтегизинең 100 ишмекчиге көп. Заводто бастыра канча ишмекчи?

2) Трамвай јўрер јолдың узуны $14\frac{3}{8}$ *км*. Бу јолды сындай трамвай 18 катап токтоп, кажы ла токтой тўшкенине орто тооло $1\frac{1}{6}$ минут өткўрет. Бастыра јолдо трамвай орто тооло часка $12\frac{1}{2}$ *км* өдөт. Бастыра јолды бир катап өдөргө трамвайга канча өй керек?

509. 1) Баштапкы неделеде артель бойында бар болгон

сырьёныҥ $\frac{1}{3}$ ўлўзин, экинчи неделеде дезе артканыныҥ $\frac{1}{3}$ ўлўзин короткон. Баштапкы неделеде, экинчи неделеге көрө, $\frac{3}{5}$ *т*-га көп сырьё кородылган болзо, артельде канча кире сырьё арткан?

2) Колхозтыҥ бастыра јериниҥ $\frac{3}{5}$ ўлўзи аш ўрендеерге чыгарылган, арткан јердиҥ $\frac{13}{36}$ ўлўзинде маалалар ла өлөҥ чабар јер, арткан јерде—агаш. Колхозтыҥ аш ўрендеер јери агашту јеринеҥ 217 *га*-га көп. Аш ўрендеерге чыгарылган јердиҥ $\frac{1}{3}$ ўлўзи арышла ўренделген, артканы дезе—буудайла. Колхоз канча гектар јерди буудайла, канча гектар јерди арышла ўрендеген?

510. 1) Кажы ла досконыҥ сыны $6\frac{2}{3}$ *м*, тууразы дезе сынының $\frac{3}{80}$ ўлўзи болуп турган болзо, комнатада сыны $6\frac{2}{3}$*м*, тууразы $5\frac{1}{4}$ *м* пол јайарга канча доско барар?

2) Прямоугольник кеберлў площадканыҥ сыны $45\frac{1}{2}$*м*, оныҥ тууразы дезе сынының $\frac{5}{13}$ ўлўзи болуп јат. Бу площадканы тууразы $\frac{4}{5}$ *м* јол курчаган. Јолдыҥ площадин таап алар.

---

511. Берилген тоолордыҥ орто арифметическийин табар:

1) 10 ло $5\frac{1}{2}$

2) $6\frac{1}{3}$ ле $8\frac{4}{5}$

3) $25\frac{3}{5}$ ле $42\frac{5}{6}$

4) 15 $\frac{2}{5}$, $\frac{3}{4}$ ле $6\frac{1}{2}$

5) $\frac{1}{2}$, $\frac{2}{5}$ ле $\frac{1}{6}$

6) 19 $\frac{3}{4}$, $28\frac{2}{7}$, $12\frac{1}{5}$ ле 4

512. 1) Эки тооныҥ орто арифметическийи $6\frac{1}{6}$. Тоолордыҥ бирўзи $3\frac{3}{4}$. Экинчи тооны таап алар.

2) Эки тоонын орто арифметическийи $14\frac{1}{4}$. Ол тоолордын бирўзи $15\frac{5}{6}$. Экинчи тооны таап алар.

513. 1) Товарный поезд јолдо ўч час болгон. Баштапкы часка ол $36\frac{1}{2}$ *км*, экинчи часка 40 *км* ле ўчинчи часка $39\frac{3}{4}$ *км* өткөн. Поездтин орто тўргенин таап алар.

2) Автомобиль баштапкы эки часка $81\frac{1}{2}$ *км*, онын кийининдеги $2\frac{1}{2}$ часка дезе 95 *км* өткөн. Ол орто тооло часка канча километр ёдўп турган?

514. Советский герой-лётчиктер Чкалов, Байдуков ло Беляков Москвадан Америкага учуп, $10148\frac{293}{1000}$ *км*-ди 62 час 17 минутка өткөндөр. Олор кандый тўргениле учуп баргандар?

515. Турада ўч биле улус јуртап јат. Квартиразын јарыларга баштапкы биле 3 электрический лампочка тудунат, экинчи биле 4, ўчинчизи 5 лампочка. Лампалардын оды тўнгей кўчтў бололо, электрический от учун төлөйтөн текши баазы (бастыра турага) $52\frac{4}{5}$ салк. болгон болзо, электрический от учун кажы ла биле канчаны төлөөр учурлу?

516. Мааланын јеринен картошко казылган: 50 төстин кажызынан ла $1\frac{1}{10}$ *кг*-нан, 70 төстин кажызынан ла $\frac{4}{5}$ *кг*-нан, 80 төстин кажызынан ла $\frac{9}{10}$ *кг*-нан. Кажы ла төстөн орто тооло канча килограмм картошко казылган?

---

517. 1) Эки тоонын суммазы $7\frac{1}{2}$. Бир тоо экинчизинен $4\frac{4}{5}$-ге јаан. Ол тоолорды таап алар.

2) Татарский ле Керченский өткўштердин јалбагын көргўзип турган тоолорды кожуп ийзе, $11\frac{7}{10}$ *км* болор. Татарский өткўш Керченский өткўштен $3\frac{1}{10}$ *км*-ге јалбак. Кажы ла өткўштин јалбагы кандый?

518. Квартира ўч кипту. Баштапкы кыптың площади $24\frac{3}{8}$ *кв. м*, онызы квартираның бастыра площадининг $\frac{13}{36}$ ўлўзи болуп јат. Экинчи кыптың площади ўчинчизининг площадинең $8\frac{1}{8}$ *кв. м*-ге јаан. Экинчи кыптың площади кандый?

519. 1) Ўч тоонын суммазы $35\frac{2}{3}$. Баштапкы тоо экинчизинең $5\frac{1}{3}$-ге көп, ўчинчизинең дезе $3\frac{5}{6}$-га көп. Ол тоолорды таап алар.

2) Јаңы Јер, Сахалин ле Тўндўк Јер деп ортолыктардың текши площади $196\frac{7}{10}$ муң *кв. км*. Јаңы Јердиң площади Тўндўк Јердиң площадинең $44\frac{1}{10}$ муң *кв. км*-ге јаан, Сахалинниң площадинең дезе $5\frac{1}{5}$ муң *кв. км*-ге јаан. Өрө айдылган ортолыктардың кажызының ла площади кандый?

520. Темирдиң ўч болчогы јаба $17\frac{1}{4}$ *кг* бескелейт. Баштапкы болчоктың бескезин $1\frac{1}{2}$ *кг*-га, экинчизиниң бескезин $2\frac{1}{4}$ *кг*-га астадып ийзе, темирдиң бастыра ўч болчогы тўңей бескелў болор. Темирдиң кажы ла болчогы канча кире бескелеген?

521. 1) Эки тоонын суммазы $15\frac{1}{5}$. Баштапкы тоону $3\frac{1}{10}$-га астадала, экинчизин дезе $3\frac{1}{10}$-га көптөдип ийзе, ол тоолор тўңей боло берер. Кажы ла тоо кандый?

2) Эки кайырчакта $38\frac{1}{4}$ *кг* крупа болгон. Бир кайырчактаң экинчизине $4\frac{3}{4}$ *кг* крупа уруп ийзе, кайырчактарда экўлезинде крупа теп-теңнең боло берер. Кажы ла кайырчакта канча кире крупа?

522. 1) Эки тоонын суммазы $17\frac{17}{30}$. Баштапкы тоодоң $5\frac{1}{2}$-ни айрыйла, экинчизине кожуп ийзе, баштапкы тоо экин-

чизинең $2\frac{17}{30}$-га јаан болор. Тоолорды экўлезин таап алар.

2) Эки кайырчакта $24\ \frac{1}{4}$ *кг* яблоко. Баштапкы кайырчактаң экинчизине $3\ \frac{1}{2}$ *кг* яблоко салып ийзе, баштапкызында яблоколор экинчи кайырчактагызынаң $\frac{3}{5}$ *кг*-га көп боло берер. Кажы ла кайырчакта канча килограмм яблоко?

523. 1) Эки тооныҥ суммазы $8\frac{11}{14}$, олордыҥ разнозы дезе $2\frac{3}{7}$. Ол тоолорды таап алар.

2) Катер сууны төмөн часка $15\frac{1}{2}$ *км*, сууны өрө дезе часка $8\frac{1}{4}$ *км* ӧдўп турган. Сууныҥ тўргени кандый?

---

524. 1) Эки гаражта 110 машина, олордыҥ бирўзинде машиналар экинчизиндегизинеҥ $1\frac{1}{5}$ катап көп. Кажы ла гаражта канча машина?

2) Эки кыпту квартираныҥ улус јуртап јадар площади $47\frac{1}{2}$ *кв. м*. Бир кыптыҥ площади экинчизиниҥ площадиниҥ $\frac{8}{11}$ ўлўзи болуп јат. Кажы ла кыптыҥ площадин таап алар.

525. 1) Јестеҥ ле мөҥўннеҥ турган сплав 330 *г* бескелейт. Ол сплавта јестиҥ бескези мөҥўниҥ бескезиниҥ $\frac{5}{28}$ ўлўзи болуп јат. Сплавта мөҥўн канча кире, јес канча кире?

2) Эки тооныҥ суммазы $6\frac{3}{4}$, частныйы дезе $3\frac{1}{2}$. Ол тоолорды таап алар.

526. Ўч тооныҥ суммазы $22\frac{1}{2}$. Экинчи тоо баштапкызыныҥ $3\frac{1}{2}$ катап, ўчинчи тоо $2\frac{1}{4}$ катап көп. Ол тоолорды таап алар.

527. 1) Эки тооныҥ разнозы 7; јаан тооны кичинегине ўлеерде болгон частный $5\frac{2}{3}$. Ол тоолорды таап алар.

2) Эки тоонын разнозы $29\frac{3}{8}$, олордын кратный отношениези дезе $8\frac{5}{6}$. Ол тоолорды таап алар.

528. Класста урокторго келбеген үренчиктердин тоозы келгендеринин тоозынын $\frac{3}{13}$ үлүзи болуп јат. Келген үренчиктер келбегендеринен 20 кижиге көп болзо, класста список аайынча бастыра канча үренчик?

529. 1) Эки тоонын разнозы $3\frac{1}{5}$. Бир тоо экинчизинин $\frac{5}{7}$ үлүзи болуп јат. Ол тоолорды таап алар.

2) Адазы уулынан 24 јашка јаан. Уулынын јажы адазынын јажынын $\frac{5}{13}$ үлүзи болуп јат. Адазы канча јашту, уулы канча јашту?

530. Дробьтын знаменатели онын числителинен 11-ге јаан. Дробьтын знаменатели числителинен $3\frac{3}{4}$ катап јаан болзо, дробь бойы канчага түңей?

531—532 №-лү бодолголорды сагышта бодоор.

531. 1) Баштапкы тоо экинчизинин $\frac{1}{2}$ үлүзи болуп јат. Экинчи тоо баштапкызынан канча катап јаан?

2) Баштапкы тоо экинчизинин $\frac{3}{2}$ үлүзине түңей. Экинчи тоо баштапкы тоонын кандый үлүзи болуп јат?

532. 1) Баштапкы тоонын $\frac{1}{2}$ үлүзи экинчи тоонын $\frac{1}{3}$ үлүзине түңей. Экинчи тоо баштапкы тоонын кандый үлүзи болуп јат?

2) Баштапкы тоонын $\frac{2}{3}$ үлүзи экинчи тоонын $\frac{3}{4}$ үлүзине түңей. Экинчи тоо баштапкы тоонын кандый үлүзи болуп јат? Баштапкы тоо экинчизинин кандый үлүзи болуп јат?

533. 1) Эки тоонын суммазы 16. Экинчи тоонын $\frac{1}{3}$ үлүзи баштапкы тоонын $\frac{1}{5}$ үлүзине түңей болзо, ол тоолорды таап алар.

2) Эки тоонын суммазы 38. Баштапкы тоонын $\frac{2}{3}$ үлүзи экинчи тоонын $\frac{3}{5}$ үлүзине түңей болзо, ол тоолорды таап алар.

534. 1) Эки уулчак јаба 100 мешке терип алган. Баштапкы уулчактың терген мешкелериниң $\frac{3}{8}$ ўлўзи тоозы јанынаң экинчи уулчактың терген мешкелериниң $\frac{1}{4}$ ўлўзине тўњей. Кажы ла уулчак канча мешке терип алган?

2) Учреждениеде 27 кижи иштеп јат. Бастыра эр улустың тоозының $\frac{2}{5}$ ўлўзи бастыра ўй улустың тоозының $\frac{1}{2}$ ўлўзине тўњей болзо, учреждениеде канча эр улус ла канча ўй улус иштеп јат?

535*. Ўч уулчак волейбольный мяч садып алган. Баштапкы уулчактың берген акчазының $\frac{1}{2}$ ўлўзи экинчи уулчактың берген акчазының $\frac{1}{3}$ ўлўзине эмезе ўчинчи уулчактың берген акчазының $\frac{1}{4}$ ўлўзине тўњей болгоны ла ўчинчи уулчактың берген акчазы баштапкызының берген акчазынаң 6 салк. 40 акчага көп болгоны јарт болзо, кажы ла уулчактың берген акчазын билип алар.

536. 1) Бир тоо экинчизинеҥ 6-га јаан. Бир тооның $\frac{2}{5}$ ўлўзи экинчи тооның $\frac{2}{3}$ ўлўзине тўњей болзо, ол тоолорды таап алар.

2) Эки тооның разнозы 35. Баштапкы тооның $\frac{1}{3}$ ўлўзи экинчи тооның $\frac{3}{4}$ ўлўзине тўњей болзо, ол тоолорды таап алар.

---

537. 1) 10 тўњей тон ло 10 тўњей костюм көктөргө $67\frac{1}{2}$ *м* бөс кородылган. Бир костюмга, бир тонго көрө, бөс $\frac{1}{4}$ *м*-ге көп барган болзо, кажы ла тонго канча метр, кажы ла костюмга канча метр бөс барган?

2) Турист 435 *км*-ди $14\frac{5}{6}$ часка ӧдўп барган. Ол $6\frac{1}{2}$ час автобусла барган, арткан ӧйдө дезе пароходло. Пароход бир часка автобустаҥ 19 *км*-ге ас ӧдўп турган болзо, автобустың ла пароходтың тўргенин билип алар.

538. Јымжак вагондорго 25 тўњей билет ле кату вагондор-

го 60 тўнгей билет садылган, бастыразы 4 775 салковойго. Кату вагонныҥ биледи јымжак вагондыйынаҥ $33\frac{3}{4}$ салковойго јеҥил болгон. Кату вагонныҥ биледи канчага, јымжак вагондыйы канчага турган?

539. 1) Кўчи башка эки трактор јаба 246 *га* јаҥы јер сўрўп салган. Кўчтў деген трактор 15 кўн иштеген, экинчизи дезе 12 кўн, ол ок ўйдў баштапкы трактор кўнине экинчи трактордоҥ $1\frac{1}{4}$ катап кўп јер сўрўп турган. Бир кўнге кажы ла трактор канча гектар јер сўрўп турган?

2) Турист поездле $20\frac{1}{4}$ час, атту дезе $7\frac{1}{2}$ час барган. Бастыразын јаба алза, ол 1194 *км* ўткўн. Поездтиҥ тўргени аттыҥ тўргенинеҥ 7 катап кўп болгон болзо, поездтиҥ тўргени ле аттыҥ тўргени кандый?

540. 1) Столовыйга 1 536 салковойго 120 калбак ла 84 тарелка садып алгандар. Тарелканыҥ баазы калбактыҥ баазыныҥ $\frac{2}{5}$ ўлўзи болуп јат. Бир калбактыҥ баазы канча, бир тарелканыҥ баазы канча?

2) Самолёт 20 частыҥ туркунына 8 400 *км* учуп ўткўн. Сегис час ол салкынныҥ сокконы аайынча учкан, оноҥ улам оныҥ тўргени ўйиндеги тўргенинеҥ $1\frac{1}{2}$ катап кўп болгон. Самолёттыҥ ўйинде учар тўргени кандый болгон?

541*. 1) 696 *м* јерди сындай суу ўткўрер трубалар салып койгон, олордыҥ кезигиниҥ узуны $8\frac{1}{4}$ *м*, кезигиниҥ дезе — $5\frac{3}{4}$ *м*. Бастыразы 98 труба болгон болзо, эки башка трубалардыҥ кажызын ла канчадаҥ салган?

2) Ювелирный мастерскойдо мўнўннииҥ 1 599 *г* болчогынаҥ столовый ла чайный калбактар эдилген. Кажы ла столовый калбактыҥ бескези $65\frac{3}{8}$ *г*, кажы ла чайный калбактыҥ бескези дезе $45\frac{1}{4}$ *г* болгон. Бастыразы 30 калбак болгон болзо, канча столовый ла канча чайный калбак эдилген?

542*. 1) 240 тетрадька 740 лист чаазын кирген: тетрадьтар $2\frac{1}{2}$ лист ле $3\frac{1}{2}$ лист чаазыннаҥ эдилген. Эки башка тетрадьтардыҥ кажызы ла канчадаҥ эдилген?

2) Колхоз 33 кайырчак яблоконы ла сливаны садарга бе-

летеп койгон. Сливалу кайырчактың бескези $25\frac{1}{2}$ *кг*, яблоколу кайырчактың бескези дезе $20\frac{3}{4}$ *кг* болгон. Фрукталарлу бастыра кайырчактардың текши бескези $770\frac{1}{4}$ *кг* болзо, яблоколу канча кайырчак, сливалу канча кайырчак болгон?

543*. 1) 2 283 көнөк суу кирер бассейнге 2 труба өткўрип койгон. Час туркунына баштапкы трубала бассейнге $480\frac{2}{3}$ көнөк суу, экинчизиле дезе $360\frac{1}{3}$ көнөк суу киндире агат. Трубалар, бирўзи бирўзининг кийининде иштеп, бассейнди 5 часка толтырар аргалу болзын деп, кажы ла трубаны канча часка ачып ийер керек?

2) Јаан ородоң суу чыгарарында эки насос иштеп јат. Баштапкы насос часка $60\frac{1}{2}$ *куб. м* суу, экинчизи дезе $90\frac{1}{2}$ *куб. м* суу чыгара тартат. Насостор, бирўзи бирўзининг кийининде иштеп, 8 частың туркунына 544 *куб. м* суу чыгарган болзо, кажы ла насос канча час иштеген?

---

544. 1) Баштапкы бригада бир кезек ишти 36 күнге, экинчизи дезе 45 күнге бўдўрип салар аргалу. Бригадалар, экўлези кожо иштеп, ол ишти канча күнге бўдўрип салар?

2) Пассажирский поезд эки город ортодогы јолды 10 часка ёдёт, товарный поезд дезе бу јолды 15 часка ёдёт. Поездтер экўлези ол городтордоң бирўзи бирўзине удура јаңыс ёйдё атангандар. Олор канча частың бажында туштажар?

545. 1) Кош кёдўрер күчи башка ўч автомобиль, алдынаң башка иштеп, бир канча кошты тартып апарар аргалу: баштапкызы 10 часка, экинчизи 12 часка, ўчинчизи дезе 15 часка. Ончолоры кожо иштеп, олор ол ок кошты канча часка тартып апарар аргалу?

2) Эки станциядаң јаңыс ёйдё бирўзи бирўзине удура эки поезд атанып јат: баштапкы поезд бу станциялар ортодогы јолды $12\frac{1}{2}$ часка, экинчизи дезе $18\frac{3}{4}$ часка ёдёт. Кёндўккенинең ала канча частың бажында поездтер туштажар?

546*. Эки насос, экўлези кожо иштеп, буунтыны 10 часка толтырып салар аргалу. Тёрт частың туркунына кожо иштеген кийининде баштапкы насосты токтодып койгон, экинчизи дезе буунтының арткан бёлўгин 18 часка толтырып салган. Јаңыскан иштеп, бассейнди насостордың кажызы ла канча часка толтырып салар эди?

547. 1) Бассейнди баштапкы труба 5 часка толтырат, экинчи трубала дезе бассейннин суузы 6 часка ўзе ага берер. Трубаларды экўлезин јанғыс өйдө ачып ийзе, бастыра бассейн канча частың бажында толуп калар?

Ј а р т а г а н ы. Час туркунына бассейн бойының ичкирининг $\left(\frac{1}{5}-\frac{1}{6}\right)$ ўлўзине толот.

2) Эки трактор јаланғды 6 часка сўрўп салган. Баштапкы трактор, јанғыскан иштеп, бу јаланғды 15 часка сўрўп салар эди. Јанғыскан иштеп, бу јаланғды экинчи трактор канча часка сўрўп салар эди?

548*. Эки станциядан јанғыс өйдө бирўзи бирўзине удура эки поезд атанала, бойлорының көндўккенинең ала 18 частың бажында тушташкылайт. Станциялар ортодогы јолды баштапкы поезд 1 конок 21 часка ödўп турган болзо, бу јолды экинчи поезд канча өйгө ödöт?

549*. Бассейнди эки труба толтырат. Озо баштап баштапкы трубаны ачып ийгендер, оның кийининде дезе $3\frac{3}{4}$ частың бажында, бассейннин кабортозы толо берерде, экинчи трубаны ачып ийгендер. Кожо иштеп келген $2\frac{1}{2}$ частың бажында бассейн толо берген. Экинчи трубала бассейнге часка 200 көнөк суу кийдире агып турган болзо, бассейннин ичкирин билип алар.

---

550. 1) Бир јурттан јойу кижи базып чыккан. Оның кийининде $4\frac{1}{2}$ частың бажында ол ок јер јаар велосипедист атанган, оның тўргени јойу кижинин тўргенинең $2\frac{1}{2}$ катап көп. Јойу кижинин көндўккенинең ала канча частың бажында ого велосипедист једиже берер?

2) Тўрген поезд 3 часка $187\frac{1}{2}$ *км*, товарный поезд дезе 6 часка 288 *км* ödöт. Товарный поезд көндўккен кийининде $7\frac{1}{4}$ частың бажында ол ок јер јаар тўрген поезд атанат. Тўрген поезд товарный поездке канча өйдин бажында једиже берер?

551. Районның төс јерине јол ödўп турган эки колхозтоң јанғыс өйдө районго атту эки колхозчы атанган. Олордың баштапкызы бир часка $8\frac{3}{4}$ *км*-дең, экинчизи дезе баштапкызы-

нан $1\frac{1}{7}$ катап көп барып турган. Экинчи колхозчы баштапкызына $3\frac{4}{5}$ частың бажында једишкен. Колхозтор ортодогы ыраагын билип алар.

552. 1) Городтор ортодо суула барар јолдың узуны 264 *км*. Бу јолды пароход сууның агыны аайынча 18 часка өдүп, бу өйдиң $\frac{1}{12}$ үлүзин токтой түжүп турганына өткүрип койгон. Сууның түргени бир часка $1\frac{1}{2}$ *км*. Пароход токтоп түшпей, 87 *км*-ди тымык суула канча өйгө өдөр эди?

2) Моторлу кеме 207 *км*-ди сууның агыны аайынча $13\frac{1}{2}$ часка өдүп, бу өйдиң $\frac{1}{9}$ үлүзин токтой түжүп турганына өткүрип койгон. Сууның түргени бир часка $1\frac{3}{4}$ *км*. Бу кеме $2\frac{1}{2}$ часка тымык суула канча километр өдөр аргалу?

553. Катер 52 *км*-ди токтобой буунты суула 3 час 15 минутка өткөн. Оноң ары, бир часка $1\frac{3}{4}$ *км* агып турган сууны өрө барып, ол катер $2\frac{1}{4}$ часка $28\frac{1}{2}$ *км* өткөн, бу тушта түңгей өйгө 3 катап токтой түшкен. Кажы ла токтой түшкен сайын катер канча минут турган?

554. 12 час түште Ленинградтаң Кронштадт јаар пароход атанала, бу городтор ортодогы бастыра јолды $1\frac{1}{2}$ часка өткөн. Јолдо ол экинчи пароходло тушташкан, бу экинчи пароход баштапкызынаң $1\frac{1}{4}$ катап түрген барып, Кронштадттаң Ленинград јаар 12 час 18 минутта атанган эмтир. Пароходтор кажы часта тушташкан?

555. Поезд 630 *км* јолды 14 часка өдөр учурлу болгон. Бу јолдың $\frac{2}{3}$ үлүзин өдө берерде, оны 1 час 10 минуттың туркунына туткандар. Темдектелген јерине оройтыбай једерге, ол оноң ары кандый түргениле барар учурлу?

556. Эртен тура 4 час 20 минутта Киевтеҥ Одесса јаар товарный поезд атанала, бир часка орто тооло $31\frac{1}{5}$ *км* өдүп

турган. Бир кезек өйдиң бажында ого удура Одессадаң почтовый поезд чыккан. Почтовый поезд товарный поездтең $1\frac{17}{39}$ катап тўрген барып, бойыныҥ көндўккенинеҥ ала $6\frac{1}{2}$ частыҥ бажында товарный поездле тушташкан. Киев ле Одесса ортодогы јолдыҥ узуны 663 *км* болзо, почтовый поезд Одессадаҥ кажы часта чыккан?

557*. Час тал тўшти көргўзет. Частыҥ ла минуттыҥ стрелкалары канча өйдиҥ бажында учуражар?

---

558. 1) Завод ўч цехтў. Баштапкы цехтеги ишмекчилердиҥ тоозы заводтогы бастыра ишмекчилердиҥ 45%-и болуп јат, экинчи цехте ишмекчилер баштапкы цехтегизинеҥ $1\frac{1}{2}$ катап ас, ўчинчи цехте дезе экинчи цехтегизинеҥ 300 ишмекчиге ас. Заводто бастыра канча ишмекчи?

2) Городто ўч орто школ. Баштапкы школдогы ўренчиктердиҥ тоозы бу ўч школдыҥ бастыра ўренчиктериниҥ 30%-и болуп јат; экинчи школдо ўренчиктер баштапкы школдогызыныҥ $1\frac{1}{2}$ катап көп, ўчинчи школдо дезе экинчи школдогызыныҥ 420 ўренчикке ас. Ўч школдо бастыра канча ўренчик?

559. 1) Ортозы 215 *км* *А* городтоҥ *Б* городко легковой автомобиль чыгала, бир часка 50 *км* өдўп турган. Оныла јаҥыс өйдө *Б* городтоҥ *А* городко грузовой автомобиль чыккан. Грузовой автомобильдиҥ бир часка барар тўргени легковой автомобильдиҥ тўргенииниҥ 72%-и болуп турган болзо, грузовой автомобильге јолугарыныҥ озо легковой автомобиль канча километр өткөн?

2) *А* ла *Б* городтордыҥ ортозы 210 *км*. *А* городтоҥ *Б* городко легковой машина атанган. Оныла јаҥыс өйдө *Б* городтоҥ *А* городко грузовой машина атанган. Легковой машина часка 48 *км* өдўп турган бололо, грузовой машинаныҥ часка барар тўргени легковой машинаныҥ тўргенииниҥ 75%-и болуп турган болзо, легковой машинага јолугарыныҥ озо грузовой машина канча километр өткөн?

560. Колхоз буудайды ла арышты јуунадып алган. Буудайла, арышка көрө, 20 *га*-га көп јер ўрендеген болгон. Буудайдыҥ да, арыштыҥ да тўжўми 1 *га* јерден 20 *ц* болор туштa текши јуунадылган арыш бастыра буудайдыҥ $\frac{5}{6}$ ўлўзи болгон. Бастыра јуунадып алган буудайдыҥ ла арыштыҥ $\frac{7}{11}$

ўлўзин колхоз государствого садып ийген, арткан ашты дезе бойына артырып алган. Государствого саткан ашты тартып апарарга, эки тонна кödўрер машиналарга канча jорык (рейс) эдерге керек болды?

561. Калаш эдер заводко арыштың ла буудайдың кулурын тартып экелгендер. Буудайдың кулурының бескези арыштың кулурының бескезиниң $\frac{3}{5}$ ўлўзи болгон, арыштың кулурын дезе буудайдың кулурынаң 4 *т*-га көп экелгендер. Припёк (кожулта калаш) бастыра кулурдың $\frac{2}{5}$ ўлўзи болуп турган болзо, калаш эдер завод буудайдың калажын канча кире, арыштың калажын канча кире быжырар?

562. Ўч кўннинг туркунына ишмекчилердинг бригадазы эки колхоз ортодогы шоссени ремонтоор бастыра иштинг $\frac{3}{4}$ ўлўзин бўдўрип койгон. Баштапкы кўнде бу шоссенинг $2\frac{2}{5}$ *км*-и ремонтолгон, экинчи кўнде баштапкы кўндегизинеҥ $1\frac{1}{2}$ катап көп, ўчинчи кўнде дезе баштапкы эки кўнде jаба ремонтолгонының $\frac{5}{8}$ ўлўзи. Колхозтор ортодогы шоссенинг узунын таап алар.

563*. Баштапкы кўнде магазин тартып экелген кастардың кабортозын база $\frac{1}{2}$ касты садып ийген; экинчи кўнде артканының $\frac{1}{3}$ ўлўзин база $\frac{1}{3}$ касты; ўчинчи кўнде экинчи катап артканының $\frac{1}{4}$ ўлўзин база $\frac{3}{4}$ касты; тöртинчи кўнде артканының $\frac{1}{5}$ ўлўзин база $\frac{1}{5}$ касты; бежинчи кўнде магазин арткан 19 касты садып ийген. Магазинде бастыра канча кас болгон?

Jартаганы. Тöртинчи кўнде сатканынаҥ артканы 19 кас, $\left(19+\frac{1}{5}\right)$ кас дезе ўчинчи кўнде сатканынаҥ артканының $\frac{4}{5}$ ўлўзи болуп jат. Онойтkондо, ўчинчи кўнде сатканынаҥ артканы $\left(19+\frac{1}{5}\right) : \frac{4}{5} = 24$ (кас) болор. $\left(24+\frac{3}{4}\right)$ кас дезе экинчи кўнде сатканынаҥ артканының $\frac{3}{4}$ ўлўзи болуп jат. Онойт-

кондо, экинчи күнде сатканынаң артканы $\left(24+\frac{3}{4}\right):\frac{3}{4}=33$ (кас) болор. Оноң ары база онойдо ок шүүп, баштапкы күнде сатканынаң артканын таап алар керек, оныҥ кийининде дезе садардаҥ озо болгон кастардыҥ тоозын табар.

564*. Төрт нөкөр јаба бир кеме садып алган. Баштапкызы арткандарыныҥ берген суммазыныҥ $\frac{1}{2}$ үлүзин берди; экинчизи арткандарыныҥ берген суммазыныҥ $\frac{1}{3}$ үлүзин; үчинчизи арткандарыныҥ берген суммазыныҥ $\frac{1}{4}$ үлүзин, төртинчизи дезе 130 салк. берди. Кеме канчага турган база нөкөрлөрдиҥ кажызы ла канчаны берген?

Јартаганы. Баштапкызыныҥ берген акчазын бир деп алзабыс, арткандарыныҥ берген акчазы—эки бир, кемениҥ баазы дезе үч бир болор. Онойткондо, баштапкызы кемениҥ турган базыныҥ $\frac{1}{3}$ үлүзин берген. Онойдо ок шүүп, экинчизи кемениҥ баазыныҥ $\frac{1}{4}$ үлүзин, үчинчизи дезе $\frac{1}{5}$ үлүзин берген деп, таап аларыбыс.

565*. Класста урокторго келбеген үренчиктердиҥ тоозы келгендеринiҥ тоозыныҥ $\frac{1}{6}$ үлүзи болуп јат. Класстаҥ база бир үренчик чыга берерде, келбегендеринiҥ тоозы келгендеринiҥ тоозыныҥ $\frac{1}{5}$ үлүзине түҥей болуп калган. Класста канча үренчик?

Јартаганы. Келбеген үренчиктердиҥ тоозын бир деп алзабыс, бастыра үренчиктердиҥ тоозы јети бир болор. Онойткондо, класстыҥ бастыра үренчиктериниҥ тоозыныҥ $\frac{1}{7}$ үлүзи келбеген.

---

566. Таблицадагы бош јерлерди толтырып салар. Мында **S**—прямоугольниктиҥ площади, **a**—прямоугольниктиҥ төзөгөзи, **h** дезе—прямоугольниктиҥ бийиги (тууразы).

567. 1) Прямоугольниктиҥ периметри $6\frac{1}{2}$ *дм*, оныҥ төзөгөзи бийигинеҥ $\frac{1}{4}$ *дм*-ге узун. Бу прямоугольниктиҥ площадин таап алар.

2) Сыны $4\frac{1}{2}$ *м*, тууразы дезе $3\frac{1}{2}$ *м* пол јайарга, сыны $4\frac{1}{2}$ *м*, тууразы $\frac{1}{4}$ *м* канча доско керек?

a	h	S
$2\frac{1}{2}$ *см*	3 *см*	
$2\frac{3}{4}$ *см*	$1\frac{7}{8}$ *дм*	
$5\frac{1}{2}$ *см*		11 *кв. см*
	$4\frac{1}{3}$ *см*	13 *кв. см*

568. 1) Сыны $78\frac{3}{4}$ *м*, тууразы $56\frac{4}{5}$ *м* прямоугольник кеберлӱ јердиң площадинин $\frac{4}{5}$ ӱлӱзинде строениелер тудулган. Строениелер турган јердиң площадин билип алар.

2) Сыны $\frac{9}{20}$ *км*, тууразы дезе сынының $\frac{4}{9}$ ӱлӱзи болуп турган прямоугольник кеберлӱ участок јерде колхоз сад өскӱрерге јат. Кажы ла агашка орто тооло 36 *кв. м* јер керек болзо, бу садта канча агаш отургузылар?

569. Городто сыны $\frac{3}{5}$ *км*, тууразы дезе $\frac{1}{4}$ *км* прямоугольник кеберлӱ районды беш ором кечире өткөн. Эки ором районды сындай, оныҥ сынына параллельно барып јат, ӱчӱзи дезе—тууразына параллельно. Оромныҥ јалбагы 25 *м* болзо, районныҥ кандый ӱлӱзинде оромдор јадат?

570. Комнатаныҥ сыны $8\frac{1}{2}$ *м*, тууразы $5\frac{3}{5}$ *м*, бийиги дезе $2\frac{3}{4}$ *м*. Көзнөктөрдиҥ, эжиктердиҥ ле печкелердиҥ площади комнатадагы стенелердиҥ текши площадинин $\frac{6}{47}$ ӱлӱзи болуп јат. Обоялардыҥ бар тӱрбегининҥ узуны $5\frac{1}{2}$ *м*, тууразы 82 *см* болзо, бу комнатаны јабарга обоялардыҥ канча тӱрбеги керек?

571. Јаҥыс этажту тураны тыш јанынаҥ шыбап ла черетеп салар керек, оныҥ кемјӱлери мындый: сыны 12 *м*, тууразы 8 *м*, бийиги $4\frac{1}{2}$ *м*. Турада кажызыныҥ ла кемјӱлери $\frac{3}{4}$ *м* × $1\frac{1}{5}$ *м* болуп турган 7 көзнөк лө кажызыныҥ ла кем-

jўлери $\frac{3}{4}$ *м* × $2\frac{1}{2}$ *м* болуп турган 2 эжик бар. 1 *кв. м*-ди черетегени ле шыбаганы учун 2 салк. 40 акча төлөөр керек болзо, бастыра иш канчага турар?

572. Бойыгардыҥ комнатагардыҥ ўстин (поверхнозын), объёмын бодоп чыгарыгар. Комнатаныҥ кемjўлерин кемjип таап алыгар.

573. 1) Сарайдыҥ кемjўлери $5\frac{1}{2}$ *м* × $4\frac{1}{2}$ *м* × $2\frac{1}{2}$ *м*. Өлөҥди сарайга оныҥ бийигиниҥ $\frac{3}{4}$ ўлўзине jетире салатан бололо, 1 *куб. м* өлөҥниҥ бескези 82 *кг* болзо, бу сарайга канча кире өлөҥ (бескези аайынча) бадар?

2) Кулаштаган одын кемjўлери $2\frac{1}{2}$ *м* × $3\frac{1}{2}$ *м* × $1\frac{1}{2}$ *м* болуп турган тўс толыкту параллелепипедтий. 1 *куб. м* одынныҥ бескези 600 *кг* болзо, кулаштаган одынныҥ бескези кандый?

574. Прямоугольник кеберлў аквариумга оныҥ бийигиниҥ $\frac{3}{5}$ ўлўзине jетире суу уруп койгон. Аквариумныҥ сыны $1\frac{1}{2}$ *м*, тууразы $\frac{4}{5}$ *м*, бийиги $\frac{3}{4}$ *м*. Аквариумга канча литр суу уруп койгон?

575. Сыны 75 *м*, тууразы 45 *м* прямоугольниктий участок jерди эбиреде чеден тудуп койор керек. Досконыҥ калыҥы $2\frac{1}{2}$ *см* бололо, чеденниҥ бийиги дезе $2\frac{1}{4}$ *м* болотон болзо, чеденге канча кубометр доско барар учурлу?

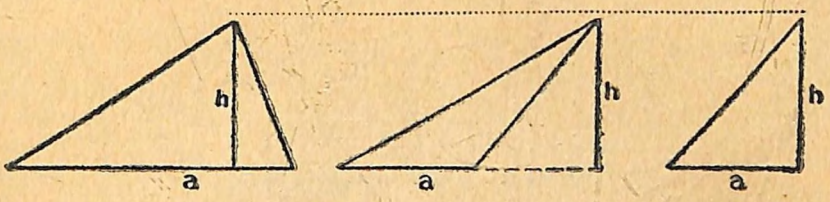
576. Буунты прямоугольник кеберлў, оныҥ келтегейлери $3\frac{1}{2}$ *м* ле 4 *м*. Буунтыныҥ бийиги (тереҥи) $1\frac{1}{2}$ *м*. Ол буунтыдагы сууныҥ бескези канча болор? (1 *куб. дм* сууныҥ бескези 1 *кг*.)

577. Ўчтолыктыҥ келтегейлериниҥ бирўзи $2\frac{1}{4}$ *см*, экинчизи баштапкызынаҥ $3\frac{1}{3}$ *см*-ге узун, ўчинчизи дезе экинчизинеҥ $1\frac{1}{4}$ *см*-ге кыска. Ўчтолыктыҥ периметрин таап алар.

Ўчтолыктыҥ площади.

32-чи jурукта ўчтолыктар берилген. Кажызыныҥ ла

төзөгөзининг узуны **a** буквала, бийигин **h** буквала, площадин **S** буквала темдектезе, ўчтолыктың площадин табарга керектў формула мындый болор: $S=\frac{1}{2}$ **ah**.

32 јур.

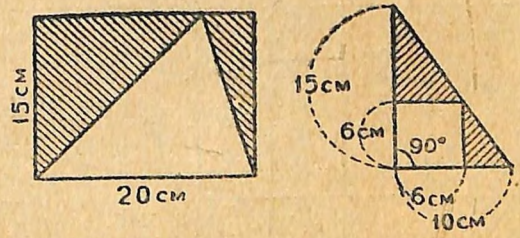
Ўчтолыктың площади төзөгөзин бийигине катаптаган јарым произведениеге тўңей.

578. 1) Ўчтолыктың төзөгөзи $4\frac{1}{2}$ *см*, оның бийиги дезе $1\frac{1}{2}$ *см*-ге кыска. Ўчтолыктың площадин таап алар.

2) Ўчтолыктың бийиги $4\frac{1}{4}$ *см*, төзөгөзи дезе онон 3 катап узун. Ўчтолыктың площадин таап алар.

579. Штрихтеп салган фигуралардың площадин таап алар (33 јур.).

580. Кажызының площади јаан: келтегейлери 5 *см* ле 4 *см* прямоугольниктиң бе, келтегейи $4\frac{1}{2}$ *см* квадраттың ба эмезе төзөгөзи ле бийиги 6 *см*-ге тўңей ўчтолыктың ба?

33 јур.

IV БАЖАЛЫК.

ДЕСЯТИЧНЫЙ ДРОБЬТОР.

22 §. Десятичный дробьты кычырары ла бичиири.

Десятичный дробьторды кубултары.

581—582 №-лӱ бодолголорды сагышта бодоор.

581. 1) Бирде канча онынчы ӱлӱ?

2) Бир онынчы ӱлӱде канча jӱзинчи, канча мынчы ӱлӱ?

3) Бир jӱзинчи ӱлӱде канча jӱс мынчы ӱлӱ?

582. 1) Бир онынчы ӱлӱ бир jӱзинчи ӱлӱдең канча катап jаан? бир мынчы ӱлӱдең канча катап jаан?

2) Бир jӱзинчи ӱлӱ беш онынчы ӱлӱдең канча катап ас?

583. Бу таблицаның разрядтарында бичилген цифралардаң бӱткен тоолорды кычырыгар, оның кийининде бичип алыгар:

Бӱдӱн тоолор							Онынчы ӱлӱлер					
бир миллион-дор	jӱс мыңдар	он мыңдар	бир мыңлар	jӱстер	ондор	бирлер	онынчы	jӱзинчи	мыңынчы	он мыңынчы	jӱс мыңынчы	миллионынчы
				2	—	1 3	3 —	5 4				
			6	5	7	—	4	—	7	2		
1	7	5 —	— 2	9 1	8 —	3 —	6 —	— 3	— 9	4 1	7 —	4

584—585 №-лӱ бодолголорды сагышта бодоор.

584. Метр километрдиң канчанчы ӱлӱзи? грамм килограммның канчанчы ӱлӱзи? квадратный сантиметр квадратный дециметрдиң канчанчы ӱлӱзи? кубический сантиметр кубический дециметрдиң канчанчы ӱлӱзи? литр гектолитрдиң канчанчы ӱлӱзи? ар гектардың канчанчы ӱлӱзи?

585. 15-те канча онынчы ӱлӱ? 3-те канча jӱзинчи ӱлӱ? 2 бӱдӱн 3 онынчыда канча jӱзинчи ӱлӱ? 5 бӱдӱн 8 jӱзинчиде канча мыңынчы ӱлӱ?

586. Бу тоолорды кычырыгар: 0,2; 5,7; 16,4; 0,27; 4,31; 18,001; 0,0004; 46,0732; 1238,0072; 35,0000063; 7,0101; 29,00601; 387,100056; 0,0000101; 5,00001004.

587. Тўс чийў öткўреле, оны 0; 0,2; 0,5; 0,8; 1; 1,3; 1,7; 2 деп тоолорго келиштире ўлеп, точкаларла темдектеп салыгар.

588. Бу тоолорды бичип алар: ўч онынчы; беш бўдўн ле бир jўзинчи; төрт бўдўн ле он беш мунғынчы (төрт бўдўн ле муң ўлўниң он беш ўлўзи); бир бўдўн төрт jўс jирме бир jўс мунғынчы; jўс бежен бўдўн ле ўч миллионынчы.

589. Бу тоолорды знаменатели jокко бичиир:

$$\frac{3}{10};\ \frac{21}{100};\ \frac{11}{1000};\ \frac{7}{10000};\ \frac{101}{10000000};\ 1\frac{9}{100};\ 23\frac{15}{1000};\ 101\frac{27}{100000};$$

$$2000\frac{1}{10000};\ 4005\frac{17}{1000000};\ \frac{15}{10};\ \frac{125}{100};\ \frac{4050}{1000};\ \frac{675}{10};\ \frac{10256}{1000}.$$

590. Бу тоолорды тегин дробьторло бичип алар: 0,4; 0,25; 0,375; 1,05; 3,28; 0,0012; 2,0021; 125,0001; 3,20005; 17,0000127.

591. (Сагышта бодоор.) 1) Бу тоолордың кажызында ла канча онынчы ўлў: 2; 18; 328; 4,2; 13,02; 125,47; 3,0123; 0,574; 0,0798; 0,0035?

2) Бу тоолордың кажызында ла канча jўзинчи ўлў: 3; 26; 2,7; 5,63; 14,01; 2,102; 4,5342; 0,335; 0,01721; 0,0065; 0,00031?

3) Бу тоолордың кажызында ла канча мунғынчы, он мунғынчы, миллионынчы ўлў: 4; 3,2; 4,563; 0,0534; 6,032976; 0,00005743?

592. 1) 7,2; 0,5; 13,15; 0,003; 15,009; 0,0012; 1444,4; 100,23 деп тоолордың кажызын ла 10 катапка көптөдөр;

2) 3; 3,07; 0,09; 3,1; 120,5; 0,004; 0,0009; 10,101 деп тоолордың кажызын ла 100 катапка көптөдөр;

3) 4; 4,002; 32,033; 0,12; 0,0001; 12,01003, 0,00724 деп тоолордың кажызын ла 1000 катапка көптөдөр.

593. 1) 12; 3,25; 0,032; 120,02; 63,0031; 7,0101; 327,4 деп тоолордың кажызынаң ла 10 катап көп болуп турган тоолорды бичийле, кычырып берер;

2) 1,32; 23,1; 0,023; 7,1123; 0,001234; 2,5074 деп тоолордың кажызынаң ла 100 катап көп болуп турган тоолорды бичийле, кычырып берер;

3) 0,746; 1,35; 0,1; 3,05; 120,4; 0,00317; 0,1079 деп тоолордың кажызынаң ла 1000 катап көп болуп турган тоолорды бичийле, кычырып берер.

594. Катаптаарын бўдўрер:

1) $22{,}45 \cdot 10$	2) $3{,}045 \cdot 10$	3) $43{,}173 \cdot 100$
4) $83{,}02 \cdot 100$	5) $1{,}0001 \cdot 1\,000$	6) $0{,}00324 \cdot 10\,000$
7) $0{,}0239 \cdot 10 \cdot 10$	8) $4{,}03 \cdot 10 \cdot 100$	9) $0{,}001 \cdot 100 \cdot 100$

595. 1) 5,6 *дм*-де; 3,245 *м*-де; 3,63 *км*-де канча сантиметр?

2) 0,25 *кг*-да; 1,1 *кг*-да; 0,00033 *т*-да канча грамм?

3) 1,2 арда; 0,025 арда; 0,0723 *га*-да канча квадратный метр?

4) 13,4 *гл*-де; 0,03 *гл*-де; 0,0073 *куб. м*-де канча литр?

596. Бу тоолорды бириктирилген адалганду тоолорло темдектеп көргүзер:

1) 3,75 салк.	2) 4,32 *м*	3) 5,6 *км*
4) 14,625 *км*	5) 3,42845 *км*	6) 1,4 *кг*
7) 0,45 *т*	8) 1,396 *т*	9) 4,2 *га*

597. 1) 3; 27; 1,2; 0,5; 0,31; 1,25 деп тоолордың кажызын ла 10 катапка астадар;

2) 250; 36; 4; 1,3; 7,21; 0,03 деп тоолордың кажызын ла 100 катапка астадар;

3) 2 002; 323; 41; 5; 0,6; 0,12 деп тоолордың кажызын ла 1000 катапка астадар.

598. 1) 2; 3,4; 121,3; 168; 2023,4 деп тоолордың кажызынаң ла 10 катап ас болуп турган тоолор бичийле, кычырып берер;

2) 456; 37; 9; 0,3; 0,23 деп тоолордың кажызынаң ла 100 катап ас болуп турган тоолор бичийле, кычырып берер;

3) 8; 428; 843; 21; 1,2; 0,1 деп тоолордың кажызынаң ла 1 000 катап ас болуп турган тоолор бичийле, кычырып берер;

4) 52 303; 7 404; 302; 5; 0,2 деп тоолордың кажызынаң ла 10 000 катап ас болуп турган тоолор бичийле, кычырып берер.

599. Ўлеерин бўдўрер:

1) 35,645 : 10	2) 0,0004 : 10
3) 12,064 : 100	4) 0,0533 : 100
5) 424,3 : 1 000	6) 328,4 : 10 000
7) 532 : 100 000	8) 42,3 : 10 : 100
9) 393 : 1 000 : 10	10) 429 : 1 000 : 1 000

600. 1) 295 акчаны; 38 акчаны; 2 акчаны салковойлорло темдектеп көргўзер.

2) 325 *см*-ди; 64 *см*-ди; 7,5 *см*-ди; 0,31 *см*-ди метрлерле темдектеп көргўзер.

3) 5 625 *кг*-ды; 373 *кг*-ды; 14 *кг*-ды; 29,7 *кг*-ды; 0,8 *кг*-ды тонналарла темдектеп көргўзер.

4) 436 *см*-ди; 3 028 *см*-ди; 13 *дм*-ди; 10,6 *дм*-ди, 4,5 *см*-ди метрлерге кочўрер.

5) 2 082 *кг*-ды; 129 *кг*-ды; 3,2 *кг*-ды; 705,4 *кг*-ды; 8,35 *кг*-ды тонналарга кочўрер.

601. 1) 2 425 *кв. м*-ди; 394 *кв. м*-ди; 30 *кв. м*-ди; 7,2 *га*-ны; 0,3 *га*-ны арларла темдектеп көргўзер;

2) 15 *см*-ди; 124 *см*-ди; 8 *дм*-ди; 35 *мм*-ди; 3, 7 *см*-ди; 0,2 *км*-ди; 1,31 *км*-ди метрлерле темдектеп көргүзер;

3) 4 293 *г*-ды; 356 *г*-ды; 74 *г*-ды; 1245 *мг*-ды; 3,25 *ц*-ди; 0,3 *т*-ны килограммдарла темдектеп көргүзер;

4) 2 734 *куб. мм*-ди; 539 *куб. мм*-ди; 4,25 *куб. дм*-ди; 5,732 *куб. м*-ди; 0,01 *куб. м*-ди кубический сантиметрлерле темдектеп көргүзер;

602. 1) 5 *см* 2 *мм*-ди сантиметрлерле; 1 *см* 3 *мм*-ди миллиметрлерле темдектеп көргүзер;

2) 3 *км* 523 *м* 50 *см*-ди километрлерле; 1 *м* 5 *см* 2 *мм*-ди метрлерле темдектеп көргүзер;

3) 15 *га* 28 *а* 39 *кв. м*-ди гектарларла; 3 *а* 24,3 *кв. м*-ди арларла темдектеп көргүзер;

4) 7 *куб. м* 3 *куб. дм* 25 *куб. см*-ди кубический метрлерле темдектеп көргүзер.

603. Прямоугольник кеберлү јалаҥныҥ сыны 250 *м*, тууразы 75 *м*. Јалаҥныҥ площади канча гектар?

604. Кайырчактыҥ кебери түс толыкту параллелепипедтий. Кайырчактыҥ сыны 125 *см*, тууразы 0,4 *м*, бийиги дезе 40 *см*. Кубический метрлерле алза, кайырчактыҥ объёмы канча болор?

605—608 №-лү бодолголорды сагышта бодоор.

605. 1) Запятойды оҥ јаны јаар эки цифра ажыра көчүрзе, десятичный дробтыҥ величиназы канайда кубулар? оҥ јаны јаар беш цифра ажыра көчүрзе, канайда кубулар? сол јаны јаар үч цифра ажыра көчүрзе, канайда кубулар? запятойды озо баштап оҥ јаны јаар үч цифра ажыра көчүреле, онныҥ кийининде сол јаны јаар эки цифра ажыра көчүрзе, канайда кубулар?

2) Запятойды алып салза, 0,12 деп дробтыҥ величиназы канайда кубулар?

606. 1) 1,53 деп тоо 0,153 деп тоодоҥ канча катап көп? 27,34 деп тоо 0,2734 деп тоодоҥ канча катап көп? 0,201 деп тоо 0,00201 деп тоодоҥ канча катап көп?

2) 0,25 деп тоо 25-теҥ канча катап ас? 1,29 деп тоо 12,9 деп тоодоҥ канча катап ас?

607. 1) 175 болзын деп, 1,75 деп тооны канча катапка көптөдөр керек?

2) 100 болзын деп, 0,001 деп тооны канча катапка көптөдөр керек?

3) 0,421 болзын деп, 42,1 деп тооны канча катапка астадар керек?

4) 0,00174 болзын деп, 1,74 деп тооны канча катапка астадар керек?

608. Десятичный дробтыҥ оҥ јанына бир канча нульдар

бичип салза, дробь кубулар ба, јок по? Каруузын примерлерле шинжўлеп көрөр.

609. Бу тоолорды бирдинг тўнгей ўлўлериле темдектеп көргўзер:

1) 0,7; 1,23; 3; 4,7; 0,125 2) 4,1; 0,729; 3,07; 6,0005,

610. Дробьторды кыскартар:

2,100; 14,7000; 0,170010; 0,930000; 181,0100.

611. Бу тоолорды туйуктаар (6—7 стр. ээжилерди көр.):

1) 1-ге јетире: 2,3; 7,53; 14,97; 0,64; 0,199; 1,5; 2,5;

2) 0,1-га јетире: 4,56; 3,447; 0,307; 2,057; 4,35; 3,25;

3) 0,01-ге јетире: 15,3267; 0,074; 1,1070; 14,015; 27,025;

4) 0,001-га јетире: 0,40159; 0,123456; 2,00073; 6,0035; 11,1585; 131,35709.

612. (Сагышта бодоор.) 1) Јер-телекейдинг ўстўнде энг ле терең көл—Байкал. Оныг терени 1,741 *км*. Көлдинг теренин метрлерле темдектеп көргўзер.

2) Јер-телекейдинг ўстўнде энг јаан көл—Каспийский талай. Оныг площади 424,3 мунг *кв. км*. Каспийский талайдыг площадин гектарларла темдектеп көргўзер.

23 §. Десятичный дробьторды кожоры.

613. Бу суммаларды таап алар:

1) $\begin{array}{r} 2{,}45 \\ +\ 0{,}312 \\ \hline \end{array}$ 2) $\begin{array}{r} 18{,}509 \\ +\ 3{,}912 \\ \hline \end{array}$ 3) $\begin{array}{r} 31{,}405 \\ +\ 2{,}097 \\ \hline \end{array}$

4) $\begin{array}{r} 0{,}6335 \\ +\ 0{,}246 \\ 0{,}7054 \\ \hline \end{array}$ 5) $\begin{array}{r} 3{,}785 \\ 97{,}03 \\ +\ 0{,}429 \\ 5{,}31 \\ \hline \end{array}$ 6) $\begin{array}{r} 21{,}0072 \\ 432{,}06 \\ +\ 0{,}987 \\ 1{,}5734 \\ 0{,}1 \\ \hline \end{array}$

614. Кожор:

1) 2+0,43+ 7,24+34,1

2) 16,8+1,095+0,07+15,971

3) 252+327,63+400,507+31,7094

4) 0,5+0,005+0,0055+0,000055

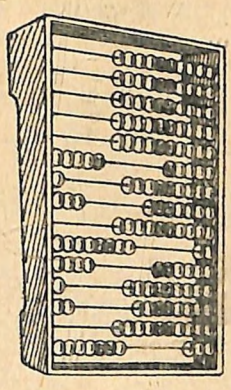
5) 7,8+0,107+0,096+0,779999

Десятичный дробьторлу тоолорло кандый бир действие бўдўргенде, көп учуралдарда орус счётты тузаланып јадылар. Десятичный дробьторды орус счётко салганда, бўдўн тоолорды салган чылап ок, салып јат. Је мунынчы ла ўлўлерине јетире салгылайт. 34-чи јурукта счётко 5130841,207 деп тооны салып койгон. Десятичный ўлўлерди эмиктерге канайда база кандый эмиктерге салганын көрўп алыгар.

615. Бу тоолордыг суммазын орус счёттыг болужыла таап алар:

1) 14,6 + 28,9
2) 6,54 + 3,69
3) 49,2 + 16,17
4) 560,751 + 120,43
5) 4,05 + 3,2 + 8,9
6) 29,06 + 71,904 + 11,37
7) 157,974 + 34,01 + 105,016
8) 1004,2 + 851,07 + 157,37

616. Сумманы таап алала, болгонын шиңжүлеп көрөргө, кожулачылардың турган јерин солыштырып ийеле, такып бодогор:

34 јур.

1) 53,404 + 1,4342 + 0,05 + 5,5428
2) 0,129 + 0,00497 + 1,009 + 0,85703

617. Кожор:
1) 2,25 *м*, 13,4 *м*, 0,27 *м* ле 4,79 *м*
2) 6,525 *кг*, 14,07 *кг*, 0,3 *кг* ла 4,503 *кг*
3) 14,9087 *км*, 3,597 *км*, 0,0072 *км* ле 0,9999 *км*

618. 1) Сумманы сантиметрлерле темдектеп көргүзер:
5,83 *м* + 3,72 *дм* + 25,6 *см*.

2) Сумманы метрлерле темдектеп көргүзер:
1,7 *км* + 23,2 *м* + 39 *см* + 28 *мм*.

3) Сумманы километрлерле темдектеп көргүзер:
15,6 *км* + 525 *м* + 33 *см*.

619. 1) Сумманы килограммдарла темдектеп көргүзер:
1,2 *т* + 4 *кг* + 275 *г*.

2) Сумманы центнерлерле, оның кийининде тонналарла темдектеп көргүзер:
4,5 *т* + 2,3 *ц* + 256 *кг* + 724 *г*.

620. 1) Сумманы квадратный метрлерле темдектеп көргүзер:
15,4 *га* + 3,2 *а* + 28 *кв. м* + 425 *кв. дм*.

2) Сумманы арларла темдектеп көргүзер:
4,2 *га* + 2,6 *а* + 31 *кв. м*.

621. 1) Сумманы литрлерле темдектеп көргүзер:
15 *гл* + 2,3 *гл* + 3,1 *л*.

2) Сумманы гектолитрлерле темдектеп көргүзер:
230 *л* + 37 *л* + 72,54 *гл*.

622. 1) 21,456 деп тоого оның ок онынчы ла јүзинчи үлүлерин кожор.

2) 5,1723 деп тоого оныҥ ок онынчы ла jўзинчи ўлўлерин кожор, болгон суммазын 4,295-га көптөдөр.

623. 1) Эки тооныҥ суммазы=(0,593+1,507); тоолордыҥ бирўзи база бирўзинеҥ 9 катап jаан. Кичинек тооны таап алар.

2) Эки тооныҥ суммазы=(1,5+0,39+0,31); тоолордыҥ бирўзи база бирўзинеҥ 99 катап jаан. Кичинек тооны таап алар.

624. Эҥ jеҥил эпле бодоп чыгарар:

1) 12,8+6,6+2,2 2) 41,5+(20,7+18,5)
3) (3,18+5,67)+4,82 4) (16,4+13,2)+(10,6+4,8)
5) (17,5+13,1+4,7)+(3,9+5,3)
6) (20,9+15,7+10,71)+(1,29+40,1+2,3)

625. Тўндўк Jердиҥ площади 37,9 муҥ *кв. км* бололо, Сахалин ортолыктыҥ площади дезе 38,9 муҥ *кв. км*-ге jаан болзо, Сахалин ле Тўндўк Jер деп ортолыктардыҥ текши площадин билип алар.

626. 1) Прямоугольник кеберлў садты эбиреде чеден тудар керек. Садтыҥ тууразы 0,24 *км*, оныҥ сыны дезе тууразынаҥ 0,15 *км*-ге узун. Канча кире узун чеден тудар керек?

2) Ўчтолыктыҥ бир келтегейи 146,7 *см*, экинчи келтегейи баштапкызынаҥ 23,4 *см*-ге узун, ўчинчи келтегейи дезе экинчизинеҥ 15,8 *см*-ге узун. Ўчтолыктыҥ периметрин таап алар.

24 §. Десятичный дробторды айрыры.

627. Разностьты таап алар:

1) 8,2—3,2 2) 12,8 — 8,7
3) 16,7—15,8 4) 43,4—31,7
5) 3,25—1,23 6) 5,06 — 3,19
7) 14,56—13,78 8) 139,21—120,74

Болгондоры чын ба деп, счётко салып шиҥжўлеер.

628. Разностьты таап алар:

1) 45,327 − 17,043 2) 137,024 − 108,916 3) 68,2 − 44,763

4) 24,73 − 16,8054 5) 32,1 − 14,7999 6) 1 − 0,98765

629. Разностьты таап алар:

1) 45,073—16,29 2) 37,496—31,507
3) 5 — 4,098 4) 15 —13,273
5) 3,23 — 1,756 6) 14,7 —11,247
7) 161,05—115,0707 8) 5028,3—502,8345

630. Кажы ла эжер тоолордың разнозын таап алала, болгонын кожорыла шиңжўлеер:

1) 4,28 ле 3,73 2) 56,3 ла 51,325
3) 16 ла 13,99 4) 121,101 ла 74,655

631. Кажы ла эжер тоолордың разнозын таап алала, болгонын айрыырыла шиңжўлеер:

1) 1 ле 0,534 2) 14,2 ла 3,14159
3) 1,1 ла 0,8997 4) 16,07 ле 13,9645

632. Бодоп чыгарар:

1) 25,2—(16,7—13,9) 2) 3,15—(25,4—24,96)
3) (13,1—9,25)—(4,9—3,15) 4) (10—3,745)—(0,9—0,36)
5) 10,2—[6,7—(3,15—2,75)] 6) 16—[15,7—(64,17—59,86)]

7) 27,1—{6,8—[4,21—(24,35—22,739)]}
8) 20—{19—[17,4—(36,43—20,84)]}

Болгоны чын ба деп, счётко салып шиңжўлеер.

633. 1) 16,28-дең 14,527-ны айрыыр. Болгон разностьты 100 катапка көптөдөр.

2) 14-төң 6,709-ны айрыыр. Болгон разностьты 1 000 катапка көптөдөр.

634. Каруузын метрлерле берер:

1) 45,4 *м*—98 *см* 2) 5,6 *км*—2 *км* 250 *м* 4 *дм*

635. Каруузын сантиметрлерле берер:

1) 4,4 *м*—9,9 *см* 2) 1 *м* 15 *дм* 3 *см*—4,3 *см*

636. Каруузын килограммдарла берер:

1) 6,3 *т*—43,5 *кг* 2) 3 *т* 4 *ц* 6 *кг*—49,63 *кг*

637. Каруузын квадратный метрлерле берер:

1) 0,056 *га*—46,4 *кв. м* 2) 3 *га* 2 *а* 38 *кв. м*—49,8 *кв. м*

638. Аральский талайдың јааны (площади) 63,8 муң *кв. км*, Байкал көлдийи дезе 31,5 муң *кв. км*. Аральский талай Байкал көлдөң канча кире јаан?

639. Төмөниги тоолорды тузаланып, айрыырының болужыла бир канча бодолголор тургузып, бодоп салыгар:

1) Москваныҥ площади мындый болгон: Улу Октябрьский социалистический революциядаҥ озо 17,7 муҥ *га*;
1932 јылда . . . . . 27,2 » »;
1946 јылда . . . . . 33,1 » ».

2) Школдыҥ мөрөйинде 100 *м*-ге јүгүреринде 14,6 сек. норманыҥ ордына Петя Иванов 14,2 секундка јүгүрип өткөн, Володя Петров 13,9 секундка, Лёша Сухарев дезе 13,6 секундка.

25 §. Десятичный дробьторды кожоры ла айрыыры.

Көргүзилген действиелерди бүдүрер:

640. 1) (27,428—16,507)—(2,946+3,063)
2) (1,2543+3,7457)+(14,04—11,906)
3) 23+(19,57—12,4)+16,04
4) 7,98—4,6+(15,03—7,42)—9,65
5) (1—0,973)+(2,5—1,114)—(1,137—0,883)

641. 1) 5—3,2+0,09—0,0835
2) 5—(3,2+0,09—0,0835)
3) 5—3,2+(0,09—0,0835)

642. 1) 17,03—[13,321—(17,481—14,19)]
2) 17,03—13,321—(17,481—14,19)
3) 10,07—[0,15+1,763—(3,63—2,164)]
4) (110,1—29,37)—[(13,721—5,991)—6,75]

643. 1) 24,06—(0,07+3,386)—[1,16+2,542—(4,74—3,84)]
2) 0,025+(7,5—0,144)—{8,85—[4,037—(0,89—0,7509)]}
3) 28—{19,8004—[3,2005—(2,906—0,5307)]}

644. Түҥейликтердиҥ чынын шиҥжүлеер:

1) 15,6—(4,25—3,75)=15,6—4,25+3,75
2) 26,4—(19,3+4,76)=26,4—19,3—4,76
3) (14,72+13,6)—(16,45—15,9)=14,72+13,6—16,45+15,9

645. x-ти табар:

1) $x+12,4=15,83$
2) $21,7+x=23,04$
3) $x-16,53=14,47$
4) $28,4-x=27,93$
5) $x-(3,2-2,1)=5,7$
6) $(16-3,8)-x=11,42$
7) $14,2-(x+3,4)=10,8$
8) $(11,4-x)-8,4=0,25$

646—652 №-лү бодолголорды сагышта бодоор.

646. 1) 13 болзын деп, 6,75-ке кандый тооны кожор керек?
2) 18,04 болзын деп, 15,39-ни кандый тоого кожор керек?

647. 1) Артканы 7,47 болзын деп, 15,4-даҥ кандый тооны айрыыр керек?

2) 8,1 болзын деп, 9,09-ни кандый тоодоҥ айрыыр керек?

648. 1) Астаачызы 16,701, разнозы дезе 14,96. Астадачызын таап алар.

2) Астадачызы 21,07, разнозы дезе 13,96. Астаачызын таап алар.

649. Ӱч кожулачыныҥ суммазы 123,6. Баштапкы кожулачы 68,35, экинчизи 16,92. Ӱчинчи кожулачыны таап алар.

650. 1) Кандый учуралда эки тоонын разнозы астаачызына тӱҥей?

2) Кандый учуралда эки тоонын суммазы ол эки тоонын бирӱзине тӱҥей?

3) 15,6 деп тоого кандый да тооны кожуп ийерде, баштапкы тоодоҥ эки катап јаан тоо боло берген. Кандый тооны кошкон?

651. Мындый учуралдарда сумма канайда кубулар:

1) Баштапкы кожулачыны 7,4 деп тоого көптӧдип ийзе? 4,8 деп тоого астадып ийзе?

2) Баштапкы кожулачыны 2,1 деп тоого көптӧдӧлӧ, экинчизин 3,7 деп тоого көптӧдип ийзе?

3) Баштапкы кожулачызын 5,6 деп тоого көптӧдӧлӧ, экинчизин дезе 4,4 деп тоого астадып ийзе?

4) Баштапкы кожулачыны 14,7 деп тоого астадала, экинчизин дезе 18,3 деп тоого көптӧдип ийзе?

5) Баштапкы кожулачыны 6,8 деп тоого көптӧдӧлӧ, экинчизин дезе 6,8 деп тоого астадып ийзе?

652. Мындый учуралдарда разность канайда кубулар:

1) Астаачыны 5,2 деп тоого көптӧдип ийзе? 3,2 деп тоого астадып ийзе?

2) Астадачыны 10,6 деп тоого көптӧдип ийзе? 7,03 деп тоого астадып ийзе?

3) Астаачыны ла астадачыны 6,54 деп тоого көптӧдип ийзе?

4) Астаачыны 5,3 деп тоого көптӧдӧлӧ, астадачыны 3,4 деп тоого көптӧдип ийзе?

5) Астаачыны 14,7 деп тоого көптӧдӧлӧ, астадачыны 7,6 деп тоого астадып ийзе?

6) Астаачыны 0,7 деп тоого астадала, астадачыны 0,3 деп тоого көптӧдип ийзе?

7) Астаачыны 3,75 деп тоого астадала, астадачыны 2,25 деп тоого астадып ийзе?

653. 15,79 деп тоо 18,06 деп тоодоҥ канчага ас, 3,43 деп тоодоҥ анчага ок көп болуп турган тооны табар.

654. Мажакту аш ӱрендеерге колхоз ӱч участок јер темдектеп алган. Баштапкы участокто 480,4 *га* болгон, экинчи-

зинде баштапкызынаң 15,6 *га* јерге ас, ўчинчизинде дезе экинчи участоктогызынаң 13,2 *га* јерге көп болгон. Мажакту аш ўрендеерге колхоз бастыра канча кире јер темдектеп алган?

26 §. Десятичный дробьторды катаптаары.

Катаптаарын бўдўрер:

655. 1) 13,75 · 10 2) 0,8 · 10 3) 0,163 · 10
4) 18,7 · 100 5) 0,0034 · 100 6) 6,4823 · 1 000
7) 0,17 · 1000 8) 1,4 · 10 000 9) 0,054 · 100 000

656. 1) 1,3 · 2 2) 4,52 · 5 3) 0,71 · 3
4) 0,02 · 7 5) 4,92 · 20 6) 0,154 · 70
7) 0,0039 · 400 8) 1,04 · 500 9) 0,32 · 303
10) 1,02 · 501 11) 5,004 · 702 12) 3,07 · 1 001

657. 1) 5 · 0,41 2) 17 · 1,01 3) 12 · 4,05
4) 40 · 3,24 5) 500 · 1,08 6) 1 · 4,053
7) 0 · 2,825 8) 18 · 0,011 9) 47 · 2,002
10) 220 · 5,04 11) 340 · 7,053 12) 99 · 3,401

658. 1) 1,5 · 1,2 2) 1,4 · 1,8 3) 5,8 · 2,5
4) 12,9 · 3,4 5) 11,3 · 10,4 6) 3,2 · 0,25
7) 4,6 · 0,101 8) 12,25 · 0 9) 2,01 · 0,11
10) 15,04 · 0,7 11) 0,81 · 1,12 12) 0,034 · 1,03
13) 0,055 · 0,22 14) 1,074 · 0,71 15) 0,83 · 0,999

659. 1) 0,1 · 0,1 · 0,1 2) 0,3 · 0,03 · 0,003
3) 0,15 · 0,2 · 0,17 4) 1,4 · 0 · 0,25
5) 0,8 · 1,5 · 1,25 6) 5 · 0,502 · 1,01
7) 2,3 · 0,705 · 0 8) 4,03 · 3,1 · 8,001
9) 2,3 · 4,7 · 0,5 · 6,25 10) 4,9 · 0,11 · 3,5 · 0,56

660. (Сагышта бодоор.)

1) 0,7 · 10 2) 5,6 · 100 3) 0,2 · 3
4) 5,1 · 1 5) 0,3 · 15 6) 0,4 · 60
7) 0,07 · 70 8) 0 · 0,15 9) 9 · 0,03
10) 10 · 0,04 11) 5 · 0,01 12) 17 · 0,03
13) 0,4 · 0,3 14) 0,25 · 0,04 15) 1,25 · 0,8

661. Эң јеңил эпле бодоор:

1) 0,25 · 0,3 · 4 2) 0,8 · 0,11 · 0,125
3) 1,25 · 3 · 0,8 4) 50 · 0,13 · 0,2
5) 4,5 · 1,5 · 0,4 · 2 6) 8 · 4 · 0,125 · 0,25
7) 1,5 · 0,6 · 0,4 8) 0,2 · 1,7 · 0,5 · 10
9) 7,5 · 8 · 0,4 · 2,5 10) 7,9 · 5 · 0 · 4,3

662. Катаптаарын бүдүреле, карууларын мынайда берер:

1) метрлерле: 0,7 *км* · 13; 31,05 *м* · 15; 45,3 *дм* · 11;
2) километрлерле: 3,75 *км* · 3; 421,7 *м* · 25; 15,8 *м* · 500;
3) килограммдарла: 1,85 *ц* · 12; 23,4 *кг* · 25; 704,3 *г* · 10,1;
4) квадратный метрлерле: 2,04 *а* · 5,2; 45,2 *кв. м* · 83; 0,02 *га* · 22,1.

663. (Сагышта бодоор.) Таап алар:

1) 10-ноң 0,2	2) 40-нөң 0,5	3) 400-тең 0,25
4) 50-нең 0,8	5) 250-нең 0,4	6) 125-тең 0,8
7) 333-тең 0,3	8) 1000-наң 0,9	9) 400-тең 0,25
10) 600-тең 0,05	11) 200-тең 0,35	12) 8000-наң 0,55

664. Таап алар:

1) 5,7-даң 0,2	2) 2,9-даң 0,7	3) 1,75-дең 0,05
4) 12,3-даң 0,07	5) 3,1-даң 0,29	6) 4,4-даң 0,53
7) 0,1-даң 0,13	8) 0,12-дең 0,84	9) 0,51-дең 0,205
10) 15,01-дең 0,011	11) 0,17-дең 0,66	12) 1,001-даң 0,75

665. Таап алар:

1) 60 салковойдоң 15% 2) 10 *кг*-наң 25% 3) 5 *кг*-наң 42%
4) 1800 *га*-даң 65% 5) 70 *л*-дең 110% 6) 80 *т*-даң 125%

666. (Сагышта бодоор.) 1) Десятичный дробьты кандый да тоого катаптаарда, произведениезинде көптөөчизине түңей тоо боло берген. Десятичный дробьты кандый тоого катаптаган?
2) Произведениезинде нуль болзын деп, десятичный дробьты кандый тоого катаптаар керек?

667. Бичиктиң учындагы VI таблицаны тузаланып:
1) 10 фунтты, 100 фунтты, 5 пудты килограммдарла темдектеп көргүзер;
2) 300 пудты, 1 500 пудты, 8 000 000 000 пудты тонналарла темдектеп көргүзер;
3) 10 беристени, 50 беристени, 120 беристени километрлерле темдектеп көргүзер;
4) 10 дюймды, 50 дюймды, 6 дюймды сантиметрлерле темдектеп көргүзер;
5) 100 кыраны, 20 кыраны, 4 кыраны гектарларла көргүзер.

668. 1) Колхозто 20,8 *га* маала болгон. Ол јердиң 0,15 үлүзине капуста отургускан. Капуста отургускан јер канча гектар?
2) Јердиң үстүнде 1 *кг* неменің бескези Айдың үстүнде 0,16 *кг* болор. Неменің бескези Јердиң үстүнде 100 *кг* болзо,

Айдың үстүнде канча болор? Слердиң бескегер Айдың үстүнде канча болор?

669. Бир уулчак анчының мылтыгынаң чыккан отты көрүп ийген, мылтыктың табыжы дезе ого 4 секундтың бажында угулган. Табыштың бир секундка кейле ёдёр түргени 0,33 *км* болзо, анчы уулчактаң канча кире ыраак јерде болгон?

670. 1) Маала квадрат кеберлү, оның келтегейи 12,6 *м*. Мааланың площадин ле периметрин таап алар.

2) Туранық ичиниң кемјүлери 8,4 *м* × 5,2 *м* × 3,6 *м*. Оның объёмын таап алар.

27 §. Кожорыла база айрыырыла јаба катаптаары.

Көргүзилген действиелерди бүдүрер:

671. 1) $10{,}08 \cdot 0{,}13+7{,}2 \cdot 1{,}068$
2) $4{,}5 \cdot 3{,}1+1{,}2 \cdot 0{,}3 \cdot 2{,}1$
3) $105 \cdot 7{,}08-105 \cdot 6{,}08$
4) $(5{,}6-4{,}2) \cdot 1{,}25-2{,}4 \cdot 0{,}5$
5) $6{,}924 \cdot 9{,}6-3{,}6 \cdot 18{,}464$
6) $5{,}6 \cdot 1{,}2-(7{,}1-6{,}85) \cdot 12{,}4$

672. 1) $(3{,}12+0{,}9) \cdot (1-0{,}4)$
2) $10{,}8+7{,}5 \cdot (6{,}4-5{,}9)$
3) $5{,}75 \cdot 2{,}08 \cdot (3{,}6-1{,}2 \cdot 3)$
4) $0{,}008+0{,}992 \cdot 5 \cdot 0{,}6 \cdot 1{,}4$
5) $(9{,}09-9{,}0252) \cdot (25{,}0007-12{,}5007)$

673. 1) $5{,}423+3{,}577 \cdot (5{,}423-3{,}577)$
2) $(9-0{,}4) \cdot (6{,}1-4{,}6)+(4{,}1-2{,}85) \cdot (3{,}2-3{,}12)$
3) $(2{,}743+12{,}257) \cdot 0{,}01+0{,}047 \cdot (10\,000-429{,}5)$
4) $5{,}872 \cdot 0{,}5-(70{,}75-0{,}25 \cdot 283) \cdot 1{,}6 \cdot 100$
5) $6-(23{,}265+4{,}735) \cdot 0{,}01-2{,}4 \cdot 0{,}1$

674. Капсуларды ла арифметический действиелердиң темдектерин тузаланып, 10,8; 3,4 ла 5,2 деп тоолорло мындый примерлер тургузып алала, бодоор:

1) бастыра үч тооның суммазын экинчи ле үчинчи тоолордың разнозына катаптаар;

2) баштапкы эки тооның суммазын баштапкы ла үчинчи тоолордың эки катап алынган разнозына катаптаар;

3) баштапкы ла үчинчи тооның он катап алынган разнозынаң үчинчи ле экинчи тоолордың разнозын айрыыр;

4) баштапкы тооны экинчи ле үчинчи тооның суммазына катаптайла, болгон произведениезине баштапкы ла үчинчи тоолордың разнозын кожор, болгонын 100 катапка көптёдёр.

675. 1) 4,21 ле 2,29 деп тоолордың суммазын 0,25 деп тоого катаптап; 2) 5,34 ле 1,09 деп тоолордың разнозын 0,4 деп тоого катаптап, катаптаарының ўлештиречи законын шинжўлеп көрөр.

676. 1) 15,1 деп тоодоң 2,5 катап јаан тоо болзын деп, 25,4 деп тооны кандый тоого кожор керек?

2) 6,8 деп тоодоң 4,6 катап јаан тоо болзын деп, 3,2 деп тооны кандый тоодоң айрыыр керек?

677. 75 *га* кыраны буудайла, арышла, тараанла ўрендеп койгон. Кыраның 0,4 ўлўзин буудайла ўрендеген, арышла, буудайга көрө, 5,2 *га*-га көп ўрендеген, арткан јерди тараанла ўрендеп койгон. Канча гектар јерди тараанла ўрендеп койгон?

678. Ўренчиктер кўнине 340 чычкан өлтўргендер. Кажы ла чычкан кўнине 0,003 *кг* аш јип турган болзо, ўренчиктер колхозко канча кире аш корулап бергендер?

679. Улус тартар пароход тал тўште *А* порттоң чыгала, часка 22,4 *км* өдўп, *Б* порт јаар ууланып барды. 15 часта ол ок порттоң кош тартар пароход чыгала, часка 16,5 *км* өдўп, база *Б* порт јаар ууланды. 20 часта пароходтор бирўзи бирўзинең канча кире ыраак јерде болор?

680. Эки городтоң јаңыс өйдө бирўзи бирўзине удура эки поезд чыккан: бирўзи часка 48,4 *км*, экинчизи дезе часка 56,8 *км* өткөн. Олор 2,5 частың бажында тушташкан. Эки город ортодогы јолдың узунын таап алар.

681. Јаңыс өйдө бир городтоң грузовой ло легковой автомобильдер чыгала, јаңыс јер јаар ууланып бардылар. Легковой автомобильдиң бир часка тўргени 54,6 *км*, грузовой автомобильдиң бир часка тўргени 42,2 *км*. 3 частың бажында легковой автомобиль грузовой автомобильдең канча кире ыраак јерде болор?

682. Колхозко тууразы 109,4 *м*, сыны дезе тууразынаң 24,6 *м*-ге узун садты эбиреде чедендеер керек. Кажы ла метр јерге 5 казык барып турган болзо, бастыра чеденди тударга канча казык керек болор?

683. Тууразы 70,5 *м*, сыны 6 катап узун прямоугольник кеберлў кыраны кечире (тууразынча) јалбагы 6,5 *м* јол өдўп јат. Бастыра кыраның канча квадратный метр јерин ашла ўрендеп јат?

684. Узуны 15 *м*, тууразы 6,5 *м* ле бийиги 4,5 *м* јаңыс этажту тураны тыштынаң черетеер керек. Турада 8 көзнөк, кажызының ла кемјўлери 0,75 *м* × 1,2 *м*, эжигиниң кемјўлери 0,75 *м* × 2,5 *м*. 1 *кв. м*-ди черетегени учун 20 акчадаң төлөп турган болзо, бастыра тураны черетегени канчага турар?

28 §. Десятичный дробторды ўлеери.

Ўлеерин бўдўрер:

685. 1) 8,76 : 10 2) 38,4 : 100 3) 0,23 : 100
4) 29 : 100 5) 7,001 : 10 000 6) 375 : 100 000
7) 1,44 : 12 8) 0,9 : 125 9) 2,35 : 4
10) 0,0153 : 150 11) 0,01242 : 69 12) 0,0162378 : 18

686. 1) 3 : 0,6 2) 40 : 0,05 3) 200 : 0,8
4) 512 : 0,016 5) 1 : 0,8 6) 5 : 0,002
7) 132 : 0,024 8) 4 959 : 0,87 9) 36 : 0,225
10) 5 525 : 1,3 11) 45 156 : 15,9 12) 860 375 : 0,125

687. 1) 0,12 : 0,4 2) 1,5 : 0,03
3) 0,7 : 0,035 4) 0,0121 : 0,11
5) 10,01 : 9,1 6) 2,002 : 9,1
7) 0,654 : 10,9 8) 0,03388 : 121
9) 3,672 : 2,04 10) 4,17792 : 0,8192
11) 3,28576 : 2,176 12) 1196,54 : 4,126

688. 1) 9 : 0,032 2) 2 496 : 0,0012
3) 0,2205 : 0,147 4) 6,21 : 3
5) 1,016 : 8 6) 0,3534 : 0,57
7) 9,009 : 0,91 8) 1 111 111,101 : 9
9) 37,505013 : 7,9 10) 47,04 : 0,0084
11) 5 508 : 6,12 12) 5,9827 : 0,2063

689. (Сагышта бодоор.)

1) 4,8 : 2 2) 4,8 : 8 3) 9,6 : 12
4) 0,72 : 6 5) 0,35 : 0,07 6) 0,35 : 0,7
7) 0,35 : 7 8) 0,64 : 0,016 9) 0,24 : 1,2
10) 16,9 : 0,13 11) 0,225 : 15 12) 6,25 : 25

690. Јууктада алынган частныйды таап алар:

1) 120 : 56 (1-ге јетире чикезиле)
2) 513 : 321 (0,1-га јетире чикезиле)
3) 12,4 : 32 (0,1-га јетире чикезиле)
4) 329 : 48 (0,01-ге јетире чикезиле)
5) 45,3 : 11,1 (0,01-ге јетире чикезиле)
6) 2 : 3 (0,001-га јетире чикезиле)
7) 457 : 3,9 (0,001-га јетире чикезиле)
8) 71,7 : 324 (0,0001-га јетире чикезиле)
9) 0,011 : 75 (0,00001-га јетире чикезиле)
10) 1,005 : 102 (0,00001-га јетире чикезиле)

691. Кандый ўлўзи болор:

1) 3 салк. 10 салковойдоң? 5 акча 2 салковойдоң? 15 салк. 700 салковойдоң?

2) 5 *км* 40 *км*-деҥ? 17 *м* 2 *км*-деҥ? 13 *м* 75 *м*-деҥ?

3) 24 *г* 1 *кг*-наҥ? 8 *кг* 200 *кг*-наҥ? 3 *ц* 2 *т*-даҥ?

4) 6 *кв. м* 2 ардаҥ? 4 *а* 5 *га*-даҥ? 16 *кв. м* 4 *га*-даҥ?

692. Кандый ўлўзи болор:

1) 0,21 0,84-деҥ? 2) 0,8 4-төҥ? 3) 4,8 12-деҥ?
4) 0,425 0,5-даҥ? 5) 0,375 3,125-даҥ? 6) 2,84 4-төҥ
7) 5,525 13-теҥ? 8) 45,156 159-таҥ? 9) 27,03 36,04-деҥ?

693. Мындый учуралдарда x-ти табар:

1) $0{,}3 \cdot x = 8{,}1$ 2) $0{,}7 \cdot x = 17{,}5$
3) $0{,}5 \cdot x = 57{,}5$ 4) $0{,}24 \cdot x = 0{,}132$
5) $0{,}01428 \cdot x = 357$ 6) $0{,}91 \cdot x = 100{,}1$
7) $0{,}31 \cdot x = 0{,}0124$ 8) $0{,}158 \cdot x = 6{,}162$
9) $5{,}075 \cdot x = 6{,}5975$

694. 1) Поезд 3,5 часка 169,4 *км* өткөн. Бир часка ол канча километр ӧдӧт?

2) Московский метроныҥ јолдорыла баштапкы 12 јылдыҥ туркунына 12,18 млрд. кижи тарткан. Бир јылдыҥ туркунына орто тооло канча кижи тарткан? Бир кўннињ туркунына канча кижи тарткан?

695. 1) Москва сууныҥ сынынаҥ 13%-и 65 *км*. Москва суунаҥ узунын билип алар.

2) Азовский талайдыҥ площади 38 муҥ *кв. км*, Балтийский талайдыҥ площадиниҥ 9%-и дезе Азовский талайдыҥ бастыра площадине тўҥей. Балтийский талайдыҥ площади кандый? (0,1-га јетире чикезиле бодоор.)

696. 1) Класста 40 ўренчик, олордоҥ 12 ўренчик отличниктер. Класстагы отличниктердиҥ тоозын процентгерле темдектеп көргўзер.

2) 20 ўренчиктеҥ конёкло јўгўрер норманы 18 ўренчик бўдўрген. Норманы бўдўрген ўренчиктердиҥ тоозын процентгерле темдектеп көргўзер.

697. Подвалдарда эмезе оролордо јаткан картошконыҥ бескези 6 айдыҥ туркунына 0,15 ўлўзине астап калат. Алты айдыҥ бажында 51 *ц* картошко болзын деп, орого канча кире картошко урар керек?

29 §. Десятичный дробьторды катаптаары ла ўлеери.

Көргўзилген действиелерди бўдўрер:

698. 1) $\frac{40,2 \cdot 8,1 \cdot 4,8}{0,048 \cdot 0,81}$ 2) $\frac{7,8 \cdot 1,001 \cdot 0,625}{18,2 \cdot 0,26 \cdot 0,125}$

3) $\frac{6,9 \cdot 1,75 \cdot 3,81 \cdot 0,2}{0,55 \cdot 1,9 \cdot 5,4 \cdot 2,3}$

699. 1) $\frac{2,56 \cdot 0,44 \cdot 2,25}{3,2 \cdot 0,12 \cdot 0,6}$ 2) $\frac{4,5 \cdot 19,375 \cdot 0,4}{3,125 \cdot 1,2 \cdot 1,5 \cdot 6,2}$

3) $\frac{3,6 \cdot 75,3 \cdot 0 \cdot 25}{150,6 \cdot 7,5 \cdot 7,2 \cdot 18}$

700. Произведениени ўлеер ээжини тузаланып, таап алар:

1) $(6,4 \cdot 5,8 \cdot 0,7) : 64$ 2) $(15,6 \cdot 1,44 \cdot 0,05) : 0,12$
3) $(2,41 \cdot 7,1 \cdot 5,5) : 0,11$ 4) $(13,5 \cdot 9,1 \cdot 3,3) : 0,013$

701. Сумманы ла разностьты катаптаар ээжини тузаланып, таап алар:

1) $(1,5+3,75) \cdot 04$ 2) $(4,72-3,6) \cdot 0,25$

702. Сумманы ла разностьты ўлеер ээжини тузаланып, таап алар:

1) $(0,75+1,5) : 0,15$ 2) $(1,69-0,39) : 1,3$

703. Мындый учуралдарда x-ти табар:

1) $x : 0,5=2,6$ 2) $x : 0,19=1,1$ 3) $16,9 : x=13$
4) $8 : =x1,25$ 5) $0,6 : x=36,06$ 6) $2,5 \cdot x=0,375$

704. 1) Эки тоонын произведениези 0,695, көптөөчизи 1,39. Көптөдөчизин табар.

2) 0,596 болзын деп, 1,49 деп тооны кандый тоого катаптаар керек?

705. 1) Эки тоонын частныйы 17,2, ўлеечизи 0,35. Ўлелечизин таап алар.

2) 7,04 болзын деп, кандый тооны 5,6 деп тоого ўлеер керек?

706. 1) Эки тоонын частныйы 0,1, ўлелечизи 0,016. Ўлеечизин таап алар.

2) Нуль болзын деп, кандый тооны 1,73 деп тоого ўлеер керек?

707. 1) 0,73 болзын деп, 0,73 деп тооны кандый тоого ўлеер керек?

2) Jарты jок тоонын 0,17 ўлўзи 1,02 болуп jат. Ол тооны таап алар.

708. Эки тоонын произведениези 1,5. Көптөжөчилердин бирўзин 3-ке катаптап ийзе, произведениези кандый болор? көптөөчизин 0,2-га катаптайла, көптөдөчизин дезе 0,5-га катаптаза; көптөөчизин 5-ке катаптайла, көптөдөчизин дезе 0,2-га ўлезе, произведениези кандый болор?

709. Баштапкы тооны 1,2-га экинчизин 0,25-ге катаптайла, ўчинчизин дезе 0,4-га ўлеп ийзе, ўч тоонын произведениези канайда кубулар?

710. Эки тоонын частныйы 1,2. Мындый учуралдарда jанғы частныйды таап алар:

1) ўлелечизин 0,5-га катаптайла, ўлеечизин дезе кубултпай артысса.

2) ўлелечизин ле ўлеечизин 0,4-га катаптаза;

3) ўлелечизин 0,9-га, ўлеечизин дезе 3-ке катаптаза;

4) ўлелечизин 6-га, ўлеечизин дезе 0,2-га ўлезе.

711. Ўлелечизин 2,4 катапка көптодип ийгендер. Частныйы 7,2 катапка көптөй берзин деп, ўлеечизин канайда кубултар керек? частныйы 4 катапка астай берзин деп, канайда кубултар керек? частныйы кубулбазын деп, канайда кубултар керек?

712. (Сагышта бодоор.) Бир уйга jайына отоп jўрерге jакшы ölöңдў 0,25 *га* одор керек, атка дезе 3 катап ас jер керек. 8 уйга ла 3 атка канча кире одор керек?

713. Транснортёр 4,2 частың туркунына ородоң 107,1 *куб. м* балкаш чыгарган. Ол ок арбыныла иштезе, ол 6,5 частын туркунына канча кире балкаш чыгарар?

714. Туранын ичининг сыны 6,4 *м*, тууразы 6,5 *м*. Оныг объёмы 166,4 *куб. м* болуп турган болзо, туранын бийигин таап алар.

715. Атла тартатан тырмууштың ölöң jуур jалбагы (тууразы) 2,13 *м*. Тырмууштy ат бир часка 4 *км* ödўп турган болзо, ол 6 частың туркунына канча кире jердиң ölöңин jуур? (Амыраар öйди ajаруга албас.)

716. Атла тартатан тырмууштың jалбагы 2,13 *м*. Бир часка 0,85 *га* jердиң ölöңин jуурга, ат кандый тўргениле базар учурлу?

30 §. Десятичный дробьторло бўдўрер бастыра действиелерге берилген бодолголор ло примерлер.

Көргўзилген действиелерди бўдўрер:

717. 1) 4,735 : 0,5+14,95 : 1,3+2,121 : 0,7
2) 589,72 : 16—18,305 : 7+0,0567 : 4
3) 3,006—0,3417 : 34—0,875 : 125
4) 22,5 : 3,75+208,45+2,5 : 0,004

718. 1) $(0{,}1955 + 0{,}187) : 0{,}085$
2) $15{,}76267 : (100{,}6 + 42{,}697)$
3) $(86{,}9 + 667{,}6) : (37{,}1 + 13{,}2)$
4) $(9{,}09 - 9{,}0252) \cdot (25{,}007 - 12{,}507)$

719. 1) $(0{,}008 + 0{,}992) \cdot (5 \cdot 0{,}6 - 1{,}4)$
2) $(0{,}93 + 0{,}07) : (0{,}93 - 0{,}805)$
3) $(50000 - 1397{,}3) : (20{,}4 + 33{,}603)$
4) $(2779{,}6 + 8024{,}4) : (1{,}98 + 2{,}02)$

720. 1) $1{,}35 : 2{,}7 + 6{,}02 - 5{,}9 + 0{,}4 : 2{,}5 \cdot (4{,}2 - 1{,}075)$
2) $4{,}3 - 3{,}5 + 1{,}44 : 3{,}6 + 3{,}6 : 1{,}44 \cdot (0{,}1 - 0{,}02)$
3) $[(14{,}068 + 15{,}78) : (1{,}875 + 0{,}175)] : [(0{,}325 + 0{,}195) \cdot 4]$
4) $(0{,}578 + 0{,}172) \cdot (0{,}823 + 0{,}117) - 1{,}711 : (4{,}418 + 1{,}382)$

721. 1) $32{,}52 - [(6 + 9{,}728 : 3{,}2) \cdot 2{,}5 - 1{,}6] \cdot 1{,}2 - 0{,}015 : 0{,}01$
2) $50{,}32 - [(20 + 9{,}744 : 2{,}4) \cdot 0{,}5 - 1{,}63] : 0{,}25 + 0{,}0752 : 0{,}04$

722. Ўлегенинен частныйды таап алар:

1) $(605{,}125 : 12{,}5 - 36{,}8706 : 0{,}87 - 0{,}0012) : (0{,}3181 \cdot 4 - 59{,}29 : 77)$
2) $(90{,}09 : 91 + 3{,}774 : 034) : (232{,}31 : 17{,}87 + 186{,}85 : 5{,}05)$

Действиелерди бўдўрер:

723. 1) $\dfrac{4{,}06 \cdot 0{,}0058 + 3{,}3044895 - (0{,}7584 : 2{,}37 + 0{,}0003 : 8)}{0{,}03625 \cdot 80 - 2{,}43}$

2) $\dfrac{2{,}045 \cdot 0{,}033 + 10{,}518395 - 0{,}464774 : 0{,}0562}{0{,}003092 : 0{,}0001 - 5{,}188}$

724. 1) $\dfrac{57{,}24 \cdot 3{,}55 + 430{,}728}{2{,}7 \cdot 1{,}88 - 1{,}336} + \dfrac{127{,}18 \cdot 4{,}35 - 14{,}067}{18 + 2{,}1492 : 3{,}582}$

2) $\dfrac{5{,}7 \cdot 16{,}2}{20{,}52} + \dfrac{127{,}68 \cdot 0{,}5}{4{,}56} + \dfrac{34{,}68 \cdot 15{,}4}{6{,}8 \cdot 3{,}57}$

725. 1) $\dfrac{(4{,}561 + 5{,}439) \cdot 0{,}1}{(7{,}01 - 5{,}01) : 0{,}5} - \dfrac{(4{,}45 - 2{,}2) : 0{,}3}{(0{,}823 + 0{,}177) \cdot 30}$

2) $\dfrac{(1{,}238 + 2{,}762, \cdot 0{,}1}{(36{,}487 - 34{,}237) : 2{,}8125} + \dfrac{(4{,}36 - 1{,}16) \cdot 0{,}3125}{0{,}2 \cdot (47{,}8 - 45{,}55) : 0{,}225}$

726. 1) $\left[\dfrac{0{,}3 \cdot (3{,}6 - 2{,}8)}{0{,}25 \cdot (0{,}94 + 1{,}06)} + \dfrac{(0{,}2 - 0{,}15) : 0{,}001}{(4{,}7 - 3{,}9) \cdot 10}\right] : 26{,}92$

2) $52 : \left[\dfrac{6 : (0{,}4 - 0{,}2)}{2{,}5 \cdot (0{,}8 + 1{,}2)} + \dfrac{(34{,}06 - 33{,}81) \cdot 4}{6{,}84 : (28{,}57 - 25{,}15)}\right] - 8$

727. Бодоп чыгарар:

1) $(4{,}32\ кг : 1{,}35 + 1{,}3ц : 26 - 0{,}04\ т \cdot 0{,}0225) : (10{,}01\ кг : 13 - 40\ г)$

2) (0,08 *т* · 0,18 + 0,025 *кг* — 3,05 *кг* : 2) : (1,2 *кг* · 2,7 + 1 *кг* 60 *г*)
Мындый учуралда x-ти табар:

728. 1) $2,6 \cdot x = 40,54 + 50,46$ 2) $3,04 \cdot x + 8,176 = 10$
3) $0,05 \cdot x - 0,01 = 0,19$ 4) $(3,12 + 0,9) \cdot x = 2,412$

729. 1) $\frac{x}{0,4} = 0,6 - 0,4$ 2) $\frac{x}{0,5} + 0,75 = 1,6$
3) $(86,9 + 667,6) : (37,1 + x) = 15$

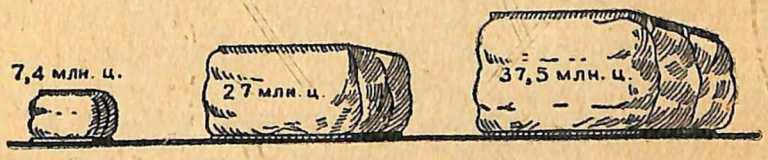
730. 1) $(5\,000 - 1397,3) : (x + 33,63) = 90$
2) $3,06 - 0,05 \cdot x + 66 : 0,33 + 0,14 = 203$
2) $2,473 \cdot 0,05 \cdot x + 0,1581 : 0,06 = 15$

731. Јарты јок тооны 1 ле 0,57 деп тоолордың разнозына катаптап ийерде, произведениезинде 3,44 болды. Јарты јок тооны таап алар.

732. Јарты јок тооның ла 0,9 деп тооның суммазын 1 ле 0,4 деп тоолордың разнозына катаптап ийерде, произведениезинде 2,412 болды. Јарты јок тооны таап алар.

733. Эки катап алынган јарты јок тоодоң 0,002 деп тооны айрып ийеле, болгон тооны 100-ке катаптап ийзе, 2,3 болор. Јарты јок тооны таап алар.

СССР-де көбөң јуунатканы.

1913 ј. 1940 ј. 1950 ј.

734. Бодоор туштa кожор, айрыыр ла ўлеер действиелер бар болор эдип, 35-чи јурукта берилген тоолор аайынча бодолго тургузып алар.

---

735. Бир ўренчик каникул туштa таадазына атанган. Темир јолло ол 8,5 час барган, станциядаң таадазына јетире дезе 1,5 час атту барган. Ол бастыразы 440 *км* өткөн. Атла часка 10 *км* тўргениле барган болзо, ол темир јолло кандый тўргениле барган?

736. 1954 јылда телекейлик мөрөйдө конёкло тўрген јўгўретени јанынаң телекейдиң эң артык чемпионының адын советский спортсмен Б. Шилков алган. Ол 1 500 *м*-ди 2 мин. 22,3 секундка, 10 000 *м*-ди 18 мин. 1,4 секундка јўгўрип өткөн. 1 500 *м*-ге јўгўрерде, 10 000 *м*-ге јўгўргенине көрө, бир секундка тўргени канчага көп болгон? (Каруузын метрдиң онынчы ўлўлерине јетире туйуктаар.)

737. Суэцкий каналдың узуны 165,8 *км*, Панамский канал Суэцкий каналдан 84,7 *км*-ге кыска, Беломорско-Балтийский канал дезе Панамский каналдан 145,9 *км*-ге узун. Беломорско-Балтийский каналдың узуны канча кире?

738. Атлантический теңистиң эң ле јаан тереңи 8,5 *км*, Тымык теңистиң эң ле јаан тереңи Атлантический теңистиң тереңинең 2,3 *км*-ге көп, Тошту Түндүк теңистиң эң ле јаан тереңи дезе Тымык теңистиң эң ле јаан тереңинең 2 катап ас. Тошту Түндүк теңистиң эң ле јаан тереңи канча кире?

739. Јай туркунына бир өркө 0,12 *ц*-ге јуук аш үреп јат. Пионерлер јаскыда 37,5 *га* јерден 1 250 өркө өлтүрген. Үренчиктер колхозко канча кире аш корулап берген? Корулап алган аш 1 *га* јерге канча кире келижип јат?

740. Колхозко берген јерди мынайда тузалангандар: оның 55%-ин кыралаган, 35%-ин—өлөң чабарга ла одор эдерге чыгарган, арткан бастыра 330,2 *га* јерди колхозтың садына ла колхозчылардың јурттарының ордына кемјип берген. Колхозто бастыра канча кире јер?

741. Эки тракторист бүдүми башка тракторлорло бир канча јер сүрер учурлу болгон. Баштапкы тракторист план аайынча темдектелген јердиң 20%-ин, экинчизи 30%-ин сүрген кийининде олордың кажызына ла сүрерге 168 *га*-дан јер арткан. Кажы ла тракторист канча гектар јер сүрер учурлу болгон?

742. Периметри 1,6 *км*-ге түңей прямоугольник кеберлү кыраны үрендеерге канча центнер үрен аш керек? Кыраның јалбагы 300 *м*. 1 *га* јерди үрендеерге 1,5 *ц* үрен аш керек.

743. Тууразы 0,4 *дм* ле сыны 10 *дм* прямоугольникке келтегейи 0,2 *дм* квадрат кеберлү тилбектерден канча кирер?

744. Бичик кычырар залдың кемјүлери 9,6 *м* × 5 *м* × 4,5 *м*. Кажы ла кижиге 3 *куб. м* кей керек болуп турган болзо, бичик кычырар залды канча кижи отургадый эдип эткен?

745. Кажы ла косилканың чаап турган јолының јалбагы 1,56 *м* бололо, трактор бир часка 4,5 *км* өдүп турган болзо, төрт косилка тартып јүрген трактор 8 частың туркунына канча кире јердиң өлөңин чаап койор? (Токтоп турган өйин тоого албас.)

746. 745-чи бодолгодо берилген тоолорды тузаланып, төрт косилка тартып јүрген трактор 10 *га* јердиң өлөңин канча кире өйгө чаап койорын таап алар.

747. Пассажирский поездтиң паровозына 5 *км* өдөргө 0,75 *т* суу керек. Тендердеги бакка 16,5 *т* суу кирип јат. Бактың 0,9 үлүзин суула толтырып алза, поездке ол суу канча километр јолго једер?

748. Вагонның сыны орто тооло 7,6 *м* болзо, коштой јол-

до jўк ле 120 товарный вагон турар аргалу. Ол jолго 24 товарный вагон тургузып койор болзо, ого ўзеери кажызыныҥ ла сыны 19,2 *м* пассажирский вагондордоҥ ол jолго канча вагон бадар?

749. Темир jол өткўрер туштa урган кумак-тобрак төгўлбезин деп, оныҥ эки jанындагы келтеҥ jерлерине өлөҥ өскўргилеп jат. Ондый бир квадратный метр jерге 2,8 *г* ўрен керек, 1 *кг* ўреннiҥ баазы дезе 2,5 салк. Бўдўрген иштердиҥ баазы ўреннiҥ баазыныҥ 0,4 ўлўзи болор болзо, 1 020 *кв. м* келтеҥ jерлерди өлөҥлө ўрендегени канчага турар? (Каруузын jууктада берер.)

750. Кирпич эдер завод темир jолдыҥ станциязына кирпич тартып апарган. Кирпич тартарында 25 ат ла 10 грузовой машина иштеген. Кажы ла ат бир jорыкка 0,7 *т* тартып, кўнине 4 jорык эдип турган. Кажы ла машина бир jорыкка 2,5 *т* тартып, кўнине 15 jорык эдип турган. Кирпичти 4 кўн тарткандар. Бир кирпичтиҥ бескези орто тооло 3,75 *кг* болзо, станцияга канча кире кирпич тартып апарган? (Каруузын jууктада берер.)

---

751. Орто арифметическийди табар:

1) эки тооныҥ: 56,8 ла 53,4; 705,2 ла 707,5;
2) ўч тооныҥ: 46,5; 37,8 ла 36; 0,84; 0,69 ле 0,81;
3) төрт тооныҥ: 5,48; 1,36; 3,24 ле 2,04.

752. Бир неделениҥ туркунына термометр 21°; 20°,3; 22°,2; 23°,5; 24°, 1; 22°, 1; 20°,8 көргўскен болзо, неделеде орто температура кандый болгон?

753. Эки тооныҥ орто арифметическийи 36,4. Ол тоолордыҥ бирўзи 36,8. Экинчи тооны таап алар.

754. 1) Автомобиль баштапкы эки часка 98,5 *км* өткөн, оныҥ кийининдеги ўч частыҥ туркунына дезе 138 *км* өткөн. Автомобиль бир часка орто тооло канча километр өткөн?

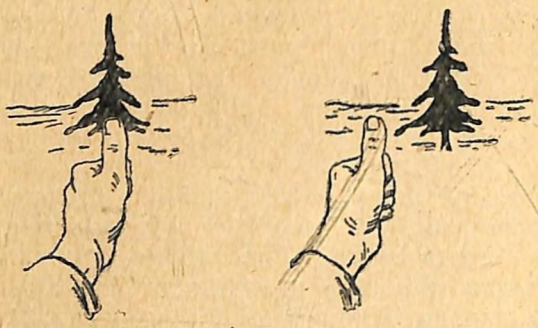
2) Бир jашту 10 карп балык тудала, бескелеерде, 4 балыктыҥ кажызыныҥ ла бескези 0,6 *кг*-наҥ, 3 балыктыҥ бескези —0,65 *кг*-наҥ, 2 балыктыҥ бескези—0,7 *кг*-наҥ ла 1 балыктыҥ бескези 0,8 *кг* болгон. Бир jашту карп балыктыҥ орто бескези кандый?

755. 1 литр сироптыҥ баазы 10,5 салковой. 2 литр сиропко 8 *л* суу кошкон. Сиропту 1 литр суунаҥ баазы канча?

756. „Эки точка ортодогы ыраагын кемjиири" деп лабораторный иш.

1-кы э п. **Рулеткала** (кемjўлў лентала) **кемjиири.**
Класстыҥ балдарын, кажызында ла ўч кижиден эдип, звенолорго бөлўўр.
Керектў немелер: 4—6 казык ла 8—10 бирка (jалбак jарчаалар).

Иштиб ӱдӱрер аайы: 1) *А* ла *Б* точкаларды темдектеп алала, олордыӊ ортозын, казыктар кадап, тӱс чийӱле темдектеер (163 бодолгоны кӧр.); 2) темдектеп алган тӱс чийӱге рулетканы салып, кемјиген ле сайын рулетканыӊ учын биркала темдектеер.

36 јур.

2-чи э п. **Алтамла кемјиири.**
Класстыӊ балдарын, кажызында ла ӱч кижиденӊ эдип, звенолорго бӧлӱӱр. Кажы ла ӱренчик бойыныӊ алтамдарын тоолоп, *А* точкадаӊ *Б* точкага јетире базар. Бойыныӊ алтамыныӊ орто узунын алтамдарыныӊ тоозына катаптап ийеле, *А*-даӊ *Б*-ге јетире ыраагын таап алар.

3-чи э п. **Кӧрӱп кемјиири.**
Кажы ла ӱренчик кӧдӱрип алган эргектӱ сол колын ичкеери сунуп (36 јур.), эргегин *Б* точкага (јурукта—агашка) удура, сол кӧзи, эргеги ле *Б* точка јаӊыс тӱс чийӱде болор эдип, тудуп алар. Јаӊыс јерге туруп, сол кӧсти јумуп алала, оӊ кӧслӧ эргек јаар кӧрӧр. Эргек *Б* точкадаӊ канча кире ыраганын кӧслӧ кемјип ийеле, оны 10 катапка кӧптӧдип ийер. *А* ла *Б* точкалардыӊ ортозы ол болор.

---

757. 1) Таш кӧмӱр уратан ӱч складта 8656,2 *т* кӧмӱр бар; экинчи складта кӧмӱр баштапкы складтагызынаӊ 247,3 *т*-га кӧп, ӱчинчизинде дезе экинчи складтагызынаӊ 50,8 *т*-га кӧп. Кажы ла складта канча тонна кӧмӱр?

2) Ӱч тооныӊ суммазы 446,73. Баштапкы тоо экинчизинеӊ 73,17-ге ас, ӱчинчизинеӊ дезе 32,22-ге кӧп. Бу тоолорды таап алар.

758. 1) Катер агын сууны тӧмӧн бир часка 14,5 *км* тӱргениле барган, сууны ӧрӧ дезе бир часка 9,5 *км* тӱргениле барган. Катер тымык суула кандый тӱргениле барар база агын сууныӊ тӱргени кандый?

2) Пароход 4 часка агын сууны тӧмӧн 85,6 *км* барган, сууны ӧрӧ дезе 3 часка 46,2 *км* барган. Пароход тымык суула кандый тӱргениле барар база агын сууныӊ тӱргени кандый?

---

759. Ортозы 32,4 *км* эки јурттаӊ јаӊыс ӧйдӧ бирӱзи бирӱзине удура мотоциклист ле велосипедист атангандар. Мотоциклисттиӊ тӱргени велосипедисттиӊ тӱргенинеӊ 4 катап кӧп болзо, туштажарга јетире олордыӊ кажызы ла канча километр ӧдӧр?

760. Эки пароход 3 500 *т* кош тартып экелген, је олор-

дың бирўзи кошты экинчизинең 1,5 катап көп экелген. Кажы ла пароход канча кире кош экелген?

761. Завод текши бескези 19,2 *т* үч бўдўмдў кош аткарган. Баштапкы бўдўмдў коштың бескези экинчи бўдўмдў коштың бескезинең үч катап көп, үчинчи бўдўмдў коштың бескези дезе баштапкы ла экинчи бўдўмдў коштордың јаба алган бескезинең эки катап ас. Кажы ла бўдўмдў коштың бескези канча?

762. Саратов—Москва деп газопровод Москваның адыла адалган каналдаң 672 *км*-ге узун. Газопровод Москваның адыла адалган каналдаң 6,25 катап узун болуп турган болзо, газопроводтың ла каналдың узунын таап алар.

763. Дон суу Москва суудаң 3,934 катап узун. Дон суу Москва суудаң 1 467 *км*-ге узун болуп турган болзо, кажы ла сууның узунын таап алар.

764. Колхоз 2 600 *га* јерди буудайла база арышла үрендеп койгон. Буудайла үрендеген јердиң 0,8 үлўзи арышла үрендеген јердиң 0,5 үлўзине тўнеј болзо, канча гектар јер буудайла, канча гектар арышла үренделген?

765. Эки үренчикте јаба 5,4 салк. акча болгон. Ол акчага үренчиктер бичиктер садып аларга јөптөшкөн. Баштапкы үренчик бойының акчазының 0,75 үлўзин, экинчизи дезе бойының акчазының 0,8 үлўзин тудуп койордо, олордо акча теп-теңнең артып калган. Кажы ла үренчикте канча кире акча болгон?

---

766. Колхоз 34 *т* ашты элеваторго 10 тўнеј машинала база 15 абрала тартып апарган. Машинага ашты абрага коштогонынаң 1,9 *т*-га көп коштогон болзо, бир машинага канча кире аш, бир абрага канча кире аш коштогондор?

767. Школдың библиотеказы 122,75 салковойго 25 кычырар бичик, 20 задачник ле 18 сөзлик садып алган. Кычырар бичик задачниктең 0,95 салковойго баалу, задачник дезе сөзликтең 0,8 салковойго баалу. Кажы ла бичиктиң баазы канча?

768. 10 тўнеј грузовик ле абралу 8 ат колхозтоң элеваторго 34,8 *т* аш тартып экелген. Грузовикке, абрага көрө, 5 катап көп аш коштогон болзо, кажы ла грузовик канча кире аш экелген?

769. Турист бастыразы 304,5 *км* јол өткөн, ол 5 час поездле, 4 час дезе атла барган. Поезтиң тўргени аттың тўргенинеңе 5 катап көп болзо, ол канча километр поездле база канча километр атла өткөн?

770. 1) Велосипедист јолдың бир кезегин бир часка 15 *км*-деңе, артканын дезе часка 12,5 *км*-деңе өткөн. Ол 5 частың

туркунына бастыразы 67,5 *км* өткөн. Велосипедист часка 12,5 *км* түргениле канча кире јол өткөн?

2) Карагай агаштаң эткен шпаланың бескези 27,8 *кг*, дуб агаштаң эткен шпаланың дезе—45,5 *кг*. Тартып экелген 10 шпаланың бескези 384,2 *кг*. Бу шпалалардаң канча шпала карагай, канча шпала дуб?

771. Поезд эки осьту ла төрт осьту вагондордоң туруп јат. Бастыра вагондордың тоозы 41, осьтордың тоозы дезе 104. Бастыра вагондорго 1035,5 *т* аш коштогон. Төрт осьту бастыра вагондорго коштогон аш эки осьту бастыра вогондорго коштогон аштаң 75,5 *т*-га көп болгон болзо, эки осьту кажы ла вагонго ло төрт осьту кажы ла вагонго канча кире аш коштогон?

772. Ортозы 501,9 *км* эки порттоң бирӱзи бирӱзине удура эки пароход чыккан. Баштапкы пароходтың бир часка тӱргени 25,5 *км*, экинчизиниң бир часка тӱргени дезе 22,3 *км* болзо, олор канча кире өйдиң бажында туштажар?

773. Паровозтоң ло 40 вагонноң турган поезд мениң јанымча 35 секундтың туркунына өткөн деп, ӱренчик темдектеп алган. Паровозтың сыны 18,5 *м*, вагонның сыны дезе 6,2 *м* болзо, поездтиң бир часка тӱргенин таап алар. (Каруузын јууктада берер.)

774. Велосипедист *А*-даң чыгала, бир часка 12,4 *км* ӧдӱп, *Б* јаар ууланып барды. 3 час 15 минуттың бажында *Б*-дең экинчи велосипедист чыгала, бир часка 10,8 *км* ӧдӱп, ого удура келди. *А* ла *Б* ортодогы јолдың 0,32 ӱлӱзи 76 *км* болзо, эки велосипедист канча частың бажында база *А*-даң канча кире ыраак јерде туштажар?

775. Эки пароход јаңыс өйдӧ бир порттоң чыгала, јаңыс јер јаар ууланып бардылар. Баштапкы пароход кажы ла 1,5 часка 37,5 *км*, экинчизи дезе кажы ла 2 часка 45 *км* ӧдӧт. Канча кире өйдиң бажында баштапкы пароход экинчизинең 10 *км* јерде болор?

776. Бир јерден озо баштап јойу кижи чыккан, 1,5 час өткөн кийининде оны ээчий велосипедист атанган. Јойу кижи бир часка 4,25 *км*, велосипедист дезе бир часка 17 *км* ӧдӱп турган болзо, велосипедист јойу кижиге чыккан јеринең канча кире ыраак јерде једижер?

777. Москвадаң Ленинградка эртен тура 6 час 10 минутта поезд чыгала, бир часка орто тооло 50 *км* ӧдӱп турды. Оноң эмеш орой Москвадаң Ленинградка пассажирский самолёт учуп чыгала, Ленинградка поездле јаңыс өйдӧ једип келген. Самолёттың бир часка орто тӱргени 325 *км* болгон, Москваның ла Ленинградтың ортозы дезе 650 *км*. Самолёт Москвадаң качан учуп чыккан?

778. Пароход сууны төмӧн 5 час, сууны өрӧ дезе 3 час

барала, бастыразы 165 *км* өткөн. Суунын бир часка агар түргени 2,5 *км* болзо, пароход сууны төмөн канча километр, сууны өрө канча километр өткөн?

779. Поезд *А*-дан чыгала, *Б*-ге керектү өйдө једип барар учурлу; поезд 1 минутка 0,8 *км* түргениле барып, јолдын кабортозын ödö бererде, оны 0,25 часка токтодып ийгендер; онон ары 1 минутка түргенин 100 *м*-ге көптödип ийеле, ол *Б*-ге бойының өйинде једип келген. *А* ла *Б* ортодогы јолдың узунын таап алар.

780. Колхозтон городко јетире 23 *км*. Городтон велосипедтү почтальон чыгала, бир часка 12,5 *км* ödүп, колхоз јаар барды. 0,4 частың бажында колхозтон городко атту колхозчы атанала, почтальоннын түргенининг 0,6 үлүзине түнгей түргениле барды. Колхозчы бойының атанганынан ала канча кире өйдин бажында почтальонго туштаар?

781. Автомобиль *А* городтон чыгала, бир часка 32 *км* ödүп, *А* городтон 234 *км* јерде турган *Б* городко барды. 1,75 час өткөн кийининде *Б* городтон ого удура экинчи автомобиль чыкты, оның түргени баштапкы автомобильдин түргенинен 1,225 катап јаан. Экинчи автомобиль бойының атанганынан ала канча өйдин бажында баштапкы автомобильге туштаар?

---

782. Рукописьти бир машинистка 1,6 часка, экинчизи дезе 2,5 часка согуп салар аргалу. Эки машинистка, кожо иштеп, ол рукописьти канча кире өйгö согуп салар? (Каруузын јууктада берер.)

783. Бир бригада бир кезек ишти 8 күнге бүдүрип салар аргалу. Экинчи бригадага ол ишти бүдүрерге баштапкы бригаданың өйининг 0,5 үлүзи керек. Үчинчи бригада ол ишти 5 күнге бүдүрип салар. Үч бригада кожо иштезе, ол ишти бастыразын канча күнге бүдүрип салар? (Каруузын јууктада берер.)

784. Оромды арчыырында эки машина иштеп јат. Олордың баштапкызы ол ишти 40 минутка бүдүрер аргалу, экинчизине баштапкы машинаның өйининг 75%-и керек. Машиналар экүлези ижин јанғыс өйдö баштаган. 0,25 частың туркунына кожо иштейле, экинчи машина ижин токтодып койгон. Оның кийининде баштапкы машина канча кире өй иштеди?

---

785. Бар кулурды үч пекарняга үлеп берген: баштапкы пекарня бастыра кулурдың 0,4 үлүзин алган, экинчизи арткан кулурдың 0,4 үлүзин, үчинчи пекарня дезе баштапкы пекарнядан 1,6 *т*-га ас алган. Бастыра канча кире кулур үлелген?

786. Институттың экинчи курсында 176 студент; үчинчизинде ол тоонын 0,875 үлүзи, баштапкызында дезе үчинчи

курстагызынаң бўдўн јарым катап көп. Баштапкы, экинчи ле ўчинчи курстың студенттери бу институттың бастыра студенттериниң 0,75 ўлўзи болгон. Институтта канча студент болгон?

787. Прямоугольник кеберлў мааланың сыны 32 *м*, тууразы 10 *м*. Бастыра мааланың 0,5 ўлўзин морковьло ўрендеген, мааланың арткан ўлўзине дезе картошко ло согоно отургускан, ол ок өйдө картошко отургускан јер согоно отургускан јерден 7 катап көп. Картошконы, согононы ла морковьты алдынаң башка канча кире јерге отургускан?

788. Прямоугольник кеберлў мааланың сыны 30 *м*, тууразы 12 *м*. Бастыра мааланың 0,65 ўлўзине картошко отургускан, арткан јерге дезе—морковь ло свёкла, ол ок өйдө свёкланы морковьтоң 84 *кв. м*-ге көп отургускан. Картошконы, свёкланы ла морковьты алдынаң башка канча кире јерге отургускан?

31 §. Тегин дробьторды десятичный дробьторго ло ойто кайра көчўрери.

Периодический дробьтор.

789. Знаменателин тегин көптөдөчилерге ооктоп, тегин дробьторды десятичный дробьторго көчўрер:

$$\frac{1}{2};\ \frac{1}{5};\ \frac{1}{4};\ \frac{3}{4};\ \frac{1}{8};\ \frac{5}{8};\ \frac{1}{16};\ \frac{7}{25};\ \frac{23}{25};\ \frac{6}{125};\ 3\frac{9}{40};$$

$$11\frac{7}{80};\ 4\frac{3}{200};\ 7\frac{31}{500}.$$

Числителин знаменателине ўлеп, тегин дробьторды десятичный дробьторго көчўрер.

790. (Сагышта бодоор.)

1) $\frac{1}{2};\ \frac{2}{5};\ \frac{3}{4};\ \frac{3}{5};\ \frac{1}{25};\ \frac{7}{25};\ \frac{16}{25};\ \frac{3}{50};\ 2\frac{1}{8};\ 1\frac{1}{125};$

$1\frac{3}{40};\ 4\frac{5}{16}$

2) $\frac{5}{8};\ \frac{7}{16};\ \frac{27}{64};\ \frac{17}{40};\ \frac{3}{80};\ \frac{11}{20};\ \frac{8}{125};\ 2\frac{3}{8};\ 4\frac{1}{5};$

$8\frac{3}{16};\ 2\frac{7}{125}$

791. 1) $\frac{9}{15};\ \frac{18}{252};\ \frac{21}{28};\ \frac{39}{65};\ \frac{30}{75};\ \frac{6}{48};\ 2\frac{3}{48};\ 5\frac{192}{575};\ 12\ \frac{177}{1500}$

2) $\frac{8}{5}$; $\frac{25}{16}$; $\frac{47}{32}$; $\frac{363}{250}$; $\frac{312}{125}$; $1\frac{711}{625}$; $5\frac{2541}{2000}$; $4\frac{7359}{5000}$; $3\frac{23}{25000}$

792. Бу дробьтордың кажылары учту десятичный дробьторго көчөрин, кажылары учы јок десятичный дробьторго көчөрин бодобой ло айдып берер:

$\frac{1}{3}$; $\frac{1}{4}$; $\frac{1}{6}$; $\frac{1}{12}$; $\frac{3}{32}$; $\frac{4}{21}$; $\frac{5}{54}$; $\frac{11}{90}$; $12\frac{7}{50}$; $\frac{3}{6}$; $\frac{15}{45}$; $\frac{9}{27}$.

793. Бу периодический дробьторды кычырар: 0,(7); 0,(3); 0,(34); 1,(42); 5,(04); 2,1(73); 7,(023); 15,12(31).

794. Десятичный дробьторго көчүрер:

$\frac{1}{3}$; $\frac{1}{9}$; $\frac{5}{99}$; $\frac{70}{999}$; $\frac{1}{6}$; $\frac{1}{7}$; $\frac{4}{21}$; $\frac{5}{12}$; $\frac{17}{36}$; $\frac{11}{70}$

795. Бу тоолорды туйуктаар:

1) јүстерге јетире: 1056732,4; 35745,3; 49568,95; 14549050,3;

2) бирлерге јетире: 56,75; 143,6; 17,453; 1,5; 2,5; 0,732; 0,465;

3) онынчы ўлўлерге јетире: 6,998; 12,309; 94,12; 15,769; 53,45; 70,35;

4) јўзинчи ўлўлерге јетире: 0,05457; 2,13500; 10,46573; 1,535.

796. Бу тегин дробьторды десятичный дробьторло темдектеп көргўзер:

1) 0,01 јетире чикезиле: $\frac{2}{3}$; $\frac{5}{9}$; $\frac{6}{7}$; $\frac{13}{60}$; $\frac{11}{15}$; $\frac{17}{24}$; $2\frac{5}{13}$; $1\frac{5}{17}$;

2) 0,001 јетире чикезиле: $\frac{5}{14}$; $\frac{7}{23}$; $\frac{13}{28}$; $\frac{19}{43}$; $\frac{13}{6}$; $5\frac{7}{24}$; $6\frac{11}{14}$.

797. Калыңы (кадары јокко) $1\frac{1}{5}$ *см* бичикте 232 страница. Ол бичик кепке базылган чаазынның калыңын таап алар. (0,01 *мм*-ге јетире чикезиле.)

798. Эки осьту товарный вагонның кош көдўрер орто кўчи $16\frac{1}{2}$ *т*. Вагонго $5\frac{1}{3}$ *т* товар коштогон болзо, онын кандый ўлўзин јетире тузаланбаган, билип алар. (0,01 јетире чикезиле.)

799. Айдан Jерге jетире ыраагы орто тооло 380 000 *км*. Ракетаның орто түргени бир минутка 720 *км* болзо, ол Айга jетире канча часка jедип барар? (1 часка jетире чикезиле.)

800. Десятичный дробьторды тегин дробьторго көчүрер:

1) 0,35; 0,36; 1,125; 5,004; 0,205; 7,305; 15,0075; 27,00625;
2) 0,14; 0,75; 2,15; 4,0025; 7,305; 21,012; 196,625; 1,000125.

801. Кажы дробь jаан:

1) $\frac{3}{4}$ эмезе 0,8? 2) 0,6 эмезе $\frac{31}{50}$? 3) 0,75 эмезе $\frac{36}{43}$?
4) $\frac{5}{8}$ эмезе 0,625? 5) 10,025 эмезе $10\frac{2}{7}$? 6) $4\frac{9}{11}$ эмезе 4,829?

802. Арифметика аайынча задачниктиң бир листининг калынын таап алар. (0,01 *мм*-ге jетире чикезиле.)

803. Поезд 0,9 часка 40,4 *км* ödöт. Поезд бир часка канча километр ödүп jат? (0,1 *км*-ге jетире чикезиле.)

804. Бир бөлүк темир jолдың узуны 51,2 *км*. 12,4 *км* jолды ремонтоор керек. Jолдың кандый үлүзине ремонт керек болуп турганын тегин дробьло темдектеп көргүзеле, ол дробьты десятичный дробько көчүрер.

Окружностьтың узуны.

805. Лабораторный иш: „Окружностьтың узунының бойының диаметрине отношениезин бодоп чыгарары“ (π деп тоо).

Керектү инструменттер ле немелер: циркуль, линейка, карандаш, картон (эмезе калың чаазын), кайчы ла миллиметровый чаазын.

Иштi бүдүрер аайы:

1) Белетенер иш (айылда бүдүрер): бир лист картонго циркульла үч окружность чийип алыгар, олордың радиустары, темдектезе, мындый болзын: 5 *см*, 6,5 *см* ле 8 *см*, ол тегериктерди кезип алыгар; миллиметровый чаазыннаң узуны 60 *см*, тууразы 0,5 *см* тилбек кезип алыгар;

2) класста үренчиктер бойлоры бүдүрер иш: миллиметровый тилбек чаазынла кажы ла тегериктиң эбиреде узунын кемjип, бу таблицага бичигер.

Тегериктиң диаметри	Окружностьтың узуны	Окружностьтың узунының диаметрге отношениези (0,01-ге jетире чикезиле)

π деп тооныҥ слер јууктада тапкан ӱч учурыныҥ орто арифметическийин бодоп чыгарыгар.

Окружностьтыҥ узуны јууктада бойыныҥ ок диаметрин 3,14 (эмезе $\frac{22}{7}$) деп тоого катаптаган произведениеге тӱҥей.

Окружностьтыҥ узунын бодоп чыгарар формула:

$$C = \pi D,$$

мында C—окружностьтыҥ узуны, D—диаметр, $\pi \approx 3{,}14$.

Бу суракгарга каруу беригер:

1) π деп тоо адалганду тоо болор бо эмезе ады јок тоо болор бо?

2) Диаметрдиҥ ордына радиустыҥ узуны берилген болзо, окружностьтыҥ узунын бодоп чыгарар формула канайда кубулар?

806, 807 ле 810 №-лӱ бодолголордыҥ каруузын бичиктиҥ учындагы II таблицаныҥ берилгендериле тӱҥдештиригер.

806. Диаметри 2 *м*; 1,2 *м*; 35 *см*; 42 *мм*; 3,4 *см* окружностьтыҥ узунын бодоп чыгарар.

807. Радиузы 2,5 *м*; 32 *см*; 0,8 *м*; 55 *мм*; 4,6 *см* окружностьтыҥ узунын бодоп чыгарар.

808. Окружностьтыҥ узуны 314 *м*; 6,28 *м*; 3,14 *см*; 9,42 *м*; 18,84 *см* болзо, оныҥ диаметриниҥ узуны кандый болор?

809. Окружностьтыҥ узуны 12,56 *м*; 31,4 *см*; 94,2 *м*; 3,14 *см*; 1,57 *см* болзо, оныҥ радиузыныҥ узуны кандый болор?

810. 1) Маховой тегеликтиҥ диаметри 2 *м*. Ол тегеликтиҥ эбиреде узуны канча болор?

2) Чардаштыҥ диаметри 25 *см*. Оныҥ эбиреде узуны кандый?

811. Јер Кӱнди эбиреде тегериктий јолло јӱрӱп јат, ол тегериктиҥ радиузы 150 млн. *км*. Јер Кӱнди эбиреде бир јылдыҥ туркунына ӧдӱп турган јолдыҥ узунын бодоп чыгарар. Јер бир коноктыҥ туркунына канча кире јол ӧдӱп јат?

812. 1) Стенеге илетен частыҥ минутный стрелказыныҥ узуны 6 *см*. Бир частыҥ туркунына бу стрелканыҥ учы канча кире узун окружность ӧдӧр? Стрелканыҥ учы бир коноктыҥ туркунына канча кире јол ӧдӧр?

2) Карманда алып јӱретен частыҥ минутный стрелказыныҥ узуны 2 *см*. Бир коноктыҥ туркунына минутный стрелканыҥ учы канча кире јол ӧдӧр?

813. 1) Паровозтыҥ баштап турган тегеликтериниҥ диаметри 2 *м*. Паровозтыҥ тегелиги бир минутка 150 катап эбирилип турган болзо, паровозтыҥ бир часка барар тӱргени кандый?

2) Колодецтиң армакчы оролотон тулку агажының диаметри 0,2 *м*. Бир көнөк сууны колодецтиң түбинең јердиң үстүне чыгарганча, ол тулку агаш 20 катап эбирилет. Колодецтиң тереңи канча кире?

814. 1) Уулчактар агаштың өнин эбиреде кемјиирде, 1,57 *м* болгон. Бу агаштың јооны канча кире?

2) Паровозторды буруйтан тегериктиң эбиреде узуны 62,8 *м*. Ол тегериктиң радиузын таап алар.

815. 1) Јердиң экваторы 40 000 *км*. Јердиң радиузын таап алар.

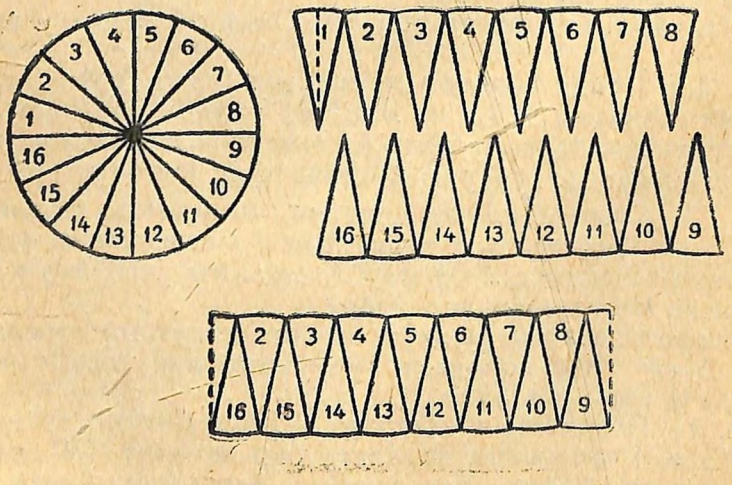
2) Эмиктиң узуны 44 *см*. Оноң кандый радиусту окружность эдип алар аргалу?

816. 1) Паровозтың баштап турган тегелиги бир минутка 80 катап эбирилеле, 502,4 *м* јол өткөн деп, счётчик темдектеген. Паровозтың баштап турган тегелигиниң диаметри канча кире?

2) Јер бойының осин эбиреде 24 часка бир катап айланып келет. Јер шарының экваторында турган точка бир часка канча кире јол ӧдүп јат? бир минутка канча кире ӧдөт? (815 -чи бодолгоны көр.)

Тегериктиң площади.

817. Картоннон тегерик кезип алыгар. Ол тегерикти 16 түңнеј секторго бөлүгер. Оны кезеле, 37-чи јурукта көргүзилгени аайынча салыгар. Слердиң эдип алган фигура прямоугольникке јуук фигура болды, оның төзөгөзи окружностьтың кабортозы, бийиги дезе—алган тегериктиң радиузы.

37 јур.

Тегериктиң площади окружностьтың кабортозын радиуска каптаптаган произведениеге тӱнгей, эмезе

$$S = \pi R \cdot R = \pi \cdot R^2.$$

818—820 №-лӱ бодолголордың каруузын бичиктиң учындагы III таблицаның берилгендериле тӱнгештирер.

818. Тегериктиң радиузы 6 *см*; 10 *см*; 1,5 *см*; 4,5 *см*; $3\frac{1}{5}$ *см* болзо, оның площадин билип алар.

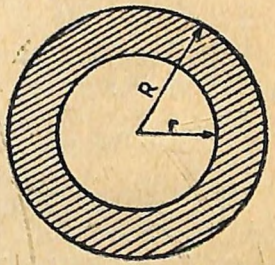
819. Тегериктиң диаметри 7 *см*; 30 *см*; 0,25 *м*; $4\frac{1}{2}$ *см* болзо, оның площадин билип алар.

820. 1) Стаканның диаметрин ле тарелканың тӱбиниң диаметрин кемјип алыгар. Стаканның ла тарелканың тӱбинниң площадин бодоп чыгарар.

2) Агаштың томура кескен јеринің диаметри 40 *см*. Агаштың томура кескен јеринің площадин бодоп чыгарар.

821. $R = 40$ *см*, $r = 25$ *см* болзо, тегериктиң площадин бодоп чыгарар (38 јур.).

Јартаганы. Тегериктиң площадин билип аларга, јаан тегериктиң площадинең кичинек тегериктиң площадин айрып ийер керек.

38 јур.

822. Диаметри 5 *м* тегерик клумбаны эбиреде јалбагы 0,8 *м* јол өткӧн. Јолдың площадин таап алар.

823. Тегериктиң окружнозы 1) 6,28 *см*; 2) 18,84 *см*; 3) 22 *см* болзо, оның площадин таап алар. (0,01 *кв. см*-ге јетире чикезиле.)

824. Трубаның тыш јанындагы окружнозы 6,28 *дм*, стенкаларының калыңы 12 *мм*. Трубаның ич јанындагы окружнозы кандый? Оның томура кезилген јеринің площади кандый?

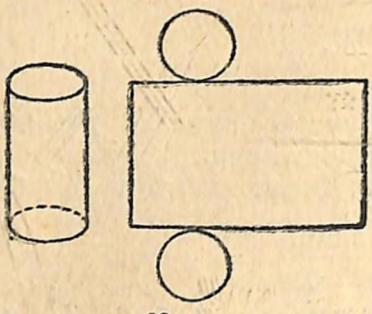
825. Тегерик клумбаны эбиреде өткӧн јолго кумак урар керек. Клумбаның диаметри 8 *м*, јолдың јалбагы дезе 1,2 *м*. 1 *кв. м* јолго 0,8 *куб. дм* кумак барып турган болзо, канча кире кумак керек?

Цилиндрдиң ӱсти ле объёмы.

826. Бир лист чаазын алыгар. Тӱби јок цилиндр болзын деп, оны бӱктегер. Ол цилиндрдиң келтегейиндеги ӱстин (поверхнозын) канайып табар?

827. 39 јурукта бӱдӱн цилиндр ле јайа тудуп салган ци-

линдр берилген. Јурукты ајыктап көрөлө, мындый суракгарга каруу беригер:

39 јур.

1) Цилиндр боло берзин деп, прямоугольниктиң узунын ла тегериктердиң окружностьторының узунын канайда талдап алар керек?

2) Цилиндрдиң келтегейиндеги ўстиниң величиназын канайып таап алар?

3) Цилиндрдиң бастыра ўстиниң величиназын канайып таап алар?

Цилиндрдиң келтегейиндеги ўстин бодоп чыгарар формула:

келтегейиндеги $S=2\pi RH$,

мында R—цилиндрдиң тўбиниң радиузы, H—цилиндрдиң бийиги. Цилиндрдиң бастыра ўстин бодоп чыгарар формула:

Бастыра $S=2\pi RH+2\pi R^2$.

828. Цилиндрдиң келтегейиндеги ўстин мындый учуралдарда бодоп чыгарар:

1) $R=5$ *см* ле $H=20$ *см*; 2) $R=2{,}5$ *см* ле $H=6{,}2$ *см*.

829. Цилиндрдиң тўбиниң диаметри 10 *см*, оның бийиги дезе 8 *см* болзо, ол цилиндрдиң ўстин эбиреде јапшырарга керектў чаазынның площадин бодоп чыгарар.

830. Цилиндрдиң бастыра ўстин мындый учуралдарда бодоп чыгарар:

1) $R=9{,}3$ *см* ле $H=5$ *см*; 2) $R=8{,}4$ *см* ле $H=7$ *см*.

Цилиндрдиң объёмын таап аларга, оның тўбинин площадин бийигине катаптап ийер керек.

Цилиндрдиң объёмын бодоп чыгарар формула:

$$U=\pi R^2H.$$

831. Цилиндрдиң объёмын мындый учуралдарда бодоп чыгарар:

1) $R=2$ *см*; $H=10$ *см*. 2) $R=3\frac{1}{2}$ *см*; $H=10$ *см*.

3) $R=4\frac{2}{5}$ *см*; $H=8$ *см*. 4) $R=0{,}7$ *см*; $H=20$ *см*.

832. R=5 *см*, H=20,4 *см* болзо, цилиндрдиҥ келтегейиндеги ӱстин ле объёмын таап алар.

833. 1) Бийиги 0,5 *м*, ич јанындагы диаметри дезе 0,2 *м* цилиндр кеберлӱ сосудка канча кире суу бадар?

2) Цилиндр кеберлӱ көнөктиҥ тӱбиниҥ диаметри 30 *см*, бийиги дезе 50 *см* болзо, көнөктиҥ объёмын бодоп алар.

834. Цилиндр кеберлӱ силосный башняныҥ бийиги 10 *м*, тӱбиниҥ ич јанындагы диаметри 5 *м*. Башняга канча кубический метр силос кирип јат?

2) Стаканныҥ кебери цилиндр ошкош. Стаканныҥ керектӱ јерлерин кемјип алала, оныҥ объёмын кубический сантиметрлерле таап алыгар.

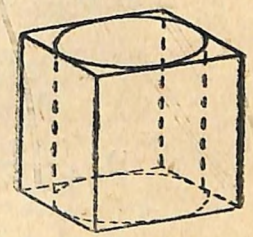
835. 1) Цилиндр кеберлӱ бактыҥ ичкири 62,8 *л*. Оныҥ тӱбиниҥ ич јанындагы диаметри 2 *дм*. Цилиндрдиҥ бийигин таап алар.

2) Силосный башняныҥ ич јанындагы диаметри 10 *м* бололо, ого 785 *куб. м* силос кирип турган болзо, оныҥ бийиги канча кире болор учурлу?

836. Темир јолдыҥ цилиндр кеберлӱ цистерна-вагонынын тыш јанындагы кемјӱлери мындый: сыны 6,21 *м*, диаметри 1,66 *м*. Цистернаныҥ калыҥы 5 *мм* болзо, оныҥ объёмын таап алар.

837. 1) Кыры 1,5 *м* кубтыҥ ичине баткадый эҥ јаан цилиндрдиҥ объёмы кандый? (40 јур.)

2) Кыры 8,5 *дм* кубтаҥ эҥ јаан объёмду цилиндр эдер керек. Ол цилиндрдиҥ объёмын таап алар.

40 јур.

838. Суу бир секундка 2 *м* тӱргениле агып турган болзо, ич јанындагы диаметри 1,8 *м* трубала бир секундка канча кубический метр суу агар?

839. Цилиндрдиҥ тӱбиниҥ диаметри 3,2 *м*, оныҥ бийиги 1,5 *м*. Кыры цилиндрдиҥ бийигине тӱҥей кубтыҥ ичкиринеҥ ол цилиндрдиҥ ичкири канча кире јаан?

840. Бистиҥ ороондо башка-башка јылдарда аштыҥ бастыра тӱжӱми мындый болгон: 1913 ј.—4,5 млрд. пуд, 1950 ј.—7,6 млрд. пуд, 1952 ј.—8 млрд. пуд. Столбиктер кеберлӱ диаграмма эдип алар.

841. Прямоугольниктер кеберлӱ диаграмма эдип алар.

Телекейдиҥ эҥ јаан каналдары.

1) Беломорско-Балтийский канал	227 *км*
2) Суэцкий канал	166 “
3) Москваныҥ адыла адалган канал	128 “

4) В. И. Ленинниг адыла адалган Волго-Донской канал . . . . . 101 км
5) Панамский канал . . . . . 81 „

32 §. Тегин дробьторло база десятичный дробьторло бўдўрер бастыра действиелерге берилген примерлер ле бодолголор.

Действиелерди бўдўрер:

842. 1) $\left(6\frac{7}{12}-3\frac{17}{36}\right)\cdot 2{,}5-4\frac{1}{3}:0{,}65$

2) $\left[\left(9\frac{1}{5}-3{,}68\right):2\frac{1}{2}\right]\cdot[1:(2{,}1-2{,}09)]$

3) $2{,}88\cdot\frac{35}{72}+\left(1{,}0625-\frac{5}{12}\right)\cdot 16$

4) $\left(1\frac{11}{24}+\frac{13}{36}\right)\cdot 1{,}44-\frac{8}{15}\cdot 0{,}5625$

843. 1) $\left(6{,}72:\frac{3}{5}+1\frac{1}{8}\cdot 0{,}8\right):1{,}21-6\frac{3}{8}$

2) $3{,}075:1{,}5-\frac{1}{4}\cdot\left(\frac{1}{25}+3{,}26\right)$

3) $3\frac{3}{4}\cdot 1\frac{1}{5}+(2{,}55+2{,}7):\left(0{,}1-\frac{1}{80}\right)$

4) $\left(3{,}6\cdot\frac{1}{20}-24:200\right):1\frac{1}{5}+1\frac{1}{4}\cdot 0{,}2$

844. 1) $\left(\frac{1}{2{,}5-1}-\frac{1}{3\frac{1}{2}-1}\right):\frac{4}{15}$

2) $2\frac{1}{2}+0{,}039:\left[\frac{1}{20}\cdot(2{,}31:0{,}077)\right]-2{,}526$

3) $\left(2\frac{7}{12}+2\frac{19}{42}\right)\cdot 3-64{,}5:6+4\frac{2}{7}\cdot 2{,}1+1{,}3\cdot 4\frac{1}{6}$

4) $\left[0{,}278:13{,}9+(2-0{,}47):\frac{3}{20}\right]:102{,}2+3{,}4\cdot 1\frac{4}{17}$

845. 1) $1\frac{32}{49}:\left(4\frac{15}{49}-2\frac{13}{14}\right)+\frac{2}{3}\cdot(4{,}254-1{,}134:0{,}28)+1{,}114$

2) $4{,}58-\left(1{,}295+1{,}936:3\frac{1}{5}\right)\cdot 1\frac{16}{19}+3\frac{5}{51}:\left(4\frac{5}{34}-3\frac{19}{51}\right)$

3) $12{,}5+\left(17{,}5-8{,}25\cdot\frac{10}{11}\right)\cdot\left(11\frac{2}{3}:2\frac{2}{9}+3{,}5\right)-12{,}6:2\frac{1}{2}$

4) $\left[18\frac{1}{6}-\left(3{,}06:7\frac{1}{2}+3\frac{2}{5}\cdot 0{,}38\right)\right]:\left(19-2\frac{3}{8}\cdot 5\frac{1}{3}\right)$

846. 1) $\left(3\frac{7}{18}-2\frac{25}{36}+\frac{7}{48}\right)\cdot 6\frac{6}{11}+1{,}5\cdot 20{,}15:2\frac{1}{2}-10{,}09$

2) $7:0{,}2625-3{,}6:\left(68{,}1:7{,}5-7\frac{17}{20}+1\frac{1}{50}\right)+4\frac{5}{6}:\frac{33}{58}$

3) $1{,}75-\frac{7}{9}\cdot\left(0{,}85+\frac{4}{35}\right)+7{,}511:3{,}7\cdot\frac{10}{29}$

4) $16{,}75+\frac{10}{77}\cdot(70{,}84:2{,}3)-\left(2{,}025-1\frac{5}{6}\right):4\frac{19}{24}$

847. 1) $24{,}57:3{,}5+\left(3{,}35-2\frac{13}{15}+\frac{5}{8}\right)\cdot\left(225:12{,}5-3\frac{14}{19}\cdot 2\right)$

2) $28{,}14:3{,}5-\left(2\frac{1}{2}\cdot 0{,}24-\frac{15}{29}\right)\cdot\left(5{,}45+1\frac{4}{45}-6\frac{1}{18}\right)$

3) $\left(27{,}54\cdot\frac{11}{36}-3{,}405\right):0{,}3+\dfrac{7{,}429}{\left(16\frac{5}{36}-15\frac{134}{135}\right):2\frac{25}{27}+3{,}18}$

4) $33{,}885:2{,}25+14{,}858:\left[\left(17\frac{5}{36}-16\frac{134}{135}\right):5\frac{23}{27}+\frac{3}{8}\cdot 4{,}24\right]$

848. 1) $\left[8{,}6\cdot\frac{1}{4}-\left(5\frac{61}{90}-4\frac{1}{12}\right)\right]\cdot\left(\frac{7}{40}:2\frac{11}{12}+1{,}34\right)$

2) $\left[17\frac{1}{5}\cdot 0{,}125-\left(2\frac{32}{45}-1\frac{7}{60}\right)\right]\cdot\left(\frac{11}{40}:4\frac{7}{12}+2{,}64\right)$

3) $\left[\left(4{,}625-\frac{13}{18}\cdot\frac{9}{26}\right):2\frac{1}{4}+2\frac{1}{2}:1{,}25:6\frac{3}{4}\right]:1\frac{53}{68}$

4) $\left(\frac{1}{2}-0{,}375\right):\frac{1}{8}-\left(3\frac{5}{6}-3\frac{7}{12}\right):(0{,}358-0{,}108)$

849. 1) $8\cdot 0{,}746375-\left[\frac{4}{5}\cdot 6{,}4-(0{,}2\cdot 0{,}75-0{,}1\cdot 0{,}01)\right]$

2) $\left(0{,}645:0{,}3-1\frac{107}{108}\right)\cdot\left(4:6\frac{1}{4}-0{,}2+\frac{1}{7}\cdot 1{,}96\right)$

3) $\left[2\frac{1}{4}-\left(\frac{1}{3}+0{,}5+0{,}25\right):\left(\frac{2}{3}+\frac{5}{12}\right)\right]-$
$-8:\left[\left(7{,}5-6{,}2\right)\cdot\frac{5}{13}+31:\frac{1}{2}\right]$

4) $\left(42\frac{1}{4}-39{,}0625\right):\left[12\frac{3}{4}-\dfrac{1{,}8\cdot\frac{1}{5}}{(0{,}63-0{,}27)\cdot\frac{2}{9}}\right]+$
$+\left[2\frac{1}{2}+\dfrac{\left(0{,}2+\frac{1}{3}\right):\frac{2}{3}}{0{,}4}\right]:\frac{3}{5}$

850. Бу тоолордың суммазын бодоп чыгарар:

1) $\left(0{,}875-0{,}7\right) : \left(5\frac{2}{7}-3\frac{15}{28}\right)$ база

$$\left[\left(\frac{1}{4}-0{,}1:2\right)\cdot\frac{5}{13}+1:\left(\frac{3}{4}+\frac{1}{3}\right)\right]\cdot\frac{3}{8}$$

2) 23,4 база $1\frac{1}{2}\cdot\left(2{,}652:1{,}3-1\frac{17}{30}+0{,}06\right):\left[29{,}21-\right.$

$$\left.-\left(14{,}26-\frac{5}{24}:\frac{25}{42}\right)\right]$$

3) $11\frac{2}{5}$ деп тооны мындый тоого көптөдөр:

$$3\frac{1}{2}\cdot\left[2{,}856:1{,}4+7\frac{13}{50}-8\frac{23}{30}\right)\cdot\left[29{,}41-\left(14{,}46-\frac{11}{24}\cdot\frac{42}{55}\right)\right]$$

4) 11,638 : 2,3 деп тоого мындый тооны кожор:

$$4\frac{1}{2}\cdot\left[8{,}6\cdot\frac{1}{4}-\left(2\frac{61}{90}-1\frac{1}{12}\right)\right]\cdot\left(\frac{7}{40}\cdot\frac{12}{35}+1{,}34\right)$$

851. 1) 23,276 : 2,3 деп тоонын ла $3{,}6\cdot\left[17\frac{1}{5}\cdot\frac{1}{8}-\right.$

$$\left.-\left(3\frac{32}{45}-2\frac{7}{60}\right)\right]\cdot\left(\frac{11}{40}:4\frac{7}{12}+2{,}64\right)$$ деп тоонын разнозын табар.

2) 338,85 : 22,5 деп тоонын ла

$$\left\{\left(91\frac{2}{25}\cdot\frac{7}{18}-21{,}2\right)-14{,}812:\left[\left(14\frac{1}{9}-13\frac{134}{135}\right):5\frac{25}{27}+\right.\right.$$

$$\left.\left.+0{,}375\cdot4\frac{6}{25}\right]\right\}$$ деп тоонын разнозын табар.

3) $\left(27{,}54\cdot\frac{11}{36}-3{,}405\right):0{,}3$ деп тоонын ла $\left\{7{,}429:\left[\left(26\frac{5}{36}-\right.\right.\right.$

$$\left.\left.\left.-25\frac{134}{135}\right)\cdot\frac{27}{79}+3{,}18\right]+205{,}02:25\frac{1}{2}\right\}$$ деп тоонын разнозын табар.

4) $\left[8{,}3\cdot\frac{1}{5}+\left(5\frac{17}{30}-1\frac{41}{96}\cdot2\right)\cdot\frac{16}{31}\right]$ деп тоонын ла $0{,}3\cdot$

$$\cdot\left(30\frac{1}{2}:0{,}5-1\,976:32{,}5\right)$$ деп тоонын разнозын табар.

852. Бу тоолордың суммазын таап алар:

1) $\left(16\frac{22}{45}\cdot 0{,}5-1\frac{61}{72}:0{,}5\right)\cdot\frac{5}{7}$; $198{,}9:\left(9\frac{1}{2}+\frac{23}{40}:2{,}3\right)$

база $13\frac{1}{2}\cdot 0{,}1$

2) $3{,}7$ база $1\frac{1}{2}\cdot\left(0{,}2652:0{,}13-1\frac{17}{30}+0{,}06\right)\cdot\left[19{,}21-\right.$

$\left.-\left(4{,}26-\frac{5}{24}:\frac{25}{42}\right)\right]$

3) $11\frac{2}{5}$ база $3{,}5\cdot\left(285{,}6:14-1\frac{23}{30}+\frac{13}{50}\right)\cdot\left[21{,}41-\right.$

$\left.-\left(6{,}46-\frac{42}{55}:2\frac{2}{11}\right)\right]$

4) $\left(38\frac{1}{2}:35{,}2-60{,}3:73\frac{1}{11}\right)$ деп тооны $\frac{68\frac{4}{5}:0{,}86-1\,338:44{,}6}{\left(22\frac{3}{7}+43\frac{5}{7}:17\right)\cdot 0{,}1}$ деп дробько катаптаган произведениени таап алар.

853. Бассейнге ӱч труба өткӱрип койгон: баштапкы труба бассейнди 6 часка толтырар; экинчизи 4 часка, ӱчинчи трубала дезе бассейннең бастыра суу 12 часка чыгара агып калар. Ӱч трубаны јаңыс өйдө ачып ийзе, бассейннің 0,5 ӱлӱзи канча өйгө толор?

854. Эки кижи, кожо иштеп, 8 частың туркунына бир кезек јердиң өлөңин чаап койгон. Олор экӱ 2 ле час чабала, оноң бирӱзи чаппай токтоп калган болзо, экинчизи, јаңыскан иштеп, арткан јердиң өлөңин 18 часка чаап койор эди. Олордың кажызы ла, алдынаң башка иштеп, бастыра јердиң өлөңин канча часка чаап койор эди?

855. Колхозтың эки бригадазы, кожо иштеп, бир кезек ишти 6 кӱнге бӱдӱрип койор аргалу. Эки бригада ол өйдиң јӱк ле 50%-инің туркунына кожо иштейле, оның кийининде бир бригада иштебей токтоп калза, арткан ишти бӱдӱрерге экинчи бригадага база 5 кӱн керек болор. Кажы ла бригада, алдынаң башка иштеп, ол ишти канча кӱнге бӱдӱрип салар?

856. Бир станциядаң 12 час тӱште товарный поезд атанала, бир часка 48 *км* ӧдӱп турган. 50 мин. өткӧн кийининде ол ок станциядаң ол ок јер јаар пассажирский поезд чыккан, оның тӱргени товарный поездтиң тӱргенинең $1\frac{1}{6}$ катап јаан: Пассажирский поезд товарный поездке канча часта једижер?

857. Ортозы 176 *км* эки јерден јанғыс өйдө бирўзи бирўзине удура велосипедист ле мотоциклист чыгала, $5\frac{1}{3}$ частың бажында тушташкан. Мотоциклисттиң тўргени велосипедисттиң тўргенинең $1\frac{3}{4}$ катап јаан болзо, кажызыныңла тўргенин таап алар.

858. Јойу кижи бир часка 4 *км* ёдўп јат. Чаналу кижи, јойу кижиге көрө, 1 *км*-ди 9 минутка тўрген ёдөт. Чаналу кижиниң тўргени јойу кижиниң тўргенинең канча катап јаан?

859. Заводтың бир участок јерине темир јол өткўрерге узуны 8,5 *м* ле 8 *м* рельсалар белетеп салган. Чотоп көрөрдө, узуны 8,5 *м* рельсаларды салза, 2,5 *м* рельса јетпес, узуны 8 *м* рельсаларды салза дезе, 5 *м* рельса јетпес болды. Ол участок јердиң узуны канча?

860*. Шахматный турнирде 9 кижи турушкан, кажы ла эки кижи јанғыс партия ойногон. Кайым ойногон партиялардың тоозы ойноп алган партиялардың тоозының 140%-и болды. Ойноп алган партиялар канча, ойноттырганы канча база канча партия кайым өтти?

861. Ортозы 34 *км* эки городтоң јанғыс өйдө бирўзи бирўзине удура эки турист чыккан; олордың бирўзи бир часка база бирўзинең $1\frac{1}{2}$ *км*-ге көп ёдөт. Туристтер $4\frac{1}{4}$ частың бажында тушташты. Кажы ла турист бир часка канча километр өткөн?

862. Деревнеден городко јанғыс өйдө эки јойу кижи чыккан. Баштапкызы городко экинчизинең 40 мин. соңдоп јеткен. Баштапкызының бир часка тўргени $3\frac{1}{2}$ *км*, экинчизиниң бир часка тўргени $3\frac{3}{4}$ *км*. Деревне ле город ортодогы јолдың узунын таап алар.

863. Эки город ортодо суула јўрер јолдың узуны 160 *км*. Пароход сууны төмөн барганда, бу јолды 6 час 40 минутка ёдөт, сууны өрө барганда, 10 часка ёдөт. Сууның агып турган тўргенин ле пароходтың бойының тўргенин таап алар.

864. Эки станция ортодогы 94,5 *км* јолды поезд $1\frac{7}{8}$ часка ёдөт. Бу јолдың кезигин ол тўжўт јерле, кезигин дезе тўс јерле барат. Поезд тўжўт јерле бир часка 56 *км*, тўс јерле бир часка 42 *км* ёдөт. Поезд тўжўт јерле канча километр, тўс јерле канча километр барат?

865. Москвадаң айылына поездле јанып келеделе, бир кижи бойының тўжетен станциязын ёдө берген, экинчи станция-

да тўжўп алала, поезд бастыра јолының $\frac{11}{24}$ ўлўзин ödö бергеи эмтир деп, меге бойымның станцияма ойто једерге дезе 18 *км* барар керек деп чотоп алган. Ол кижи јаткан станциядаң Москвага јетире ыраагы поездтиң баратан бастыра јолының $\frac{1}{3}$ ўлўзи болзо, поездтиң баратан бастыра јолы канча кире?

866. 1,6 *т* картошконы кургадарда, оның астаган бескезинин $\frac{1}{2}$ ўлўзи арткан картошконың бескезинең $1\frac{1}{2}$ катап көп болот. Кургаткан кийининде бу картошконың бескези канча кире?

867. Бир уулчак баштап тарыйын бичиктиң $\frac{4}{15}$ ўлўзин. оның кийининде артканының $\frac{4}{9}$ ўлўзин кычырган. Оноң көрöр болзо, кычырганы ого кычырарга артканынаң 25 страницага көп болтыр. Бичикте канча страница?

868. Колхозто картошко отургузарга 40 *га* јерди ле бир кезек јерди капуста отургузарга бöлўп койгондор. Картошконың 25% јерине капуста отургузып салза, капуста отургускан јер картошконың арткан јеринин $\frac{2}{3}$ ўлўзи болор эди. Капуста отургузарга озо баштап канча кире јер берилген?

869. Класска келбеген ўренчиктердиң тоозы келген ўренчиктердиң тоозының $\frac{1}{8}$ ўлўзи болуп јат. Класстаң база эки ўренчик јўре берзе, келбеген ўренчиктердиң тоозы класста арткан ўренчиктердиң тоозының 20%-и болор. Класста бастыра канча ўренчик?

870*. Баштапкы тўрбектеги бöс экинчи тўрбектегизинең эки катап көп; олордың кажызынаң ла 21 *м*-дең кезип алза, баштапкы тўрбектеги бöс экинчи тўрбектегизинең $3\frac{1}{2}$ катап көп боло берер. Кажы ла тўрбекте озо баштап канча метр бöс болгон?

871. Туранық ичинде калыңы 4 *см* досколордоң кемјўлери 4,2 *м*×3 *м* пол јайар керек. Полдо алтыгы этажка тўжетен тепкиш тургузарга кемјўлери 0,9 *м* × 1,2 *м* тежик эдилер учурлу. Досколордың кезилип ташталарына бастыра агаштың 15%-ин кожуп берип турган болзо, канча кубический метр доско керек болор?

872. Конференцияга делегат тудар туштa ўч кандидат көс-

төлгөн. Баштапкы кандидат учун бастыра улустың $\frac{1}{8}$ ўлўзи ўн берген, экинчизи учун дезе баштапкы кандидат учун бергенинең 132 кижиге көп. Ўчинчи кандидат учун 12 ўн берилген болзо, кажы ла кандидат учун канча ўн берилген?

873*. Бир кезек ишти баштапкы ишмекчи 8 кўнге, экинчизи 12 кўнге бўдўрер аргалу. Ол ишти эки ишмекчи јаңыс өйдө баштайла, бир канча кўннің туркунына экў кожо иштеген, оның кийининде экинчи ишмекчини өскө ишке көчўрип ийгендер. Арткан ишти баштапкы ишмекчи јаңыскан ўч кўнге божодып салган. Баштапкы ишмекчи бастыра канча кўн иштеген?

874. Оромды эки каток 8 кўнге асфальтап салар. Эки каток бастыра иштиң 50%-ин бўдўрип койзо, баштапкы каток оромды асфальтаар ишти 6 кўнге божодып салар. Кажы ла каток алдынаң башка иштезе, бастыра оромды канча кўнге асфальтап салар?

875. Эки јурт ортодогы јолды турист $9\frac{1}{3}$ часка өткөн. Ол бир часка 3 *км* ёдўп турган болзо, бу ок јолды ёдөргө ого 1 час 52 минутка көп өй керек болор эди. Турист кандый тўргениле барган?

876*. Заводтогы цех бир айдың туркунына бир канча деталь эдер учурлу болгон. Баштапкы онкўндўкке ол бастыра јакылтаның $\frac{2}{5}$ ўлўзин бўдўрген, экинчи онкўндўкке арткан јакылтаның $\frac{4}{15}$ ўлўзин бўдўреле, ол ўстўне 26 деталь эдип салган, калганчы онкўндўктиң арткан 8 кўниниң кажызында ла дезе ол кўнине 27 детальдаң эткен. Јакылтаны бўдўрерге цех канча деталь эдер учурлу болгон?

877. 24,5 салковойго 80 почтовый марка садып алгандар. Олордың кезигин бир марка учун 0,4 салковойдоң алган, арткандарын—бир марка учун 0,25 салковойдоң. Эки башка маркалардың кажызынаң ла канчаны алган?

878. Райондогы школдордың футбольный командалары баштапкы јер учун ойногон. Ондо 12 команда турушкан. Ол ойында кажы ла эжер команда бир ле катап туштэжар учурлу болгон (оны бир круг ойын деп адап јат). Бастыра ойногон ойындардаң кайым өткөн ойындар ойноп алган ойындардың 120%-и болгон. Канча ойын кайым өтти?

879. Суу тош болуп тоңгондо, бойының объёмының $\frac{1}{11}$

ўлўзине јаанай берет. Тош ойто суу болуп кайыла берзе, ол бойыныҥ объёмыныҥ кандый ўлўзине кичинектеер?

880*. (Озогы бодолго.) Бийиги 62 *дм* стенеле улитка деп курт јылып барат. Ол стенениҥ алдындагы кырынаҥ 12 час тўште јылып баштайла, кажы ла конокто 12 час тўштеҥ ала 12 час тўнге јетире $12\frac{2}{5}$ *дм*-ге өрө кодўрилет, 12 час тўннеҥ ала 12 час тўшке јетире дезе 9,3 *дм*-ге ойто төмөн тўжет. Стенениҥ ўстўндеги кырына јетире улитка канча өйдиҥ бажында јылып једер?

881. Водопровод өткўрер туштa 1 652 *м* јерге узуны 5,5 *м* ле 6,5 *м* 280 труба салган. Эки башка трубалардыҥ кажызынаҥ ла канча труба салганын таап алар.

882*. Ўч кызычак алган сливаларын мынайда ўлешкен: баштапкызы бастыра сливалардыҥ $\frac{1}{3}$ ўлўзин ле ўзеери 8 слива алган, экинчизи арткан сливалардыҥ $\frac{1}{3}$ ўлўзин ле ўзеери 8 слива алган; ўчинчизи оноҥ арткан сливалардыҥ $\frac{1}{3}$ ўлўзин алала, арткан 8 сливаны алды. Кажы ла кызычак канча слива алды?

883. Темир јолдыҥ станциязынаҥ эки электростанцияга тептеҥнеҥ таш көмўр тартып апарар керек болгон. Јууктагы электростанцияга бир машина јорык ла сайын көмўрди 1,4 *т*-даҥ апарып турган, ыраактагы электростанцияга дезе экинчи машина көмўрди 2,9 *т*-даҥ апарып, бир кўнге баштапкы машинадаҥ 4 катап ас јорык эткен. Кўннiҥ учында јууктагы электростанцияга 4,8 *т* көмўр ле ырааактагы электростанцияга 4,4 *т* көмўр тартылбай арткан. Кажы ла электростанцияга канча тонна көмўр тартып апарар керек болгон?

884. Бир труба, $3\frac{3}{8}$ час иштеп, бассейниҥ кабортозын толтырган. Онын кийининде экинчи трубаны ачып ийген, олор экўлези, база $2\frac{1}{4}$ час ачык турала, бассейнди толтырып салгандар. Экинчи труба бир часка 20 *куб. м* суу уруп турган болзо, бассейнге канча кире суу кирип јат?

885. Пароход сууны төмөн, сууны өрө барганына көрө, $1\frac{1}{2}$ катап тўрген барып јат. Суунын агып турган тўргени бир часка 2,9 *км*. Пароходтыҥ тымык суула барар тўргенин таап алар.

УБАЖАЛЫК.

ЎРЕНГЕНИН КАТАП КӨРӨР БӨЛЎК.

33 §. Примерлер.

886. 1) $\dfrac{20\frac{8}{15}\cdot 7{,}5-54{,}6:\frac{2}{5}}{3\frac{13}{21}\cdot 8{,}4-34{,}4:14\frac{1}{3}}+43{,}75\cdot 11\frac{2}{3}+24{,}6:1\frac{1}{5}$

2) $\dfrac{\left(2{,}15-1\frac{5}{16}\right):33{,}5+5\frac{1}{7}\cdot 3{,}85-15{,}7}{\left(1{,}75:\frac{2}{3}-1\frac{3}{4}:1{,}125\right)\cdot 1\frac{5}{7}}$

887. 1) $\dfrac{12\frac{4}{5}\cdot 3\frac{3}{4}-4\frac{4}{11}\cdot 4{,}125}{2\frac{4}{7}:\frac{3}{35}}\cdot\dfrac{28{,}8:13\frac{5}{7}+6\frac{3}{5}\cdot 1\frac{1}{2}}{1\frac{1}{80}:1{,}35}\cdot\frac{5}{8}$

2) $\dfrac{\left(11\frac{11}{28}+3\frac{13}{36}-12\frac{61}{63}\right):\frac{15}{28}+23{,}517:3{,}9:0{,}3}{\left(14{,}05-1\frac{1}{4}\right):0{,}04-13{,}8\cdot 13}$

888. 1) $\dfrac{\left(20\frac{4}{9}+12{,}25-31\frac{1}{30}\right):299+\left(17\frac{1}{9}-2{,}45\cdot 5+5\frac{1}{30}\right):13}{(0{,}9893:0{,}13-6{,}4)\cdot 62{,}9-7{,}109}$

2) $\dfrac{\left(19\frac{1}{6}+43{,}75\right):\frac{5}{6}}{\left(13{,}3-11\frac{1}{2}\right):1{,}8}-\dfrac{\left(26{,}8-23\frac{3}{7}\right):\frac{6}{35}}{0{,}5}-29\frac{5}{6}$

889. 1) $\dfrac{\left[\left(\frac{1}{30}+\frac{1}{225}\right)\cdot 9+0{,}16\right]:\left(\frac{1}{3}-0{,}3\right)}{(5-1{,}1409:0{,}3):\left(4{,}2:12-0{,}21\cdot\frac{2}{3}\right)}:\frac{1}{114}$

2) $\dfrac{\left(2{,}7-\frac{4}{5}\right):\frac{3}{7}}{\left(5{,}2-1\frac{2}{5}\right)\cdot 2\frac{1}{3}}+0{,}125+8\frac{9}{11}-\dfrac{\left(1\frac{3}{5}+2{,}2\right):1{,}9}{(2{,}4-1{,}3):4{,}3}$

890. 1) $1\frac{8}{25}:\left\{1{,}17:1{,}3+8{,}4\cdot\frac{6}{7}\cdot\left[6-\dfrac{(2{,}3+5:6{,}25)\cdot 7}{8\cdot 0{,}0125+6{,}9}\right]\right\}$

2) $\dfrac{\left(31\frac{163}{275}\cdot 1\frac{7}{48}-29{,}95\right)-\left(101\frac{37}{175}:17{,}28+213\frac{34}{35}:1497{,}8\right)}{(6{,}8547:2{,}19+0{,}6039:5{,}49):1{,}62}$

34 §. Бодолголор ло суректар.

891. Он бир темдектӱ тоо бичип алыгар, оныҥ сол јанындагы баштапкы цифразы—1, экинчизи—2, ӱчинчизи—3 ле оноҥ до ары онойып ок, тогузынчызы—9, онынчызы—1, он биринчизи—0 болзын. Бу тооны класстарга бӧлӱп, кычырып беригер.

892. Натуральный рядтыҥ бир канча баштапкы тоолорын бичип алыгар, оныҥ текши членин n буквала темдектегер. Оны ээчий турган членди канайып бичиир?

893. 1) Кажы ла оромныҥ бастыра тураларына номерлер тургузып јат. Оромныҥ бир јанындагы туралардыҥ номерлери ле экинчи јанындагы туралардыҥ номерлери кандый тоолор болуп јат?

2) Бир канча чётный тоолор бичип алыгар. Бу тоолордыҥ текши членин канайып бичип алар?

3) Бир канча чётный эмес тоолор бичип алыгар. Бу тоолордыҥ текши членин канайып бичип алар?

894. Знаменателинде 5 турган чын дробтор бичип алыгар. Олордыҥ тоозы канча?

895. Кажы дробь јаан:

1) $\frac{23}{37}$ эмезе $\frac{115}{187}$?

2) $\frac{15}{28}$ эмезе $\frac{19}{37}$? (Кажы ла дробты $\frac{1}{2}$ деп дробло тӱндештиригер.)

3) $\frac{10}{27}$ эмезе $\frac{11}{30}$? (Кажы ла дробты $\frac{1}{3}$ деп дробло тӱндештиригер.)

896. Түс чийӯ өткӯреле, оны $\frac{1}{5}$; $\frac{3}{5}$; $2\frac{2}{5}$; $4\frac{4}{5}$ деп тоолорго келиштире ӯлеп, точкаларла темдектегер.

Точкалардың турганына ајару салыгар. Эки башка величиналу тоолорды темдектеген эки точка бирӯзи бирӯзинең канча кире ыраак? Кандый ла эки точканың кажызы оң јаны јаар туруп јат?

897. $\frac{1}{6}$; $\frac{1}{3}$; $\frac{2}{5}$; $\frac{3}{7}$; 0,2; 0,3; 0,4; 0,75 деп тоолорго келиштире алган точкаларды јурап көргӯзер.

898. Натуральный тоолордо кандый действиелерди качан да болзо бӯдӯрер аргалу? Натуральный тоолордо кожор действиени, катаптаар действиени бӯдӯрер аргалу дегени не? Темдектеп айдып беригер.

899. Бӯдӯн ле дробный тоолордо кандый действиелерди качан да болзо бӯдӯрер аргалу? Бӯдӯн ле дробный тоолордо кожор, катаптаар ла ӯлеер действиелерди бӯдӯрер аргалу дегени не?

900*. 1) Кожулачылардың цифраларының суммазы кожордо болгон тоонын цифраларынын суммазына тӯңей эмезе оноң 9-ка ӯлелгедий тоого көп болор дегенин примерлерле шиңжӯлеп көрӧр. Эки тооны кожорын тӯрген шиңжӯлеерге 9 деп тоонын ондый свойствозын канайып тузаланар? Онойып шиңжӯлеп көргӧни канча кире ижемјилӯ?

2) Айрыганының чынын тӯрген шиңжӯлеп аларга, астаачының, астадачының ла разностьтың цифраларының суммазын таап јат. Астаачының цифраларының суммазы астадачының ла разностьтың цифраларының суммазына тӯңей эмезе 9-ка ӯлелгедий тоого башкаланар болзо, айрыганы чын деп иженерге кем јок; болгон јастыразы эмезе 9-ка тӯңей, эмезе 9-ка ӯлелгедий тоого тӯңей болор. Онызын примерлерле шиңжӯлеп көрӯгер.

901*. 1) Эки тооны катапташтырганының чынын шиңжӯлеп аларга, кажы ла көптӧжӧчини ле болгон произведениени 9-ка ӯлегенинең болгон арткандарын таап јат. Произведениең артканы көптӧжӧчилердиң арткандарының произведениезине тӯңей эмезе бу произведениеден 9-ка ӯлелгедий тоого башкаланар болзо, катаптаганы чын деп иженерге кем јок, болгон јастыразы дезе эмезе 9-ка тӯңей, эмезе 9-ка ӯлелгедий тоого тӯңей болор. Онызын примерлерле шиңжӯлеп көрӯгер.

2) Тоолордың 9-ка ӯлелер танылузын тузаланып, эки тооны ӯлеер действиениң чынын канайып тӯрген шиңжӯлеп алар? Онойып шиңжӯлезе, кандый јастыра болордоң маат јок?

902. Эки тоонын суммазы 192. Олордын јаанын кичинегине ўлегенде, частныйында 3, артканында 12 болуп јат. Бу тоолорды таап алар.

903. 75-ти эки тоого мынайда ўлеер: ол тоолордын јааны ол ок тоолордын разнозынан ўч катап көп болзын.

904. Суммазы 114 ээчий турган ўч чётный тоо таап алар.

905. Ўч натуральный тоонын суммазы 125. Олордын бирўзи он бежинчи натуральный тоо, экинчизи ўчинчизинин 25%-и болуп јат. Ол тоолорды таап алар.

906. Эки темдектў тоонын цифраларынын суммазы 9, ол ок өйдө ондордын цифразы бирлердин цифразынан эки катап јаан. Ол тооны таап алар.

907. Эки тоонын суммазы 495; олордын бирўзи нульга токтоп јат. Ол нульды кырып салза, экинчи тоо боло берер. Ол тоолорды таап алар.

908. Эки уулчак шоссе јолдын јанғыс ла участогын алтамдарыла кемјиген. Кемјиир туштa баштапкызы экинчизинен 40 алтамга ас алтаган. Баштапкы уулчактын алтамы 55 *см*, экинчизинин дезе 50 *см*. Шоссенин кемјиген участогынын узунын таап алар (метрлерле).

909. Ўренчик библиотекадан бичик алала, кўнине орто тооло 30 страницадан кычырза, бичикти 10 кўнге өйинен озо табыштырып берер деп чотоп алган. Ол кўнине орто тооло 25 страницадан кычырар болзо, бичикти 6 кўнге өйинен озо табыштырып берер. Бичикте канча страница?

910. Ортозы 8 *км* эки пункттан јанғыс јер јаар ээчий-деечий эки велосипедист атанып јат. Олор јанғыс өйдө атанза, кийининдегизи алдындагызына 2 частын бажында једижер, кийининдегизи алдындагызынан 2 час орой атанза, ого $6\frac{3}{4}$ частын бажында једижер. Кажы ла велосипедист кандый тўргениле барып јат?

911. Ўч пионерский отряд бир канча килограмм сары тегенек јууп алган. Баштапкы отряд текши тоонын 30%-ин јууп алган; экинчи отряд ўчинчизинен 4 *кг*-га көп јууп алган; онызы бастыра сары тегенектин $\frac{2}{25}$ ўлўзи болгон. Кажы ла отряд канча килограмм сары тегенек јууп алган?

912. Турист 16,4 *км*-ди 4 часка базып өткөн. Ол озо баштап бир часка 4,5 *км*-ден, оның кийининде дезе бир часка 3,5 *км*-ден базып турган. Турист јаан тўргениле канча час барган?

913. Эки ишмекчи, тўнгей арбыныла иштеп, бир кезек детальдарды 7,5 часка эдип салар аргалу. Ол ок ишмекчилердин бирўзи ижининг арбынын 20%-ке бийиктедип ийзе, олор экў анча ок кире детальдарды канча часка эдип салар?

914. Эки библиотекада 4560 бичик. Баштапкы библиотека

экинчизине 360 бичик берип ийзе, баштапкызында экинчи библиотекадагы бичиктердиң тоозының $\frac{3}{5}$ ўлўзи артар. Кажы ла библиотекада озо баштап канча бичик болгон?

915. Бир ишмекчиниң 15 кўнге иштеп алган акчазы экинчи ишмекчиниң 25 кўнге иштеп алганына тўнгей. Ишмекчилердиң кажызы ла бир кўнге азыйгы кеминде иштеп, экў кожо иштезе, өрөги алган акчаны олор канча кўнге иштеп алгылаар эди?

916. Ўренчиктердиң футбольный командазы бастыра ойындардың $\frac{2}{3}$ ўлўзин ойноп алган, 25%-ин ойноттырган, арткандары дезе кайым өткөн. Ойноттырган ойындардың тоозы кайым ойындардың тоозынаң 4-кө көп болзо, бастыра канча ойын өткўрилген?

917. Уулчактар сууга эжинерге баргандар. Сууны кечире 8 кижи, оның кийининде дезе арткан балдардың 50%-и эжине берерде, сууны кечкен балдар арткан балдардаң эки катап көп болгон. Сууга эжинерге канча уулчак барган?

918. Балыкчылардың артели јаскы ла јайгы өйдө, балыкты кўнине орто тооло 60 *ц*-дең тудуп, план аайынча 6 120 *ц* балык тудар учурлу болгон. Је артель кўнине планнаң 5 *ц*-ге көп тудуп, планын 120 *ц*-ге ажыра бўдўрген. Артель планын темдектелген өйдөң канча кўнге озо бўдўрди?

919*. Пионерский звено арифметикала бодолголор ло примерлер јакшы бодоорына конкурс өткўрди. Чын бодогон кажы ла бодолго учун бир канча очко берилет, чын бодогон пример учун дезе база бир канча очко берилет. Берилген бодолголорды бодоор:

1) Пионер 4 бодолго ло 3 пример чын бодойло, бастыразы 14,5 очко алган. Бир бодолго учун, примерге көрө, бир очкого көп берилип турган болзо, чын бодогон бодолго учун канча очко, чын бодогон пример учун канча очко берилген?

2) Пионер бастыразы 9 бодолго ло пример бодойло, 18,5 очко алган. Бир бодолго учун 2,5 очко, бир пример учун дезе 1,5 очко берилип турган болзо, ол канча бодолго ло канча пример бодоп салган?

3) Пионер бодолголорды, примерлерге көрө, 2 бодолгого көп бодойло, 13 очко алган. Бир бодолго учун 2,5 очко, пример учун дезе 1,5 очко берилип турган. Пионер канча бодолго ло канча пример бодоп салган?

920. Самолёт салкынның сокконы аайынча бир часка 345 *км*, ондый ок салкынга удура дезе бир часка 320 *км* учуп ёдёт. Салкынның тўргени кандый?

921. *А*-даң *Б*-ге поезд атанала, бир часка 30 *км* ёдўп турган. 8 час 20 минуттың бажында *Б*-дең *А*-га экинчи поезд

атанала, бир часка 45 *км* ӧдӱп турган. *А* ла *Б* ортодогы йолдың узуны 700 *км*. Поездтер *А*-даң канча кире ыраак йерде туштажар?

922. Ортозы 22,4 *км* эки йерден йаңыс ӧйдӧ эки велосипедист атанып йат. Олор бирӱзи бирӱзине удура барза, атанганынаң ала бир час ӧткӧн кийининде туштажар; олор йаңыс йер йаар ууланып барза, кийининдегизи алдындагызына 7 частың бажында йедижер. Олордың кажызы ла кандый тӱргениле барып йат?

923. Ортозы 650 *км* эки йерден йаңыс ӧйдӧ бирӱзи бирӱзине удура эки поезд атанала, атанганынаң ала 10 частың бажында туштажып йат. Бир поездтиң тӱргени часка экинчи поездтиң тӱргенинен $7\frac{3}{4}$ *км*-ге көп. Олордың кажызының ла тӱргенин таап алар.

924. Моторлу кеме тымык суула бир часка 16,5 *км* ӧдӱп йат. Кеме сууны тӧмӧн 9 часка 180 *км* ӧткӧн. Ол ок йерди кеме сууны ӧрӧ канча часка ӧдӧр?

925. Коштой йаткан темир йолдорло бирӱзи бирӱзине удура эки поезд барып йат: бирӱзиниң бир часка тӱргени 30 *км*, экинчизиниң бир часка тӱргени дезе 40 *км*. Экинчи поездте отурган пассажир баштапкы поезд оның йаныла 6 секундтың туркунына ӧткӧн деп темдектеп алган. Баштапкы поездтиң узуны канча кире?

926. *А* ла *Б* городтор ортодогы йолды бир турист 4 часка, экинчизи дезе 6 часка ӧдӧр аргалу. Бирӱзи *А* городтоң, экинчизи *Б* городтоң йаңыс ӧйдӧ чыгала, бирӱзи бирӱзине удура барза, туристтер канча частың бажында туштажар?

927. Ишмекчи ле оның ӱренчиги бир кезек ишти 6 кӱнге бӱдӱргилеп йат. Ишмекчиниң ижининг арбыны ӱренчиктиң ижининг арбынынаң 20%-ке көп. Ол ок ишти ӱренчик йаңыскан канча киреӧйгӧ бӱдӱрип салар?

928. Эки тооның суммазы 132, бир тооның $\frac{1}{5}$ ӱлӱзи экинчизиниң $\frac{1}{6}$ ӱлӱзине тӱңей. Ол эки тооны таап алар.

929. Турист бир часка 4 *км* ӧдӱп йат. 1 *км*-ди ол канча минутка ӧдӧт? Бу ӧй частың кандый ӱлӱзи болор? Туристтиң тӱргенин билип, ол тооны канайып таап алар?

930. Эки пристаньның ортозы 360 *км*, пароход сууны тӧмӧн барала, ойто бурулган. Пароходтың бойының бир часка тӱргени 18 *км*. Суунын агынының бир часка тӱргени 2 *км*. Пароходко бу йолды ары-бери ӧдӧргӧ канча кире ӧй керек? Суунын агынының тӱргенин тоого албаза, пароходко ары-бери йӱрӱп келерге канча кире ӧй керек болор эди?

931. Бир часка 4 *км*-деҥ бараткан демонстрацияның ко-

лонназының учында болгон велосипедист колоннаны 18 минуттың туркунына озолой берген. Колонна јаңыс јерде турар туштa велосипедист ол ок тўргениле колоннаның бажынаң ала оның учына јетире 10 минутка ödö конгон. Колоннаның узуны канча кире база велосипедист кандый тўргениле барган?

932. Ортозы 37 *км* эки јерденг јаңыс öйдö бирўзи бирўзине удура эки турист чыккан. Олордың бирўзи бир часка экинчизинеңг 0,5 *км*-ге көп ödўп турган. Јеринеңг чыкканынаң ала 2,5 час öткön кийининде олордың ортозында 18,25 *км* јол арткан болзо, кажы ла турист кандый тўргениле баскан?

933. Садып ийген 400 билет учун театр 2286 салк. алган. Билеттердиң кезиги 4,5 салковойдоң, кезиги дезе 60%-ке баалу садылган. Эки башка билеттердиң кажызынаң ла канчаны саткан?

934. *А* ла *Б* јерлер ортодогы јолдың узуны 384 *км*. Мотоциклист *А*-даң *Б*-ге атанган, $3\frac{1}{2}$ частың бажында дезе *Б*-деңг *А*-га экинчи мотоциклист атанган, оның бир часка тўргени баштапкы мотоциклисттиң тўргенинеңг 4 *км*-ге көп. Экинчизи атанган кийининде 4 частың бажында олор јолдо тушташкан болзо, кажы ла мотоциклист кандый тўргениле барган?

935. Эки уулчак ыраагы тўңей јерле темир курчулар тоголодып барат. Бир курчу 50 катап, экинчизи 40 катап эбирилген. Бир курчуның эбиреде узуны экинчи курчуның эбиреде узунынаң 4,4 *дм*-ге узун болзо, ол јердиң ыраагын таап алар.

936. Маала ажын садатан киоск ўч күннiң туркунына бастыра картошконың 58,9%-ин саткан. Баштапкы күндe 5,7 *ц* картошко садылган, экинчи күнде баштапкы күндегизинеңг $1\frac{1}{2}$ катап ас, ўчинчи күнде дезе баштапкы эки күнде садылган картошконың $\frac{6}{25}$ ўлўзи садылган. Киоскко канча центнер картошко экелген болгон?

937. Бир бригада бир кезек ишти 30 күнге бўдўрер аргалу. Экинчи бригадага ол ок ишти бўдўрерге, баштапкы бригадага көрö, 30%-ке ас öй керек. Ўчинчи бригада ол ишти, баштапкы бригадага көрö, 10 күнге тўрген бўдўрер аргалу. Ўч бригада јаба иштезе, ол ок ишти канча күнге бўдўргилеп койор?

938. Ортозы 607,6 *км* эки городтоң јаңыс öйдö бирўзи бирўзине удура пассажирский ле почтовый поездтер атанган. Пассажирский поезд бир часка почтовый поездтең 5,5 *км*-ге көп öткön. Атанганынаң ала 4,2 частың бажында олор ортодо 290,5 *км* арткан болзо, кажы ла поездтиң тўргени кандый?

939. Бир кезек јолды турист бир часка 5 *км* тўргениле ёдўп јат. Ол бир часка 12 *км* тўргениле велосипедтў барза, ол ок јолды $2\frac{1}{3}$ часка тўрген ёдёр. Ол јолдыҥ узунын таап алар.

940. Киоск баштапкы кўнде бастыра бёстиҥ 40%-ин сатқан, экинчи кўнде баштапкы кўнде сатқанының $\frac{7}{12}$ ўлўзин, ўчинчи кўнде арткан бёсти садып ийген. Ўчинчи кўнде экинчи кўндегизинеҥ 192 *м*-ге көп садылган болзо, киоск ўч кўнге канча метр бёс саткан?

941. Мотоциклист баштапкы кўнде экинчи кўнде өткёниниҥ $\frac{5}{14}$ ўлўзин ёдўп барган, ўчинчи кўнде дезе ол баштапкы кўндегизинеҥ $2\frac{1}{2}$ катап көп өткён. Баштапкы кўнде мотоциклист 5 *кг* бензин короткон. Мотоциклист бастыра јорыкка канча килограмм бензин кородор?

942. 15 *куб. м* чиби одынныҥ ла 17,5 *куб. м* кайыҥ одынныҥ бескези 18,4 *т*. 1 *куб. м* чиби одынныҥ бескези 1 *куб. м* кайыҥ одынныҥ бескезиниҥ 75%-и болзо, чиби ле кайыҥ одынныҥ бескези алдынаҥ башка канча кире?

943. 9 *м* баштапкы сорт бёс лё 8,5 *м* экинчи сорт бёс учун 268,2 салк. төлёгён. 1 *м* баштапкы сорт бёс 1 *м* экинчи сорт бёстёҥ 12,5%-ке баалу болзо, кажы ла сорт бёс учун канчаны төлёгён?

944. Товардыҥ баазын 4,5%-ке бийиктеделе (баазын кожоло), 5 980 салковойго саткан. Баазын бийиктеткелекте бастыра товардыҥ баазы канча болгон?

945. Турист баштапкы кўнде бастыра јолдыҥ $\frac{3}{8}$ ўлўзин өткён, экинчи кўнде арткан јолдыҥ 40%-ин, оныҥ кийининде ого бараргa экинчи кўнде өткёниneҥ 6,5 *км*-ге көп арткан. Туристтиҥ баратан бастыра јолы канча кире?

946. Велосипедист јолдыҥ бир кезек бёлўгин бир часка 18 *км* тўргениле, арткан јолды дезе бир часка 13 *км* тўргениле өткён, бастыра јолго $6\frac{1}{4}$ час ёй короткон. Ойто бир часка 16 *км* тўргениле бараргa, база $6\frac{1}{4}$ час короткон. Велосипедист бир часка 18 *км* тўргениле канча кире јол өткён?

947. Велосипедтў јарышкан улустыҥ бирўзи баштапкы часта јолдыҥ 30%-ин өткён, экинчи часта баштапкы часта өткёниneҥ 5 *км*-ге көп өткён, оныҥ кийининде ого финишке једерге 15 *км* арткан. Јарыжар јолдыҥ узуны канча кире?

948. Ўч бичик учун 8 салк. 20 акча тўлөгөн. Бир бичиктиң баазы экинчизиниң баазының 75%-и болгон, ўчинчи бичик учун дезе баштапкы эки бичик учун тўлөгөнинең 1 салк. 60 акчага ас тўлөгөн. Кажы ла бичиктиң баазы канча?

949. Прямоугольниктиң ле квадраттың периметрлери тўңей. Прямоугольниктиң сыны 120 *см*, тууразы дезе сыныңың 35%-и болуп јат. Квадраттың келтегейин таап алар.

950. Јойу кижи темдектелген јолдың 70%-ин ӧдӧлӧ, ого бараргa ӧткӧн јолынаң 8,6 *км*-ге ас арткан деп билип алды. Јойу кижи бастыра канча километр барар учурлу болгон?

951. Көнөк цилиндр кеберлӱ, онын бийиги 40 *см*, тӱбининг диаметри 30 *см*. Ол көнөктиң объёмы кандый, оны эдерге канча кире темир кородылган? (Кезип таштаганын тоого албас.)

952. Контрольный ишке белетенер туштa ӱренчик-кызычак ого айдып берген бодолголордың 40%-ин бодоп койгон, арткан бодолголорды эки кӱнге улай теп-теңнең бодогон. Баштапкы кӱнде кызычак, ээчий барган эки кӱннің кажызында ла бодогонына көрӧ, 4 бодолгого көп бодогон болзо, ого бастыра канча бодолго айдып берген?

953. Кош тартарга беш тонна ла ӱч тонна кӧдӱрер 16 автомашина ийген. Ӱч тонна кӧдӱрер машиналар канча кире кош тартып апарган, беш тонна кӧдӱрер машиналар анча ок кире тартып апарган болзо, беш тонна кӧдӱрер канча машина, ӱч тонна кӧдӱрер канча машина ийген?

954. Электростанцияны тудуп бӱдӱрерге 8 ай арткан. Ишмекчилер, рационализаторский эп-сӱмелерди тузаланып, электростанцияны темдектелген ӧйинең бир ай озо бӱдӱрип койгондор. Иштиң арбыны канча процентке бийиктеген?

955. Колхозто ӧлӧң эдер кургак бӱк јер 120 *га*. Суу алып турган бӱктер кургак бӱктиң 75%-и болуп јат. Суу алып турган 1 *га* бӱктең $2\frac{1}{4}$ *т* ӧлӧң, 1 *га* кургак бӱктең дезе бу тоонын јӱк ле $\frac{8}{15}$ ӱлӱзин јууп турган болзо, колхозто бастыра канча кире ӧлӧң јуунадылган?

956. Эки киоскто тетрадьтар бар, ол ок ӧйдӧ олордың бирӱзинде 250 тетрадь. Бу киосктоң 30% тетрадьтарды экинчизине табыштырып берерде, экинчизинде баштапкызында арткан тетрадьтардаң $1\frac{1}{7}$ катап көп боло берген. Экинчи киоскто озо баштап канча тетрадь болгон?

957. Колхозто, кӱнине 20 *га*-даң сӱрӱп, 180 *га* јер сӱрер керек болгон. Кыра сӱрерин дезе планда тургузылганынаң 3 кӱн озо божодып койгондор. Кӱндӱк планды канча процентке ажыра бӱдӱрип тургандар?

958. Комнатаның сыны 8,8 *м*, тууразы дезе сынының $\frac{8}{11}$ ўлўзи болуп јат. Комнатада тууразы 1,1 *м* 4 тўнгей көзнөк бар. Комнатаның бастыра көзнөктөриниң площади оның полының 12,5 %-и болзо, көзнөктиң бийигин таап алар.

959. Шахматный турнирде 16 кижи турушкан, ол ок өйдө кажы ла эки кижи бир партия ойноор учурлу болгон. Ойногон партиялардың 40%-и кайым өткөн. Канча партияны ойноп алгандар?

960. 1) Школго экелген тетрадьтарды ўч күннің туркунына ўренчиктерге ўлеп берген. Баштапкы күнде бастыра тетрадьтардың 49%-ин ўлеген, экинчи күнде баштапкы күнде ўлегенинин $\frac{5}{7}$ ўлўзин, ўчинчи күнде дезе экинчи күндегизинең 570 тетрадька ас ўлеген. Ўч күнге бастыра канча тетрадь ўлеп бергендер?

2) Действиелерди бўдўрер:

$$\left(4\ \frac{1}{7} - 0{,}005 \cdot 700\right) : 0{,}125 + 1\ \frac{89}{90} : \left(5\ \frac{1}{72} - 3\ \frac{1}{40}\right)$$

3) Радиузы 30 *см* болзо, тегериктиң площадин таап алар.

961. 1) Школдың питомнигинде пионерлер бир канча төс каргана өскўрип алгандар. Школдың јерине отургузарга карганалардың 35%-ин артыскан; бастыра карганалардың $\frac{3}{7}$ ўлўзин школ заводтың јанын јажартарга берген, артканын колхозко берген. Колхоз заводтоң 145 төскө ас алган болзо, пионерлер бастыра канча төс каргана өскўрип алгандар?

2) Действиелерди бўдўрер:

$$3\ \frac{1}{15} + 1\ \frac{7}{153} \cdot \left(0{,}2652 : 0{,}03 - 1\ \frac{17}{30} + 0{,}06\right) \cdot \left(19\ \frac{3}{4} - 4{,}45\right.$$

3) 0,9 деп тоонын $3\ \frac{3}{5}$ деп тоого процентный отношениезин табар.

962. 1) Баштапкы бригада бир кезек ишти 15 күнге бўдўрип койор аргалу. Экинчи бригадага ол ишти бўдўрерге, баштапкызына көрө, 20%-ке ас өй керек; ўчинчи бригада ол ишти бажтапкы бригададаң бўдўн јарым катап тўрген бўдўрер аргалу. Ўч бригада кожо ол ишти канча күнге бўдўрер?

2) Действиелерди бўдўрер:

$$12\frac{1}{2} + \left(17\frac{1}{2} - 8{,}25 \cdot \frac{10}{11}\right) \cdot \left(11\frac{2}{3} : 2\frac{2}{9} + 3{,}5\right) - 12{,}6 : 2{,}5$$

3) 36,5%-и 14,6 болуп турган тооны таап алар.

VI БАЖАЛЫК.

ПРОЦЕНТТЕР.

35 §. Берилген тоонын процентгерин табары.

963. Бу процентгерди дробьторло темдектеп көргүзер:

1) 5%; 20%; 72%; 100%; $\frac{3}{4}$%; 7,5%; 12,8%; $35\frac{5}{7}$%; 200%; 375%; 1000%; 112,5%; $187\frac{1}{2}$%;

2) 8%; 25%; 50%; 75%; 0,5%; $6\frac{1}{4}$%; $14\frac{2}{7}$%; 22,5%; $45\frac{5}{11}$%; 150%; 750%; $152\frac{1}{2}$%; 162,5%.

964. Таап алар:

1) 75-тен 4% 2) 84 *кг*-нан 15% 3) 340-нөн 25%
4) 12,5 *г*-нан 32% 5) 330 *м*-ден $18\frac{1}{3}$% 6) 360-нан $\frac{1}{3}$%
7) 82 салк. 25 акчадан 160% 8) 5,12-ден 250%
9) 1 *га* 4 ардан 45%

965. Таап алар:

1) 160-нан 12% 2) 8 440 *т*-дан 60% 3) 0,45-ден 72%
4) 1,44 *м*-ден $4\frac{1}{2}$% 5) 64-төн $6\frac{1}{4}$% 6) 1 час 35 минуттан 20%
7) 42,5-дан 120% 8) 12 *л*-ден $1\frac{1}{4}$% 9) 1 *кв. км*-ден 2,25%
10) 0,125 *л*-ден 800% 11) 8 салк. 88 акчадан 125%.

966. 50-нен 18% ле 18-тен 50% таап алыгар. Болгон тоолорды тўндештиригер. Олор нениң учун тўнгей, јартап беригер.

Бу свойствоны төмөн берилген примерлерди бодоордо тузаланыгар:

1) 50-нең 80%; 76%; 48%, 36%; 15% таап алар;
2) 25-теҥ 72%; 56%; 40%; 33%; 8% таап алар;
3) 20-деҥ 85%; 45%; 35%; $22\frac{1}{2}$%; 15% таап алар.

967. 1) (Сагышта бодоор.) Сберегательный касса акчаларын салган улуска јылына 2% төлөп јат. Салган акчазы 50 салк., 350 салк., 840 салк., 2 530 салк. болзо, кажы ла кижи јылдыҥ учында процент акчаны канча кире алган?

Болгондорын бичиктиҥ учындагы V таблицала шиҥжүлеп көрүгер.

2) Колхоз 3,2 *га* јерди вика өлөҥлө үрендеп койгон. Азырал көптөдөр план аайынча бастыра үрендеген јердиҥ 25 %-инеҥ ас эмес јерди үренге артызар керек болзо, үрен аларга канча кире өлөҥди чаппай артызар керек?

968. 1) Часовой графикке көчкөниниҥ шылтузында иштиҥ арбыны 22%-ке бийиктеген. Часовой графикке көчкөлөктө ишмекчи үй кижи бир јылга 6 800 электрический лампа эткен болзо, эмди оныҥ бир јылга эдип турган лампаларыныҥ тоозын таап алар.

2) Машинист паровозтыҥ бир конокко өдүп турар јолын 500 *км*-ге јетирип аларга молју алынган. Ол бир катап барала, бойыныҥ молјузын 160%-ке бүдүрген. Паровоз бир конокко канча километр өтти?

969. 1) Ток кофениҥ сортторыныҥ бирүзине 50% соя, 30% арба, 12% жёлудьтар[1] ла 8 % сары тегенектиҥ үрени кирип јат. 400 *г* кофеге канча грамм соя, арба, жёлудьтар ла сары тегенектиҥ үрени кирип јат?

2) Фасольго 23% белок, 55% крахмал ла 1,8% үс, сояга дезе 40% белок, 29% крахмал ла 20% үс кирип јат. 5 *кг* фасольго канча кире белок, крахмал ла үс кирет? 5 *кг* сояга?

970. *а* тооныҥ *р*%-ин табатан формуланы тургузып алыгар.

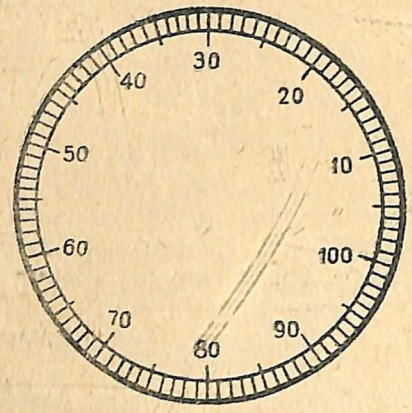
971. 1) Јердиҥ үстүнде 29% кургак јер, 71% суу. Түндүк јарым шарда кургак јер 39%, суу 61%, түштүк јарым шарда дезе кургак јер 19%, суу 81%. Јер шардыҥ үсти 510 млн. *кв. км*-ге јуук болуп турган болзо, бастыра јердиҥ үстүнде ле кажы ла јарым шарда кургак јердиҥ площади канча кире, суунып площади канча кире, таап алар.

41 јурук аайынча процентный транспортир эдип алала, онып болужыла үч секторный диаграмма тургузып алыгар.

---

[1] *Жёлудь*—дуб агаштыҥ үрени.

2) Ишмекчилердиң бригадазы 4 800 салковой акча чеберлеп аларга jöптöшкöн. Бу акчаның 40%-ин чыгарып турган продукцияның чыңдыйын бийиктеткенинiң ле коомой эдерин астатканының шылтузында алар, 35%-ин иштиң арбынын бийиктеткенинең база 25%-ин сырьёны кереги jок jерге коротпой, инструменттерди чеберлеп тудунганынаң алар. Бу кажы ла иш канча кире акча чеберлеп аларга арга берер?

41 jур.

Секторный диаграмма тургузып алар.

972. Кижи колында тудунып алган неменiң бескези кубула бергенин билип ийер, jе онойдо билерге, ол кубулта неменiң бескезинiң 3%-инең ас болбос учурлу.

1) 500 *г*-ның гирязының бескези көптöй бергенин кижи билип ийзин деп, ол гиряга, ас ла дезе, канча грамм кожор керек?

2) 800 *г* ла 810 *г* эки неменiң бескелери башка болуп турганын, ол немелерди колго алып, билип болор бо?

973. 1) Василёк деп от өлöңнiң 1 000 ўренiнiң бескези 5,6 *г*, jöргöмöш өлöңнiң 1 000 ўренiнiң бескези 12 *г*. Бу от өлöңдöрдиң ашка кожулган ўрени олорго келиштире 0,35% ле 0,6% болзо, 1 *кг* буудайда василёк ло jöргöмöш өлöңдöрдиң ўрени канча болор?

2) Буудайдың 1 000 ўрени 30 *г*, василёктың 1 000 ўрени дезе 5,6 *г*. Jуунадып алган аштың 93%-и ару аш, 0,7%-и василёктың ўрени болзо, 1 *кг* ашта буудайдың ла василёктың ўренiнiң тоозын таап алар.

974. 1) Jуунадып алган ашты 3—6 айдың туркунына jаттырганда, оның бескези мынча кире астаар: элеватордо 0,08%, складта 0,12%, идиргенде 0,18%. 100 *т* аштың бескези өрö айдылган кажы ла jерде канча кире короорын таап алар. Элеватордо корогон ашка көрö, складта ла идиргенде алдынаң башка канча кире көп аш короор?

2) Ашты темир jолло тартканда, оның jылыйар кемин мынайда тургускан: 1 000 *км*-ге jетире 0,1%, 1 000-наң 2 000 *км*-ге jетире 0,15%, 2 000 *км*-дең ыраак jерге 0,2%. Вагонго 20 *т* аш урала, оны 1 600 *км* jерге апарган. Ашты вагонноң тўжўрерде, 19 *т* 980 *кг* аш артып калган. Бу кире аш чачылып jылыйганы өрöги айдылган кемине келижер бе?

975. 1) Школдо 960 ўренчик. I—IV класстарда $43\frac{3}{4}$ % ўренет; V—VII класстарда VIII—X класстардагызынаң 140 ўренчикке көп ўренет. I—IV, V—VII ле VIII—X класстарда канча ўренчик?

2) СССР-де өскўрип алган костромской укту „Гроза“ деп уй баштапкы јылда 7 020 *кг* сўт берген, экинчи јылда баштапкы јылдагызынаң $30\frac{10}{13}$%-ке көп, ўчинчи јылда дезе экинчи јылдагызынаң 1 820 *кг*-га көп берген. Сўттиң койузы 3,7%. Кажы ла јылда канча кире сўт саап алганын ла ол сўтте канча кире сарју барын таап алар. (1 *кг*-га јетире чикезиле.)

976. 1) Аш уратан складта дезинсекция эткенде, полдың ла стенелердиң 1 *кв. м* площадине 0,4 *л* чейинти келижер эдип, каустический соданың 15% чейинтизин тузалангылап јат. Узуны 20 *м*, тууразы 8 *м*, стенелериниң бийиги дезе 2,5 *м* складка дезинсекция эдерге канча кире каустический сода керек?

2) Суула јўрер баржаларды сўўртеп апарар ордына ийдип апарганда, барар тўргени 25%-ке кожула берет. Пароход бир канча баржаларды 20 *км*-ге сўўртеп апарып, $2\frac{1}{2}$ час өткўргеп. Оноң ары баржаларды ийдип апарала, темдектелген јерине 2 час өйинең озо једип келген. Баржалар апараткан пароход канча кире јол өткөн?

36 §. Проценттериле тооны таап алары.

977. Тооны мындый учуралдарда таап алар:

1) оның 8%-и 24
2) оның 45%-и 225
3) оның 140%-и 182
4) оның 3,5%-и 21
5) оның 30%-и $12\frac{3}{4}$
6) оның 10%-и 0,14 *кг*
7) оның 52%-и 1 *км* 40 *м*
8) оның 210%-и 5,6 *л*
9) оның $\frac{3}{4}$%-и 1,5 *кв. см*
10) оның $33\frac{1}{3}$%-и 1 мин. 20 сек.

978. Тооны мындый учуралдарда таап алар:

1) оның 40%-и 12
2) оның 84%-и 105
3) оның $1\frac{1}{4}$%-и 55
4) оның 0,8%-и 1,84
5) оның 750%-и 450
6) оның 15%-и 1 салк. 35 ак.
7) оның $16\frac{2}{3}$%-и 2 ч. 30 м.
8) оның 120%-и 0,6 *га*
9) оның 0,2%-и 2,8 *г*
10) оның 500%-и 1 550 *т*

979. Мындый учуралдарда x-ти таап алар:

1) $7\% \cdot x=182$ 2) $60\% \cdot x=23$ 3) $1\frac{2}{3}\% \cdot x=4{,}75$

4) $7{,}5\% \cdot x=3{,}3$ 5) $2\frac{1}{2}\% \cdot x=0{,}15$ 6) $0{,}8\% \cdot x=1{,}2$

7) $10\frac{3}{4}\% \cdot x=8{,}6$ 8) $\frac{2}{3}\% \cdot x=4\frac{1}{5}$ 9) $120\% \cdot x=144$

980. Сберкассага акча салган кижи бир јылга процентный акчаны 1 салк. 50 ак.; 1 салк. 83 ак.; 6 салк. 60 ак.; 20 салк. 22 ак.; 24 салк. 42 ак.; 30 салк.; 39 салк. 66 ак.; 54 салк. 18 ак. алып турган болзо, оныҥ сберкассага канча кире акча салганын таап алар.

Сберкасса акча салган улуска бир јылга 3% төлөп јат.

981. 1) Ӱренчиктер аптекага 6 *кг* кургаткан малина ла 5 *кг* кургаткан карагат табыштырган. Кургадар туштa малинаныҥ бескези 75%-ке, карагаттыҥ бескези дезе 80%-ке јеҥилип турган болзо, балдар канча кире јиилек терип алган? Бодогонын шиҥжӱлеп көрөр.

2) Арышты теермендеер туштa 75% кулур, буудайды теермендеер туштa дезе 80% кулур болуп јат. Арыштыҥ эмезе буудайдыҥ 20 *кг* кулуры болзын деп, канча кире арыш ла канча кире буудай теермендеер керек?

982. ФЗО-ныҥ ӱренчиги, практикага јӱреле, бир сменага 36 деталь эткен, онызы норманыҥ 72%-и болуп јат. Норма аайынча канча деталь эдер керек?

983. 1) Картошкого 20% крахмал кирип јат. 12 *кг* крахмал эдерге канча кире картошко керек?

2) 200 *г* тустаҥ 5% чейинти белетеп аларга, канча кире суу алар керек?

984. 1) Школдыҥ шахматный командазы мөрөйдө 68 очко алган, онызы ойногон партиялардыҥ 85%-и болгон. Школдыҥ шахматисттери мөрөйдө канча партия ойногондор?

2) Бааларды јабызаткан кийининде 1 *м* бөсти 12 салковойго јеҥил садар болдылар. Бааларды 15%-ке јабызаткан болзо, бир метр бөстиҥ јабызаткалакта болгон баазын ла јабызаткан кийиниҥдеги баазын таап алар.

985. Тооныҥ p %-и a-га тӱҥей болзо, ол тооны табар формуланы тургузыгар.

986. 1) Агашту јерле ӧдӧр туштa салкынныҥ тӱргени 30—40%-ке астай берет. Агашту јерде салкынныҥ бир секундка тӱргени 4,2 *м* болзо, агаш јок чӧл јерде соккон салкынныҥ тӱргенин таап алар. Бир секундка 5—7 *м* согуп турган салкын кумакты учуртып туратан болзо, салкын ак јерде кумакты учуртып апарар ба?

2) Рудага $66\frac{2}{3}\%$ темир кирет. 2 *т* темир аларга, канча ки-

руда керек? Рудадан 400 *т* темир кайылтып алар керек болзо, ол руданы тартарга канча вагон керек? (Вагон 40 *т* көдүрип апарар.)

987. Городтың математический олимпиадазында баштапкы турда турушкан улустың 35%-ин экинчи турда туружар эдип чыгарган, экинчи турда турушкандардың $\frac{2}{9}$ үлүзине дезе сыйлар ла мактулу грамоталар берген. Баштапкы сыйды 1 кижи, экинчи сыйды—2 кижи, үчинчи сыйды—5 кижи алган, 20 кижи мактулу грамоталар алган. Баштапкы турда канча кижи турушкан?

988. 1) Пионерский лагерьде өткүрген баштапкы эки неделенің туркунына 60% уулчактар ла 50% кызычактар, бастыразы 66 кижи, БГТО-ның значогын аларга норма табыштыргандар. Норма табыштыргандардың ортозында уулчактар кызычактардан 20%-ке көп болгон. Лагерьде канча кызычак ла канча уулчак болгон?

2) Күннің баштапкы јарымында эки тракторист јаба 16,2 *га* јер сүргендер, ол ок өйдө баштапкызы экинчизинен 1,8 гектарга көп сүрген, олордың кажызы ла алынган молјузының 60%-ин бүдүрген. Кажы ла тракторист канча кире јер сүрергe молју алынган?

37 §. Эки тоонық процентный отношениезин табары.

989. Бу тоолорды проценттерле темдектеп көргүзер:

1) $\frac{1}{2}$; $\frac{1}{3}$; $\frac{1}{8}$; $\frac{1}{50}$; 1; $\frac{2}{5}$; $\frac{5}{16}$; $1\frac{3}{4}$;

2) 0,2; 0,02; 2; 0,35; 0,042; 0,785; 2,5; 3,05;

3) $\frac{1}{4}$; $\frac{1}{5}$; $\frac{1}{6}$; $\frac{1}{25}$; $\frac{1}{40}$; $\frac{16}{75}$; 2; $3\frac{1}{2}$;

4) 0,5; 0,05; 5; 0,64; 0,125; 0,048; 1,2; 4,25.

990. Бу тоолордың процентный отношениезин табар:

1) 2-нің 5-ке; 5-тің 2-ге; $12\frac{1}{2}$ -нің 50-ге; 3,2-ның 1,28-ге;

2) 14-тің 20-ге; 0,75-нің $\frac{7}{8}$-ге; $\frac{3}{4}$-нің $4\frac{1}{2}$-ге; $7\frac{1}{4}$-нің 87-ге.

991. Тоолордың процентный отношениезин 0,1%-ке јетире чикезиле табар:

1) 149-тың 207-ге; 32,7-ның 52,6-га; 1,9-ның 3,6-га; 702-нің 546-га;

2) 7-ниң 15-ке; 15-тиң 7-ге; 1 407-ниң 1 882-ге; 2,74-ниң 2,09-ге.

992. 1) Государственный заемниң 4 000 салковойго алган облигацияларына ишмекчи бир йылдың туркунына 500 салк. ойноп алган. Облигациялардаң ол бир йылга канча процент кирелте алган?

2) Государственный заемниң 1 200 салковойго алган облигацияларына ишмекчи бир йылдың туркунына 200 салк. ойноп алган. Государственный заемниң облигацияларынаң ол бир йылга канча процент кирелте алган?

993. 1) Таблицада башка-башка сортту ристеҥ ле тараанаҥ канча кире крупа болорын көргүскен. Калганчы графаны толтырыгар.

Аш культуралардың сорты ла ады	Аштың килограммла алган бескези	Крупаның килограммла алган бескези	Процентле
1. Зеравшанка рис	400	280	
2. Дубовский рис	400	300	
3. Саратовский тараан	200	154	
4. Уральский тараан	200	171	

2) Таблицада СССР-деги ле гран ары йанындагы кезик йуртхозяйственный культуралардың эң бийик түжүми көргүзилген.

Йуртхозяйственный культураның ады	1 *га* йерден алган эң бийик түжүм	
	СССР-де	гран ары йанында
1. Рис	171 *ц*	90 *ц*
2. Кукуруза	180 *ц*	120 *ц*
3. Картошко	1 317 *ц*	1180 *ц*

СССР-де кажы ла культураның түжүми гран ары йанындагызынаҥ канча процентке бийик?

994. 1) СССР-диҥ Европейский бөлүгиниҥ эң йаан сууларының узуны берилип йат: Волга 3 688 *км*, Днепр 2 285 *км*, Дон 1 967 *км*, Түндүк Двина Сухонала кожо 1 293 *км*. Волганың узунын 100%-ке алып, арткан суулардың узунын процентлерле көргүзип беригер. (0,1%-ке йетире чикезиле.)

2) Сибирьдиң эң јаан сууларының узуны берилип јат: Обь Иртышла кожо 5 206 *км*, Амур Аргуньла кожо 4 478 *км*, Лена 4 264 *км*, Енисей 3 807 *км*. Обьтың Иртышла кожо узунын 100%-ке алып, арткан суулардың узунын проценттерле көргүзип беригер. (0,1%-ке јетире чикезиле.)

995. *а* ла *b* деп эки тоонын процентный отношениезин табар формуланы тургузып алыгар.

996. Школдың јанында фруктовый сад отургузарда, тарынты корболорды мынайда белетегендер: садта отургускан кажы ла тогузынчы агаш слива болор эдип, кажы ла алтынчы агаш—груша болор эдип, кажы ла бежинчи агаш—яблоня болор эдип. Слива, груша ла яблоня агаштардың тоозының бу садта отургускан бастыра фруктовый агаштардың тоозына отношениезин проценттерле көргүзер.

(Бодолгоны бодоор тушта бичиктиң учындагы IV таблицаны тузаланар.)

997. Башка-башка класстардың үренчиктеринең турган командалар таңма адар мөрөйдө мындый јеңүге јединдилер:

Класстар	Очколордың тоозы	Класстар	Очколордың тоозы
V	240-нөң 184	VIII	210-ноң 189
VI	180-нең 144	IX	180-нең 153
VII	270-нең 216	X	150-нең 129

Кажы ла команданың алган јерин ле тийген окторының процентин таап алар.

998. 1) „Москвич“ автомобильдиң кажы ла 100 *км* јолго чыгымдайтан бензини јайгы өйдө 8 *л*, кышкы өйдө 8,8 *л*. Кышкы норма јайгы нормадаң канча процентке көп?

2) Ашты комбайнла јуунадар тушта 1 *га* јерден аштың јылыйтузы, лобогрейкала јуунатканына көрө, 160 *кг*-га ас. Колхозто ашты лобогрейкала јуунадала, 1 *га* јерден 24 *ц* аш алгандар. Ашты комбайнла јуунатса, аштың түжүми канча процентке бийиктеер?

999. 1) Электротракторды баштапкы ла катап ченеп көрөр тушта оның түргени бир часка 9 *км* болгон, ол ок өйдө дезе керосинле иштеер трактордың бир часка түргени јүк ле 7,5 *км*. Электротрактордың түргени керосинле иштеер трактордың түргенинең канча процентке көп?

2) Баштапкы ла катап ченеп көрөр тушта электротрактор 6 *га* јер сүрген, ол ок өйдиң туркунына тегеликтү трактор јүк

ле 3,6 *га* сўрген. Электротрактордың ижиниң арбыны тегеликтў трактордың ижинин арбынынаң канча процентке көп?

1000. 1) Аш канча кире чыкту болгонын билерге, 5 *г* аш алган, оны кургадала, катап бескелеген. Кургатқан кийининде аштың бескези 4,25 *г* болгон болзо, чык канча процент болгонын таап алар.

2) Аштың арузын билерге, 50 *г* аш алган. Бу аштың сўрекей јакшы арулаган кийининде ару аш 45,5 *г*, өскө ўрендер (өскө культуралардың ўрендери ле оодылган аш) 3,5 *г*, артканы дезе боркы (кумак, сай, от өлөңниң ўрендери) болгон. Өскө ўрендердиң ле боркының процентин таап алар.

1001. Январь айда кардың тереңин кемјиген. Агашту јердиң јанында оның тереңи 90 *см* болгон, оноң 100 *м* ыраак јерде 60 *см*, ак јерде 15 *см*. Ак јердеги чык, агашту јердиң јанындагы ла оноң 100 *м* ыраак јердеги чыкка көрө, канча процент болор?

1002. 1) Колхозто уй малдың тын-тоозы мынайда кубулган: 1951 јылда 240 тын, 1952 јылда 280 тын, 1953 јылда дезе 340 тын. Малдың јыл сайын өскөнин проценттерле темдектеп көргўзер база столбиктер кеберлў диаграмма тургузар. (Столбиктиң төзөгөзи эдип тетрадьтың 4 клетказын алар, 1 клетканың бийигин 20 тын малга бодоор.)

2) Колхозто койлордың тын-тоозы мынайда кубулган: 1951 јылда 550 тын, 1952 јылда 650 тын, 1953 јылда 800 тын. Койлордың јыл сайын өскөнин проценттерле темдектеп көргўзер база столбиктер кеберлў диаграмма тургузар. (Столбиктиң төзөгөзи эдип тетрадьтың 5 клетказын алар, 1 клетканың бийигин 50 тын койго бодоор.)

1003. 1) 1930 ла 1950 јылдарда колхозто кыра јерлер мынайда келижип турган.

	1930 ј.	1950 ј.
Бастыра кыра јердиң площади гектарла	420	634
Ол тоодо:		
Аш культуралар	378	423,2
Технический культуралар	18	47,2
Маала-бахчевой культуралар . . .	15,2	50
Азырал культуралар	8,8	113,6

Өрө айдылган культуралардың кажызы ла 1930 ла 1950 јылдарда бастыра кыра јерге көрө канча процент болгон? Эки секторный диаграмма тургузып алар: бирўзин 1930 јылга, экинчизин 1950 јылга. Бастыра кыра јердиң площади ле башка культуралардың площадьтары канча процентке бийиктеген?

2) Колхозто өлөң эдер јерлер мындый болгон: 1951 јылда 563 *га*, ол тоодо ўрендеген өлөңдў јерлер 90 *га*; 1952 јылда 605 *га*, ол тоодо ўрендеген өлөңдў јерлер 115 *га*; 1953 јылда

650 *га*, ол тоодо ўрендеген ölöңдў jерлер 150 *га*. Ölöң чабар jерлер ле ўрендеген ölöңдў jерлер кажы ла jылда бастыра jердиң кандый проценти болгон?

Кажы ла jылга секторный диаграммалар тургузып алар.

1004. Слер конок туркунына öйди канайда öткўрип турганыгарды көргўзер таблица тургузыгар.

	Частардың тоозы	24 часка процентле
Уйку		
Школдогы ўредў		
Тышкары соодоп jўрери ле бош öй		
Эртен тура, тўште ле энгирде ажанары		
Уроктор белетеери		
Айыл ижин эдери		

Секторный диаграмма тургузыгар.

1005. 1) Класстың сынын ла тууразын кемjийле, полдың площадин таап алыгар. Класстың көзнöктöриниң тууразын ла бийигин кемjийле, бастыра көзнöктöрдиң площадин (jарык öткўрер площадьты) таап алыгар. Jарык öткўрер площадь полдың площадининг кандый проценти болор?

Бойыгардың кыбыгарды база онойып ок кемjигер. Слердиң кыбыгардың jарык öткўрер площади полдың площадининг кандый проценти болуп турганын бодоп алыгар.

2) Бир лист чаазынга, ортозы 10 *см* болгодый эдип көслö кемjип, эки точка тургузыгар. Эки точканың ортозын линейкала кемjигер. Көслö кемjиир тушта слер канча кире jастырганаар? Слердиң jастырганаар (относительный jастыра) 10 *см*-диң кандый ўлўзи болуп jат? Оны проценттерле темдектеп көргўзигер.

1006. 1) Ўредўчи карандашла столго эки катап токулдаткан ортозында канча секунд öткöнин таап алыгар. Слер канча секундка jастырдыгар? Слердиң относительно jастырганаарды таап алала, оны проценттерле темдектеп көргўзигер.

2) Классный досконың сынын ла тууразын көслö кемjийле, оның кийининде рулеткала кемjигер. Слердиң jастырганаарды ла кемjиир тушта болгон относительный jастыраны таап алыгар. Относительный jастыраны проценттерле темдектеп көргўзигер. (Öскö дö ўренчиктердиң таап алган тоолорының орто арифметическийиле ондый ок действиелер бўдўригер.)

1007. 1) Кижи эки колын jаан кулаштап тутканы оның сынына jуук деп бодогылайт. Слердиң онойдо кулаштап тутканаар сыныгардан канча процентке башкаланат?

2) Слердиң класстың ўренчиктериниң орто сынын таап

алыгар. Слердиң сыныгар класстың ўренчиктериниң орто сынынаң канча сантиметрге башка? Слердиң сыныгар класстың ўренчиктериниң орто сынынаң канча процентке башка?

1008. Таблицада башка-башка бўдўмдў удобрениениң процентный составы берилген.

	Азот	Фосфор	Калий	Кальций
1. Јалбырак бўрлў агаштардың кўли	—	4,00	10,0	30,0
2. Ийне бўрлў агаштардың кўли	—	3,00	6,00	35,0
3. Куштың ötöги	1,63	1,54	0,85	2,40
4. Кўўленин ötöги	1,74	1,78	1,00	1,60

Школдың участогын јарандырарга јалбырак бўрлў агаштардың кўлин 500 *кг*, ийне бўрлў агаштардың кўлин 640 *кг*, куштың ötöгин 400 *кг*, кўўленин ötöгин 150 *кг* јууп алгандар. Јууп алган удобрениелерде бастыра канча кире азот, фосфор, калий ле кальций барын чотоп алар.

1009. Ортозы 1 695 *м* эки јерден бирўзи бирўзине удура ууланып, эки бригада јаңыс öйдö метронын туннелин казып баштаган. Баштапкы 25 кўннин туркунына баштапкы бригада бир конокко орто тооло 2,8 *м*, экинчизи дезе 2,6 *м* ödўп турган. Оның кийининде эки бригада экўлези ижининг арбынын бийиктеделе, ишти баштаганынаң ала 225 кўн öткön кийининде тушташкандар, ол ок öйдö баштапкы бригада экинчизинеңг 45 *м*-ге көп öткön. Кажы ла бригада бойыныңг орто тооло бир конокко бўдўрер ижин канча процентке көптöткön?

38 §. Проценттерге эмеш уур бодолголор.

1010. 1) Ашты шинжўлеп көрöр туштa ондо от ölöңдöрдиң ле боркыныңг текши проценти 12 болгон. 0,5 *ц* ашты сортогон кийининде ондо ару аш 45 *кг* арткан. Сортогон кийининде ашта канча процент боркы артканын билип алар.

2) 2,5% јестў 1 *т* јес колчеданнаң 22 *кг* јес алган. Канча процент јес аларга келишти, јылыйтузы канча процент болды?

1011. 1) Бу јылда керек болуп турган минеральный удобрениелердиң 80%-и совхозто бар деп, агроном чотоп алды. Совхозты удобрениелерле толо јеткилдеерге, бар удобрениелерди канча процентке көптöдöр керек?

2) Бир кижи, эки ат јеккен косилкала иштеп, кўнине 5 *га* јердиң ölöңин чабат. Эки аттың бирўзин бир канча öйдиң бажында ўчинчи атла солып иштеерде, кўнине 12 *га* јердиң

өлөңи чабылган. Бир кижиниң ле бир аттың ижиниң арбыны канча процентке бийиктеген?

1012. 1) Узуны 19,8 *м* армакчыны эки ўлўге кезерде, олордың бирўзи экинчизинең 20%-ке узун болуп калган. Кажы ла ўлўзиниң узунын таап алар.

2) Ўзуны 19,8 *м* армакчыны эки ўлўге кезерде, олордың бирўзи экинчизинең 20%-ке кыска болуп калган. Кажы ла ўлўзиниң узунын таап алар.

1013. 1) Келтегейлери 9 *см* ле 7 *см*; 15 *см* ле 12 *см* эки прямоугольниктиң кажы ла келтегейин 10%-ке узадып ийзе, прямоугольниктердиң площади канча процентке јаанаар? Болгон тоолорды тўңдештиреле, кандый тўп шўўлте эдерге јараар?

2) Келтегейлери 9 *см* ле 7 *см*; 15 *см* ле 12 *см* эки прямоугольниктиң кажы ла келтегейин 10%-ке кыскартып ийзе, прямоугольниктердиң площади канча процентке кичинектеер? Болгон тоолорды тўңдештиреле, кандый тўп шўўлте эдерге јараар?

1014. 1) Келтегейлери 9 *см* ле 7 *см*; 15 *см* ле 12 *см* эки прямоугольниктиң јаан келтегейлерин 10%-ке кыскартала, кичинек келтегейлерин 10%-ке узадып ийзе, прямоугольниктердиң площади канча процентке кубулар? Болгон тоолорды тўңдештиреле, кандый тўп шўўлте эдерге јараар?

2) Холодильниктиң эжигин эдерге белетеген прямоугольник кеберлў металлический листтиң кемјўлери 874×1 250 *кв. мм* болгон. Олорды кемјўлери 1 150×1 400 *кв. мм* металлический листтең кезип тургандар. Эжик эдетен листтиң кемјўлерин 820×1230 *кв. мм* эдип кичинектедип, оны кемјўлери 850×1 300 *кв. мм* листтең кезип аларга јараар деп, ишмекчилер чотоп алгандар. Кажы ла учуралда металлдың кезинтилери канча процент болгон? Экинчи учуралда, баштапкы учуралдагызына көрö, кезинтилер канча процентке астаган?

1015. 1) Ишмекчилердиң бирўзи бешјылдык планды 3 јыл 4 айга бўдўрип салган. 3 јыл 4 айга темдектелген план канча процентке ажыра бўткен?

2) Бир јылдың планын завод 11 айдың туркунына 15,5%-ке ажыра бўдўрген. Калганчы айда продукцияны чыгарарын, өткөн айдагызына көрö, 1,5 катапка көптодип алган болзо, јылдың учында план канча процентке ажыра бўткен?

1016. 1) Болот кайылтачы ишмекчи болот кайылтарын 10 час 40 минуттың ордына 8 час 30 минутка божодоло, норма аайынча печкениң 1 *кв. м* тўбинең 6,4 *т* болот алар ордына 10,2 *т* болот алган. Ол норманы канча процентке ажыра бўдўрген?

2) Капиталистический ороондордо бир ле тўнгей иш учун јалды ўй улус эр улустаң 30—50%-ке ас алат. Америкада

ишмекчи ўй кижи 18 кўн (25 кўннинг ордына) иштў бололо, оның јалы эр кижиниң јалынаң 40%-ке јабыс болгон болзо, ол ўй кижи эр кижиниң бир айга иштеп алган толо јалының канча процентин алар?

1017. 1) 1 январьда бир кижи сберкассага 1 500 салк. акча салып койгон. Ол бойының акчазын бир айдың бажында алып алза, ого канча процент акча берер? ол ок јылда 1 апрельде алза? јарым јылдың бажында алза? ол ок јылда 16 августта алза? Сберкасса акча салган кижиге јылына 2% төлөп јат. Бичиктиң учындагы V таблицаның болужыла шиңжўлеп көрўгер.

2) 1 январьда бир кижи сберкассага 600 салк. акча салып койгон. Ол бойының акчазын 16 январьда алып алза, ого канча процент акча берер? 1 мартта алза? 1 сентябрьда алза? 10,5 айдың бажында алза?

1018. 1) Аңылу өйгө салган акча учун сберкасса бир јылга 3% төлөп јат. Сберкассага бир јылга 4 000 салковой акча салып койгон болгон, јыл өткөн кийининде бу акчаны процент акчазыла кожо база бир јылга артызып койгон. Бу акча эки јылдың бажында канча кире боло берген?

2) Акчаны салганда, сберкасса процент акчаны јылдың учына (31 декабрьга) јетире бодоп алала, оны акча салган кижиниң счёдына бичип салат, бастыра акчаны эмезе оның ўлўзин јылдың учына јетирбей алып алганда, оның процент акчазын ол кижиниң счёдынаң айрып алат. 1 январьда сберкассага 800 салк. акча салып койгон, 1 июльда дезе онон 500 салковойды алып койгон. Акча салган кижи јылдың учында канча процент акча алар? (Бичиктиң учындагы V таблицаны тузаланыгар.)

1019. 1) Сберкассага акча салган кижи акчаны јыл туркунына салганы ла ойто алганы төмөн берилген таблицада көргўзилген. Канча ла катап салган ла алган учуралдарга база бастыра јылга келижетен процент акчаны бодоп алар. (Керектў графаларды толтырар.)

Кўндер	Кирелте	Процент акчаны чотоп бергени	Чыгым	Процент акчаны айрып алганы
1 январь	1000	?	—	—
1 апрель	—	—	400	?
15 май	800	?	—	—
1 август	600	?	—	—
1 октябрь	—	—	1000	?

2) Акчаның јыл туркунына эбирилип келгени төмөн берилгени аайынча болгон болзо, процент акчаны бодоп алар.

Күндер	Кирелте	Процент акчаны чотоп бергени	Чыгым	Процент акчаны айрып алганы
1 январь	500	?	—	—
11 январь	360	?	—	—
1 март	—	—	240	?
15 июнь	1200	?	—	—
1 сентябрь	—	—	600	?
15 ноябрь	320	?	—	—

1020. 1) 12 *м* баштапкы сорт бөс лө 10,5 *м* экинчи сорт бөс учун 389,85 салк. төлөгөн. 1 *м* экинчи сорт бөстиң баазы 1 *м* баштапкы сорт бөстиң баазынаң 12,5%-ке јеңил болзо, кажы ла сорт бөс учун канчаны төлөгөн?

2) 10,5 *га* ла 9 *га* эки участоктоң 415,2 *ц* буудай јуунадып алган. Баштапкы участокто аштың түжүми экинчи участоктогызынаң 12%-ке бийик болзо, кажы ла участоктоң канча кире буудай јуунадылган?

1021. Авиамоделисттердиң мөрөйи болордо, баштапкы модель экинчизинеҥ 10%-ке, эмезе 480 *м*-ге ас учуп өткөн. Баштапкы модельдиң түргени экинчи модельдиң түргенинеҥ 20%-ке, эмезе бир секундка 1 *м*-ге, көп болгон. Кажы ла модель кейде канча кире өй болгон?

1022. Бойы јүрер косилка күнине 60 *га* јердиң өлөҥин чабар аргалу, атла тартар косилка дезе бойы јүрер косилкадаҥ 15 катап ас, је бир кижиденҥ дезе 10 катап көп чабар. Өткөн јылда колхозтыҥ өлөҥ чабар јерлеринде 6 күннің туркунына 15 кижиденҥ ле атла тартар 6 косилкадаҥ турган бригада иштеген. Өлөҥ чабар јерди 10%-ке јаанадала, ол јерге бойы јүрер бир косилка, атла тартар бир косилка ла 5 кижи иштеер болзо, бу јылда ол јердиң өлөҥин канча күнге чаап божодор?

1023. Болушту хозяйство столовыйга 800 *ц* картошко эмезе тузазы ондый ок маала ажын экелип берер болгон. Экелер болгон күнге 148 *ц* эрте каскан картошко, 640 *ц* орой каскан картошко ло 15 *ц* огурчын экелип берген. Орой каскан картошкодо 10% коомой картошко бар болгон, оныҥ бескезин 25%-ке астадып алган. 0,25 *ц* огурчынды—1 *ц* картошкого, 0,5 *ц* эрте каскан картошконы 1 *ц* орой каскан картошкого бодоп алгандар. Молју канча процентке бүткен?

1024. Колхоз кыра сүрер јерлерин элбедер ле јаңы севооборот өткүрер план темдектеп алган. Бу планды бүдүргелекте, аш культураларла үрендеген јер бастыра кыра јердиң 80%-и болгон, азырал культуралар—14%-и, технический культуралардың јери 25 *га*, картошко ло маала-бахчевой культуралар отургускан јер 20 *га* болгон. Планды бүдүрген кийи-

нинде аш культуралар бастыра кыра јердиҥ 70%-и, азырал культуралар 20%-и болор, технический культуралар 55 *га*, картошко ло маала-бахчевой культуралар дезе 45 *га* болор учурлу. Колхозто кажы ла культураныҥ планды бӱдӱргелекте ле бӱдӱрген кийининде болгон площадьтарын билип алар. Диаграмма тургузар. Бастыра кыра јердиҥ көптөгөнин ле кажы ла культураныҥ алдынаҥ башка көптөгөн площадин процентерле темдектеп көргӱзер.

1025. Ишти тӧзӧӧрин јарандырарда, станоктыҥ ижиниҥ арбыны 10%-ке көптӧй берген; ишмекчиниҥ рационализаторский шӱӱлтезин тузаланарда, станоктыҥ ижиниҥ арбыны катап ла 20%-ке көптӧй берген. Бу станоктыҥ эдип турган детальдарыныҥ тоозы канча процентке көптӧӧр?

Јартаганы. Бодолгоны бодоор туштa станоктыҥ баштап тарыйын бир конокко эдип турган детальдарыныҥ тоозын 100 бирлер деп алар.

1026. 1) Заводто 20% станоктордыҥ тӱргенин бийиктедип ийерде, бир станоктыҥ ижиниҥ арбыны 80%-ке көптӧй берген. Заводто продукцияны эдип чыгарары канча процентке көптӧгӧн? Эҥ јакшы станоктордыҥ ижиниҥ арбыныла тӱҥдештирер.

Јартаганы. Станоктордыҥ тоозын 100 деп, станоктыҥ ижиниҥ арбынын 100 деталь деп алып, бодолгоны бодоп салар.

2) Заводто 80% станоктор бойыныҥ ижиниҥ арбынын 40%-ке көптӧдип турар тӱргениле иштей бердилер. Заводто продукцияны чыгарары канча процентке көптӧй берди? Эҥ јакшы станоктордыҥ ижиниҥ арбыныла тӱҥдештирер.

1027. 1) Строительный иштердиҥ кеми 80%-ке көптӧгӧн. Иштиҥ арбынын 20%-ке бийиктедип ийер болзо, иштеер улустыҥ тоозын канча процентке көптӧдӧр керек?

Јартаганы. Строительный иштердиҥ баштапкы кемин 100 деп, ишмекчилердиҥ ижиниҥ бийиктеткелектеҥ озо болгон арбынын 100 бирлер деп алар.

2) Райондо улус јадар туралар тудар иш, өткӧн јылдагызына көрӧ, 173%-ке элбеген, ол иште турган улустыҥ ижиниҥ арбыны дезе 40%-ке бийиктеген. Планды бӱдӱрип аларга, строительстводогы ишмекчилердиҥ тоозын канча процентке көптӧдӧр керек?

1028. Бааларды 15%-ке, 20%-ке, 25%-ке јабызадып ийзе, јурт албатыныҥ садып алар аргазы канча процентке бийиктей берер?

1029. 1) Тооны 25%-ке көптӧдип койгон. Алдындагы ок тоо боло берзин деп, болгон тооны канча процентке астадып ийер керек?

2) Тооны 25%-ке астадып койгон. Алдындагы ок тоо боло

берзин деп, јаңы тооны канча процентке көптөдип ийер керек?

1030. 1) Трикотажный фабрикада неме түүр машинаны јарандырганының шылтузында ол бир минутка 110 катап эбирилер ордына 140 катап эбирилер болды. Машинаның ижинин арбыны канча процентке көптөди? Кажы ла немени түүрге керектү өй канча процентке кыскарды?

2) Машинист поездти график аайынча 9 часка јетирер ордына 7 час 30 минутка јетирип экелди. Поездтиң өдөр өйи канча процентке астады? Поездтиң түргени канча процентке бийиктеген?

1031. 1) Шиңжүлеп көрөр туштa ашта 25% чык болгон. 2 *ц* ашты кургаткан кийининде онын бескези 30 *кг*-га јеңиле берген. Кургаткан кийининде аштың чыгын билип алар.

2)* Ашты кургаткалакта ондо 23% чык болгон, кургаткан кийининде 12% боло берген. Ашты кургаткан кийининде онын бескези канча процентке јеңилген?

1032. Тоонын муңынчы үлүзи промилле деп адалат. Промилле ‰ темдекле бичилет.

1) Проценттерди промиллеле солыыр:
3%; 7,2%; 20%; 82,5%; 100%; 0,4%.

2) Промиллени проценттерле солыыр:
500‰; 320‰; 85‰; 10‰; 6‰; 0,5‰.

1033. 1) 0,5 *л* 8‰ чейинтиде канча кире тус бар?

2) 0,2 *г* тус бар болзо, канча кире 0,5‰ чейинти эдип алар?

3) Розаның 4 *т* чечектеринең розаның 1 *кг* сарјузы болуп јат. Розаның чечегинең канча кире сарју болуп турганын промиллеле көргүзигер.

VII БАЖАЛЫК.

ПРОПОРЦИЯЛАР. ВЕЛИЧИНАЛАРДЫҢ ЧИКЕ ЛЕ КАЙРА ПРОПОРЦИОНАЛЬНОЗЫ.

39 §. Отношениелер.

1034. Бу тоолордың отношениелерин таап алар:

1) 72 ле 216 2) 216 ла 72 3) 56 ла 154
4) $\frac{1}{24}$ ле $\frac{1}{6}$ 5) $\frac{48}{55}$ ле $\frac{28}{99}$ 6) $5\frac{1}{4}$ ле $12\frac{6}{17}$
7) 4,36 ле 0,4 8) 1 ле 0,08
9) 8,412 ла 49,07 10) 2 ле 7 0,01-ге јетире
11) 5 ле 3 0,01-ге јетире 12) 7 ле 1,3 0,01-ге јетире
13) 15 ле 16 0,001-га јетире 14) 16 ла 15 0,001-га јетире

1035. Отношениелерди таап алар:

1) 385,7 *км* ле 190 *м* 2) 15 *мм* ле 2,4 *м*
3) 3,4 *куб. м* ле 85 *л* 4) 22,4 *кв. км* ле 280 *га*
5) 31 *кг* 250 *г* ла 1 *ц* 25 *кг* 6) 32,5 *кг* ла 130 *г*
7) $4\frac{2}{5}$ час ла 1 час 6 мин.
8) 2 час 1 мин. 30 сек. ла 6 мин. 45 сек.

1036. Отношениелердиң јарты јок членлерин таап алар:

1) $2{,}5 : x = 0{,}15625$ 2) $0{,}088 : x = 0{,}11$
3) $\frac{5}{8} : x = 2\frac{1}{2}$ 4) $1\frac{1}{4} : x = 3\frac{1}{8}$
5) $x : 0{,}1 = 0{,}02$ 6) $x : 2{,}5 = 0{,}2$
7) $x : 3\frac{2}{3} = \frac{5}{11}$ 8) $x : \frac{1}{9} = 3\frac{3}{14}$

1037. Бу отношениелерде x-ти таап алар:

1) $72 : 3x = 12$ 2) $22x : 55 = 4$

3) $24{,}4\,x : 0{,}61 = 4$ 4) $5\frac{5}{6} : 2\frac{1}{3}\,x = 2\frac{1}{4}$

5) $3{,}06 : 0{,}9\,x = 1{,}7$ 6) $48{,}96 : 5{,}1\,x = 2{,}4$

1038. Бу отношениелерди эң јеңил отношениелерле солыыр:

1) 56 : 72 2) 56 : 84 3) 280 : 336
4) 465 : 375 5) 196 : 686 6) 342 : 209
7) 288 : 360 : 2 160 8) 630 : 714 : 1 386
9) 825 : 3 630 : 1 155 10) 780 : 819 : 1 014

1039. Дробный тоолордың отношениезин бүдүн тоолордың отношениезиле солыыр:

1) $\frac{3}{20} : \frac{7}{45}$ 2) $\frac{11}{12} : \frac{5}{24}$ 3) $4\frac{4}{5} : 3\frac{3}{7}$

4) $\frac{1}{8} : 0{,}4$ 5) $0{,}18 : 0{,}48$ 6) $2{,}4 : 0{,}72$

7) $2{,}8 : 1{,}75$ 8) $6\frac{1}{2} : 5{,}2$ 9) $316 : 7{,}9$

10) $\frac{1}{4} : \frac{5}{12} : \frac{7}{18}$ 11) $0{,}32 : 0{,}06 : 1\frac{3}{5}$

12) $\frac{14}{25} : 0{,}45 : 0{,}12$ 13) $3\frac{1}{4} : 2{,}6 : 0{,}78$

1040. 1) Өзүп чыккан үрендердиң тоозының бастыра үрендеген үрендердиң тоозына отношениезин үрендердиң өзүңири деп айдар. 400 үреннең 380 үрен өзүп чыккан болзо, үрендердиң өзүңирин билип алар.

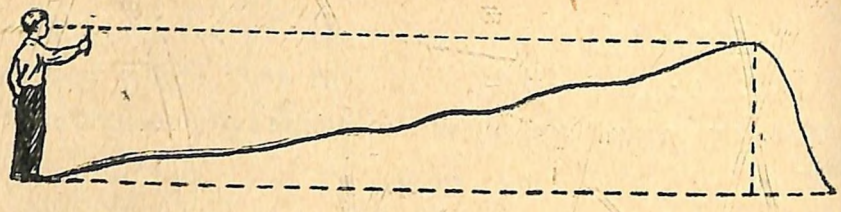
2) Алтай јеринде буудай үрендеер эң јакшы норма—1 *га* јерге 6 500 000 үрен. Аштың өзүңири 0,96 болзо, 1 *кв. м* јерде орто тооло канча кылга болор?

1041. 1) Чейилген немениң бастыра чейинтиге отношениезин чейинтиниң концентрациязы деп айдар. 2 *л* сууга 40 *г* тус чейип койгон чейинтиниң концентрациязын таап алар.

2) Тустың чейинтизинин концентрациязы $\frac{1}{20}$. 4 *л* рассолго канча кире тус кирет?

1042. 1) Тепкиштиң бир баскыжының бийигиниң оның ок јалбагына отношениезин тепкиштиң кадалгагы деп айдар. Баскыштың бийиги 15 *см*, јалбагы 35 *см* болзо, оның кадалгагын билип алар. Керектү кемјүлер эдип, школдың тепкижин ле айылыгарда турган тепкиштиң кадалгагын билип алыгар.

2) Кајуның бир точказынаң экинчи точказына јетире бийигиниң олордың ортозында ёдүп турган горизонтальный чийүге отношениезин кајуның кадалгагы деп айдар. Бир точка экинчи точкадаң 0,84 *м*-ге бийик, горизонтальный чийү дезе 60 *м* болзо, кајуның кадалгагын табар (42 јур.).

42 jур.

3) Суунын кадалгагы 0,0002 болзо, 10 *км* јерде суунын кеминиг башказын таап алар.

1043. Чертёжто 1 *см* деп көргүзилгени јерде 5 *м*-ге бодолып турган болзо, тоо масштабты таап алар. (486 бодолгоны көр.)

1044. 100 *м*, 250 *м*, 500 *м*, 1 *км* јерди 1 *см*-ле темдектеген карталарды анчадала көп тузалангылайт. Бу карталардын тоо масштабтарын таап алар.

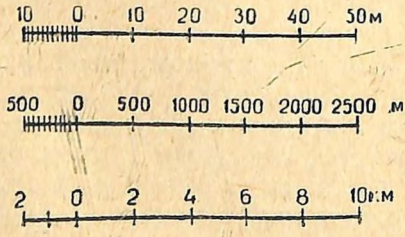
1045. Картаның масштабы 1) $\frac{1}{10000}$; 2) $\frac{1}{50000}$; 3) $\frac{1}{100000}$ болзо, јердеги 600 *м* картада кандый кезинтиле көргүзилер?

1046. Картаның масштабы 1) $\frac{1}{10000}$; 2) $\frac{1}{50000}$; 3) $\frac{1}{100000}$ болзо, картадагы 4 *см* јерде канча кире ыраагына келижер?

1047. Картаның тоо масштабы $\frac{1}{25000}$. Картада темдектелген узуны 2 *см*; 5 *см*; 8 *см* болзо, јердеги чын ыраагы канча кире?

1048. Масштабы $\frac{1}{50000}$ картада 2,4 *см* кезинтиле темдектелген јерди, бир часка 4 *км* барып, канча кире өйгө ödөр аргалу?

1049. 1) 43-чи јурукта линейный масштабтар көргүзилген. Олорго келижип турган тоо масштабтарды таап алар.

43 јур.

2) $\frac{1}{100}$; $\frac{1}{5000}$; $\frac{1}{25000}$; $\frac{1}{100000}$ деп тоо масштабтарга келишкедий линейный масштабтар тургузып алар.

Линейный масштабтын тözögözи эдип 1 *см*-ди алар.

1050. Кемјүлери 15 *м* × 8 *м* класстын планын кемјүлери 32 *см* × 18 *см* лист чаазынга

кандый масштабла јурап көргүзерге эптү? Линейный масштаб тургузып алар.

40 §. Пропорциялар.

1051. Берилген отношениелерден пропорция тургузарга јараар ба:

1) 42 : 14 база 72 : 24?
2) 78 : 13 база 60 : 12?
3) 3,5 : 21 база $2\frac{1}{4} : 13\frac{1}{2}$?
4) 0,1 : 0,02 база 4 : 0,8?

1052. Бу пропорцияларды шинжүлеп көрөр:

1) 4 : 14 = 14 : 49
2) 10,2 : 0,66 = 0,85 : 0,055
3) 25 : 0,5 = 1250 : 25
4) 24 : 3 = 36 : 4
5) $4\frac{1}{2} : 3\frac{1}{2} = 27 : 21$
6) $5\frac{1}{3} : 8 = 3\frac{3}{7} : 5\frac{1}{7}$

1053. Бу пропорцияларды бодоор:

1) $x : 16 = 3 : 6$
2) $x : 15 = 8 : 24$
3) $24 : x = 8 : 5$
4) $36 : x = 54 : 3$
5) $75 : 35 = x : 14$
6) $343 : 98 = x : 60$
7) $108 : 90 = 42 : x$
8) $72 : 40 = 324 : x$
9) $x : 12 = 4\frac{3}{4} : 7\frac{1}{8}$
10) $x : 1\frac{3}{7} = 1\frac{13}{15} : 1\frac{1}{3}$
11) $6\frac{1}{2} : x = 6\frac{5}{6} : 4{,}1$
12) $0{,}38 : x = 4\frac{3}{4} : 1\frac{7}{8}$
13) $3\frac{1}{2} : 0{,}4 = x : 1\frac{1}{7}$
14) $10{,}4 : 3\frac{5}{7} = x : \frac{5}{11}$
15) $15{,}6 : 2{,}88 = 2{,}6 : x$
16) $1{,}25 : 1{,}4 = 0{,}75 : x$

1054. Бу пропорцияларды бодоор:

1) $7x : 42 = 45 : 27$
2) $4x : 31 = 44 : 11$
3) $84 : 6x = 28 : 14$
4) $85 : 17x = 105 : 84$
5) $21 : 7 = 2\frac{1}{2}x : 5$
6) $\frac{1}{6} : 2\frac{1}{3} = 3\frac{1}{4} x : 1{,}3$
7) $13\frac{1}{3} : 1\frac{1}{3} = 26 : 0{,}2\ x$
8) $3{,}3 : 7\frac{1}{3} = 4\frac{2}{7} : 1\frac{3}{7} x$
9) $3\frac{1}{3} x : 1{,}5 = 4\frac{2}{7} : \frac{3}{14}$
10) $3\frac{7}{19} : 1\frac{1}{2} = 2\frac{3}{8} : 0{,}8\ x$
11) $11\frac{1}{3} : 1\frac{8}{9} = 5\frac{1}{3} x : \frac{5}{8}$
12) $6\frac{2}{3} : 1\frac{7}{9} x = 0{,}48 : 1{,}2$

1055. Бу пропорциялардын членлерин канча ла арга јеткенче јерлериле солыштырар:

1) $12 : 2 = 30 : 5$ 2) $5 : 15 = 4 : 12$

1056. Бу тўғейликтерден пропорциялар тургузар:

1) $15 \cdot 42 = 35 \cdot 18$ 2) $54 \cdot 55 = 66 \cdot 45$

3) $2{,}5 \cdot 0{,}018 = 0{,}15 \cdot 0{,}3$ 4) $2\frac{1}{2} \cdot 1\frac{2}{7} = \frac{5}{7} \cdot 4\frac{1}{2}$

1057. Бу тоолордоң јўзўн-башка пропорциялар тургузар:

1) 0,16; 0,32; 0,4 ла 0,8 2) 44; 4, 11 ле 16

3) $3\frac{1}{3}$; $5\frac{1}{4}$; $4\frac{1}{2}$ ле $3\frac{8}{9}$ 4) $\frac{2}{3}$; $\frac{5}{6}$; $\frac{3}{8}$ ле $\frac{3}{10}$

5) 1; 2; 4; 8; 16 ла 32 6) 16; 24; 36; 54 лө 81

41 §. Величиналар ортодо камаан.

1058. „Москвич“ автомобильдиң бензин кородорын көргўзип турган таблица берилген:

Өткөн јол километрлерле	0	10	20	30	40	50	60		80		100
Короткон бензин литрлерле	0	0,8	1,6	2,4	3,2	4,0		5,6		7,2	8

Таблицада кубулып турган величиналар канча?

Таблицада өткөн јолды ла короткон бензинди көргўзип турган тоолор канча?

30 *км* јерге канча кире бензин короткон деп көргўзилген?

3,2 *л* бензинди канча кире јолго короткон деп көргўзилген?

50 *км* ле 20 *км* јолдорды көргўзип турган тоолордың отношениезин таап алала, ол јолго короткон бензинди көргўзип турган тоолордың отношениезиле тўңдештиригер. Таблицада бош јерлерди толтырып салыгар.

1059. Болоттың бескези оның объёмы кубулганынаң канайда кубулып турганын көргўзер таблица берилген.

Болоттың объёмы *куб. см*-ле	1	2	3	4	5	6	7		9	
Болоттың бескези граммдарла	7,8	15,6	23,4	31,2	39	46,8		62,4		78

Таблицада кубулып турган величиналар канча?

Таблицада болоттың бескезин көргүзип турган тоолор канча?

Таблицада болоттың объёмын көргүзип турган тоолор канча?

Болоттың 4 *куб. см* объёмына кандый беске келижип јат деп көргүзилген?

Болоттың 23,4 *г* бескезине кандый объём келижип јат деп көргүзилген?

Болоттың 39 *г* ла 15,6 *г* бескезин көргүзип турган тоолордың отношениезин таап алала, болгон отношениени болоттың олорго келижип турган объёмдорын көргүзип турган тоолордың отношениезиле түңдештиригер. Таблицада бош јерлерди толтырыгар.

1060. Бу таблицада „Правда“ газетке бичидер баа берилген:

1 айга — 6 салк.	6 айга — 36 салк.
2 айга — 12 салк.	10 айга — 60 салк.
3 айга — 18 салк.	12 айга — 72 салк.

Газетке бичидер баа бичиткен өйине чике пропорциональный деп айдарга јараар ба?

1061. Телеграммалар ийгени учун мындый јал алынат: кажы ла сөс учун 30 акча, телеграмманы ийгени учун 1 салковой. 10 сөстөң турган телеграмма учун канчаны төлөөр? 20 сөстөң? 40 сөстөң? Телеграмманың баазы сөстөрдиң тоозына пропорциональный болор бо?

1062. Таблицада башка-башка ийде-күчтү двигательдер бир часка канча кире бензин кородып турганы көргүзилген. Двигательдиң ийде-күчи јааналанганыла бензинди кородоры канайып кубулат? Бензинди кородоры двигательдиң ийде-күчине чике пропорциональный деп айдарга јараар ба?

Двигательдиң ийде-күчи аттың күчиле	Короткон бензин килограммдарла
5	1,6
10	3,0
25	7,0
50	13,0
100	25,0

1063. Прямоугольниктиң площади 12 *кв. м*. Прямоугольниктиң бийигин кажы ла учуралга таап алала, таблицаны толтырып салар.

Төзөгөзи метрлерле	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Бийиги метрлерле												

Төзөгөни көргүзип турган учураган ла эки тоонын отношениезин табала, олорго келиштире бийигин көргүзип турган тоолордың кайра отношениезиле түңдештирип кө-

рўгер. Кубулбас площадьту прямоугольниктиң төзөгөзи ле бийиги кайра пропорциональный деп айдарга јараар ба?

1064. Таблицада бир детальды эдерге короткон өйдиң („өйдиң нормазының“) ла бир часка эдип турган детальдардың тоозының („эдип чыгарар норманың“) камаанын көргүзип салган.

Бир детальды эдерге короткон өй минуттарла	2	3	4	5	6	7,5		12		20
Бир часка эдип турган детальдардың тоозы	30	20	15	12	10	8	6		4	

Мында кандый камаан болуп турганын билип алыгар. Таблицаның бош клеткаларын толтырыгар.

1065. Таблицада сууның башка-башка јерлеринде томура кескен площади ле ол ок јерлерде сууның агынының тўргени ортодогы камаан көргүзилген.

Сууның томура кескен площади квадратный метрлерле	36	40	45	48	54	60		90
Агынның орто тўргени бир секундка метрлерле	1,00	0,90	0,80	0,75		0,60	0,50	0,40

Сууның томура кескен эки башка площадин көргүзип турган тоолордың отношениезин табала, оны ол ок јерлердеги сууның агынының тўргенин көргүзип турган тоолордың отношениезиле тўндештиригер. Сууның томура кескен площади ле агынының орто тўргени кайра пропорциональный деп айдарга јараар ба? Таблицаның бош клеткаларын толтырып салыгар.

1066. Турист кыр өрө чыгарда, барометрдиң (кейдиң базымын кемјийтен прибордың) көргүскенин бичип турарда, мындый таблица болгон:

Талайдың үстүне көрө канча кире бийиктегени метрлерле	100	200	400	600	800	1000
Барометрдиң көргүскени	760	740	720	700	680	660

Кейдиң базымы өрө бийиктегенинең кандый камааңду?

Бу величиналар кайра пропорциональный болор бо?

1067. Бу величиналар кандый камааңду:

1) Паровозтың баштап турган тегелигининг эбирилген тоозы ла паровозтың тӱргени?

2) Кижиниң сыны ла бескези?

3) Кандый бир кадуның бескези ле бир килограммда ондый ок кадулардың тоозы?

4) Метроның саткан билеттериниң тоозы ла кассаның алган акчазы?

5) Темир јолло баратан ыраагы ла билеттиң баазы?

6) Бир кезек јерге тегеликтиң эбирилген тоозы ла оның диаметри?

7) Бир кезек јерде телеграфный столмолордың тоозы ла олор ортодогы ыраагы?

8) Лампочканың кӱйген ӧйи ле короткон электроэнергия?

9) Сберкассага салган акча ла оның процент акчазы (сберкассаның берилген таксазы аайынча)?

10) Сберкассага салган акча јарт болзо, сберкассага салган акчаның процент акчазы ла процентный такса?

11) Процент акчазы јарт болзо, сберкассага салган акча ла процентный такса?

1068. Бу величиналар кандый камааңду:

1) Бир кезек ӧйдиң туркунына барар тӱргени ле өткӧн јол?

2) Бир кезек јолды ӧдӧргӧ керектӱ ӧй лӧ баратан тӱргени?

3) Библиотекада бичиктердиң тоозы ла кычырачылардың тоозы?

4) Квадраттың келтегейи ле оның площади?

5) Площади јарт прямоугольниктиң сыны ла тууразы?

6) Кулурдың бескези ле оноң быжырган калаштың бескези?

7) Этажтың номери ле ол этажка чыгатан тепкиштеги баскыштардың тоозы?

8) Бир детальды эдерге керектӱ ӧй лӧ иштиң нормазы?

9) Окружностьтың диаметри ле узуны?

10) Кубтың кыры ла объёмы?

1069. x ле y чике пропорциональный эмезе кайра пропорциональный болуп турганы јарт болзо, бу таблицаларды толтырып салыгар.

1)

x	3		12	2	48
y			8	16	

2)

x		6	12	24	48
y		16	8		

3)

x	27	54	12		36
y		6		4	

4)

x	24	54	15	81	36
					12

42 §. Пропорциональный камааңга бодолголор.

1070. „Известия“ газетке бичидер баа газетти канча өйгө бичиткенине чике пропорциональный. Јарым јылга бичидерде, 30 салк. төлөгөн. 4 айга бичитсе, канчаны төлөөр керек? 10 айга бичитсе, канчаны төлөөр?

1071. 1) 55 киловатт электроэнергия учун 22 салк. төлөгөндөр. Бир киловатт электроэнергияның баазын таап алар. 75 киловатт электроэнергия учун канчаны төлөөр керек?

2) Айыл-јуртта короткон 72 *куб. м* газ учун төлөзин деп, 14 салк. 40 акчага счёт экелип берген. 1 *куб. м* газтың баазы канча? 106 *куб. м* газ учун канчаны төлөөр керек?

1072. 1) 800 *г* чейинтиге 50 *г* тус кирет. 1 *г* чейинтиде канча кире тус бар? 240 *г* чейинтиге канча кире тус кирет?

2) 1 *кг* кескен сахарда орто тооло 125 болчок болор. Бир болчок сахардың орто бескезин таап алар. 400 *г* сахарда канча болчок сахар болор?

1073. 1) Объёмы 60 *куб. см* болот брусоктың бескези 468 *г*. Объёмы 25 *куб. см* болот брусоктың бескези канча болор?

2) Алтай јеринде буудай ўрендеер эң јарамыкту норма 1 *га* јерге 6 500 000 ўрен чачканы болуп јат. 1 000 ўреннің бескези 30 *г* болзо, 1 *га* јерди ўрендеер норманы килограммдарла көргүзер.

1074. 1) Кышкы өйдө 8 уйга уй саачы күнүң сайын 80 *кг* өлөң, 96 *кг* корнеплод, 120 *кг* силос ло 12 *кг* концентрат белетеп јат. Бу азыралдарды 18 уйга күнүң сайын канча кире белетейтенин таап алар.

2) Шпала чирибезин деп, ого креозот шинидип јат. 50 шпалага 480 *кг* креозот барган. 180 шпалага канча кире креозот керек? 3 *м* јолго 4 шпала салып турган болзо, 60 *м* јолго салатан шпалаларга канча кире креозот керек болор?

1075. 1) Белореченский школдың юннаттары 8,40 *кв. м* јерде 110 *кг* капуста өскүрип алгандар, Воронъковский орто школдың юннаттары дезе 0,35 *га* јерден 35,7 *ц* айрыланып өзөр буудай јуунадып алгандар. Бу түжүмдерди 1 *га* јерге келиштире чотоп алар.

2) Үй кижи вишнядаң варенье кайнадарда, 3 стакан вишняга 2 стакан оок сахар уруп турган. 12 стакан вишняга канча кире сахар салар керек? 10 стакан вишняга канча кире? $7\frac{1}{2}$ стакан вишняга канча кире?

1076. 1) Темир јолдың бир кезек јеринде узуны 8 *м* эски рельсаларды узуны 12 *м* јаңы рельсаларла солып койгон. 360 эски рельсаны алып салган болзо, он эки метр јаңы рельсалардаң канча керек болор?

2) Чаначылар темдектелген јерине 6 конокко једип алар деп санангандар, је јылу күндерде олор түрген барып болбогон. Күнине 52 *км*-диң ордына олор 39 *км*-деҥ ödүп тургандар. Чаначылар бойыныҥ јолын канча конокко өткөндөр?

1077. 1) Школ 20 листтү 600 тетрадь алала, олорды 12 листтү тетрадьтарга толып берзин деп сураган. Школ тетрадьтарды толып ийерде, канча тетрадь алган? Бастыра чаазын ок бойы артып калзын деп, толышты кандый отношениеле эдер керек?

2) Эрте чапкан өлөҥниҥ ток немелери орой чапкан өлөҥдийинеҥ көп. Июнь айда ла август айда чапкан өлөҥдөрди түҥейдеҥ алза, ол өлөҥдөрдө олорго келиштире 55 ле 33 азырал единицалар болор. Эрте чапкан 60 *т* өлөҥниҥ ордына орой чапкан өлөҥнөҥ канча кире алар керек?

1078. 1) Риске 75% крахмал кирет, арбага дезе 60%. 5 *кг* ристе канча кире крахмал бар, анча ок кире крахмал эдерге канча кире арба алар керек?

2) Чочконы бүдүн ашла азыраганда, азыралда бар ток немелердиҥ 60%-и оныҥ эди-канына кирет, јармалап теермендеген ашла азыраганда—80%-и, ооктодо теермендеген ашла азыраганда—85%-и. 34 *кг* бүдүн аштыҥ ордына јармалап теермендеген эмезе ооктодо теермендеген аштаҥ канча кире алар керек?

1079. 1) Тегеликтү трактор 3,6 *га* јерди сүрген öйгö электротрактор 6 *га* сүрүп койгон. Тегеликтү трактор 120 часка сүрүп турган кыраны электротрактор канча часка сүрүп койор?

2) Бир детальды эдерге ишмекчилер 20 минуттыҥ ордына 8 мин. өткүрер болдылар. Мынаҥ озо бир сменага бригада 120 деталь эдип турган болзо, ол эмди канча деталь эдер? Бу учуралда иштиҥ арбыны канча процентке бийиктеген?

1080. 1) Чойдоҥ неме уруп эдерге керектү модельди кайыҥ агаштаҥ эткен, оныҥ бескези 2,4 *кг*. 1 *куб. см* кайыҥ агаштыҥ бескези 0,6 *г*, 1 *куб. см* чойдыҥ бескези дезе 7,25 *г*. Урган чойдыҥ бескези агаш модельдиҥ бескезиле кандый отношениеде болуп јат? Урган чойдыҥ бескези канча кире?

2) Школго бир јылга одырарга 105 *куб. м* кайыҥ одын керек. 7 *куб. м* кайыҥ одынныҥ берип турган јылузы ла 12 *куб. м* аспак одынныҥ берип турган јылузы түҥей болзо, кайыҥ одынныҥ ордына аспак одын алза, школго керектү одынды кандый отношениеле көптödип алар керек? Школго одырарга канча кубометр аспак одын белетеер керек?

1081. 1) Узуны эки метр одынды јарым метрдеҥ эдип улус 4 час 30 минутка кезип койгондор. Ол ок одынды төртөн сан-

тиметрдең эдип олор канча кире өйгө кезип салар эди? Бастыра иш кандый отношениеле кубулды?

2) Бир айдың туркунына туранын печкелерине отты 3 күнге бир катаптан салып, 1,8 *куб. м* одын өртөгөндөр. Экинчи айдың туркунына печкелерге отты бир күннің бажында салып тургандар. Экинчи айда одын кандый отношениеле көп чыгымдалган? Экинчи айдың туркунына канча кубический метр одын керек болор?

1082. 1) Агаштың көлөткөзининг узуны 18 *м*, бийиги 2 *м* шыйдамның көлөткөзи дезе шыйдамның бойынан 1 *м*-ге узун. Агаштың бийигин билип алар. Агаштың бийигин билип аларга, казыктың бийигин кандый отношениеле јаанадар керек? Агаштың бийиги оның көлөткөзининг кандый үлүзи болуп јат?

2) Масштабы $\frac{1}{25000}$ картада эки точканың ортозы 4,8 *см*. Масштабы $\frac{1}{10000}$ картада ол ок эки точканың ортозы канча кире болорын билип алар. Бир картадан база бир картага көчкөндө, бастыра ыраагы кандый отношениеле јаанаар?

1083. 1) Поездтиг бир секундка түргени 12 *м*. Оның бир часка километрлерле түргенин таап алар. Метрлерди километрлерле, секундтарды частарла темдектеп көргүссе, түргенин көргүзип турган тоо кандый отношениеле кубулар?

2) Самолёт бир часка 450 *км* түргениле учуп јат. Оның бир секундка метрлерле өдүп турган түргенин таап алар. Түргенин көргүзип турган тоо кандый отношениеле кубулар?

Болгон тооны тузаланып, бу таблицаны толтырып салар.

Барар түргени	часка *км*	секу *м*	Барар түргени	часка *км*	секундка *м*
Јөйу кижи	6		Пароход	18	
Чаначы	9		Поезд	45	
Велосипедтү кижи			Автомобиль	60	

1084. 1) Секундтарды минуттарла, сантиметрлерди дезе метрлерле солыза эмезе ойто кайра солыза, түргенин көргүзип турган тооны кандый отношениеле кубултар керек?

2) Акчаларды салковойлорло, килограммдарды дезе тонналарла солыза, баазын көргүзип турган тооны кандый отношениеле кубултар керек?

3) Кыраларды гектарларла, пудтарды центнерлерле солыза, түжүмин көргүзип турган тооны кандый отношениеле кубултар керек? (Бичиктиг учындагы VI таблицаны тузаланыгар.)

1085. 1913 јылда Московский областьта бир кыра јерден

аштың орто түжүми 45 пуд болгон, 1945 јылда дезе Московский областтың „Победа“ колхозы кажы ла 1 *га* јерден 24,3 *ц* аш алган. „Победа“ колхозто аштың түжүми 1913 јылдагы аштың орто түжүминең канча катап көптөгөн? (Өрө турган бодолгоны көр.)

1086. 1) Үч частың туркунына час 10 секундка сонгдоп калган. Час 8 частың туркунына канча кире өйгө сонгдоор? 12 частың туркунына? бир конокко? бир неделенің туркунына канча кире өйгө сонгдоор?

2) Јер шар бойының осин 24 частың туркунына айланып келет. Темдектеп алган эки јерде өйдің башказы 4 час болзо, ол јерлердің ортозы канча градус? Темдектеп алган эки јердің ортозы 40° болзо, ол эки јерде өйдің башказы канча час болор?

1087. 1) Ленинград 30° күнчыгыш долготада, Куйбышев город дезе 50° күнчыгыш долготада туруп јат. Ленинградта тал түш болгондо, Куйбышев городто канча кире өй болуп турганын билип алар.

2) СССР-диң сырангай ла күнбадыш јеринде (Калининградский областта) түн ортозы болгондо, СССР-диң сырангай ла күнчыгыш јеринде (Дежнёв тумчук јерде) 11 час 20 минут болуп јат. СССР-диң јери күнчыгыштаң күнбадыш јаар канча градуска чөйилип барган?

1088. Сууны бир јерден кемјиирде, оның томура кескени 56 *кв. м*, бир секундка орто түргени дезе 0,6 *м* болгон. Агынның орто түргени суунын үстүндеги агынының түргенининг 84%-и болуп јат. Ол ок сууны өскө јеринең кемјиирде, суунын үстүндеги агыны бир секундка 0,5 *м* болгон болзо, оның томура кескенин билип алар. (1065 бодолгоны көр.)

1089. 1) Туранын бийигин билерге, оның стенезинде кирпичтердің рядтарын тоолоордо, 192 ряд болгон, 20 ряд кирпичтердің бийигин кемјиирде, 1,5 *м* болгон. Туранын бийигин билип алар.

2) Лихвин городтың јуугында бир тушта көл болгон деп, Ока сууның кадалгак јарадынаң билдирген. Ондо көлдің түби болгон јердің калыңы 5 *м*. Јылдың сайын агаштың бүри түшкени ол јаратта кыпталып, башка каттар болуп чирип калган. Калыңы 0,25 *м* кыртышта 500 ондый кат бар деп јарталган. Ол көл канча јыл турганын билип алар.

1090. Ар-бүткенде көп немелер өткөн өйгө пропорционально кубулып турганы мунгдар ла миллиондор јыл мынаң озо өткөн керектердің болгон өйин билип аларга арга берет. 2000 јылдың туркунына јаткан межиктің тыштында калыңы 2 *м* лёсс јуулып калган. Ол ок райондо калыңы 80 *м* лёсс канча јылдың туркунына јуулган?

1091. 1947 йылда В. Хрисанованың бригадазы часовой графикле иштеерге көчкөн, ол график аайынча кажы ла часта чокум тоолу лампалар эдер керек. Сегис час иштеер күнге бүдүретен јакылта 1 000 лампа болзо, 3 частың туркунына канча лампа эдер керек? 5 частың туркунына? Алтынчы частың учына јетире 768 лампа эдилген болзо, планды канча процентке бүдүргенин билип алар.

1092. 1) Штукатурлардың бригадазы, јаңы эп-сүмелерди тузаланып, 5 айдың туркунына 16 996 *кв. м* шыбалап койгон. Эски эп-сүмелерле иштеерде, ол ок ишти 14 айдың туркунына бүдүретендер. Эски эп-сүмелерле иштегенине көрө, бу 5 айдың туркунына бригада канча квадратный метрге көп бүдүрген? Бу учуралда иштиң арбыны канча процентке бийиктеген?

2) Јаңы эп-сүмелерди тузаланып, бир детальды эдер өйди 10 минуттаң 7,5 минутка јетире кыскартып алар арга бар деп, ишмекчилер чотоп алгандар. Иштиң нормазын канча катапка бийиктедер керек? Иштиң нормазын канча процентке бийиктедер керек?

1093. 1) Завод јылдык планын 1 декабрьга бүдүрген. Декабрь айда ондый ок тебүзиле иштезе, завод јылдык планын 1 январьга јетире канча процентке бүдүрер?

2) Завод јылдык планын 6 ноябрьга 115,5%-ке бүдүрген. Ондый ок тебүзиле иштезе, јылдык планын завод 1 январьга јетире канча процентке бүдүрер? (Завод бир јылда 360 күн иштеп јат, 9 ноябрьдаң 31 декабрьга јетире 52 күн.)

1094. 1) Металлический листти эптеп кезип, ишмекчи оноң 20 детальдың ордына 35 деталь кезип алган. Бу учуралда металлды канча процентке чеберлеп алган?

2) Стахановчы-токарь 2 јыл 11 айдың туркунына јети јылдың нормазын бүдүрген. Иштиң мындый арбыныла иштезе, бешјылдык планды ол кандый өйгө бүдүрер аргалу?

1095. 1) Температуразы 18° суулу чөйгөн 20,5 минуттың бажында кайнай берген. Ол ок чөйгөнгө температуразы 4° суу урза, ол канча минуттың бажында кайнаар?

2) 20° температуралу 100 *г* сууга јүк ле 35,9 *г* тус чейилер (насыщенный чейинти). Ол ок температуралу 250 *г* сууга канча кире тус чейилер? 1 *кг* туспы чейерге 20° температуралу сууны канча кире алар керек?

1096. 1) МТС-те тегеликтү 48 трактор бар. Олорды электротракторлорло солыганда, МТС-тин ийде-күчи 25%-ке бийиктеп јат. Электротрактордың ийде-күчи тегеликтү трактордың ийде-күчинен $1\frac{2}{3}$ катап көп болуп турган болзо, МТС-те канча электротрактор болор?

2) МТС-тиң ийде-кӯчи ол ок бойы артала, электротрактордың ийде-кӯчи тегеликтӯ трактордың ийде-кӯчинең $66\frac{2}{3}\%$-ке көп болзо, тегеликтӯ тракторлорды электротракторлорло солыыр туштa электротракторлордың тоозы ла тегеликтӯ тракторлордың тоозы ортодогы отношениени таап алар.

1097. 1) МТС тегеликтӯ 45 тракторло сӯргенде, кыра ижин 10 кӯнге божодып салатан. Јаңы јылда МТС тогус электротрактор алган, олордың кажызының ла ийде-кӯчи тегеликтӯ трактордың ийде-кӯчинең $66\frac{2}{3}\%$-ке бийик. Кыра јер 20%-ке көптӧгӧн болзо, јаңы јылда кыра ижи канча кӯнге божоор?

2) Цехте 36 станок. Цехти јаңыртып јазаар туштa станоктордың турган јерин 8 *кв. м*-диң ордына 6 *кв. м* эдип койгон. Оноң арткан бош јерге дезе јаңы станоктор тургускан. Онойып эткенииң шылтузында цехте канча станок турар болды? Оноң улам цехтиң ижиниң арбыны канча процентке бийиктеди?

1098. 1) 18 тиштӯ шестерня (тиштерлӯ тегелик) 60 катап; 24 катап эбирилип турган болзо, оныла кабышкан 36 тиштӯ шестерня канча катап эбирилер?

2) Велосипедтиң баштап турган (педальдарла бектештирген) шестернязы 48 тиштӯ, баштадып турган (велосипедтиң кийининдеги тегелигиле бектештирген) шестернязы 16 тиштӯ. Велосипедтиң педальдарын бир минутка 40 катап эбирзе, оның кийининдеги тегелиги бир минутка канча катап эбирилер? 45 катап эбирзе? 60 катап эбирзе? Велосипедтиң тегелигиниң диаметри 70 *см* болзо, велосипедтиң тӯргенин кажы ла учуралга таап алар.

1099. 1) Эки шкив туйук кайышла бириктирилген. Баштапкы шкивтиң эбиреде узуны 28 *см*, экинчизиниң дезе 42 *см*. Баштапкы шкив бир минутка 600 катап эбирилип турган болзо, экинчи шкив бир минутка канча катап эбирилер?

2) Эки шкив туйук кайышла бириктирилген. Бир шкив минутка 560 катап, экинчизи дезе 240 катап эбирилет. Баштапкы шкивтиң эбиреде узуны 0,36 *м* болзо, экинчи шкивтиң эбиреде узунын таап алар.

1100. Баштап турган шкив ӱч диаметрлӯ: 36 *см*, 40 *см* ле 45 *см*; баштадып турган шкив дезе ого келиштире мындый диаметрлӯ: 24 *см*, 20 *см*, 15 *см*. Баштап турган шкив бир минутка 120 катап эбирилип тӯрган болзо, баштадып турган шкив канча катап эбирилип турганын таап алар.

1101. Частың минутный стрелказының узуны 2 *см*, часовой стрелказының узуны 1,5 *см*. Минутный стрелканың учы-

ның түргени часовой стрелканың учының түргенинең канча катап јаан?

1102. Кирпичтиң сынының, тууразының ла бийигиниң отношениези 4 : 2 : 1 отношениедий. Сыны аайынча салган 6 кирпичтиң јерине тууразы эмезе бийиги аайынча канча кирпич салар аргалу?

1103. Трамвайдың моторлу вагонын ла колбоштырар вагонын јаңы бүдүмдү бир вагонло солыгандар. Јаңы вагонго эки эски вагонго отурып турган улустың 80%-и бадат. Эски вагондор бирүзи бирүзиниң кийининең 5 минуттың бажында јүрген болзо, анча ок кире улусты тартарга, јаңы бүдүмдү вагондор канча минуттың бажында јүрер учурлу? Анча ок кире вагондор болор туштa анча ок улусты тартарга, јаңы вагондордың түргени эски вагондордың түргенинең канча процентке јаан болор учурлу?

1104. Сыны тууразынаң үч катап узун прямоугольник кеберлү јерди эбиреде чедендеерге, 120 столмо белетеп койгондор. Онын кийининде ол јердиң сынын 1,5 катапка, тууразын дезе 1,2 катапка узадарга келишкен. Канча столмо кожор керек? Столмолордың тоозын канча процентке көптөткөндөр?

1105. 1) Пароходтың түргени сууның агынының түргенине отношениези 36 : 5 отношениедий. Пароход сууны төмөн 5 час 10 минут барган. Ойто келерге, ого канча кире өй керек?

2) Катер тымык суула бир кезек јолды 12 часка өдөт. Анча ок кире јолды сууны төмөн 10 часка өдөр аргалу. Катер сууны өрө бир часка 24 *км* өдөт. Катердиң сууны төмөн барар түргенин таап алар.

1106. Сүттиң койузын 0,1 *л* сүтте канча грамм үс бар болгонынаң билип јат. Кажы ла райондо сүттиң койузына норма тургузылат, оны сүттиң базисный койузы деп адайтан. Көп сүтти түңдештирерге ле тоозын аларга эптү болзын деп, оны базисный койулу сүтле түңдештирип јат.

Суттиң базисный койузы 4,2 болзо, бу таблицаны толтырып салар.

Колхозтың ады	Конокко саап алган сүт литрлерле	Сүттиң койузы	Базисный койулу сүт литрлерле
1. „Труд"	693	4,4	
2. „Большевик" . . .	735	4,8	
3. „Јаңы јүрүм" . . .	735	4,5	
4. „Таңдак"	756	4,0	

1107*. 1) Колхозтың үүр малында укту уйлардың тоозының ас кирелтелү уйлардың тоозына отношениези 7 : 8 отно-

шениедий. Укту уйлардың тоозын 50%-ке јетирип аларга, колхоз ас кирелтелӯ алты уйды садала, укту алты уй садып алган. Колхозто бастыра канча уй?

2) Колхозто чичке тӯктӯ койлордың тоозының кату тӯктӯ койлордың тоозына отношениези 18 : 7 отношениедий. Чичке тӯктӯ койлордың тоозын 80%-ке јетирип аларга, колхоз кату тӯктӯ 56 койды садала, јымжак тӯктӯ 56 койды садып алган. Колхозто бастыра канча кой?

1108. 1) 16 тын малга 35 кӯнге 1,92 *т* кургак төжөнчик керек. 20 тын малга 40 кӯнге канча кире кургак төжөнчик керек?

2) 1,05 *м* эндӯ 88,5 *м* чекпеннең 25 тон көктөгөн. 1,18 *м* эндӯ 315 *м* чекпеннең канча тон көктөп алар?

1109. 1) Кемјӯлери 80 *см* × 18 *см* шарф тӯӯп аларга, 240 *г* тӯк кородор керек. Кемјӯлери 75 *см* × 16 *см* шарф тӯӯп аларга, канча кире тӯк керек?

2) Спортивный залда паркетный пол эдерге сыны 30 *см* ле тууразы 8 *см* прямоугольник кеберлӯ 8 400 плитка јакыткан. Складта дезе сыны 32 *см* ле тууразы 9 *см* плиткалар бар болгон. Полго канча ондый плитка керек болор?

1110. 1) 6 палатка көктөөргө 1,2 *м* эндӯ 120 *м* брезент керек. Ондый ок 4 палатка көктөөргө 0,9 *м* эндӯ канча метр брезент керек?

2) Бир канча кошты бӯдӯн јарым тонна көдӯрер 5 машинала 6,4 часка тартып апарарга тургандар. Ол ок кошты эки тонна көдӯрер 3 машина канча часка тартып апарар?

1111. 1) 15 кижиденг турган бригада 18 кӯнге 972 *куб. м* одын белетеп койгон. 12 кижиденг турган бригада ол ок кемиле иштезе, 25 кӯнге канча кире одын белетеп койор?

2) Ишти јарандырганының шылтузында заводто конвейердиң узунын 60 *м*-деңг 54 *м*-ге јетире кыскарткандар, конвейердиң бир минутка тӯргенин дезе 1,2 *м*-деңг 1,5 *м*-ге јетире көптөткөндөр. Азыйда бир сменага 216 единица продукция чыгарган болзо, эмди канча кире чыгарар болдылар?

1112. 1) Бистиң конструкторлор таап эткен универсальный погрузчик бир частың туркунына ӯч кижиниң бир кӯнге (8 часка) эдер ижин бӯдӯрип койор. Келген кошты 6 часка тӯжӯрерге 18 кижи ийерге тургандар. Ол улустың ордына келген эки универсальный погрузчик бу ишти кандый өйдиң туркунына бӯдӯрип койгон?

2) Ӯч универсальный погрузчик (өрөги бодолгоны көр.) кош коштоор ишти 3 час 20 минутка божодып койгон. Бу ок ишти 8 часка бӯдӯрип койорго, канча кижи керек болор эди?

1113. 1) 40 кижи колло канча агаш отургузар, анча ок агашты агаш отургузар ӱч машина бир кӱнге отургузып койор. Колхоз агаш отургузар ишти 15 кижиниҥ кӱчиле 8 кӱнге божодып койорго турган. МТС-теҥ келген эки машина бу ишти канча кӱнге божодып койор?

2) Колхозтыҥ бир звенозы суу алып турган 21 *га* јерден 147 *т* ӧлӧҥ эдип алган. Кургак јердиҥ ӧлӧҥи, суу алып турган ондый ок площадьту јердиҥ ӧлӧҥине көрӧ, 50%-ке ас болзо, 18 *га* кургак јерден канча кире ӧлӧҥ эткилеп алар?

1114. 1) 15 кижиден турган экспедицияга 40 кӱнге 240 *кг* сухайры, 36 *кг* сахар ла оноҥ до ӧскӧ аш-курсак белетеп койгон. Экспедицияга дезе 18 кижи 45 кӱнге атанган. Азыйгы нормаҥы кажы ла кижиге 10 %-ке көптӧдӧргӧ сананып алгандар болзо, экспедицияга канча кире сухайры ла сахар белетеер керек?

2) *А* городтоҥ *Б* городко темир јолло бир канча кош тартканы учун 378 салковой тӧлӧӧр керек. Эки городтыҥ ортозы, темир јолло барза, 126 *км*, суула барза, 225 *км* бололо, темир јолло апарганы учун тӧлӧйтӧн јалы суула апарганы учун тӧлӧйтӧн јалына отношениези 9 : 4 отношениедий болзо, ол ок кошты суула апарганы учун канчаны тӧлӧӧр керек?

1115. Теплоцентральды тартып экелип турган донецкий таш кӧмӱрдеҥ јербойындагы одырар немеге (сланецке) кӧчӱрген. 3 *т* донецкий таш кӧмӱрдиҥ јылузы 7 *т* сланецтиҥ берип турган јылузына тӱҥей бололо, таш кӧмӱрди казар ла тартар чыгымдар сланецти казар ла тартар чыгымдарга отношениези 28 : 3 отношениедий болзо, одырар немеге барып турган чыгымдар канча процентке астады?

1116. 1) Прямоугольный параллелепипед кеберлӱ бассейниҥ тереҥи 2,4 *м* сууны насосло 15 часка чыгара тарткандар. Экинчи катап ол ок бассейниҥ сууны 10,5 часка чыгара тарткандар. Баштапкы насостыҥ ижиниҥ арбыны экинчи насостыҥ ижиниҥ арбынынаҥ 40%-ке көп болзо, экинчи учуралда бассейндеги сууныҥ тереҥи канча кире болгон?

2) Прямоугольный параллелепипед кеберлӱ бассейниҥ тереҥи 1,2 *м* сууны насосло 16 часка чыгара тарткандар. Насостордыҥ ижиниҥ арбыны 3 : 5 отношениедий болзо, ондый ок бассейниҥ тереҥи 1,5 *м* сууны канча кире ӧйгӧ чыгара тартып алар?

1117. 1) 16 кижиден турган бригада 20 кӱнге 1 024 *куб. м* агаш белетеп койгон. Экинчи бригаданыҥ ижиниҥ арбыны баштапкы бригаданыҥ ижиниҥ арбынынаҥ 25%-ке бийик болзо, 15 кижиден турган бригада 18 кӱнге канча кире агаш белетеп койор?

2) Цехте 18 станок иштеп, коноккo 1 440 деталь эдип турган. Цехтеги станокторды шаай тургузала, база 3 станок

тургузып алгандар, цехтиң озочыл ишмекчилери дезе станоктордың эбирилерин 224-төң 250-ге јетирер керек деп шўўлте бергендер. Мының кийининде цех бир конокко канча деталь эдер аргалу? Цехтиң ижиниң арбыны канча процентке бийиктеер?

1118. 1) Класста 6 лампочка күйген. Ўренчиктер класстаң барарда, отты өчўрерге ундуп койгондор, от јўк ле 15 минуттың бажында өчўрилген. Онойып ајарынбаганы школго 18 акча чыгым јетирген. Школдо 210 лампочка бололо, олордың кажызы ла бир де кереги јогынаң күнүң сайын 5 те минуттаң күйер болзо, бир айга канча кире артык акча чыгымдалар?

2) 150 кижи күнүң ле сегис частаң иштеп, буунтыны 15 күннің туркунына казып салар деп, колхозчылар шўўжип алгандар. Бир частың туркунына бир экскаватор 75 *куб. м* јер, бир кижи дезе 0,8 *куб. м* јер казып чыгарып турган болзо, ол ишти эки экскаватор, күнине 12 частаң иштеп, канча күнге бўдўрип койор?

1119. 1) Бир канча кошты төрт автомашина 280 *км* јерге 35 частың туркунына тартып апарган, оноң ары дезе оны аттарла тартып апарган. Автомашина часка 20 *км* тўргениле барып, 2 *т* көдўрип турган бололо, ат дезе часка 5 *км* тўргениле барып, 80 *кг* көдўрип турган болзо, 60 *км* јерге ол ок кошты 12 ат канча кире өйгө јетирип апарар?

2) Эки колхоз государствого ашты тўрген табыштырары јанынаң мөрөйлөжип јат. Баштапкы колхоз 150 *т*, экинчизи дезе 135 *т* аш тартар учурлу. Баштапкы колхоз элеваторлоң 24 *км* јерде, экинчизи 20 *км* јерде туруп јат. Баштапкы колхоз эки тонна көдўрер ўч машиналу бололо, ашты 5 күнге тартып божодор деп темдектеп алган. Экинчи колхоздың машиналары јўк ле бўдўн јарым тоннадаң көдўрет. Ашты баштапкы колхоздоң эки күнге озо тартып божодорго, экинчи колхоз аш тартар ишке канча ондый машина тургузар учурлу?

43 §. Пропорциональный ўлеери.

1120. 135 деп тооны мындый тоолорго пропорциональный эдип ўлеер: 1) 1; 3 ле 5; 2) $\frac{2}{3}$; 3 ле $5\frac{1}{3}$.

1121. 1) 2 400 деп тооны 2; 3; 8 ле $11\frac{1}{5}$ деп тоолорго пропорциональный эдип ўлеер.

2) 78 117 деп тооны $\frac{1}{12}$; $\frac{1}{4}$; $\frac{2}{3}$; 1 ле $1\frac{1}{4}$ деп тоолорго пропорциональный эдип ўлеер.

1122. 196 деп тооны мындый тоолорго пропорциональный эдип ўлеер: 1) 3; 7 ле 11; 2) $\frac{1}{3}$; $1\frac{1}{3}$ ле 3.

1123. 1) 765 деп тооны $\frac{1}{5}$; $\frac{1}{4}$ ле 0,3 деп тоолорго пропорциональный эдип ўлеер.

2) 19248 деп тооны 0,8; 1; 3 ле 4,8 деп тоолорго пропорциональный эдип ўлеер.

1124. 5005 деп тооны мындый тоолорго кайра пропорционально ўлеер: 1) 2 ле 3; 2) $\frac{1}{3}$ ле $\frac{1}{4}$; 3) 2 ле $\frac{1}{2}$.

1125. 343 деп тооны мындый тоолорго кайра пропорционально ўлеер: 1) 1; 4 лө 9; 2) 1; $\frac{1}{3}$ ле $\frac{1}{6}$.

1126. 136 деп тооны: 1) 1; 2 ле 5 деп тоолорго чике пропорциональный эдип; 2) 1; 2 ле 5 деп тоолорго кайра пропорциональный эдип ўлеер.

1127. 18,3 деп тооны 1; 2; 3 ле 5 деп тоолорго кайра пропорционально ўлеер.

1128. 434 деп тооны мындый тоолорго кайра пропорционально ўлеер: 1) 15 ле 16; 2) 2; 3 ле 5.

1129. 3285 деп тооны мындый тоолорго кайра пропорционально ўлеер: 1) $\frac{1}{2}$; 0,3 ла $1\frac{1}{3}$; 2) 1; $\frac{5}{7}$ ле $1\frac{1}{4}$.

1130. 2478 деп тооны: 1) 2; 5 ле 7 деп тоолорго чике пропорциональный эдип; 2) 2; 5 ле 7 деп тоолорго кайра пропорциональный эдип ўлеер.

1131. 86,7 деп тооны 1; 3; 5 ле 6 деп тоолорго кайра пропорционально ўлеер.

1132. 1) 144 деп тооны, $x : y = 3 : 4$; $y : z = 4 : 5$ болор эдип, x, y ле z деп ўч ўлўге ўлеер.

2) 310 деп тооны, $x : y = 3 : 2$; $y : z = 5 : 3$ болор эдип, x, y ле z деп ўч ўлўге ўлеер.

3) 2,38 деп тооны, $x : y = 3 : 5$; $y : z = 8 : 11$ болор эдип, x, y ле z деп ўч ўлўге ўлеер.

1133. 1) Таладаң эткен немелерди каңдаар тушта „третник“ деп сплавты тузаланып јат, ол бир ўлў корголјыннаң ла эки ўлў теленгирдең туруп јат. 120 *г* сплавта канча кире корголјын ла теленгир бар?

2) Куулы јестең ле теленгирдең турган сплав болуп јат. Сплавта теленгир јестиң 50%-и болуп турган болзо, 540 *г* куулыда канча кире јес ле канча кире теленгир бар?

1134. 1) Эки класстың ўренчиктерине 504 тетрадь ла 126 карандаш алган. Бир класста 35 кижи, экинчизинде дезе 28

кижи болзо, эки класстың балдарына тетрадьтарды ла карандаштарды канайып ӱлеп берер?

2) Эки школ кожо кино көрӧргӧ, кинотеатрга билеттер алала, 900 салковой тӧлӧгӧн. Школдың бирӱзинде 288 ӱренчик, экинчизинде дезе 312 ӱренчик болзо, кажы ла школ канча кире акча тӧлӧӧр учурлу?

1135. 1) Колхозто 8,25 *га* ла 10,5 *га* эки участоктоң аштың тӱжӱмин јуунадып алгандар. Ол участоктордо арткан мажактарды терер керек болгон. 50 пионер ол ишти бӱдӱрер бололо, участокторго пропорционально эки группага бӧлӱнип алгандар. Кажы ла группада канча пионер болгон?

2) Школдың јанын кееркедип јажартарга площади 84 *кв. м*, 56 *кв. м* ле 42 *кв. м* ӱч клумба эдер керек. Ол клумбаларды јазаар иште туружар кӱӱндӱ 26 кижиден ӱч бригада тӧзӧгӧн, кажы ла бригададагы балдардың тоозы клумбалардың площадьтарына пропорциональный болгон. Кажы ла бригадада канча кижи болгон?

1136. 1) Алтынчы класстардың ӱренчиктерине билеттер экелеле, олорды бу класстардагы ӱренчиктердиң тоозына пропорциональный эдип ӱлеп берген. VI А класста 36 ӱренчик, VI Б класста 32, VI В класста 28 ӱренчик бололо, VI А класс, VI Б ле VI В класстардың јаба алган билеттеринең 12 билетке ас алган болзо, бастыра канча билет экелген база кажы ла класс канча билет алган?

2) Детдомның балдары дачага барала, ондо площадьтары 56 *кв. м*, 49 *кв. м*, 42 *кв. м* ле 35 *кв. м* тӧрт комнатада јаткандар, ол ок ӧйдӧ кажы ла комнатадагы балдардың тоозы ол комналардың площадьтарына пропорциональный болгон. Јаан комнатада балдардың тоозы кичинек комнатадагы балдардың тоозынаң 6 кижиге көп болгон болзо, кажы ла комнатада канча кижи болгон?

1137. 1) Бир кезек јолды пассажирский поезд 10,5 часка, товарный поезд дезе 12 часка ӧдӧт. Поездтер ортозы 465 *км* эки городтоң јаңыс ӧйдӧ атанза, олор эки городтоң канча кире ыраак јерде туштажар?

2) Баштапкы спортсмен 100 *м*-ди 12 секундка, экинчизи 13 секундка јӱгӱрип ӧдӧт. Олор 200 *м*-ге ырап барала, јаңыс ӧйдӧ бирӱзи бирӱзине удура јӱгӱрзе, туштажарга јетире олордың кажызы ла канча метр јӱгӱрип ӧдӧр?

1138. 1) Ус кижи бир детальды 5 минутка эдип јат, ӱренчик дезе ондый ок детальды 9 минутка эдип јат. Олор јаба иштеп, 84 деталь эткендер. Ус кижи канча, ӱренчик канча деталь эткен?

2) Бир ишмекчи норманы 6 часка, экинчизи 5 часка, ӱчинчизи дезе 4,5 часка бӱдӱрет. Олор јаба иштеп, 795 деталь эткендер. Кажы ла ишмекчи канча деталь эткен?

1139. 1) Бир тўғей брусокторды салып турала, уулчак бир кезек јерге брусокторды мынча кире салар аргалу деп темдектеп алды: сыны аайынча 6 брусок, тууразы аайынча 10 брусок, калыңы (бийиги) аайынча 15 брусок. Брусоктордың сынының, тууразының ла калыңының отношениезин таап алар.

2) (Кокыр-бодолго.) Колхозчы јаланга өлөң экелерге барарда, бойының 15 јашту, 12 јашту ла 10 јашту уулдарын кожо апарган. Ойто јанар 13,5 *км* јолды уулчактар чанакка сележип отурып келгендер, ол ок өйдө бастыра јолды бойлорының јаштарына кайра пропорциональный эдип үлежип алгандар. Олордың кажызы ла чанакка отурып канча километр өткөн?

1140. 1) Бир туранын башка-башка кыптарында јаткан улуска электроэнергия учун 14 салк. 40 акча төлөөр керек. Баштапкы кыпта 60 ваттың лампазы, экинчизинде 100 ваттың, үчинчизинде 40 ваттың эки лампазы ла төртинчи кыпта 60 ваттың эки лампазы күйүп турган болзо, ол акчаны бу кыптарда јаткан улус канчадаң төлөөр учурлу?

2) Үч биле дачага бararга машина јалдап алала, 110 салковой төлөгөндөр. Дачалар јаңыс јолды сындай городтоң 24 *км*, 28 *км* ле 36 *км* јерде турган. Машина учун акчаны ыраагына пропорциональный эдип төлөөргө эрмектежип алгандар болзо, кажы ла биле машина учун канчаны төлөөр учурлу?

1141. Энези үч уулын: 12 јашту Володяны, 10 јашту Серёжаны ла 8 јашту Андрюшаны—агаш аразына самоварга чочогойлор терип экелзин деп ийген. Уулчактар барадала, карагайдың 600 чочогойын терип алар деп јөптөжөлө, бу јакылтаны бойлорының јажына пропорциональный эдип үлежип алгандар. Јанып келеделе, тоолоор болзо, Володя бойының јакылтазын 20%-ке, Серёжа 15%-ке ле Андрюша 10%-ке ажыра бүдүрген эмтир. Уулчактар агаш аразынаң канча чочогой экелгендер?

1142. 1) Классный журналда 62 страница. Бир неделеде орус тил 10 урок, математика 7, өскө ороонның тили 4, история 3, географија, естествознание ле физкультура 2 уроктоң, јураары 1 урок болуп турган болзо, кажы ла предметке канча страница бөлүп салар керек?

2) РСФСР-диң төс райондорында фруктовый садтар отургузар туштa яблонялардың, грушалардың ла косточковый[1] агаштардың тоозының отношениези 10 : 3 : 7 отношениедий болгоны јарамыкту дежет. Кажы да агашка 48 *кв. м* јер керек болзо, кемјүзи 96 *м*×60 *м* прямоугольник кеберлү участокко канча яблоня, груша ла косточковый агаш отургузар учурлу?

1143. 1) Бир канча геологтор јолдо төрт сутка 14 час болгондор. Јолдың үчинчи үлүзин геологтор поездле баргандар,

[1] Косточковый—јиилеги сөөктү агаштар.

ўчинчи ўлўзин пароходло база ўчинчи ўлўзин атту баргандар. Атла барган орто тўргени поездле барганынаҥ 8 катап араай, пароходло барганынаҥ дезе 4 катап араай болзо, геологтор поездте, пароходто канча кире ӧй ӧткўргендер, атту канча кире ӧй баргандар?

2) Бир кезек ишти баштапкы машинистка 5 час 20 минутка, экинчизи дезе 4 час 40 минутка бўдўрет. Бир катап кожо иштейле, олор 45 страница соккондор. Кажы ла машинистка канча страница соккон база экинчи машинистка баштапкызынаҥ канча процентке кӧп соккон?

1144. 1) Туранын стенелерин будуурга 36 *кг* будук керек. Ремонт болор туштa стенелерди эки башка будукла будуур дештилер: ўстўги јанын јарык ӧҥдў будукла, алтыгы јанын дезе барыҥкый будукла. Стенелердиҥ бийиги 3 *м* бололо, барыҥкый будукла будуган бӧлўгиниҥ бийиги 1,8 *м*; 1,75 *м*; 1,6 *м* болзо, кажы ла будуктаҥ канча кире керек болор?

2) Чейип койгон кислотадаҥ ўрелбес менделеевский замазкага 1% кўделининҥ сарјузы, канифоль, сары воск ло темирдиҥ суу јок окизи (мумия) 20 : 5 : 8 отношениеле кирип јат. 2,5 *кг* замазка эдип аларга, кажы ла немени кандый ўлўле алар керек?

1145. 1) Шил тудуштырар јелимге $\frac{1}{12}$ ўлў кўделининҥ сарјузы, канифоль, сары воск ло гуттаперча 15 : 3 : 4 отношениеле кирип јат. 1,5 *кг* јелим эдип аларга, кажы ла немени кандый ўлўле алар керек?

2) Шилди ле металды тудуштырар јелимди крахмалдаҥ, мелдеҥ, едкий натрдыҥ 20% чейинтизинеҥ ле суудаҥ, немелерди 1 : 8 : 5 : 25 отношениеле алып, белетеп јат. 900 *г* јелим белетеп аларга, кажы ла немени канча граммнаҥ, онойдо ок едкий натрды канча кире алар керек? (1 *г*-га јетире чикезиле бодоор.)

1146. 1) Колхоз ўч сорт бир канча эт саткан: 1 *кг* баштапкы сорт этти 12 салковойдоҥ, экинчи сортты 9 салковойдоҥ, ўчинчи сортты 6 салковойдоҥ. Баштапкы сорт эт экинчи сорт эттеҥ 30 *кг*-га кӧп садылган; экинчи сорт эттиҥ килограммдарыныҥ тоозы ўчинчи сорт эттиҥ килограммдарыныҥ тоозына отношениези 3 : 2 отношениедий болгон. Бир килограмм эттиҥ орто баазы 10,5 салковой болгон болзо, кажы ла сорт этти канча килограммнаҥ саткан?

2) Кемјўлери 240 *м*×144 *м* прямоугольник кеберлў јерге колхоз фруктовый сад отургускан. Агаштардыҥ рядтарыныҥ ортозы 8 *м*, агаштар ортозы дезе 6 *м* болотон болзо, садта канча яблоня отургузар керек? Кышкы ла кўскў яблонялардыҥ отношениези 5 : 3 отношениедий, јайгы яблонялар дезе

кўскў яблонялардан 72 агашка ас болзын деп, кышкы, кўскў ле јайгы сортту яблоняларды питомниктен канча төс алар керек?

1147. 1) Ўч кызычак агаш аразынан 93 ак мешке таап алгандар. Баштапкы кызычак бойыныҥ мешкелерин чокчомдорго беш мешкеден, экинчизи дезе алты мешкеден чогуп саларда, олордо тўҥей тоолу чокчомдор боло берген. Экинчи кызычак бойыныҥ мешкелерин төрттөҥ, ўчинчизи дезе ўчтен саларда, олордо база тўҥей тоолу чокчомдор боло берген. Кажы ла кызычак канча мешке таап алган?

2) Ўч уулчак агаш аразына тобоголоп барган. Терип алган тобоголорын тоолоп көрөрдө, баштапкы уулчактыҥ тобоголорыныҥ тоозы экинчи уулчактыҥ тобоголорыныҥ тоозына отношениези 3 : 4 отношениедий, экинчи уулчактыҥ тобоголорыныҥ тоозы ўчинчи уулчактыҥ тобоголорыныҥ тоозына отношениези 5 : 3 отношениедий болгон. Баштапкы уулчактыҥ тобоголоры ўчинчи уулчактыҥ тобоголорынаҥ 102-ге көп болгон болзо, кажы ла уулчак канча тобого терип алган?

1148. 1) Јалы 1 542 800 салковой сўреен тўрген бўдўретен ишти ўч заводко јаҥыс өйдө бўдўрзин деп берип койгон. Баштапкы ла экинчи заводтордыҥ ижиниҥ арбыныныҥ отношениези 5 : 3 отношениедий бололо, ўчинчи заводтыҥ ижиниҥ арбыны баштапкы ла экинчи заводтордыҥ кожо алган ижиниҥ арбынынаҥ 25%-ке ас болуп турган болзо, ол ишти заводтор канайып ўлежип алгандар?

2) Ўч колхозто бўдўрген ижи учун МТС 99,75 *т* аш алар учурлу. МТС-тиҥ баштапкы колхозто бўдўрген ижи экинчи колхозто бўдўрген ижине отношениези 7 : 10 отношениедий бололо, ўчинчи колхозто бўдўрген ижи экинчи колхозто бўдўрген ижинеҥ 15%-ке көп болуп турган болзо, кажы ла колхоз канча кире аш берер учурлу?

1149. 1) Керосиндў болуштоп куру болуштоптоҥ 4 катап уур, суулу ол ок болуштоп дезе куру болуштоптоҥ $4\frac{3}{4}$ катап уур. Суулу болуштоп керосиндў болуштоптоҥ 150 *г*-га уур. Болуштоптыҥ бескези канча? Керосин суудаҥ канча катап јеҥил?

2) Төрт полканыҥ кажызында ла тўҥей тоолу бичиктер јадып јат. Кажы ла полкадаҥ 75 бичиктеҥ алып ийзе, бастыра полкалардагы бичиктердиҥ тоозы јаҥыс полкада баштап тарыйын јаткан бичиктердиҥ тоозына тўҥей болор. Кажы ла полкада баштап тарыйын канча бичик болгон?

1150. Јорыктагы колоннаныҥ бир часка барар тўргени 7 *км*, мотоциклисттиҥ тўргени 35 *км*. Јорыкта болор өйдө төс ийде-кўчтерден озочыл отрядка ийген мотоциклист ойто 1 час 15 минуттыҥ бажында бурулган болзо, төс ийде-кўчтерден озочыл отрядка јетире канча кире ыраак болгон?

1151. Картошконы $1{,}3 : 2\frac{1}{2} : 1\frac{1}{5}$ отношениеле ўч овощехранилищеге ургандар, ол ок ўйдў экинчи овощехранилищеде картошко, баштапкызына кўрў, 43,2 *т* га кўп болуп калган. Ол картошконы бир айдың туркунына мынайда короткондор: баштапкызынаң 40%, экинчизинеҥ 30%, ўчинчизинеҥ 25%. Бир айга бастыра канча кире картошко короткондор?

1152. 1) 1 *кг*-ы 0,4 салковойдоҥ 240 *кг* картошко, 1 *кг*-ы 0,6 салковойдоҥ 80 *кг* садып алгандар. Картошконың орто баазын таап алар.

2) 72% темирлў 20 *т* руданы ла 40% темирлў 28 *т* руданы алыштырып койгон. Алыштырып койгон рудада канча процент темир барын билип алар.

1153. 1) Агашпромхоз 25 *куб. м* кайың одын, 75 *куб. м* карагай одын ла 85 *куб. м* аспак одын белетеп алган. 1 *куб. м* кайың одынның бескези 495 *кг*, карагай одынның 425 *кг*, аспак одынның 350 *кг* болзо, бўдўн јарым тонна кўдўрер машинага канча кубический метр колуш одын салар аргалу?

2) Колхозто бир бригада 16,8 *га* буудай ўрендейле, 1 *га* јерденҥ орто тооло 22,5 *ц* аш јуунадып алган, экинчи бригада 25,2 *га* јердиҥ кажы ла гектарынаҥ 25 *ц* алган. Бу колхозто 1 *га* јерденҥ јуунадып алган аштың орто тўжўмин билип алар.

1154. 1) Компот кайнадарга 400 *г* кургак яблоколор, 200 *г* урюк ла 150 *г* изюм садып алган. 1 *кг* кургак яблоколордың баазы 9 салк., 1 *кг* урюктың баазы 8,4 салк. ло 1 *кг* изюмның баазы 16 салк. болзо, 1 *кг* компоттың баазын таап алар.

2) Баазы 6 салковойдоҥ 3,5 *кг* яблокодоҥ, баазы 5 салковойдоҥ 6,5 *кг* яблокодоҥ ло баазы 9,4 салковойдоҥ 9 *кг* оок сахардаҥ варенье кайнаткан. Вареньенің бескези сахардың ла арулаган яблоколордың бескезининг 80%-и болуп турган болзо, 1 *кг* вареньенің баазын таап алар. Яблоколорды арулаганда, бескези 10%-ке астайт.

1155. 1) Кайнай берген чўйгўннің суузының $\frac{2}{3}$ ўлўзин уруп алала, температуразы 16° суу кожуп ийгендер. Чўйгўндўги сууның температуразын билип алар.

2) Ичкири 4,5 *л* чўйгўннің кайнап турган суузынаҥ 3,6 *л* сууны уруп алала, ого температуразы 12° суу кожуп ийген. Чўйгўндўги сууның температуразын билип алар.

1156. 1) Температуразы 15° болгон 78 *л* суулу ваннага кайнап турган эки кўнўк суу (температуразы 100°) уруп ийген. Бир кўнўктў 12 *л* болзо, ваннадагы сууның температуразын билип алар.

2) Кадкага 70 *л* суу уруп койгон, онын температуразы 4° болгон. Кадкадагы суунын температуразы 24° боло берзин деп, ого 80° температуралу сууны канча литр урар керек?

1157. 1) Эки болчок мөнүнди алыштыра кайылткан: бирүзинин бескези 180 *г*, пробазы 600 болгон, экинчизинин бескези 216 *г*, пробазы 875 болгон. Сплавтын пробазын билип алар.

2) Эки болчок алтынды алыштыра кайылткан: бирүзинин бескези 320 *г*, пробазы 900 болгон, экинчизинин бескези 160 *г*, пробазы 540 болгон. Сплавтын пробазын билип алар.

1158. 1) Пробазы 720 бололо, бескези 225 *г* мөнүн болзын деп, пробалары 500 ле 800 мөнүннен канча кире алар керек?

2) Пробазы 720 бололо, бескези 350 *г* сплав болзын деп, пробалары 600 ле 900 мөнүннен канча кире алып, алыштыра кайылтар керек?

1159. 1) Пробазы 560, бескези 50 *г* алтынды пробазы јарты јок болчок алтынла алыштыра кайылтарда, пробазы 760, бескези 300 *г* алтын боло берген. Экинчи болчок алтынныи пробазын билип алар.

2) Пробазы 640, бескези 120 *г* мөнүнди пробазы јарты јок мөнүнле алыштыра кайылтарда, пробазы 700, бескези 320 *г* мөнүн боло берген. Экинчи болчок мөнүннин пробазын билип алар.

1160. 1) Консервировать эдерге ачузы 90°, 80° ла 70° спиртти тузаланып јат. Ондый спирт эдип аларга, ачузы 96° 2 *л* спиртке канча кире суу кожор керек?

2) Консервировать эдерге формалиннин 2 ле 3 процентный чейинтизин тузаланып јат. Консервировать эдерге јарагадый чейинти белетеп аларга, формалиннин 40 процентный 1,5 *л* чейинтизине канча кире суу урар керек?

VIII БАЖАЛЫК.

ТЕКШИ БӨЛҮК.

44 §. Примерлер.

Көргүзилген действиелерди бүдүрер:

1161. 1) $\dfrac{(0,8-0,47)\cdot(0,8+0,47)}{0,4191}+\dfrac{\left(1+\frac{3}{5}\right)\cdot\left(1-\frac{3}{5}\right)}{1,6}$

2) $\left(4,5-3\frac{2}{7}\right):\left(7\frac{1}{2}:8\frac{1}{3}+2\frac{1}{7}:3-4:3\frac{1}{3}+2\cdot1\frac{3}{4}\right)$

1162. 1) $\dfrac{\left(3\frac{1}{3}\cdot6,6+2:12,75\right):\left(\frac{2}{3}-\frac{20}{51}+1\frac{16}{17}\right)}{\left(75:4\frac{1}{6}-3\frac{9}{23}\cdot3\right)\cdot\left(1\frac{5}{18}+0,35-\frac{11}{15}\right)}+\dfrac{9\frac{1}{3}\cdot1\frac{5}{28}}{1,25\cdot5,6}$

2) $\frac{1}{17}\cdot\left(\dfrac{2,5+3\frac{1}{3}}{2\frac{1}{2}-1\frac{1}{3}}:\dfrac{4,6+2\frac{1}{3}}{4\frac{3}{5}-2\frac{1}{3}}\right)\cdot\left(\dfrac{0,25-0,2}{\frac{1}{7}-0,125}-0,2\right)$

1163. 1) $\left[\left(6\frac{1}{6}-1\frac{1}{24}\right):\left(8\frac{3}{8}+7,2\right)+\frac{418}{623}\right]:\left[\left(\frac{16}{17}-\frac{45}{68}\right):\frac{17}{20}\right]$

2) $\left[(7,85+3,15)\cdot1\frac{2}{5}:(7,2:2)\right]\cdot\left(\frac{1}{2}:0,2\right)$

1164. 1) $\dfrac{15,2\cdot0,975}{2,8:0,7-\frac{3}{4}}+\dfrac{(4-1,15:0,5)\cdot24}{\frac{1}{4}\cdot20+10:100}$

2) $\left(2\frac{11}{15}+1,6+1\frac{7}{12}+\frac{1}{3}\right)\cdot\left(3\frac{5}{14}-2\frac{19}{30}\right):1\frac{3}{7}$

1165. 1) $\dfrac{\left(\frac{1}{6}+0,1+\frac{1}{15}\right):\left(\frac{1}{6}+0,1-\frac{1}{15}\right)}{\left(0,5-\frac{1}{3}+0,25-0,2\right):\left(0,25-\frac{1}{6}\right)}$

2) $\dfrac{3\frac{1}{3}-\left(6\frac{1}{7}-5\frac{3}{4}\right):\frac{5}{7}}{8+0,375:0,5625}+0,625:\frac{5}{6}$

1166. 1) $\dfrac{\left(3{,}4+1\frac{5}{7}\right)\cdot 11\frac{2}{3}}{1\frac{2}{9}-1\frac{1}{18}}-\dfrac{\left(10{,}75-1\frac{5}{6}\right)\cdot 6}{\left(5\frac{3}{20}-4{,}25\right)\cdot 1\frac{1}{9}}$

2) $\dfrac{\left(\frac{7}{15}+\frac{14}{45}+\frac{2}{9}\right)\cdot 10\frac{1}{3}-1\frac{1}{11}\cdot\left(2\frac{2}{3}-1{,}75\right)}{\left(\frac{3}{7}-0{,}25\right):\frac{3}{28}-1}$

1167. 1) $\dfrac{(1{,}09-0{,}29)\cdot 1\frac{1}{4}}{\left(18{,}9-16\frac{13}{20}\right)\cdot\frac{8}{9}}+\dfrac{(11{,}81+8{,}19)\cdot 0{,}02}{9:11{,}25}$

2) $\dfrac{21}{0{,}2-\frac{1}{40}}-\dfrac{2\frac{1}{2}+1\frac{1}{3}}{1\frac{5}{6}-1\frac{7}{9}}+\dfrac{\left(8\frac{1}{4}-0{,}375\right)\cdot\frac{2}{7}}{(5-4{,}4)\cdot 10}+$

$+\dfrac{\left(13\frac{1}{8}-11{,}875\right):\frac{5}{8}}{0{,}625\cdot\frac{8}{25}}$

1168. 1) $\dfrac{0{,}5+\frac{1}{4}+\frac{1}{6}+0{,}125+0{,}1}{\frac{1}{3}+0{,}2+\frac{1}{9}+\frac{1}{15}}:\dfrac{\frac{1}{101}-\frac{1}{923}}{\frac{1}{101}+\frac{1}{923}}$

2) $\dfrac{0{,}725+\frac{3}{5}+0{,}175+\frac{32}{75}+\frac{37}{300}}{0{,}128\cdot 6{,}25-0{,}0345:0{,}12}-\dfrac{\left(0{,}625+2\frac{17}{24}\right):2{,}5}{\left(1{,}3+\frac{23}{30}+\frac{4}{11}\right)\cdot\frac{110}{401}}$

x-ти табар:

1169. 1) $\left\{288:\left[144-\dfrac{(x+16)\cdot 4}{7}\right]\right\}+108=111$

2) $\left[\left(6\ \frac{3}{7}-\dfrac{\frac{3}{4}\cdot x-2}{0{,}35}\right)\cdot 2{,}8-1\frac{3}{4}\right]:\frac{1}{20}=235$

1170. 1) $\dfrac{127{,}5-11{,}2:x}{6{,}3+8{,}4\cdot 14\frac{2}{7}}:\dfrac{2{,}4+1:6}{2\frac{1}{2}\cdot 15-36\frac{74}{75}}=\frac{1}{5}$

2) $\dfrac{3\frac{4}{15}}{(5{,}5+x):21\frac{3}{7}}-1\frac{3}{8}=5{,}625$

45 §. Бодолголор ло суректар.

1171. Бир тооны база бир тоодоң айрыбай, натуральный рядтың тоолорын ээчий-деечий бичип алар. 1-дең 9-ка јетире бичиген рядта канча цифра болор? 1-дең 99-ка јетире бичиген рядта канча цифра болор? (Каруузын берерде, бир темдектӱ тоолор канча, эки темдектӱ тоолор канча, эске алыныгар.)

1172. Бичиктиң страницаларын темдектеерге, 2775 цифра керек болгон. Бичиктеги страницалардың тоозын билип алар.

1173. 1-дең ала 999-ка јетире бастыра тоолорды бичип алар. 1 деп цифра канча катап бичилер? (Озо баштап бир 1-дең ала 9-ка јетире тоолордо канча катап бичилерин тоолоп алыгар; оның кийининде 1-дең 99-ка јетире; учы-учында дезе, 1-дең 999-ка јетире.)

1174. Натуральный рядтың тоолорын, 1-дең баштап, ээчий-деечий бичип алар. 1500-чи јерде кандый цифра турар? (Бодоорго 1171 бодолгоның болгондорын тузаланыгар. Озо баштап ол цифра кирип турган тооның канча темдектӱ болгонын таап алыгар.)

1175. Баштапкы кожулачы сумманың $\frac{3}{5}$ ӱлӱзи болуп турган болзо, экинчи кожулачы баштапкы кожулачының кандый ӱлӱзи болуп јат?

1176. 1) Баштапкы кожулачы сумманың 60%-и болуп турган болзо, экинчи кожулачы баштапкы кожулачының канча проценти болор?

2) Астадачы астаачының $\frac{2}{3}$ ӱлӱзи болуп турган болзо, разность астадачының канча проценти болор?

1177. 1) Кажы ла кожулачыны ӱч катапка көптӧдип ийзе, эки тооның суммазы канайда кубулар? Примерле шиңжӱлеп көрӧр.

2) Астадачыны берилген тоолордың разнозына тӱңей тоого көптӧдип ийзе, ол эки тооның разнозы канайда кубулар? Примерле шиңжӱлеп көрӧр.

1178. Бир тооны 72-ге ӱлеер туштa 68 артып калган. Ол ок ӱлелечини 24-кӧ ӱлезе, частныйы канайда кубулар база артканында канча болор? Пример талдап алар.

1179. Ўлелечизин ле ўлеечизин (артканду ўлеер туштa) ўч катапка көптөдип ийзе, частныйы кубулар ба база ўлеер туштa артканы канайда кубулар?

Бу примерлерди бодойло, тўп шўўлтелер эдер:

1) 108 : 15 2) 291 : 14
3) 295 : 7 4) 1 563 : 25

1180. Бирўзи де 7-ге ўлелбес эки тоо бар. Ол тоолордың суммазы 7-ге ўлелер бе (кандый учуралда)?

1181. Кажызы ла 13-ке ўлелбес тўнгей эмес эки тоо бар. Jаан тоодоң кичинек тооны айрып ийзе, артканы 13-ке артканы jокко ўлелер бе (кандый учуралда)?

1182.

$$\begin{array}{r} ?\,7\,?\,?\,? \\ \times\quad\quad 7\,4\,3 \\ \hline ?\,?\,?\,?\,?\,5 \\ ?\,?\,?\,?\,?\,? \\ ?\,?\,?\,?\,?\,? \\ \hline 4\,2\,?\,?\,?\,8\,7\,? \end{array}$$

Көптөөчизин ле произведениезин орныктырар.

1183. 1) 10-го ўлезе, артканы 7 болуп турган тоолор кандый цифрага токтоор учурлу?

2) 5-ке ўлегенде, артканы 2 болуп турган тоолор кандый цифраларга токтоор аргалу?

1184. Бир тооны 225-ке ўлеер туштa артканы 150 болды. Берилген ўлелечи 24-ке; 75-ке ўлелер бе?

1185. 45-ке ўлелип турган алты темдектў тоо боло берзин деп, 1 576 деп тоого оң jанынаң ла сол jанынаң бир цифрадаң кожуп бичиир.

1186. 180 деп тоонын бастыра ўлеечилерин таап алар.

1187. 480 ле 720 деп тоолордың бастыра текши ўлеечилерин таап алар.

1188*. Берилген тоонын бастыра ўлеечилерин, 1-дең баштайла, тоонын бойына jетире алза, эки учынаң тўнгей jерде турган ўлеечилердиң произведениези берилген тоого тўнгей болор. Онызын 84 деп тоого шиңжўлеп көрөр.

1189. 360·473; 172·361 деп тоолордың эң jаан текши ўлеечизи кандый?

1190. Тоолордың бешке катапталган бирлери ле ондорының тоозы ортодогы разность 17-ге ўлелип турган болзо, ондый тоолор до 17-ге ўлелер. (Кезикте астадачыны ла астаачыны jерлериле солыштырарга келижет.) Онызын примерлерле шиңжўлеп көрөр.

1191. 36-га да, 54-кө дө кратный болуп турган ўч темдектў бастыра тоолорды таап алар.

1192. Адазы 4 алтам базат, коштой бараткан уулы дезе

ол ок өйгө 9 алтам базат. Истерди номерлеп алгажын, адазының ла уулының канчанчы истери коштой турар?

1193. Ишмекчи детальдар эдер норманы 6 часка бүдүрет, оның үренчиги ол ок норманы 14 часка бүдүрер аргалу. Олордың ижин чотогонынаң ала канча частың бажында олор бүдүн тоолу нормалар бүдүрер? Бу өйдө олордың кажызы ла канча норма бүдүрер?

1194. Адазының алтамының узуны 0,7 *м*, уулының алтамының узуны дезе 0,5 *м*. Адазының ла уулының истери коштой болор эң јуук јер канча кире?

1195. Адазы уулына чеденниң узунын кемјиткен. Кардың үстүнде уулының изи артып калган. Онын кийининде адазы уулының кемјигенин шиңжүлеп, ол ок јерденг баштап, оноор ок ууланып барарда, адазының ла уулының истери кезик јерлерде учуражып турган. Бастыра алтамдардың тоозы 61. Адазының алтамының узуны 0,72 *м*, уулының алтамының узуны дезе 0,54 *м* болзо, чеденниң узуны канча кире?

1196. Москва—Астрахань—Москва маршрутла пароход 16 конокко јүрүп келет, Москва—Уфа—Москва маршрутла дезе 18 конок јүрет. Москвадаң јаңыс өйдө чыккан пароходтор база катап Москвада канча коноктың бажында туштажар? Пароходтор 15 апрельде атанза, олор Москвада качан туштажар?

1197. Москвадаң Владивостокко барган пассажирский поезд ойто Москвага 28 коноктың бажында једип келет; Москвадаң Иркутскка барган пассажирский поезд ойто Москвага 16 коноктың бажында једип келет; Москвадаң Львовко барган пассажирский поезд ойто Москвага 12 коноктың бажында једип келет. Бастыра поездтер Москвадаң вторник күн атанган. Олор ончозы канча коноктың бажында Москвада ойто туштажар?

1198. Чын дробьтың числителине ле знаменателине 1-денг кожор болзо, берилген дробьтоң јаан јаңы дробь боло берер. Примерлерле шиңжүлеп көрөр.

1199. Числители знаменателинең јаан болуп турган чын эмес дробьтың члендерине 1-денг кожор болзо, берилген дробьтоң кичинек јаңы дробь боло берер. Оны примерлерле шиңжүлеп көрөр.

1200. Дробьтың величиназы кубулбазын деп, онын числителине ле знаменателине кандый тоолорды кожорго јараар?

Јартаганы. Дробьтың төс свойствозын тузаланар.

1201. Знаменатели ле числители ортодогы разность 21 болзо, $\frac{4}{7}$ деп дробько түңей дробьты табар.

1202. Числителинің ле знаменателинің суммазы 39 болзын деп, $\frac{5}{8}$ деп дробько түңей дробьты табар.

1203. Баштапкы ўлўзин 5-ке ўлезе, экинчизин дезе 6-га ўлезе, частныйлары тўнгей болор эдип, 176 деп тооны эки ўлўге улеер.

1204. Эки кижи тангма адатан јерге барала, кажызы ла 10 катаптаг аткан. Олор бастыра 4 катап јастыра аткан. Бирўзинин тийген октарынын тоозы экинчизинин тийген октарынын тоозына отношениези 3 : 5 отношениедий. Кажы ла кижи канча катап тийдире аткан?

1205. Школдын участогына ўч отрядтын пионерлери $2\frac{3}{8}$ *т* кўл јууп алгандар, ол ок ёйдё баштапкы отряд кўлди экинчи отрядтаг 0,405 *т*-га кёп, баштапкы ла экинчи отрядтар јаба дезе ўчинчи отрядтаг 0,835 *т*-га кёп јууп алган. Кажы ла отряд канча тонна кўл јууп алган?

1206. Эки таарда сахар бар, баштапкызында 60 *кг*. Баштапкы таардаг ондогы сахардын $\frac{1}{3}$ ўлўзин, экинчизинег дезе ондогы сахардын 75%-ин садып ийерде, баштапкы таарда сахар экинчи таардагызынаг эки катап кёп арткан. Экинчи таарда озо баштап канча килограмм сахар болгон?

1207. Эки класста 90 ўренчик. Баштапкы четвертьтин учында бир класстаг база бирўзине тёрт ўренчикти кёчўрип ийерде, бир класстын ўренчиктеринин тоозы экинчи класстын ўренчиктеринин тоозынын 80%-и боло берген. Ўредў јылдын башталарында кажы ла класста канча ўренчик болгон?

1208. Бир полкадагы бичиктер экинчи полкадагызынаг эки катап кёп. Баштапкы полкадаг 9 бичикти алала, экинчизине дезе 12 бичикти тургузып койзо, баштапкы полкадагы бичиктердин тоозы экинчи полкадагызынаг 7 катап ас болор. Кажы ла полкада канча бичик болгон?

1209. 16 *км* јерге јаныс колеялу темир јол ёткўрерге ле 7 *км* јерге эки колеялу јол ёткўрерге 67 863 *т* балласт керек. 1 *км* эки колеялу јолго, 2 *км* бир колеялу јолго кёрё, балласт 201 *т*-га ас керек. 1 *км* эки колеялу јолго ло 1 *км* јаныс колеялу јолго канча кире балласт керек?

1210. Бир кезек ишти бўдўрерге 250 кижи керек болгон, олор ол ишти бир канча кўнге бўдўрип койор учурлу. Ол ишти бўдўрерге јўк ле 200 кижи ийген, оног улам иш темдектелген ёйинеg 25 кўнге сондоп бўткен. Бу ишти бўдўрерге канча кижи-кўн керек?

1211. Тиштерлў эки тегеликти тиштериле бириктирип койгон; кичинек тегелик 38 тиштў, јааны 114 тиштў. Јаан тегелик 5 катап эбирилзе, кичинеги канча катап эбирилер?

1212. Бир кезек иште 20 ишмекчи туруп јат, олор ол ишти 30 кўнге бўдўрип койор аргалу. Ишмекчилердин тоозын 20%-ке кёптёдип ийеле, бастыра ишмекчилердин ижининг ар-

бынын бир тўнгей деп бодозо, ол ишти олор канча кўнге тўрген бўдўрер?

1213. Бир кезек ишке 14 кўнге 24 кижини тургузарга санангандар. Је ишке ол улустыҥ јўк ле 87,5%-ин тургускан. Бастыра ишмекчилердиҥ ижиниҥ арбынын бир тўнгей деп бодозо, ол ок ишти бўдўрерге олор канча кўнге узак иштеер учурлу?

1214. Бичикти кепке базар туштa бир страницада 28 строкадаҥ, кажы ла строкада 40 буквадаҥ эдер эдип јöптöшкöндöр. Је чаазыныҥ кемјўлери аайынча кажы ла страницада 35 строкадаҥ эдерге келишкен. Бичикте страницалардыҥ тоозы кубулбазын деп, кажы ла строкага канча буква тургузар керек?

1215. Тўби 0,4 *м*×0,6 *м* кемјўлерлў прямоугольниктий ле 72 *кг* суу бадыргадый аквариум эдип алар керек. Урган суунын кеми аквариумныҥ кырынаҥ 5 *см* јабыс турар деп бодозо, онын келтегейлерине канча кире шил керек болор?

1216*. Темир јолды сындай орык јол öдўп јат. Узуны 110 *м* поезд бир часка 30 *км* тўргениле бараткан; 14 час 10 минутта поезд орык јолло бараткан јойу кижиге једижеле, онын јанынча 15 секунд öткöн. 14 час 16 минутта поезд ол ок јолло удура келеткен јойу кижиге туштайла, онын јанынча 12 секундтын туркунына öткöн. Ол јойу улустын тушташкан öйин ле кажызынын ла базыдынын тўргенин таап алар.

1217. Бир кезек јолды велосипедист јойу баскынынаҥ $2\frac{1}{3}$ часка тўрген öдöт. Велосипедисттиҥ бир часка тўргени 12 *км* бололо, онын јойу баскан тўргени велосипедтў барган тўргенининг 80%-и болзо, ол јолдыҥ узунын таап алар.

1218. Колхозтыҥ бригадазы план аайынча кўнине 20 *га* ўрендеер учурлу болгон. Колхозчылар кўнине ўрендеерин 24 *га*-га köптöдöлö, кыра ижин 3 кўнге öйинеҥ озо божодып койгон. Ашла ўрендеген јер канча кире?

1219. Ченемел участокто аш ўрендеер ишти колхоз 14 кўнге божодып койор учурлу болгон. Норманы кўнўҥ ле 2 *га*-га ажыра бўдўрип, колхозчылар ол ишти 10 кўнге божодып койгон. Ченемел участоктыҥ јери канча гектар болгон?

1220. Ишти темдектелген öйине бўдўрип койорго, колхозко план аайынча кўнине 15 *га*-даҥ сўрер керек болгон. Колхозчылар кўнўҥ сайын 20 *га*-даҥ сўрўп, кыра ижин 4 кўнге öйинеҥ озо бўдўрип койгон. Колхоз канча кире јер сўрген?

1221. Эки сосудка эки башка суйук неме уруп койгон. Баштапкы сосудтаҥ 10,8 *г* суйук неме алала, оны экинчи сосудтаҥ алган 4,8 *г* суйук немеле алыштырып ийзе, удельный бескези 1,56 $\frac{Г}{см^3}$ чейинти боло берер. Экинчи сосудтагы

суйук неменің удельный бескези 1,2 $\frac{Г}{см^3}$. Баштапкы сосудтагы суйук неменің удельный бескезин таап алар.

1222*. Горький городтоң Астраханьга ла Астраханьнаң ойто Горький городко күнүң ле јаңыс өйдө бир пароходтоң атанып јат. Сууны төмөн пароход бу јолды 4 күнге, сууны өрө 5 күнге өдөт. Горький городтоң атанган пароход Астраханьга јеткенче канча пароходко јолугар база бу јолло јүрерге бастыра канча пароход керек?

1223* Коштой өдүп турган эки темир јол *А* ла *Б* станцияларды бириктирип јат. Эки станциядаң кажы ла час сайын јаңыс өйдө бир поездтең атанып јат. Бастыра јолды поезд бир сутканың туркунына өдүп турган болзо, *А* станциядаң 12 час түште атанган поезд јолой канча поездке туштаар?

1224*. Москвадаң атанган поезд ле Ленинградтаң атанган поезд Калинин городто аңылу өйдө туштажат. Бир катап московский поезд бир часка оройтыйла, ленинградский поездке Калинин городтоң 25 *км* јерде туштаган. Эки поезд түңей түргениле бараткан болзо, ленинградский поездке туштайтан өйдө московский поезд кайда болгон?

1225. Пароход, сууны төмөн барып, эки пристань ортодогы јолды $4\frac{1}{2}$ часка өткөн. Ойто келер тушта ол ок јолды ол 6,3 часка өткөн. Сууның агынының бир минутка түргени 40 *м*. Пристаньдар ортодогы ыраагын таап алар.

1226. Ортозы 372 *км* эки станциядаң бирүзи бирүзине удура эки поезд келип јат. Баштапкы поезд экинчизинең 1 час 20 минутка озо чыгала, бир часка 51 *км* түргениле, экинчизи дезе 44 *км* түргениле келип јат. Туштажарга јетире экинчи поезд канча кире өй барар учурлу?

1227. *А*-дан *Б*-ге поезд бир часка 45 *км* түргениле барат, *Б*-деңг *А*-га бир часка 42 *км* түргениле келет. Ары-бери барып келер јолды поезд (турган өйин тоолобозо) $14\frac{1}{2}$ часка өдөт. *А*-даң *Б*-ге јетире канча километр?

1228 Үч уулчак ыраагы түңей јерле курчулар тоголодып барадыры. Курчулардың окружностьторының узуны 5, 6 ла 4 деп тоолорго пропорциональный. Үч курчу јаба 592 катап эбирилген болзо, бу јерге кажы ла курчу канча катап эбирилер?

1229. Үч уулчак јаңыс турада јуртап, јаңыс школдо үренип јат. Олордың кажызының ла айылынаң школго јетире барып турган өйин кожуп ийзе, суммазы 47 минут болор. Олордың базыдының түргени 3, 4 лө 5 деп тоолорго пропорциональный болуп турган болзо, кажы ла уулчак јолго канча кире өй өткүрет?

1230. Эки самолёттың учуп өткөн јолдорының отношение-

зи $\frac{3}{4} : \frac{5}{6}$ отношениедий. Экинчи самолёт баштапкызынаҥ 120 *км*-ге көп учуп өткөн.

Баштапкы самолёт бойыныҥ јолыныҥ 45%-ин 1 час 20 минутка, экинчизи бойыныҥ јолыныҥ 55%-ин 1 час 48 минутка учуп өткөн болзо, самолёттордыҥ тўргени кандый?

1231. Дробьтыҥ знаменатели числителинеҥ төрт катап јаан; дробьтыҥ членderине 10-ноҥ кожуп ийзе, $\frac{1}{2}$ деп дробько тўҥей дробь болор. Озо баштап болгон дробьты таап алар.

1232. Пробазы 850 ле бескези 1 500 *г* сплав бар. Пробазы 900 сплав болзын деп, ого пробазы 920 сплавтаҥ канча кире кожор керек?

1233. 2 *кг* 340 *г* болчок мөҥўнде онык бескезиниҥ 0,875 ўлўзи ару мөҥўн. 835 пробалу мөҥўн болзын деп, ого канча кире јес кожор керек?

1234. Баштапкызы 70% ару мөҥўндў 12 *кг* ла экинчизи 56% ару мөҥўндў эки болчок мөҥўнди кайылтып бириктирип ийерде, 60% ару мөҥўндў сплав боло берген. Экинчи болчок мөҥўннiҥ бескезин таап алар.

1235. 1 *куб. см* баштапкы металлдыҥ бескези 7,2 *г*, 1 *куб. см* экинчи металлдыҥ бескези дезе 8,4 *г*. Кажы ла кубический сантиметр сплавтыҥ бескези 7,5 *г* бололо, 1 500 *куб. см* сплав болзын деп, кажы ла металлдаҥ канча кубический сантиметр алар керек?

1236*. 60 процент ле 80 процент јестў эки сплавтаҥ 75 проценттў 40 *кг* сплав эдип алар керек. Онойып эдерге кажы ла сплавтаҥ канча килограмм алар керек?

1237*. Тўҥей объёмду алган јестиҥ ле цинктиҥ сплавыныҥ бескези 86 *кг*. Тўҥей объёмду цинктиҥ бескезиниҥ ле јестиҥ бескезиниҥ отношениези 0,9 : 1,1 отношениедий болзо, кажы ла металлды канча килограммнаҥ алган?

1238*. Ачузы аҥылу 40 *л* кислота уруп койгон сосудтаҥ озо баштап $\frac{3}{5}$ ўлўзин уруп алала, ол ок кемине јетире суу кошкон. Экинчи катап база анча ок литр уруп алган. Мыныҥ кийининде баштапкы катап болгон ачулу кислотадаҥ сосудта канча литр артты?

1239. Сосудта 40 процент серный кислоталу 10,5 *л* чейинти бар. 50% серный кислоталу чейинти болзын деп, ол ок кислотаныҥ 75 процент чейинтизинеҥ сосудка канча кире урар керек?

1240. Ишмекчиниҥ ижиниҥ арбыны 20%-ке бийиктеген. Ол ок ишти бўдўрерге керектў өй канча процентке астаар?

1241. Эки ишмекчи, кожо иштеп, бир кезек ишти 6 кўнге бўдўрип койор. Баштапкы ишмекчи ол ишти 10 кўнге бўдў-

рип койор. Баштапкы ишмекчи тоолу күн иштезе, экинчизи дезе ол иштиң артканын бүдүрип койзо, олор экүлези $12\frac{1}{2}$ күн өткүрер. Олордың кажызы ла канча күн иштеген?

1242. 16 кижи ле өлөң чабар 6 машина бир күнге 29 *га* јердиң өлөнин чапкан, 3 кижи ле 6 машина дезе, ол ок арбыныла иштеп, 22,5 *га* чапкан. Машинаның ижиниң арбыны кижиниң ижиниң арбынынаң канча катап көп?

1243. Ортозы 363,6 *км* эки јерден јаныс өйдө бирүзи бирүзине удура пароход ло моторлу кеме атангандар. Пароходтың бойының түргени моторлу кемениң түргенииниң 80%-и болуп јат, кемениң бойының түргени бир часка 20 *км*. Пароход сууны өрө бараткан болзо, пароход ло моторлу кеме канча өйдиң бажында туштажар?

1244. Эки уулчак, карусельдиң эки агаш аттарына коштой отургылап алала, соодоп айланып турган. Тыш јанындагы ат карусельдиң центринең ыраагы 5 *м*, экинчизи оноң 0,5 *м*-ге јуук турган. Карусель бир минутка 28 катап эбирилип турган болзо, уулчактардың кажызы түрген база канча кире түрген айланып јүрет? (Тегериктиң эбиреде узунының бойының диаметрине отношениези $\frac{22}{7}$.)

1245. Поезд *А*-даң *Б*-ге бир часка 48 *км* түргениле барза, *Б*-ге ол 2 часка сондоп келер; ол бир часка 60 *км* түргениле барза, Б-ге расписаниедең 1 часка озо келер. Бир катап *А*-даң Б-ге бирүзи бирүзине удура эки поезд атанган: *А*-даң атанганы бир часка 50 *км* түргениле барган, *Б*-дең атанганы дезе бир часка 60 *км* түргениле барган. *Б*-дең поезд *А*-даң атанатан поездтең $2\frac{5}{6}$ часка озо атанган. Поездтер *Б*-дең канча кире ыраак јерде туштажар?

1246. Пропорцияның членденииниң мындый свойствозын тоо примерле шиңжүлеп көрүгер: кырындагы членденииниң эң јаан текши үлеечизи, ортозындагы членденииниң эң кичинек текши кратныйы, ортозындагы членденииниң эң јаан текши үлеечизи ле кырындагы членденииниң эң кичинек текши кратныйы пропорция бүдүрип јат.

1247. Школдың участогын эбиреде чедендеерге, бир канча казыктар белетеп койгон. Казыктардың ортозын 5 *м*-дең этсе, 7 казык јетпес; казыктардың ортозын 6 *м*-дең этсе, казыктар јеткил болор. Чедендеп турган участоктың периметри канча кире?

1248. Бассейнге труба өткүрип койгон. Трубага чөп толгонынаң улам суунын кирери 40%-ке астай берген. Бассейнди толтырарга керектү өй канча процентке узай берер?

1249*. Јаңы ла казып чыгарган таш көмүрде 2% суу бар-

Бир кезек өйдиң кийининде ол база бир канча кире суу тартынып алат, ол тушта суузы 15%-ке једет. Јаңы ла казып алган $13\frac{3}{8}$ *ц* таш көмүрдиң бескези бу тушта канчага көптөөр?

1250. Турист экскурсияда 25 күн болорго ло чокум тоолу акча чыгымдаарга сананган. Је экскурсияда ол 5 күнге узак бололо, күнүң сайын 4 салковойго көп чыгымдаган учун, бастыра өйдин туркунына ол сананганынаң 300 салковойго көп чыгымдап койгон. Экскурсияда болор өйдиң туркунына турист канча кире акча чыгымдаарга сананган?

1251. Колхозтың јылдам аш үрендейтен јери сыны 4,5 *км*, тууразы 1,2 *км* прямоугольниктий. Јерди катап кезерде, ол јердиң кеберин буспай, сынын баштапкы сынының $\frac{3}{40}$ үлүзине, тууразын 0,2 үлүзине узадып ийген. Колхозтың јылдам аш үрендейтен јеринің площади канча процентке јаанаганын таап алар.

1252. Ортозы 59,5 *км* эки јерден јаңыс өйдө бирүзи бирүзине удура јойу кижи ле атту кижи атанып јат. Атту кижиниң түргени јойу кижиниң түргенине отношениези 12 : 5 отношениедий. Јойу кижи ле атту кижи атанганынаң ала 5 частың бажында тушташкан болзо, олордың кажызының ла түргенин таап алар.

1253. Ортозы 12 *км* эки јерден, јаңыс јер јаар ууланып, эки велосипедист эәчий-деечий атанып јат. Олор јаңыс өйдө атанза, кийининдегизи алдындагызына 3 частың бажында једижер, кийининдегизи алдындагызынаң бир час орой атанза, ол баштапкызына $5\frac{1}{2}$ частың бажында једижер. Кажы ла велосипедист кандый түргениле барып јат?

1254. Бассейнди толтырарга эки кран өткүрип койгон. Баштапкы кран алдынаң бойы бассейнди 4 час 30 минутка толтырар аргалу, экинчизи дезе 6 час 45 минутка толтырар. Эки кран бассейнди толтыргадый өйгө баштапкы кранды ачып ийгендер, оның кийининде экинчизин ачкандар. Мының кийининде бассейн канча кире өйдиң бажында толо берди?

1255. *А* ла *Б* јерлерден јаңыс өйдө бирүзи бирүзине удура эки турист чыккан. Тушташкан кийининде көрөр болзо, баштапкызы бастыра јолдың $\frac{8}{15}$ үлүзин ле база 4 *км* өткөн, экинчизи дезе баштапкызынаң эки катап ас өткөн эмтир. *А*-дан *Б*-ге јетире канча километр?

1256. Комнатаның обоязының үстүги кырына јапшырарга

51 *м* бордюр[1] керек болды. Комнатаның сыны тууразынаң 2,4 катап узун бололо, бийиги дезе тууразының 80%-и болуп турган болзо, комнатаның объёмын таап алар.

1257. Кемјўзи 50 *см*×70 *см* таладаң консервный банкаларды тўбин эдерге диаметри 9,8 *см* тегериктер кезип алар керек. Онойып эдерге талада келтегейлери 9,8 *см* квадраттар темдектеп салган. Темдектеп алган кажы ла квадраттаң тегерик кезип алза, оноң арткан кезинтилер канча процент болор? (Окружностьтың узуны диаметрине отношениези $\frac{22}{7}$ отношениеге тўҥей.)

1258. Складта рис, кöчö ло соккон тараан бар. Тараанның килограммдарының тоозы кöчöниң килограммдарының тоозына отношениези $2\frac{1}{3}$ деп тооның 1,25 деп тоого отношениезиндий, ол ок öйдö тараан кöчödöң 585 *кг*-га кöп. Кöчö дезе ристиң 54%-и болуп јат. Складта кажы ла сорт крупа канча килограммнаң?

1259. Поезд 395,6 *км* јолды 7 час 18 минутка öткöн. Поезд озо баштап бир часка 52 *км* тўргениле барган, оның кийининде тўргенин јаанадып ийген. Ол кичў тўргениле, јаан тўргениле барганына көрö, 52,4 *км*-ге ас öткöн. Öрö айдылган јолды öдöр туштa поездтиң јаан тўргени канча кире болгон?

1260*. Ортозы 240 *км* эки станциядаң бирўзи бирўзине удура јаҥыс öйдö эки автомобиль чыгала, экўлези часка 30 *км* тўргениле барган. Ол ок öйдö станциялардың бирўзинең кўўле учуп чыгала, экинчи автомобильге туштажарына јетире бир часка 40 *км* тўргениле учуп барган; оның кийининде ол бура соголо, баштапкы автомобильге туштажарына јетире учат, оноҥ катап бура соголо, база ла экинчи автомобильге туштажарына јетире учат, онойып кўўле эки автомобиль тушташканча учуп јўрген. Кўўлениҥ станциялар ортодо учуп јўрген јолын тўп-тўс эдип бодозо, ол канча километр учуп öдöр?

1261. Төрт колхоз плотина эдерге акча берген. Баштапкызы бастыра акчаның $29\frac{7}{17}$%-ин берген; экинчи колхоздың берген акчазы ўчинчи колхоздың берген акчазына отношениези 0,5 : $\frac{5}{12}$ отношениедий; төртинчи колхоздың берген акчазы экинчи ле ўчинчи колхоздордың јаба берген акчазының $\frac{7}{11}$

Бордюр—ненің-ненің кырын кееркедетен öҥдў чаазын эмезе бöс.

ўлўзи болгон. Экинчи колхоз тўртинчи колхоздан 200 салковойго ас берген. Тўрт колхоз јаба канча кире акча берген?

1262. *А* ла *Б* деп эки јер ортодогы јолды пароход туруш јокко ары-бери $3\frac{3}{8}$ часка јўрўп келет. Пароходтыҥ тымык суула барар тўргени бир часка 18 *км*, сууныҥ агынының бир часка тўргени 2 *км*. *А*-даҥ *Б*-ге јетире ыраагын таап алар.

1263. Колхоз белетеп алган өлөҥниҥ 36%-ин обоолоп койгон, арткан өлөҥүн, $0{,}3 : \frac{1}{2}$ отношениеле ўлеп, эки сарайга салган. Баштапкы сарайдагы өлөҥ обоодогы өлөҥнөҥ 1,5 *т*-га ас болзо, колхоз бастыра канча кире өлөҥ белетеп алган?

1264. Колхоз бир участоктыҥ бастыра площадиниҥ 40%-ин буудайла ўрендеген, арткан јерди сулала, тараанла ўрендеерге $\frac{3}{5} : 0{,}4$ отношениеле бөлўп койгон. Буудайла ўрендеген јер сулала ўрендеген јердеҥ 24,8 *га*-га көп болгон болзо, бастыра участоктыҥ площадин таап алар.

1265. Баратан јерине оройтыбай једерге, јойу кижи бир кезек јол өдөр учурлу болгон. 2 часка 6 *км* өдөлө, ол ондый ок тўргениле барза, $\frac{1}{3}$ часка оройтыырым деп чотоп алган. Бойыныҥ тўргенин бир часка $\frac{1}{2}$ *км*-ге көптөдөлө, ол келер болгон јерине $\frac{2}{3}$ часка озо једип барган. Јойу кижи канча кире јол өдөр учурлу болгон?

1266. Ортозы 25 *км* эки колхоздоҥ јаҥыс өйдө бирўзи бирўзине удура эки турист чыккан. Олордыҥ бирўзи экинчизинеҥ бир часка $\frac{3}{4}$ *км*-ге көп өдўп турган. Көндўккенинеҥ ала 2 частыҥ бажында олордыҥ ортозы $7\frac{1}{2}$ *км* боло берген болзо, кажызы ла кандый тўргениле барган?

1267. Автобус бойыныҥ јўрўп турган јолын $1\frac{1}{2}$ часка өдөт. Оныҥ тўргенин бир часка 5 *км*-ге көптөдип ийзе, бу ок јолды автобус 15 минутка тўрген өдөр. Автобустыҥ јўрўп турган јолыныҥ узуны канча кире?

1268. Ишмекчи айылынаҥ заводко јойу барганда, 45 минутка једет, велосипедтў барганда, ол ок јолды 0,4 часка өдөт. Велосипедтў јўргенде, јойу јўргенинеҥ бир часка 7 *км*-ге көп өдўп турган болзо, ишмекчи заводтоҥ канча кире ыраак јуртап јат?

1269. Эки электрический веялка бирўзи бирўзининг кийининде иштейле, экў кожо 7 частың туркунына 3 киловатт-час энергия короткон. Баштапкы веялка бир часка 0,5 киловатт-час энергия кородот, экинчизи дезе $\frac{3}{8}$ киловатт-час. Кажы ла веялка канча ӧй иштеген?

1270. Темир эмиктең эмезе 80 ўйелў, эмезе 100 ўйелў кынjы эдер аргалу; экинчи учуралда кажы ла ўйенин бескези 0,165 *кг*-га jеңил болор. Кынjыныг бескезин таап алар.

1271. Станцияда узуны 710 *м* коштой jолдо бастыразы 77 товарный ла пассажирский вагондор туруп jат, товарный вагонныг узуны 7,6 *м*, пассажирский вагонныг дезе $11\frac{1}{2}$ *м*. Коштой jолдо пассажирский вагондор канча, товарный вагондор канча?

1272. Алган кулурды магазин чаазын баштыктарга уруп jат. Кажы ла баштыкка 2,5 *кг*-наң урза, 95 *кг* кулур артып калар; кажы ла баштыкка 3 *кг*-наң урза, бастыра баштыктарга 286 *кг* кулур jетпес. Канча баштык болгон база магазин канча кире кулур алган?

1273. Карагай ла дуб агаштаң эткен 53 шпала кожо jаткан, олордың текши бескези 1 792 *кг*. Бир карагай шпаланың бескези 27,8 *кг*, бир дуб шпаланың бескези 45,5 *кг*. Канча карагай шпала ла канча дуб шпала чогуп койгон?

1274. Ортозы $229\frac{1}{2}$ *км* эки станциядаң jаңыс ӧйдӧ эки поезд чыгала, jаңыс jер jаар ууланып, бир часка 63 *км* ле $37\frac{1}{2}$ *км* тўргениле баргылап jат, ол ок ӧйдӧ баштапкы поезд экинчи поездтиң кийининең барып jат. Атанганынаң ала канча частың бажында баштапкы поезд экинчизине jедижер?

1275. Станциядаң улус амыраар турага jетире 48,4 *км*. Автомобиль бу jолды $1\frac{1}{3}$ часка ӧткӧн, ол ок ӧйдӧ баштапкы 20 минуттың туркунына ол, арткан ӧйгӧ көрӧ, бир часка 9,6 *км*-ге jаан тўргениле барган. Бойының jолын калганчы часта автомобиль кандый тўргениле ӧткӧн?

1276. Москвадаң Ленинградка тўрген поезд атанган. 6 частың бажында Ленинградтаң ого удура пассажирский поезд атанган, оның тўргени тўрген поездтиң тўргенинең бир часка 10 *км*-ге ас. Поездтер пассажирский поездтиң атанганынаң ала $4\frac{3}{4}$ частың бажында тушташкандар. Туштажар тушта көрӧр болзо, тўрген поезд пассажирский поездтең 317,5 *км*-ге көп ӧткӧн эмтир. Тўрген поездтиң тўргенин таап алар.

1277. Уулчак коллекция эдерге 0,6 салковойдоң бир канча марка ла 0,4 салковойдоң бир канча марка садып алала, бастыразы учун 5,8 салковой төлөгөн. Баалу маркаларды јегилдеринең 3 маркага көп алган болзо, уулчак кажы ла маркадаң канчаны алган?

1278. Эки насос, бирӱзи бирӱзиниң кийининде иштеп, буунтыны 42 частың туркунына толтырып койгон. Баштапкы насос бир часка 64 *гл* суу, экинчизи дезе 48 *гл* берет. Экӱлезиниң берген суузы тӱңейдең болзо, кажы ла насос канча час иштеген?

1279. Агаш кезечи план аайынча күнине 3 *куб. м*-дең агаш кезип, јакылтаны бойыныҥ ӧйинде бӱдӱрер учурлу болгон. Ол дезе планды күнӱҥ сайын 160%-ке бӱдӱрип турган, иштеер ӧйинеҥ 12 күнге ас иштейле, планды 113,4 *куб. м*-ге ажыра бӱдӱрген. Агаш кезечи канча кубический метр агаш белетеп салган?

1280. Эки тоонын эң кичинек кратныйы 85 800; баштапкы тоонын $\frac{4}{11}$ ӱлӱзи 1300 болуп јат. Бу эки тоонын эң јаан текши ӱлеечизи кажызының ла цифраларының суммазы 13 болуп турган эки темдектӱ эки тоонын суммазы бололо, бу тоолордың бирӱзи база бирӱзиниң цифраларын селиштире тургусканынаҥ (ондордың цифразын бирлердиҥ цифразының ордына, бирлердиҥ цифразын ондордың цифразының ордына тургусканынаҥ) бӱдӱп турган болзо, экинчи тооны таап алар.

1281. Ӱренчиктер ложаларга ла партерге отуратан 28 билет садып алгандар. Билеттердиҥ бааларының отношениези $\frac{2}{5} : 0{,}5$ отношениедий. Партерде отуратан билеттиҥ баазы ложада отуратан билеттиҥ баазынаҥ 1,5 салковойго баалу. Партерде отуратан билеттер ложада отуратан билеттердиҥ $27\frac{3}{11}\%$-и. Бастыра билеттер учун канча салковой төлөгөн?

1282. Турист баштапкы күнде бастыра јолдың 0,225 ӱлӱзин ӧткӧн, экинчи күнде бастыра јолдың $26\frac{2}{3}\%$-ин ӧткӧн, ӱчинчи ле тӧртинчи күндерде ӧткӧн јолдордың отношениези $2{,}4 : 1\frac{2}{3}$ отношениедий болгон. Турист экинчи күнде баштапкы күндегизинеҥ 40 *км*-ге көп ӧткӧн болзо, ол баштапкы күнде канча база тӧртинчи күнде канча километр ӧткӧн?

1283. Магазин складтаҥ бӧс алган. Сыйса бастыра бӧстиҥ 66%-и болгон, сатин ле тӱк бӧстиҥ метрлериниҥ тоозының отношениези $\frac{1}{6} : \frac{1}{11}$ отношениедий болгон. Сатин тӱк бӧстӧҥ

450 *м*-ге көп болгон. Магазин кажы ла бөсти канча метрден алган?

1284. Библиотекада орус тилле, немецкий тилле база французский тилле бичилген бичиктер бар болгон. Орус бичиктер бастыра бичиктердиң 40%-и болгон. Французский ле немецкий бичиктердиң тоолорының отношениези $\frac{1}{3} : \frac{3}{5}$ отношениедий, ол ок өйдө немецкий бичиктер французский бичиктерден 480-ге көп болгон. Библиотекада орус, немецкий ле французский бичиктер алдынаң башка канча болгон?

1285. Колхозто үч кыраны үрендеп койгондор. Баштапкы ла экинчи кыралардың площадьтары 3 ле $1\frac{1}{3}$ деп тоолорго чике пропорциональный, ол ок өйдө баштапкы кыра экинчизинең 500 *га*-га көп. Баштапкы ла экинчи кыралардың площадьтары јаба үчинчи кыраның площадиниң 65%-и болуп јат. Кажы ла кыраның площади канча кире?

1286*. 7800 деп тооны эки үлүге үлеер, оның бир үлүзиниң 40%-и экинчи үлүзиниң 24%-инең 1712-ге көп болзын.

1287*. Уулчак фотоаппарат садып аларга 52 салк. акча јууп алган. Арткан акчаны ого адазы ла эки агазы берген. Көрөр болзо, јаан агазы ол јокко јууп алган акчаның 25%-ин берген, кичү агазы ол јокко јууп алган акчаның $33\frac{1}{3}$%-ин, адазы дезе ол јокко јууп алган акчаның 50%-ин берген эмтир. Уулчак фотоаппарат учун канча салковой төлөгөн?

1288. Үч колхоз текши күчиле база акча-јөөжөзиле электростанция тудар деп ле чыгымдарды бөйлоры ортодо $7\frac{8}{15}$, 4,8 ла $2\frac{1}{2}$ деп тоолорго пропорционально үлежер деп санаңып алгандар. Электростанцияның туразының баазы машиналардың баазының $\frac{42}{47}$ үлүзи болгон, ишмекчилерге берген акча туранаң ла машиналардың јаба баазының 25%-и болгон; ого үзеери, ишмекчилерге берген акча туранаң баазынаң 7900 салковойго ас болгоны јарт. Электростанцияны тударга кажы ла колхоз канча кире акча берер учурлу болгон?

1289. 1) Үч пионерский отряд агаштар отургускан. Баштапкы отряд бастыра агаштардың 32,5%-ин отургускан, экинчи отрядтың отургускан агаштарының тоозы үчинчи отрядтың отургускан агаштарының тоозына отношениези 1,2 : 1,5 отношениедий. Баштапкы отряд үчинчизинең 120 агашка ас отургускан болзо, пионерлер бастыра канча агаш отургускандар?

2) Действиелерди бўдўрип салар:

$$\frac{\left(1{,}25 : 3{,}75 + 4\frac{4}{9} : 3\frac{1}{3}\right) : 1\frac{1}{9}}{\frac{5}{18} + \frac{4}{15} - 0{,}35} : 13{,}5$$

3) Пропорцияны бодоор: $1\frac{13}{32} : 0{,}9 = 3\frac{1}{8} : x$.

1290. 1) Одын јаткан складтаҥ баштапкы кўнде 420 *куб. м* одын божоткондор, онызы складтагы бастыра одынныҥ 35%-и болгон. Экинчи кўнде божотконы баштапкы кўнде божоткон одынныҥ $\frac{5}{7}$ ўлўзине тўҥей болгон, арткан одынды дезе ўч јаан туралар ортодо 2,625; 1,125 ла 0,75 деп тоолорго пропорциональный эдип ўлеп берген. Кажы ла турага канча кубометр одын келишкен.

2) Действиелерди бўдўрип салар:

$$\left(17\frac{1}{18} \cdot 3{,}6 - 0{,}476 : 14\right) : \left(0{,}009 \cdot 8700 - 120 : 4\frac{2}{7}\right) + 0{,}306 : 0{,}3$$

3) 660 деп тооны 0,25; $\frac{2}{9}$ ла $1\frac{1}{2}$ деп тоолорго кайра пропорциональный эдип ўч ўлўге ўлеер.

1291. 1) *А* ла *Б* јерлер ортодогы 30 *км*-ди экспедиция 5 кўнге өткөн. Баштапкы кўнде бастыра јолдыҥ 15%-ин өткөн. Экинчи кўнде арткан јолдыҥ 20%-ин, арткан ўч кўнде өткөн јолы $\frac{1}{4}$; $\frac{5}{16}$ ла $\frac{1}{2}$ деп тоолорго пропорциональный. Калганчы ўч кўнниҥ кажызында ла канча километр өткөндөр?

2) Действиелерди бўдўрип салар:

$$\frac{\left[\left(3\frac{7}{24} - 1\frac{41}{96} \cdot 2\right) : 4\frac{3}{8}\right] \cdot 0{,}1}{19{,}76 : 32{,}5 - 0{,}358}$$

3) *А* ла *Б* городтор ортодогы темир јолдыҥ узуны 250 *км*. 1 : 5 000 000 деп тоо масштабту картада бу јол узуны кандый тўс чийўчекле көргўзилер?

1292. 1) Совхоз ўч участок јерди аш культураларла ўрендеген, олордыҥ площадьтарыныҥ отношениези $0{,}6 : \frac{5}{6} : \frac{8}{15}$ отношениедий, ол ок өйдө баштапкы участоктыҥ площади ўчинчи участоктыҥ площадинен 120 *га*-га көп. Буудайла экинчи

участоктың 72%-и ле үчинчи участоктың 40%-и үренделген. Буудайла канча гектар јер үренделген?

2) Действиелерди бүдүрип салар:

$$24{,}15 : 2{,}3 - 3{,}6 \cdot \left[17{,}2 \cdot 0{,}125 - \left(2\frac{32}{45} - 1\frac{7}{60} \right) \right] + 2\frac{1}{2} : \frac{1}{2}.$$

3) Планды бир сантиметрде 200 *м* эдип јураган. Планда сыны 3,2 *см* болзо, чынында участок јердиң сыны канча кире?

I таблица

Јаңыс темдектӱ ле эки темдектӱ тоолордың квадраттары.

n	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
0	0	1	4	9	16	25	36	49	64	81
1	100	121	144	169	196	225	256	289	324	361
2	400	441	484	529	576	625	676	729	784	841
3	900	961	1 024	1 089	1 156	1 225	1 296	1 369	1 444	1 521
4	1 600	1 681	1 764	1 849	1 936	2 025	2 116	2 209	2 304	2 401
5	2 500	2 601	2 704	2 809	2 916	3 025	3 136	3 249	3 364	3 481
6	3 600	3 721	3 844	3 969	4 096	4 225	4 356	4 489	4 624	4 761
7	4 900	5 041	5 184	5 329	5 476	5 625	5 776	5 929	6 084	6 241
8	6 400	6 561	6 724	6 889	7 056	7 225	7 396	7 569	7 744	7 921
9	8 100	8 281	8 464	8 649	8 836	9 025	9 216	9 409	9 604	9 801

57 деп тооны квадратка бийиктедерге, 5 деп цифралу строканы ла 7 деп цифралу столбикти алып јадыс; олордың бириккен јеринде 3 249 деп тоо туруп јат, эмезе $57^2=3\,249$.

Јаңыс темдектӱ тоолордың квадраттары нуль цифралу строкада берилген.

II таблица

D диаметрлӱ окружностьтың узуны.

(D—бир темдектӱ эмезе эки темдектӱ тоо.)

D	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
0	0	3,142	6,283	9,425	12,57	15,71	18,85	21,99	25,13	28,29
1	31,42	34,56	37.70	40,84	43,98	47,12	50,27	53,41	56,55	59,69
2	62,83	65,97	69,12	72,26	75,40	78,54	81,68	84,82	87,96	91,11
3	94,25	97,39	100,	103,7	106,8	110,0	113,1	116,2	119,4	122,5
4	125,7	128,8	132,0	135,0	138,2	141,4	144,5	147,6	150,8	153,9
5	157,0	160,2	163,4	166,5	169,6	172,8	175,9	182,1	182,2	185,4
6	188,5	191,6	194,8	197,9	201,1	204,2	207,4	210,5	213,6	216,8
7	219,9	223,0	226,2	229,3	232,5	235,6	238,8	241,9	245,0	248,2
8	251,3	254,8	257,6	260,8	263,9	267,0	270,2	273,3	276,5	279,6
9	282,7	285,9	289,0	292.2	295,3	298,4	301,6	304,7	307,9	311,0

Бу таблицаның бӱдӱми ле оны тузаланары тоолордың квадраттарының таблицазына тӱнгей.

Пример. Диаметри 28 *см* болзо, окружностьтың узунын таап алар. 2 деп цифралу строканы ла 8 деп цифралу столбикти алала, олордың бириккен јеринең каруузын таап аладыс: окружностьтың узуны 87,96 *см*.

Диаметр—јанғыс темдектӯ тоо болзо, окружностьтың узуны нуль деп тоолу строкадаң алынат.

III таблица

D диаметрлӯ тегериктиң площади.

(D—јанғыс темдектӯ эмезе эки темдектӯ тоо.)

D	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
0	0	0,7854	3,142	7,069	12,57	19,63	28,27	38,48	50,27	63,62
1	78,54	95,03	113,1	132,7	153,9	176,7	201,1	227,0	254,5	283,5
2	314,2	346,4	380,1	415,5	452,4	490,9	530,9	572,6	615,8	660,5
3	706,9	754,8	804,2	855,3	907,9	962,1	1 018	1 075	1 134	1 195
4	1 257	1 320	1 385	1 452	1 521	1 590	1 662	1 735	1 810	1 886
5	1 963	2 043	2 124	2 206	2 290	2 376	2 463	2 552	2 642	2 734
6	2 827	2 922	3 019	3 117	3 217	3 318	3 421	3 526	3 632	3 739
7	3 848	3 959	4 072	4 185	4 301	4 418	4 536	4 657	4 778	4 902
8	5 027	5 153	5 281	5 411	5 542	5 675	5 809	5 945	6 082	6 221
9	6 362	6 504	6 648	6 793	6 940	7 088	7 238	7 390	7 543	7 698

Бу таблицаның бӯдӯми ле оны тузаланары тоолордың квадраттарының таблицазына тӯнгей.

Пример. Диаметри 87 *см* болзо, тегериктиң площадин таап алар: 8 деп цифралу строканы ла 7 деп цифралу столбикти таап аладыс. Олордың бириккен јеринде 5 945 деп тоо туруп јат, онойдордо, тегериктиң площади 5 945 *кв. см.*

Диаметр—јанғыс темдектӯ тоо болзо, тегериктиң площади нуль деп цифралу строкадаң алынат.

IV таблица

$\frac{1}{n}$ деп бӯдӯмдӯ дробьтордың учуры.

n	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
0	—	1,000	0,5000	0,3333	0,2500	0,2000	0,1667	0,1428	0,1250	0,1111
1	0,1000	0,0909	0,0833	0,0769	0,0714	0,0667	0,0625	0,0588	0,0556	0,0526
2	0,0500	0,0476	0,0454	0,0435	0,0417	0,0400	0,0385	0,0370	0,0357	0,0345
3	0,0333	0,0323	0,0312	0,0303	0,0294	0,0286	0,0278	0,0270	0,0263	0,0256
4	0,0250	0,0244	0,0238	0,0233	0,0227	0,0222	0,0217	0,0213	0,0208	0,020
5	0,0200	0,0196	0,0192	0,0189	0,0185	0,0182	0,0179	0,0175	0,0172	0,0170
6	0,0167	0,0164	0,0161	0,0159	0,0156	0,0154	0,0152	0,0149	0,0147	0,0145
7	0,0143	0,0141	0,0139	0,0137	0,0135	0,0133	0,0132	0,0130	0,0128	0,0127
8	0,0125	0,0124	0,0123	0,0120	0,0119	0,0118	0,0116	0,0115	0,0114	0,0112
9	0,0111	0,0110	0,0109	0,0108	0,0106	0,0105	0,0104	0,0103	0,0102	0,0101

Бу таблицаныҥ бўдўми ле оны тузаланары тоолордыҥ квадраттарыныҥ таблицазына тўҥей.

Пример. 73 деп тоого кайра учурлу тоо таап алар. 7 деп цифралу строканы ла 3 деп цифралу столбикти аладыс, олордыҥ бириккен јеринде $\frac{1}{73} \approx 0{,}0137$ деп тоо туруп јат.

n—јаҥыс темдектў тоо болзо, $\frac{1}{n}$ деп тоо нуль деп цифралу строкадаҥ алынат.

V таблица

2%-ти табар таблица.

Тоо	Тооныҥ 2%	Тоо	Тооныҥ 2%	Тоо	Тооныҥ 2%
1	0,02	10	0,20	100	2,00
2	0,04	20	0,40	200	4,00
3	0,06	30	0,60	300	6,00
4	0,08	40	0,80	400	8,00
5	0,10	50	1,00	500	10,00
6	0,12	60	1,20	600	12,00
7	0,14	70	1,40	700	14,00
8	0,16	80	1,60	800	16,00
9	0,18	90	1,80	900	18,00

VI таблица

Орус ла ононг до öскö кемјўлерди метрический кемјўлерге кöчўрер таблица.

1 пуд=16,38 *кг*
1 фунт=0,409 *кг*
1 беристе=1,067 *км*
1 кулаш=2,134 *м*
1 аршин=0,7112 *м*
1 фут=30,48 *см*
1 дюйм=2,540 *см*
1 кыра=1,093 *га*
1 кöнöк=12,30 *л*
1 болуштоп=0,615 *л*
1 географический миля=7,420 *км*
1 талай миля=1,852 *км*

КАРУУЛАРЫ.

I бажалык. БҮДҮН ТООЛОР.

15. 1) 30 410; 99 820; 101 380; 247 220; 2) 17 500; 375 500; 5 042 200; 560 400; 3) 36 000; 847 000; 2 003 000; 778 000; 4) 70 000; 530 000; 3 270 000; 340 000; 5) 41 000 000; 76 000 000; 104 000 000. **18.** 1) 3 447; 2) 11124. **20.** 1) 7; 13; 25; 211; 1 305; 1 666; 4; 9; 40; 90; 1 594; 1 927; 2) XV; XXXIV; LXXVIII; CLVI; DIX; MDCCXXIII. **21.** 1) 1 905; 2) 1 708. **32.** 1) 1 108; 2) 19 632; 3) 40 630; 4) 588 700. **33.** 1) 270; 2) 407. **34.** 1) 150 000 000 *км*; 2) 7 127 *м*. **35.** 1) 41 750 том; 2) 1 401 949 *кв. км*. **36.** 1) 43 салк. 17 акча. **42.** 1) 25 ле 340; 57 ле 308; 105 ле 260; 2) 612 ле 112; 522 ле 202. **44.** 3) 16-га көпт.; 4) 3-ке аст.; 5) 20-ге аст.; 6) 8-ке көпт. **45.** 3) 4-кө аст.; 4) 45-ке аст.; 5) 13-ке көпт.; 6) 60-га көпт. **46.** Арчып койгон цифралар кожулачылардын турганы аайынча берилген: 1) 0; 7; 1; 2) 1; 4; 4; 6; 3) 4; 2; 4; 2. **47.** 1) 93 *м* 4 *дм*. **48.** 1) 4 *км* 600 *м*. **49.** 1) 2 *га* 89 *а*; 2) 7 *кг* 340 *г*. **50.** 1) 104 *куб. м*. 480 *куб. дм*; 2) 110 *кг* 750 *г*. **51.** 1) 18 час 15 мин.; 2) 4 майда 11 час 30 минутта. **55.** 1) 13 936; 2) 31 848. **56.** 1) 1 862 *м*; 2) 323 *м*. **59.** 1) 54 638 253; 2) 127 116; 3) 2 785; 4) 3 863 111. **65.** 1) 2-ге көпт.; 2) 3-ке аст.; 3) 17-ге көпт.; 4) 25-ке аст. **66.** 1) 10-го көпт.; 4-кө аст.; 28-ке көпт.; 18-ке көпт.; 2) 4-кө аст.; 20-ге көпт.; кубултпас. **68.** 5) 43 684; 6) 595; 7) 24 652; 8) 3 662. **69.** 1) 11 час 30 мин. 56 сек.; 2) 5 час 54 мин.; 18 час 50 мин.; 12 час 56 минутка. **70.** 1) 59 *а* 20 *кв. м*; 2) 1 *т* 986 *кг*. **75.** 3) 35 378 568; 4) 2 207 740 696; 5) 191 112 320; 6) 125 312 500; 9) 1 608; 10) 33 488. **76.** 1) 4 *км* 620 *м*; 2) 2 876 кижи. **78.** 1) 1 243; 2) 17 640; 3) 1 206 576; 4) 3 354; 5) 95; 6) 9 094 812; 7) 67 893 493. **79.** 1) 189 460; 2) 631 300; 3) 7 802; 4) 34 143; 5) 96 572; 6) 138 615; 7) 1 060 357. **83.** 1) 4 500; 108 000; 39 420 000; 2) 780; 2 340; 18 720. **84.** 1) 473 600 курт-конгус; 2) 2 *т*; 20 *т*. **85.** 1) 204 *км*; 2) 280 *км*. **86.** 1) 11 520 кён.; 2) 36 000 *м*; 96 000 эжер; 12 *га*;

7 680 000 кокон. **93.** 144 *км*. **96.** 1) 738; 2) 60. **99.** 1) 131 ле 311; 1286 ла 233; 2) 2-чи эмиктеҥ 1-кы, 2 чи ле 4-чи детальдарды кескен. **101.** 2) 12 кат. көпт.; 3 кат. аст. **102.** 1) 4 час; 2) 30 час. **106.** 1) 2 505 624 *км*; 104 401 *км*; 2) 1 800 *л*; 43 200 *л*. **107.** 1) 9 *км* 375 *м*; 2) 96 *кг*. **108.** 1) 429; 2) 0; 3) 90; 4) 922; 5) 462; 6) 2 032; 7) 972; 8) 1; 9) 935; 10) 648 592 643. **109.** 1) 1 872; 2) 354; 3) 8 112; 4) 1 212 5) 0; 6) 1; 7) 0; 8) 48 829. **110.** 1) 1 875; 2) 51 215: 3) 89; 4) 475 385; 5) 73 450; 6) 13 174; 7) 68 654; 8) 47. **111.** 1) 1 206; 2) 1 284; 3) 66; 4) 324; 5) 933 333; 6) 249 480; 7) 18 126; 8) 27 396. **112.** 1) 2 600; 2) 8 700; 3) 107; 4) 10; 5) 1 100; 6) 23. **113.** 2) 48 бич. ле 36 бич.; 2) 850 *кв. м* ле 950 *кв. м*. **114.** 1) 10 бич.; 2) 15. **115.** 1) 180 марка ла 120 марка; 2) 45 кижи ле 41 кижи. **116.** 1) 13 час 45 мин.; 2) 8 час 50 мин **117.** 1) часка 44 *км* ле часка 56 *км*; 2) экинчизи 2 *т*. **118.** 1) 216 тетр. ла 54 тетр.; 2) 19 бичик; 38 бич. ле 114 бичик. **119.** 1) 6 час; 2) 16 час. **120.** 1) 15 *км*; 2) 75 *л*. **121.** 1) 22 ваг. ло 10 ваг.; 2) 60 *а*. **122.** 1) 60 *м* ле 12 *м*; 2) 6 *м* ле 150 *см*. **123.** 1) 25 акча ла 75 акча; 2) 42 бил. ле 84 бил. **124.** 1) 300 *куб. м* ле 240 *куб. м*; 2) 800 *г* ла 600 *г*. **125.** 1) 3 јаан ла 7 кичинек кеме; 2) 40 тетр. ла 20 тетр. **126.** 1) 20 участ. ло 50 участ. **127.** 1) 100 бил. ле 300 бил.; 2) 30 монета ла 20 монета. **129.** 1) секундка 12 *м*. **130.** 1) 6 сек.; 2) 10 сек. **131.** 1) 250 *м*; 2) 60 *м*. **132.** 1) часка 250 *км*; 2) часка 18 *км*. **133.** 1) часка 61 *км*; 2) часка 45 *км*. **134.** 1) 24 *км*; 2) 15 час. **135.** 1) 6 *км*; 2) часка 20 *км*. **136.** 1) 75 катап; 2) 4 мин. **137.** 1) 540; 2) 18 *дм*. **138.** 1) 4 *км*.; 20 мин.; 2) часка 40 *км* ле часка 50 *км*. **139.** 1) 1 часка; 2) 1400 *км*. **140.** 6 мин.; 40 сек. **145.** 1) 144 *ц*; 2) 6 маш. **146.** 1) 42 лист; 2) 8 *м*. **147.** 1) 600 *м*; 2) 11. **148.** 2) 14 кӱн. **149.** 1) 10 кӱн; 2) 1 час 42 мин. **150.** 2) 44 деталь, 38 деталь ла 114 деталь. **151.** 1) 384 *а*; 2) 11 *а* ла 13 *а*. **152.** 1) 32 *т* ла 8 *т*; 2) 10 *кг* 600 *г*. **153.** 1) 2 *т* ла 3 *т*; 2) 20 *м* ле 30 *м*. **154.** 1) 360 *км*; 2) 3 нед. **155.** 1) 3 јаш; 2) 50 јаш. **156.** 1) 50 салк. ло 106 салк.; 2) 41 *мм* ле 82 *мм*. **157.** 1) 7 нед.; 2) 10 кӱн. **158.** 1) часка 12 *км*, часка 36 *км*; 2) часка 50 *км*, часка 350 *км*. **159.** 1) 22 кижи ле 12 салк. 50 акча; 2) 10 јурук ла 6 стр. **160.** 1) 10 кост.

II бажалык. ТООЛОРДЫҤ ӰЛЕЛЕРИ.

188. 11) 30; 12) 34; 13) 13; 14) 12; 15) 36; 16) 128; 17) 6; 18) 13; 19) 27; 20) 35; 21) 24; 22) 72; 23) 105. **190.** 7) 225; 8) 600; 9) 4 830; 10) 2 520; 11) 810; 12) 600. **191.** 7) 112; 8) 75; 9) 2 280; 10) 1 326; 11) 252; 12) 5 670. **192.** 9) 3 600; 15; 10 ло 4; 10) 1 750; 35; 14 ло 10; 11) 1 260; 6; 15 ле 28; 12) 8 550; 19; 10 ло 9. **193.** Мынча катап јаан: 1) 105; 2) 30; 3) 180; 4) 150; 5) 100 ле 6) 3 080. **198.** 1) 300. **199.** 1) 2 310 *см*; 2) 84 кижи.

219. 1) $\frac{1}{9}$; 2) $\frac{1}{9}$. **234.** 1) $2\frac{1}{3}$ *кг*; 2) $5\frac{15}{17}$ *м*. **272.** 1) 8 *км*; 2) 18 секундка. **278.** 1) $\frac{1}{10}$; $\frac{3}{20}$; $\frac{1}{6}$; 2) $5\frac{1}{4}$; $\frac{5}{12}$; $1\frac{1}{9}$. **280.** 1) $\frac{1}{101}$; 2) $\frac{1}{13}$. **281.** $\frac{3}{5}$; $\frac{3}{8}$. **282.** 1) $\frac{1}{3}$; $\frac{11}{18}$; 2) $\frac{2}{5}$. **283.** $\frac{5}{7}$. **284.** 1) $\frac{1}{84}$; 2) $\frac{1}{15}$. **299.** 5) $44\frac{1}{2}$; 6) $21\frac{3}{8}$. **300.** 1) $1\frac{7}{30}$; 2) $1\frac{83}{84}$; 3) $1\frac{23}{70}$; 4) $1\frac{13}{180}$; 5) $1\frac{67}{420}$; 6) $\frac{1459}{2002}$. **301.** 1) $\frac{7}{12}$; 2) $1\frac{1}{3}$; 3) $1\frac{1}{5}$; 4) $1\frac{11}{21}$; 5) $\frac{13}{60}$; 6) $\frac{823}{1000}$. **302.** 1) $\frac{5}{12}$; 2) $1\frac{11}{20}$; 3) $2\frac{1}{200}$; 4) $1\frac{4}{105}$; 5) $1\frac{67}{132}$; 6) $1\frac{197}{360}$. **303.** 1) $3\frac{1}{4}$; 2) $2\frac{5}{8}$; 3) $3\frac{5}{6}$; 4) $\frac{71}{80}$; 5) $1\frac{401}{720}$; 6) $3\frac{11}{30}$. **304.** 1) 18; 2) $19\frac{2}{3}$; 3) $13\frac{1}{2}$; 4) 28; 5) $39\frac{79}{180}$. **306.** 1) 2; 2) $15\frac{2}{3}$; 3) $30\frac{1}{360}$. **307.** 1) $22\frac{4}{5}$; 2) 10; 3) $52\frac{37}{75}$. **309.** 1) $4\frac{1}{4}$; 2) $5\frac{43}{144}$; 3) $13\frac{151}{174}$; 4) $19\frac{7}{8}$. **310.** 1) 9; 2) $16\frac{1}{8}$. **311.** 1) $27\frac{17}{45}$; 2) $11\frac{1}{20}$. **312.** 1) $8\frac{5}{6}$; 2) 15; 3) 14; 4) $16\frac{19}{24}$. **315.** 1) $65\frac{9}{10}$ *м*; 2) $2\frac{1}{12}$ час. **316.** 1) $9\frac{23}{60}$; 2) 120 $\frac{53}{102}$. **317.** 1) $78\frac{3}{10}$ *кг*; 2) $122\frac{3}{20}$ *л*. **318.** 1) $\frac{31}{60}$; 2) 45 *кг*. **319.** 1) $19\frac{7}{10}$ *м*; 2) $23\frac{7}{8}$ *км*. **320.** 1) 84 *л*; 2) $44\frac{1}{10}$ *м*. **321.** 1) $151\frac{4}{25}$ *га*; 2) $18\frac{1}{8}$ *га*. **322.** 1) 401 *м*; 2) 92 *м*. **323.** 1) $\frac{7}{24}$. **324.** 1) 2-ге көпт.; 2) $15\frac{1}{2}$-ге көпт. **331.** 1) $2\frac{1}{10}$; 2) $2\frac{40}{63}$; 3) $2\frac{7}{114}$; 4) $\frac{41}{150}$; 5) $\frac{5}{6}$; 6) $34\frac{14}{27}$; 7) $3\frac{31}{72}$; 8) $4\frac{103}{165}$; 9) $2\frac{347}{720}$. **332.** 1) $14\frac{7}{12}$; 2) $119\frac{1}{4}$; 3) $3\frac{83}{170}$; 4) $\frac{614}{615}$; 5) $11\frac{3}{62}$; 6) $6\frac{11}{720}$. **333.** 1) $2\frac{4}{35}$; 2) $5\frac{32}{1089}$; 3) $102\frac{9}{221}$; 4) $7\frac{191}{600}$. **334.** 1) $13\frac{13}{51}$; 2) $41\frac{7}{15}$; 3) $38\frac{31}{72}$; 4) $8\frac{19}{80}$. **336.** 1) $11\frac{1}{30}$; 2) $3\frac{1}{3}$; 3) $1\frac{7}{16}$. **337.** 1) 12; 2) $35\frac{121}{130}$; 3) $5\frac{3}{10}$; 4) 33. **338.** 1) 0; 2) $1\frac{13}{72}$; 3) $15\frac{61}{90}$; 4) $13\frac{5}{28}$; 5) $\frac{2}{5}$; 6) $4\frac{1}{22}$. **339.** $67\frac{55}{63}$.

340. $5\frac{3}{10}$. **341.** $2\frac{5}{36}$. **342.** 1) $\frac{3}{10}$; 2) $27\frac{17}{40}$. **343.** 1) $66\frac{3}{10}$; 2) $3\frac{22}{63}$. **344** 1) $38\frac{31}{72}$; 2) $3\frac{433}{480}$. **345.** 1) $\frac{1}{8}$; 2) $\frac{1}{168}$. **346.** 1) $29\frac{5}{6}$ *кг*; 2) $2\frac{1}{40}$ *кг*-га. **347.** 1) $2\frac{111}{500}$ *м*-ге; 2) $4\frac{13}{20}$ *м*-ге. **348.** 1) $\frac{1}{20}$; 2) $\frac{4}{21}$ ге. **349.** 1) $5\frac{1}{2}$; 2) 1; 3) 2; 4) $27\frac{17}{40}$. **350.** 1) $3\frac{1}{12}$; 2) $12\frac{1}{12}$; 3) $8\frac{3}{4}$; 4) $12\frac{1}{12}$. **351.** 1) $35\frac{7}{12}$; 2) 12; 3) 2; 4) $26\frac{2}{3}$. **352.** 1) 14; 2) $2\frac{47}{60}$; 3) 12; 4) $47\frac{17}{40}$. **353.** 1) $2\frac{3}{4}$; 2) 3. **354.** 1) $5\frac{2}{5}$; 2) $\frac{13}{180}$; 3) $\frac{1}{168}$; 4) $\frac{2}{5}$; 5) $1\frac{13}{72}$; 6) $5\frac{347}{720}$. **355.** 1) $\frac{4}{15}$; 2) $4\frac{16}{21}$; 3) $4\frac{65}{84}$; 4) $18\frac{25}{36}$. **356.** 1) $11\frac{19}{21}$; 2) $47\frac{5}{24}$; 3) 6; 4) $19\frac{7}{8}$. **361.** $145\frac{3}{8}$ *га*. **362.** $3\frac{1}{4}$ *кг*; $4\frac{3}{4}$ *кг*. **363.** 1) $18\frac{3}{8}$ *км*; 2) часка $2\frac{1}{2}$ *км*. **364.** $11\frac{3}{5}$ *км*; $14\frac{9}{10}$ *км*; $13\frac{4}{5}$ *км*. **365.** 1) $2\frac{7}{30}$ *км*-ге; 2) $\frac{13}{72}$. **377.** 1) часка 80 *км*; 2) минутка 1200 *м*; минутка 700 *м*. **378.** 1) 40 стр.; 2) 15 час. **379.** 1) 2 400 кижи; 2) 2 салк. **380.** 1) 119 салк.; 2) 120 тетр. **386.** 1) 54; 2) $14\frac{2}{5}$; 3) $102\frac{1}{2}$. **390.** 1) $\frac{1}{3}$; 2) $\frac{3}{25}$; 3) $\frac{1}{8}$; 4) $32\frac{19}{33}$; 5) $15\frac{3}{4}$; 6) $4\frac{1}{2}$; 7) 25; 8) 0. **391.** 1) $36\frac{2}{3}$; 2) 462; 3) 14; 4) $11\frac{1}{5}$. **392.** 1) $\frac{2}{15}$; 2) $\frac{1}{2}$; 3) 4; 4) 1. **394.** 1) 5 600 *м*; 7 500 *м*. **395.** 1) 250 *га*; 2) $57\frac{3}{5}$ *га*. **396.** 1) 99 *куб. м*; 2) 28 800 *куб. м*. **403.** 1) $6\frac{2}{5}$ *кг*; 2) 78 *кг*. **404.** 1) 3 *т* 6 *ц*; 2) 1 *т* 2 *ц*. **405.** 1) 234 конус; 2) $13\frac{1}{2}$ *кг*. **406.** 1) $2\frac{5}{6}$; 2) $\frac{39}{55}$; 3) $\frac{11}{30}$; 4) $8\frac{4}{9}$; 5) $7\frac{37}{40}$; 6) 3. **407.** 1) $25\frac{3}{8}$; 2) $19\frac{1}{2}$; 3) $11\frac{1}{4}$; 4) $4\frac{7}{32}$; 5) $2\frac{13}{24}$; 6) $\frac{326}{351}$. **408.** 1) $1\frac{2}{9}$; 2) $3\frac{3}{5}$. **410.** 1) $3\frac{3}{4}$; 2) $3\frac{1}{4}$; 3) $\frac{5}{16}$. **411.** 1) $4\frac{5}{11}$; 2) $11\frac{1}{4}$. **412.** 1) $309\frac{3}{5}$ *м*; 2) 26 *кв. м*-ге. **413.** 1) 306 *а*; 2) $448\frac{1}{2}$ *кг*. **414.** 1) 43 *кг*; 2) 32 *км*. **415.** 1) $\frac{4}{15}$; 2) $\frac{5}{12}$. **416.** 1) 63 *км*;

2) 3 380 ўр. **427.** 1) 38; 2) 465; 3) $5\frac{3}{5}$; 4) $77\frac{8}{11}$; 5) $16\frac{18}{19}$; 6) $24\frac{4}{5}$. **428.** 1) 180; 2) 500. **429.** 1) 320 *кг*; 2) 8 *кг*. **430.** 1) 650 *км*; 2) 86 *км*. **431.** 1) $6\frac{1}{2}$ *м*; 2) 120 *кг*. **433.** $2812\frac{1}{2}$ *кг*. **436.** 25 *ц*. **439.** 1) $\frac{1}{2}$; 2) $\frac{21}{23}$; 3) $\frac{1}{3}$; 4) $1\frac{1}{2}$. **441.** 1) $\frac{1}{6}$; 2) 6; 3) 14; 4) 1; 5) $3\frac{1}{3}$. **442.** 1) 25; 2) $\frac{8}{11}$. **444.** 1) $3\frac{1}{5}$ час; 2) $\frac{5}{18}$. **445.** 24 јыл; 30 јыл; 100 јыл. **446.** 1) 3 час 20 минутка; 1 час 20 минутка. **447.** 1) $2\frac{2}{3}$ катап; $\frac{3}{8}$. **448.** $11\frac{23}{27}$ катап. **449.** 1) 120 *км*; 2) 60 *ц*. **450.** $\frac{9}{19}$; 380 000 кижи. **451.** 1) 70 *м*; 2) 208 *км*. **452.** $22\frac{1}{2}$ кўн. **454.** 1) 50 салк.; 2) 800 *г*. **455.** 1) 800 салк.; 2) 20 салк. **457.** 1) $3\frac{7}{9}$; 2) $\frac{1}{14}$; 3) $1\frac{2}{3}$; 4) $14\frac{2}{9}$; 5) 8. **459.** 1) $\frac{8}{11}$; 2) $26\frac{15}{32}$; 3) 3; 4) $7\frac{1}{2}$; 5) 6; 6) 36. **460.** 1) $1\frac{13}{15}$; 2) $\frac{3}{7}$. **461.** 1) 80; 2) 60. **468.** 1) $1\frac{1}{2}$; 2) $1\frac{2}{3}$. **470.** 1) 100 доско; 2) 576 абра. **471.** 3 *кг*. **473.** 1) $2\frac{1}{9}$; 2) $\frac{1}{6}$. **474.** 1) 3; 2) $\frac{4}{5}$; 3) $5\frac{1}{6}$; 4) $17\frac{3}{5}$. **477.** 2) Митянын. **478.** 1) 800; 2) $\frac{1}{800}$. **480.** 1) $\frac{2}{3}$; 2) $1\frac{3}{5}$. **484.** 1) 40%; 2) 90%. **485.** 1) $12\frac{1}{2}$%; 2) 5%. **486.** 1) $\frac{1}{1000}$; 2) $\frac{1}{10000000}$. **487.** 1) 101 *см*; 2) 127 *см*. **488.** 500 *м*; 2 500 *м*; 1 250 *м*. **489.** 1) $7\frac{53}{60}$; 2) $40\frac{5}{6}$; 3) $81\frac{6}{7}$; 4) $154\frac{7}{16}$. **490.** 1) $270\frac{2}{5}$; 2) 1; 3) $58\frac{1}{2}$; 4) $\frac{1}{6}$. **491.** 1) $\frac{5}{9}$; 2) $\frac{2}{3}$; 3) $1\frac{1}{3}$; 4) $\frac{1}{2}$. **492.** 1) $6\frac{30}{49}$; 2) 16; 3) $50\frac{80}{99}$; 4) 4. **493.** 1) $\frac{5}{9}$; 2) $5\frac{1}{3}$; 3) $2\frac{9}{20}$; 4) $7\frac{2}{5}$. **494.** 1) 132; 2) $9\frac{1}{2}$; 3) $21\frac{2}{5}$; 4) $\frac{16}{35}$. **495.** 1) 12; 2) $2\frac{25}{27}$; 3) 24; 4) $13\frac{1}{10}$. **496.** 1) 181; 2) $7\frac{14}{85}$; 3) 5; 4) $1\frac{1}{96}$. **497.** 1) $3\frac{14}{15}$; 2) $1\frac{1}{3}$; 3) $\frac{1}{44}$; 4) 5. **498.** 1) 200; 2) 684; 3) 150; 4) 12; 5) 30; 6) $2\frac{3}{20}$. **499.** 1) 20; 2) $4\frac{5}{6}$; 3) $9\frac{9}{10}$;

4) $18\frac{1}{2}$. **500.** 1) 10; 2) 37. **501.** 40. **502.** 36. **503.** $42\frac{8}{15}$. **504.** 1) $\frac{1}{3}$; $\frac{1}{4}$; 2) 24 сут. **505.** 1) 183 *т*; 2) 1100 *км*. **506.** 1) $108\frac{4}{5}$ *кг*; 2) 117 *т*. **507.** 1) 40 *км*; 36 *км*; 48 *км*; 2) 720 *км*. **508.** 1) 1 500 ишмекчи; 2) 1 час 30 мин. **509.** 1) $2\frac{2}{5}$ *т*; 2) 252 *га* ла 126 *га*. **510.** 1) 21; 2) $103\frac{9}{25}$ *кв. м*. **512.** 1) $8\frac{7}{12}$; 2) $12\frac{2}{3}$. **513.** 1) часка $38\frac{3}{4}$ *км*; 2) часка $39\frac{2}{9}$ *км*. **515.** 13 салк. 20 акча; 17 салк. 60 акча; 22 салк. **517.** 1) $6\frac{3}{20}$ ле $1\frac{7}{20}$; 2) $4\frac{3}{10}$ *км* ле $7\frac{2}{5}$ *км*. **518.** $25\frac{5}{8}$ *кв. м*. **519.** 1) $14\frac{17}{18}$; $9\frac{11}{18}$; $11\frac{1}{9}$; 2) 82 мунг *кв. км*; $37\frac{9}{10}$ мунг *кв. км* ле $76\frac{4}{5}$ мунг *кв. км*. **520.** 6 *кг*; $6\frac{3}{4}$ *кг*; $4\frac{1}{2}$ *кг*. **521.** 1) $10\frac{7}{10}$ ла $4\frac{1}{2}$; 2) $23\frac{7}{8}$ *кг* ла $14\frac{3}{8}$ *кг*. **522.** 1) $15\frac{17}{30}$ ла 2; 2) $15\frac{37}{40}$ *кг* ла $8\frac{13}{40}$ *кг*. **523.** 1) $5\frac{17}{28}$ ле $3\frac{5}{28}$; 2) часка $3\frac{5}{8}$ *км*. **524.** 1) 60 ла 50; 2) $27\frac{1}{2}$ *кв. м* ле 20 *кв. м*. **525.** 1) 280 *г* ла 50 *г*; 2) $5\frac{1}{4}$ ле $1\frac{1}{2}$. **526.** $3\frac{1}{3}$; $11\frac{2}{3}$ ле $7\frac{1}{2}$. **527.** 1) $8\frac{1}{2}$ ле $1\frac{1}{2}$; 2) $33\frac{1}{8}$ ле $3\frac{3}{4}$. **528.** 32 ўр. **529.** 1) $11\frac{1}{5}$ ле 8; 2) 15 јаш ла 39 јаш. **530.** $\frac{4}{15}$. **533.** 1) 6 ла 10; 2) 18 ле 20. **534.** 1) 40 мешке ле 60 мешке 2) 15 ле 12. **535.** 6 салк. 40 акча; 9 салк. 60 акча; 12 салк. 80 акча. **536.** 1) 15 ле 9; 2) 63 ле 28. **537.** $3\frac{1}{4}$ *м* ле $3\frac{1}{2}$ *м*; 2) часка 40 *км* ле часка 21 *км*. **538.** $46\frac{1}{4}$ салк. ло 80 салк. **539.** 1) 8 *га* ла 10 *га*; 2) часка 56 *км* ле часка 8 *км*. **540.** 1) 10 салк. ло 4 салк.; 2) часка 350 *км*. **541.** 1) 53 ле 45 2) 12 ле 18. **542.** 1) 140 лӧ 100; 2) 15 ле 18. **543.** 1) 4 час ла 1 час. **544.** 1) 20 кӱнге; 2) 6 частын бажында. **545.** 1) 4 часка; 2) $7\frac{1}{2}$ частын бажында. **546.** 30 часка ла 15 часка. **547.** 1) 30 часка; 2) 10 часка. **548.** 30 часка. **549.** 3 000 кӧн.

550. 1) $7\frac{1}{2}$ частын бажында; 2) 24 частын бажында.

551. $4\frac{3}{4}$ *км*. **552.** 1) 6 часка; 2) $38\frac{3}{4}$ *км*. **553.** 5 мин. **554.** 12 час 50 мин. **555.** Часка 60 *км*. **556.** 9 час 45 минутта; **557.** 1 час $5\frac{5}{11}$ минуттын бажында. **558.** 1) 6 000 ишмекчи; 2) 2 100 ўр. **559.** 1) 125 *км*; 2) 90 *км*. **560.** 140 јорык. **561.** $8\frac{2}{5}$ *т* ла 14 *т*. **562.** 13 *км*. **563.** 101 кас. **564.** 600 салк.; 200 салк.; 150 салк.; 120 салк. ло 130 салк. **565.** 42 ўр. **567.** 1) $2\frac{5}{8}$ *кв. дм*; 2) 14 доско. **568.** 1) $3\,578\frac{2}{5}$ *кв. м*; 2) 2 500 агаш. **569.** $\frac{3}{10}$. **570.** 15 тўрбек. **571.** 397 салк. 18 акча. **573.** 1) $3\,805\frac{5}{16}$ *кг*; 2) 7 *т* 875 *кг*. **574.** 540 *л*. **575.** $13\frac{1}{2}$ *куб. м*. **576.** 21 *т*. **577.** $12\frac{1}{6}$ *см*. **578.** 1) $6\frac{3}{4}$ *кв. см*; 2) $27\frac{3}{32}$ *кв. см*. **580.** Квадраттын площади.

IV б а ж а л ы к. ДЕСЯТИЧНЫЙ ДРОБЬТОР.

622. 1) 23,81616; 2) 10,036253. **623.** 1) 0,21; 2) 0,022· **633.** 1) 175,3; 2) 7 291. **641.** 1) 1,8065; 2) 1,7935; 3) 1,8065. **642.** 1) 7; 2) 0,418; 3) 9,623; 4) 79,75. **643.** 1) 17,802; 2) 2,4289; 3) 9,0248. **645.** 5) 6,8; 6) 0,78; 7) 0; 8) 2,75. **654.** 1423,2 *га*. **669.** 1320 *м*. **670.** 1) 50,4 *м*; 2) $\approx$ 159 *кв. м*. **671.** 1) 9; 2) 14,706; 3) 105; 4) 0,55; 5) 0. **672.** 1) 2,412; 2) 14,55; 3) 0; 4) 4,1744; 5) 0,81. **673.** 1) 12,026142; 2) 13; 3) 449,9635; 4) 2,936; 5) 5,48. **674.** 1) 143,56; 2) 159,04; 3) 50,6; 4) 9 848. **676.** 1) 12,35; 2) 34,48. **677.** 9,8 *га*. **678.** Кўнине 1,02 *кг*. **680.** 263 *км*. **681.** 37,2 *км*. **682.** 2434. **683.** 29363,25 *кв. м*. **684.** $\approx$ 36,9 салк. **690.** 1) 2; 2) 1,6; 3) 0,4; 4) 6,85; 5) 4,08; 6) 0,667; 7) 117,179; 8) 0,2213; 9) 0,00015; 10) 0,00985. **694.** 1) часка 48,4 *км*. **695.** 1) 500 *км*; 2) 422,2 мунг *кв. км*. **696.** 1) 30%; 2) 90 %. **697.** 60 *ц*. **698.** 1) 40 200; 2) 8,25. **699.** 1) 11; 2) 1. **700.** 1) 0,406; 2) 9,36; 3) 855,55; 4) 31 185. **701.** 1) 2,1; 2) 0,28. **702.** 1) 15; 2) 1. **704.** 1) 0,5; 2) 0,4. **705.** 1) 6,02; 2) 39,424. **706.** 1) 0,16; 2) 0. **707.** 1) 1-ге; 2) 6. **713.** 165,75 *куб. м*. **714.** 4 *м*. **715.** 5,112 *га*. **716.** часка$\approx$4 *км*. **717.** 1) 24; 2) 34,256675; 3) 2,98895; 4) 839,45. **718.** 1) 4,5; 2) 0,11; 3) 15; 4) 0,81. **719.** 1) 1,6; 2) 8; 3) 900; 4) 2 701.

720. 1) 1,12; 2) 1,4; 3) 7; 4) 0,41. **721.** 1) 5,82; 2) 10,6. **722.** 1) 12. **723.** 1) 6,4; 2) 0,09. **724.** 1) 200; 2) 40,5. **725.** 1) 0; 2) 1. **726.** 1) 0,25; 2) 0. **727.** 1) 10; 2) 3. **728.** 1) 35; 2) 0,6; 3) 4, **729.** 2) 0,425; 3) 13,2. **730.** 1) 6,4; 2) 4; 3) 100. **731.** 8. **732.** 3,12. **733.** 0,0125. **735.** Часка 50 *км*. **736.** Секундка 1,3 *м*-ге **737.** 227 *км*. **738.** 5,4 *км*. **739.** 15 *т*; 4 *ц*. **740.** 3 302 *га*. **741.** 210 *га*; 240 *га*. **742.** 22,5 *ц*. **743.** 100 пласт. **744.** 72-ге. **745.** ≈22,5 *га*. **746.** ≈ 3,6 час. **747.** 99 *км*. **748.** 38 ваг. **749.** 10 салк. **750.** ≈475 мун. кирп. **753.** 36. **754.** 47,3 *км*. **755.** 2 салк. 10 акча. **757.** 1) 2703,6 *т*; 2 950,9 *т* ла 3001,7 *т*; 2) 135,26; 208,43 ле 103,04. **758.** 1) часка 12 *км* ле 2,5 *км*; 2) часка 18,4 *км* ле 3 *км*. **759.** 6,48 *км* ле 25,92 *км*. **760.** 1400 *т* ла 2100 *т*. **761.** 9,6 *т*; 3,2 *т* ла 6,4 *т*. **762.** 800 *км* ле 128 *км*. **763.** 1 967 *км*; 500 *км*. **764.** 1000 *га* ла 1600 *га*. **765.** 3 салк.; 2,4 салк. **766.** 2,5 *т*; 0,6 *т*. **767.** 2,75 салк.; 1,8 салк.; 1 салк. **768.** 3 *т*. **769.** 262,5 *км* ле 42 *км*. **770.** 1) 37,5 *км*; 2) 6 шпала дуб агаштан. **771.** 16 *т* ла 50,5 *т*. **772.** 10,5 частын бажында. **773.** Часка 27 *км*. **774.** 8,5 час; 145,7 *км*. **775.** 4 частын бажында. **776.** 8,5 *км*. **777.** 17 час 10 минутта. **778.** 112,5 *км* ле 52,5 *км*. **779.** 216 *км*. **780.** 54 минуттын бажында. **781.** 2,5 частын бажында. **782.** 1 часка. **783.** 1,7 кӱнге. **784.** 5 мин. **785.** 40 *т*. **786.** 748 студент. **787.** 266 *кв. м*; 38 *кв. м* ле 16 *кв. м*. **788.** 234 *кв. м*; 105 *кв. м* ле 21 *кв. м*. **797.** ≈0,10 *мм*. **798.** 0,68. **808.** 100 *м*; 2 *м*; 1 *см*; 3 *м*; 6 *см*. **809.** 2 *м*; 5 *см*; 15 *м*; 0,5 *см*; 0,25 *см*. **811.** Суткага ≈ 2,6 млн. *км*. **812.** 1) ≈ 38 *см* ле ≈ 904 *см*; 2) ≈ 301 *см*. **813.** 1) Часка ≈56,5 *км*; 2) ≈ 12,6 *м*. **814.** 1) 0,5 *м*; 2) 10 *м*. **815.** 1) ≈ 6 400 *км*; 2) ≈ 7 *см*. **816.** 1) ≈ 2 *м*; 2) ≈ 1 667 *км* ле ≈ 28 *км*. **821.** ≈ 3 062 *кв. см*. **822.** ≈ 15 *кв. м*. **823.** 1) 3,14 *кв. см*; 2) 28,26 *кв. см*; 3) ≈ 38 *кв. см*. **824.** ≈ 55 *см*; ≈71 *кв. см*. **825.** ≈0,03 *куб. м*. **832.** ≈641 *кв. см*. ≈1 600 *куб. см*. **833.** 1) 15,7 *куб. дм*; 2) ≈ 35 300 *куб. см*. **834.** ≈ 196 *куб. м*. **835.** 1) 20 *дм*; 2) 10 *м*. **836.** ≈13,3 *куб. м*. **837.** 1) ≈ 2,7 *куб. м*; 2) ≈ 482 *куб. дм*. **838.** ≈ 5,1 *куб м*.

842. 1) $1\frac{1}{9}$; 2) 220,8; 3) $11\frac{11}{15}$; 4) 2,32. **843.** 1) $3\frac{5}{8}$ 2) 1,225; 3) $64\frac{1}{2}$; 4) 0,3. **844.** 1) 1; 2) 0; 3) $18\frac{65}{84}$; 4) 4,3. **845.** 1) 2,45; 2) 5,08; 3) 94,96; 4) $2\frac{3}{5}$. **846.** 1) 7,5; 2) $27\frac{49}{60}$; 3) 1,7; 4) 20,71. **847.** 1) $18\frac{103}{150}$; 2) 8; 3) 19; 4) 24,26. **848.** 1) $\frac{7}{9}$; 2) 1,5; 3) $1\frac{7}{27}$; 4) 0. **849.** 1) 1; 2) $\frac{43}{375}$; 3) $1\frac{61}{500}$; 4) $7\frac{39}{44}$. **850.** 1) $\frac{19}{40}$; 2) 35,64; 3) 39,96; 4) 8,56. **851.** 1) 4,72; 2) 10,04; 3) 6,36; 4) 3. **852.** 1) 25;

2) 15,94; 3) 1023,138; 4) $5\frac{3}{8}$. 853. $1\frac{1}{2}$ час. 854 1—12 час; 11—24 час. 855. 1—15 күн. 856. 17 час 50 мин. 857. Часка 12 *км* ле часка 21 *км*. 858. 2,5 катап. 859. 45 *м*. 860. 15; 15; 21. 861. Часка $4\frac{3}{4}$ км ле часка $3\frac{1}{4}$ *км* 862. 35 *км*. 863. Часка 4 *км* ле часка 20 *км*. 864. Түжүт јерле 63 *км*. 865. 144 *км*. 866. 0,4 *т*. 867. 135 стр. 868. 10 *га*. 869. 36 кижи. 870. 70 *м* ле 35 *м*. 871. ≈0,5 *куб. м*. 872. 24; 156 ла 12. 873. 6 күн. 874. 11—24 күн. 875. Часка $3\frac{3}{5}$ *км*. 876, 550 деталь. 877. 50 ле 30 марка. 878. 36. 880. 16,5 сут. 881. 112 ле 168. 882. 12,18 ле 27. 883. 16 *т*. 884, 270 *куб. м*. 885. Часка 14,5 *км*.

Упражнение. ҮРЕНГЕНИН КАТАП КӨРӨР БӨЛҮК.

886. 1) $24\frac{7}{8}$; 2) 2,25. 887. 1) 10; 2) $\frac{1}{6}$. 888. 1) $\frac{1}{90}$; 2) $6\frac{1}{3}$. 889. 1) 300; 2) $1\frac{5}{8}$. 890. 1) $\frac{2}{33}$; 2) $\frac{1}{8}$. 908. 220 *м*. 909. 600 стр. 910. Часка $9\frac{1}{2}$ *км* ле часка $13\frac{1}{2}$ *км*. 911. 15 *кг*; 19,5 *кг*; 15,5 *кг*. 912. 2 час 24 мин. 913. $6\frac{9}{11}$ час. 914. Баштапкызында—2070 бич. 915. $18\frac{3}{4}$ күн. 916. 24. 917. 24 уулчак. 918. 6 күнге. 919. 3) 2 пример ле 4 бодолго. 920. Часка 12,5 *км*. 921. 430 *км*. 922. Часка 12,8 *км* ле 9,6 *км*. 923. Часка $28\frac{5}{8}$ *км* ле часка $36\frac{3}{8}$ *км*. 924. ≈14 час. 925. $\frac{7}{60}$ *км*. 926. $2\frac{2}{5}$ час. 928. 72 ле 60. 930. $40\frac{1}{2}$ час ла 40 час. 931. Часка 1,5 *км* ле 9 *км*. 932. Часка 4 *км* ле часка 3,5 *км*. 933. 220 ле 180. 934. Часка 32 *км* ле часка 36 *км*. 935. 88 *м*. 936. 20 *ц*. 937. $7\frac{7}{11}$ күн. 938. Часка 35 *км* ле часка 40,5 *км*. 939. 20 *км*. 940. 1 440 *м*. 941. 31,5 *кг*. 942. 11,2 *т* ла 7,2 *т*. 943. 122,4 салк. ло 145,8 салк. 944 ≈5722,5 салк. 945. 52 *км*. 948. 2,8 салк.; 2,1 салк. ло 3,3 салк. 949. 81 *см*. 950. 21,5 *км*. 951. ≈ 28 000 *куб. см* ле ≈ 4 500 *кв. см*. 952. 40 бодолго. 953. 6 маш. ла 10 маш. 954. $14\frac{2}{7}\%$. 955. 346,5 *т*. 956. 125 тетр. 957. 50%. 958. 1,6 *м*. 959. 72.

960. 1) 3 000 тетр. **961.** 1) 700 төс; 2) $120\frac{2}{5}$; 3) 25%. **962.** 1) 4 күн; 2) $94\frac{24}{25}$; 3) 40.

VI бажалык. ПРОЦЕНТТЕР.

972. 1) 15; 2) билип болбос. **973.** 1) 625 үрен ле 500 үрен; 2) 31 000 үрен ле 1250 үрен. **974.** 1) 80 *кг*; 120 *кг* ла 180 *кг*; 40 *кг* ла 100 *кг*; 2) јараар. **975.** 1) 420 кижи, 340 кижи, 200 кижи; 2) ≈ 260 *кг*; ≈ 340 *кг* ла ≈ 407 *кг*. **976.** 1) 18 *кг*; 2) 100 *км*. **981.** 1) 24 *кг* ла 25 *кг*; 2) $26\frac{2}{3}$ *кг* ла 25 *кг*. **984.** 1) 80; 2) 80 салк. **986.** 1) Секундка 6—7 *м*; 2) 3 *т*; 15 ваг. **987.** 360 кижи. **988.** 1) 60 кыз. ла 60 уул.; 2) 15 *га* ла 12 *га*. **991.** 1) ≈ 72,0%; ≈62,2%; ≈ 52,8 %; ≈ 128, 6%; 2) ≈46,7%; ≈214,3%; ≈ 74,8%; 131,1%. **994.** 1) ≈ 62,0%; ≈ 53,3% ле ≈ 35,1%; 2) ≈ 86,0%; ≈81,9%; ≈73,1%. **996.** ≈11,1%; ≈ 16,7%; 20%. **997.** 1) 1-кы јер VIII кл. 90%. **999.** 1) 20 %; 1) $66\frac{2}{3}$%. **1000.** 1) 15%; 2) 7% ле 2%. **1001.** ≈16,7% ле 25%. **1002.** 1) ≈16,7%; ≈21,4%; 2) ≈ 18,2%; ≈ 23,1%. **1003.** 1) 1930 јылда 90%; ≈ 4,3%; ≈ 3,6% ле ≈2,1%; 1950 јылда ≈ 66,8%; ≈ 7,4%; ≈7,9 % ле ≈ 17,9%. Көптөгөни ≈51,0%; ≈ 12,0%; ≈162,2%; ≈228,9% ле ≈ 1190,9%; 2) ≈ 16%; ≈ 19% ле ≈ 23,1%. **1008.** 9,13 *кг*; 48,03 *кг*; 93,3 *кг* ла 386,0 *кг*. **1009.** ≈ 42,9% ле ≈46,2 %. **1010.** 1) ≈ 2,2%; 2) 88% ле 12%. **1011.** 1) 25%; 2) 140%-ке; 60%-ке. **1012.** 1) 10,8 *м* ле 9 *м*; 2) 8,8 *м* ле 11 *м*. **1013.** 1) 21%; 2) 19%. **1014.** 1) 1%; 2) ≈32,1%; ≈8,7% ле 81,4%. **1015.** 1) 50%; 2) 131,25%. **1016.** 1) 100%; 2) 43,2%. **1018.** 1) 4243,6 салк.; 2) 11 салк. **1019.** 1) 24 салк.; 2) 22,8 салк. **1020.** 1) 220,8 салк. ло 169,05 салк. **1021.** 16 мин. ла 12 мин. **1022.** 3 күн. **1024.** Планды бүдүрген кийининде: 1000 *га*; 700 *га*; 200 *га*; 55 *га* ла 45 *га*. **1025.** 32%. **1026.** 1) 16%; 2) 32%. **1027.** 1) 50%; 2) 95%. **1028.** ≈17,6%; 25%; $33\frac{1}{3}$%. **1029.** 1) 20%; 2) $33\frac{1}{3}$%. **1030.** 1) ≈ 27,3% ле ≈ 21,4%; 2) $16\frac{2}{3}$% ле 20%. **1031.** 1) $13\frac{1}{3}$%; 2) 12,5%

VII бажалык. ПРОПОРЦИЯЛАР. ВЕЛИЧИНАЛАРДЫҢ ЧИКЕ ЛЕ КАЙРА ПРОПОРЦИОНАЛЬНОЗЫ.

1037. 1) 2; 2) 10; 3) 0,1; 4) $1\frac{1}{9}$; 5) 2; 6) 4. **1040.** 1) 0,95; 2) 624. **1041.** 1) $\frac{1}{51}$; 2) 200 *г*. **1042.** 1) $\frac{3}{7}$; 2) 0,014; 3) 2 *м*. **1045.** 1) 6 *см*; 2) 1,2 *см*; 3) 0,6 *см*. **1046.** 1) 400 *м*; 2) 2 *км*; 3) 4 *км*. **1048.** 18 мин.

1050. $\frac{1}{50}$. **1052.** 1), 2), 3), 5), 6)—чын. **1054.** 1) 10; 2) 31; 3) 7; 4) 4; 5) 6; 6) $\frac{1}{35}$; 7) 13; 8) $6\frac{2}{3}$. **1061.** Јок. **1062.** Јок. **1066.** Јок. **1067.** 1), 4), 8), 9), 10) — чике пропорц.; 3), 6), 11), —кайра пропорц.; 2), 5)—камааны эмеш уур. **1068.** 1), 6), 9)— чике пропорц.; 2), 5), 8)- кайра пропорц.; 4), 7), 10)- камааны эмеш уур; 3) камааны јок. **1073.** 1) 195 *г*; 2) 195 *кг*. **1075.** 1) 131 *т* ла 10,2 *т*; 2) 8 стак.; $6\frac{2}{3}$ стак. ла 5 стак. **1077.** 1) 1000 тетр.; 5 : 3. **1078.** 1)6,25 *кг*; 2) 25,5 *кг* ла 24 *кг*. **1079.** 1) 72 час; 2) 300; 150%. **1080.** 1) 145 : 12; 29 *кг*; 2) 180 *куб. м*. **1081.** 1) 6 час.; 4 : 3; 2) 3 : 2; 2,7 *куб. м*. **1082.** 1)12 *м*; 6 : 1; 2) 12 *см*; 5 : 2. **1083.** 1) Часка 43,2 *км*; 18 : 5; 2) Секундка 125 *м*; 5 : 18. **1084.** 1) 0,6; 2) 10; 3) ≈ 0,150. **1085.** 3,6 катапка. **1086.** 2) 60°; 2 час 40 мин. **1087.** 1) 13 час 20 мин.; 2) 170°. **1088.** 80 *кв. м*. **1089.** 1) 14,4 *м*; 2) 10 000 јыл. **1090.** 80 000 јыл. **1091.** 102,4%. **1092.** 1) 180%; 2) $1\frac{1}{3}$ катап; $33\frac{1}{3}$ %-ке. **1093.** 1) ≈ 109 %; 2) 135 %. **1094.** 1) ≈ 42,9 %; 2) 2 јыл 1 ай. **1095.** 1) 24 мин.; 2) 89,75 *г* ла ≈ 2 790 *г*. **1097.** 1) 9 кӱн; 2) 48 ст.; $33\frac{1}{3}$%-ке. **1098.** 1) 30 катап; 12 катап; 2) 120 катап;135 катап; 180 катап; минутка 264 *м*; минутка 297 *м*; минутка 396 *м*. **1099.** 1) Минутка 400 катап;2) 0,84 *м*. **1100.** 180 катап; 240 лӧ 360 катап. **1101.** 16 катап. **1103.** 4 мин.; 25%. **1104.** 51 ст.;42,5%-ке. **1105.** 1) 6 час 50 мин.; 2) часка 36 *км*. **1106.** 726 *л*; 840 *л*; 787,5 *л* ле 720 *л*. **1107.** 1) 180 уй; 2) 700 кой. **1108.** 1) $2\frac{2}{3}$ *т*; 2) 100 тон. **1109.** 1) 200 *г*; 2) 7 000. **1110.** 1) $106\frac{2}{3}$ *м*; 2) 8 час. **1111.** 1) 1080 *куб.м*;2) 300 ед. **1112.** 1) 2 час 15 мин.;2) 30 кижи. **1113.** 1) 4,5 кӱн; 2) 63 *т*. **1114.** 1) 356,4 *кг* ла 53,46 *кг*; 2) 300 салк.. **1115.** 75%. **1116.** 1) 1,2 *м*; 2) 12 час. **1117.** 1) 1080 *куб. м*; 2) 1 875 деталь. **1118.** 1) 63 салк.; 2) 8 кӱн. **1119.** 1) 250 час; 2) 5 маш. **1123.** 1) 204; 255 ле 306; 2) 1604; 2005; 6015 ле 9624; **1127.** 9; 4,5; 3 ле 1,8. **1130.** 1) 354; 885 ле 1239; 2) 1470; 588 ле 420. **1132.** 2) 150; 100 ле 60; 3) 0,48; 0,8 ла 1,1. **1135.** 1) 22 кижи ле 28 кижи; 2) 12 кижи; 8 кижи ле 6 кижи. **1137.** 1) 217 *км* ле 248 *км*; 2) 104 *м* ле 96 *м*. **1138.** 1) 54 дет. ла 30 дет.; 2) 225 дет.; 270 дет. ла 300 дет. **1139.** 1) 5 : 3 : 2; 2) 3,6 *км*; 4,5 *км* ле 5,4 *км*. **1141.** 694. **1143.** 1) 10 час; 20 час ла 80 час; 2) 21 стр. ла 24 стр.; ≈14,3%-ке. **1145.**1) 125 *г*; 937,5 *г*; 187,5 *г* ла 250 *г*. **1146.** 45 *кг*; 15 *кг*; 10 *кг*. **1147.** 1) 30; 36 ла 27 мешке; 2) 510; 680 ле 408. **1148.** 2) 24,5 *т*; 35 *т* ла 40,25 *т*.

1150. 21 *км*; **1151.** 56,52 *т*. **1153.** 1) 3,75 *куб. м*; 2) 24 *ц*. **1155.** 1) 44°; 2) 29°,6. **1160.** 1) ≈133 *куб. см*; 400 *куб. см* ле≈ 743 *куб. см*; 2) 28,5 *л* ле 18,5 *л*.

VIII бажалык. ТЕКШИ БӨЛҮК.

1161. 1) $1\frac{2}{5}$; 2) $\frac{85}{274}$. **1162.** 1) 3; 2) $\frac{1}{4}$. **1163.** 1) $4\frac{4}{19}$; 2) $10\frac{25}{36}$. **1164.** 1) 12,56; 2) $3\frac{1}{6}$. **1165.** 1) $\frac{25}{39}$; 2) $1\frac{37}{520}$. **1166.** 1) $304\frac{1}{2}$; 2) 14. **1167.** 1) 1; 2) $61\frac{3}{8}$. **1168.** 1) 2; 2) 2. **1169.** 1) 100; 2) $3\frac{5}{12}$. **1170.** 1) $9\frac{1}{3}$; 2) 4,5. **1171.** 9 цифра; 189 цифра. **1172.** 961 стр. **1173.** 300 катап. **1174.** 6 деп цифра. **1175.** $\frac{2}{3}$. **1176.** 1) $66\frac{2}{3}$ %; 2) 50%. **1177.** 1) 3 кат. көпт.; 2) бойын бойына аст. **1178.** Арт. 20; частн. 3 катапка ла база 2-ге көпт. **1179.** Частн. кубулбас; арт. ӱч катапка көпт. **1180.** Берилген тоолорды 7-ге ӱлеер тушта арткандарының суммазы 7-ге тӱгей болзо. **1181.** Берилген тоолорды 13-ке ӱлеер тушта арткандары тӱгей болзо. **1182.** Көптӧӧчи 57 125; произв. 42 443 875. **1183.** 1) 7; 2) 2 эмезе 7. **1184.** Эйе. **1185.** 815 760 ла 315 765. **1189.** 172. **1191.** 108; 216; 324 оног до ары. **1192.** 36; 72; 108 оног до ары. **1193.** 42 час; 7 норма ла 3 норма. **1194.** 35 *м*. **1195.** ≈19 *м*. **1196.** 144 сут.; 7 сент. **1197.** 336 сут. **1200.** Числительге кратный тоолор—числительге ле знаменательге кратный тоолор—знаменательге (кратностьторы тӱгей). **1201.** $\frac{28}{49}$. **1203.** 80 ле 96. **1204.** 6 катап ла 10 катап. **1205.** 1,005 *т*; 0,6 *т*; 077 *т*. **1206.** 80 *кг*. **1207.** 44 ӱренчик ле 46 ӱренчик. **1209.** 4417 *т*. ла 2309 *т*. **1210.** 25000 кижи-кӱн. **1211.** 15 катап. **1212.** 5 кӱн. **1213.** 2 кӱн. **1214** 32 буква. **1215.** 0,7 *кв. м*. **1216.** Часка 3,6 *км* ле часка 3 *км*; 14 час 40 мин. **1217.** 12 *км*. **1218.** 360 *га*. **1219.** 70 *га*. **1220.** 240 *га*. **1222.** 10 пароход ло 11 пароход. **1223.** 49 поезд. **1224.** Калининнен 50 *км*. **1225.** 75,6 *км*. **1226.** 3 час 12 мин. **1227.** 315 *км*. **1228.** 192 катап; 160 катап; 240 катап. **1229.** 20 мин.; 15 мин. ла 12 мин. **1230.** Часка 364,5 *км* ле часка $366\frac{2}{3}$ *км*. **1231.** $\frac{5}{20}$. **1232.** 3,75 *кг*. **1233.** ≈ 112 *г*. **1234.** 30 *кг*. **1235.** 1125 *куб. см*. **1236.** 10 *кг* ла 30 *кг*. **1237.** 38,7 *кг* ла 47,3 *кг*. **1238.** 6,4 *л*. **1239.** 4,2 *л*. **1240.** $16\frac{2}{3}$ %. **1241.** 5 кӱн ле 7,5 кӱн. **1242.** 7 катап. **1243.** 10,1 час. **1244.** Минутка 88 *м*-ге. **1245.** 470 *км*. **1247.** 210 *м*.

1248. $66\frac{2}{3}\%$. **1249.** $\approx 2{,}05$ *ч.* **1250.** 900 салк. **1251.** 78,5%. **1252.** Часка 8,4 *км* ле часка 3,5 *км*. **1253.** Часка 10 *км* ле часка 14 *км*. **1254.** 1,08 час. **1255.** 30 *км*. **1256.** 810 *куб. м*. **1257.** 24,54%. **1258.** 3 185 *кг*. **1259.** Часка 56 *км*. **1260.** 160 *км*. **1261.** 5100 салк. **1262.** 30 *км*. **1263.** 12,5 *т*. **1264.** 620 *га*. **1265.** 27 *км*. **1266.** Часка 4 *км* ле часка 4,75 *км*. **1267.** 37,5 *км*. **1268.** 6 *км*. **1269.** 4 час ла 3 час. **1270.** 66 *кг*. **1271.** 45 ваг. ло 32 ваг. **1272.** 2 *т*; 762 пак. **1273.** 35 карагай. **1274.** 9 час. **1275.** Часка 33,9 *км*. **1276.** Часка 45 *км*. **1277.** 7 ле 4. **1278.** 1 час ла 24 час. **1279.** 398,4 *куб. м*. **1280.** 3432. **1281.** 177 салк. **1282.** 288 *км* ле 200 *км*. **1283.** 2970 *м*; 990 *м* ле 540 *м*. **1285.** 900 *га*; 400 *га* ла 2000 *га*. **1286.** 2200; 5600. **1287.** 240 салк. **1288.** 22 600 салк.; 14 400 салк. ло 7500 салк. **1289.** 1) 2400 агаш; 2) $\frac{4}{7}$; 3) 2. **1290.** 1) 280 *куб. м*; 120 *куб. м* ле 80 *куб. м*; 2) 2,24; 3) 288; 324; 48. **1291.** 1) 4,8 *км*; 6 *км* ле 9,6 *км*; 2) 0,04; 3) 5 *см*. **1292.** 1) 1464 *га*; 2) 13,5; 3) 640 *м*.

БАЖАЛЫКТАР.

I бажалык. Бўдўн тоолор.

1 §. Айдып ла бичип өткўрер ла нумерация. Кемјииринин единицалары 3
2 §. Кожоры 10
3 §. Айрыыры 15
4 §. Каталтаары 18
5 §. Ўлеери 22
6 §. Бастыра действиелерге берилген бодолголор ло примерлер 26

II бажалык. Тоолордын ўлелери.

7 §. Ўлелериниң танылулары . . 40
8 §. Көптөдөчилерге ооктооры. Эң јаан текши ўлеечини ле эң кичинек текши кратныйды табары 44

III бажалык. Тегин дробьтор.

9 §. Төс шўўлтелер 48
10 §. Дробьтың членлери кубулганынаң дробьтың величиназы кубулары 55
11 §. Дробьторды кыскартары . . 59
12 §. Дробьторды эң кичинек текши знаменательдў эдери . . 60
13 §. Дробьторды кожоры 63
14 §. Дробьторды айрыыры . . . 70
15 §. Дробьторды кожоры ла айрыыры 74
16 §. Дробьторды каталтаары . . 78
17 §. Кожорыла, айрыырыла јаба каталтаары 84
18 §. Дробьторды ўлеери 87
19 §. Дробьторды каталтаары ла ўлеери 94
20 §. Эки тооның отношениези. Масштаб 97
21 §. Тегин дробьторло бўдўрер бастыра действиелерге бодолголор ло примерлер 99

IV бажалык. Десятичный дробьтор.

22 §. Десятичный дробьты кычырары ла бичиири. Десятичный дробьторды кубултары 120
23 §. Десятичный дробьторды кожоры 124
24 §. Десятичный дробьторды айрыыры 126
25 §. Десятичный дробьторды кожоры ла айрыыры 128
26 §. Десятичный дробьторды каталтаары 130
27 §. Кожорыла база айрыырыла јаба каталтаары 132
28 §. Десятичный дробьторды ўлеери 134
29 §. Десятичный дробьторды каталтаары ла ўлеери . . . 136
30 §. Десятичный дробьторло бўдўрер бастыра действиелерге берилген бодолголор ло примерлер 137
31 §. Тегин дробьторды десятичный дробьторго ло ойто кайра көчўрери. Периодический дробьтор 146

32 §. Тегин дробьторло база десятичный дробьторло бўдўрер бастыра действиелерге берилген примерлер ле бодолголор 154

V б а ж а л ы к. **Ўренгенин катап көрөр бөлўк.**

33 §. Примерлер 162
34 §. Бодолголор ло суралтар . . 163

VI б а ж а л ы к. **Процентер.**

35 §. Берилген тоонын процентерин табары 172
36 §. Процентериле тооны таап алары 175
37 §. Эки тоонын процентный отношениезин табары . . . 177
38 §. Процентерге эмеш уур бодолголор 182

VII б а ж а л ы к. **Пропорциялар. Величиналардын чике ле кайра пропорциональнозы.**

39 §. Отношениелер 188
40 §. Пропорциялар 191
41 §. Величиналар ортодо камаан 192
42 §. Пропорциональный камаанга бодолголор 196
43 §. Пропорциональный ўлеери 205

VIII б а ж а л ы к. **Текши бөлўк.**

44 §. Примерлер 213
45 §. Бодолголор ло суралтар . 215
I таблица. Јаныс темдектў ле эки темдектў тоолордын квадраттары 231
II таблица. D диаметрлў окружностьтын узуны . . . —
III таблица. D диаметрлў тегириктин площади 232
IV таблица. $\frac{1}{n}$ деп бўдўмдў дробьтордын учуры . . . 232
V таблица. 2%-ти табар таблица 233
VI таблица. Орус ла оной до öскö кемјўлерди метрический кемјўлерге кöчўрер таблица 233
К а р у у л а р ы 234

С. А. ПОНОМАРЁВ и *Н. И. СЫРНЕВ.*

Сборник задач и упражнений по арифметике для 5—6 классов.

На алтайском языке.

Редактор *Н. П. Кучияк.* Художественный редактор *А. М. Кузнецов.*
Технический редактор *М. И. Тектиеков.*
Корректоры *А. Бокономова, М. Тюхтенева.*

Сдано в набор 5/III-1959 г. Подписано к печати 11/IX-1959 г.
Формат 60×92¹/₁₆. Печ. л. 15,5. Уч.-изд. л. 15,3. Тираж 2000 экз.
Заказ № 353. Цена без переплёта 2 руб. Переплёт 50 коп.
Баазы кадары јогынан 2 салк. Кадары 50 акча.

Горно-Алтайское книжное издательство.
Типография № 15, г. Горно-Алтайск,
проспект им. Сталина, 29.

25,00

Баазы 2 салк. 50 акча
Цена 2 руб. 50 коп.

С. А. Пономарёв и П. П. Сырнев

СБОРНИК
ЗАДАЧ и УПРАЖНЕНИЙ
ПО АРИФМЕТИКЕ
для 5—6 классов

На алтайском языке